

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

นายชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2547

ISBN 974-53-1203-7

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHANGES OF URBAN SOCIAL LIFE IN RATTANAKOSIN ISLAND, BANGKOK

Mr.Chanin Visessittikul

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning in Urban Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2004

ISBN 974-53-1203-7

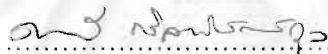
หัวข้อวิทยานิพนธ์
โดย
สาขาวิชา
อาจารย์ที่ปรึกษา

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
นายชินนทร์ วิเศษสิทธิกุล
การวางผังเมือง
อาจารย์ ขวัญสรวง อติโพธิ

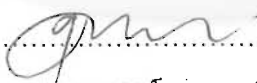
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

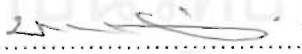

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ เลอสม สสถาปิตานนท์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์ ขวัญสรวง อติโพธิ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุขฎี ทายตะคุ)

..... กรรมการ
(นาย ประเสริฐ ฤทธิสำเร็จ)

ชรินทร์ วิเศษสิทธิกุล : การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร.
(CHANGES OF URBAN SOCIAL LIFE IN RATTANAKOSIN ISLAND, BANGKOK)
อ.ที่ปรึกษา : ขวัญสรวง อติโพธิ , 220 หน้า. ISBN 974-53-1203-7

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1.) ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ 2.) ศึกษาสภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เมืองเก่าเกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน 3.) กำหนดแนวทางการพัฒนา และอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ มีผลมาจากปัจจัยทั้ง 3 ด้าน คือ 1. ปัจจัยทางด้านกายภาพ ได้แก่ การขยายตัวของเมือง การพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมทางบก การใช้ประโยชน์ที่ดิน และลักษณะของสถาปัตยกรรม 2. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การมีเสรีทางการค้า ระบบทุนนิยม 3. ปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ การยกเลิกระบบศักดินาและการเลิกทาส การเปลี่ยนแปลงการปกครอง และค่านิยม นอกจากนี้ปัจจัยทั้ง 3 ด้านแล้ว ยังมีปัจจัยภายนอกที่มาเป็นสิ่งกระตุ้นต่อการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ อิทธิพลชาติตะวันตก ภาวะสงครามโลก และวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวทั้งหมดนี้ มีผลในการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ในแต่ละช่วงเวลา มาเป็นลำดับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน และได้ทราบถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน ที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างผู้คน กิจกรรม และการใช้พื้นที่อย่างแน่นแฟ้น แต่ในการพัฒนาและอนุรักษ์ที่เข้ามาสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ไม่ได้มีการพิจารณาถึงสภาพชีวิตสังคมเมือง จึงทำให้สภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบันถูกทำลายไป และยังเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงสำหรับแนวโน้มของสภาพชีวิตสังคมเมืองในอนาคต

ผลการศึกษา นำมาสู่ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่มีการพิจารณาถึงสภาพชีวิตสังคมเมือง โดยเสนอแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้มีความสอดคล้องกันระหว่างผู้คน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ เพื่อยังคงไว้ซึ่งชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่

ภาควิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา.....การวางผังเมือง.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา.....2547.....

4474130625 : MAJOR URBAN PLANNING

KEY WORD : URBAN SOCIAL LIFE / RATTANAKOSIN ISLAND

CHANIN VISESSITTIKUL : CHANGES OF URBAN SOCIAL LIFE IN RATTANAKOSIN ISLAND, BANGKOK. THESIS ADVISOR : KWANSUANG ATIBODHI. 220 pp. ISBN 974-53-1203-7

The objectives of this study are (1) to study the changing process of urban social life in Rattanakosin Island; (2) to study the present urban social life in the old area of Rattanakosin Island; and (3) to propose appropriate procedure to develop and conserve the old Rattanakosin Island.

The study reveals that the changing process of urban social life in Rattanakosin Island result from: (1) such physical factors as the rapid expansion of urban area, the continuous development of inland transportation network, the land utilization and the architectural transformation; (2) such economical factors as the trade liberation and the establishment of capitalism and; (3) such social factors as the termination of feudal society, the abolition of slavery and the reformation of politics as well as social value; not to mention such external impacts as the westernization during World War and the great world economic recession, all of which have gradually brought about the changes to urban social life in Rattanakosin Island over time. The study is also well aware of the fairly close relationship between the current community dwellers , activities and space usage. However, insufficient knowledge and consideration on the urban living condition around Rattanakosin Island usually end up destroying the urban social life rather than developing and conserving it; and this will still be a concern in the years to come.

The results from the study have led to the considerations that in order to successfully develop and conserve the urban way of life in Rattanakosin Island, it is recommended that the co-relation between the community dwellers , activities and space usage should be properly maintained.

Department...Urban and Regional Planning... Student 's signature.....

Field of study...Urban Planning.....Advisor 's signature.....

Academic year...2004.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากบุคคลหลายท่าน โดยผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ชวัญสรวง อติโพธิ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำ รวมถึงข้อคิดเห็นต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และการจัดทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ และขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้อบรมสั่งสอน และให้ความรู้ต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่ได้ทำการศึกษา ตลอดจนคุณประเสริฐ ฤทธิ์สำเร็จ ที่ให้คำปรึกษา และคำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบคุณหน่วยงานต่างๆ และประชาชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ที่ให้ความร่วมมือ และได้เสียสละเวลาให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่เป็นประโยชน์

ขอขอบคุณเพื่อนๆ พี่ๆ ผังเมืองรุ่น 26 ทุกคนในคำแนะนำ และความช่วยเหลือ รวมถึงกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต่อข้าพเจ้าเสมอมา โดยเฉพาะ คุณสมพงษ์ คุณปาจรรย์ คุณน้ำฝน คุณรัชดา คุณปนัดดา คุณยุทธนา คุณปริดา และคุณพงศ์ภวัน รวมทั้งคุณธรรมโชติ และคุณสิริสุนทร ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากที่ทำให้การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จไปด้วยดี

ท้ายสุดนี้ ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ที่ให้ความรัก ความห่วงใย และความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ตลอดจนพี่สาวที่คอยให้กำลังใจเสมอมา ตลอดระยะเวลาในการศึกษา เป็นผลให้ข้าพเจ้าสำเร็จการศึกษา และจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญแผนที่	ฎ
สารบัญแผนภูมิ	ฏ
สารบัญภาพ	ฐ

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา.....	2
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	2
1.4 ขั้นตอนและวิธีการศึกษา.....	3
1.5 แหล่งที่มาของข้อมูล.....	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4

บทที่ 2 แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตเมือง.....	6
2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม.....	7
2.2.1 ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม.....	7
2.2.2 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม.....	8
2.3 แนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับวิวัฒนาการของเมือง.....	9
2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเมือง.....	11
2.5 ปัจจัยของการตั้งถิ่นฐานหรือที่อยู่อาศัย.....	12
2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับย่าน.....	13

2.6.1 ลักษณะของย่าน.....	13
2.6.2 มิติของย่าน.....	15
2.6.3 คุณลักษณะที่สำคัญ และจำเป็นของย่าน.....	15
2.7 แนวความคิดเกี่ยวกับระบบของกิจกรรมและระบบที่ตั้ง.....	16
2.7.1 แนวความคิดเรื่องกิจกรรม เวลา สถานที่.....	16
2.7.2 ระบบของกิจกรรมและระบบของที่ตั้ง.....	17
2.7.3 ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต การทำกิจกรรม และการใช้พื้นที่.....	18
2.8 แนวคิด Compact city	18
2.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	22
2.10 กรอบแนวคิดในการศึกษา	25

บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย

3.1 การเลือกพื้นที่.....	27
3.2 การเก็บและรวบรวมข้อมูล.....	28
3.3 อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา.....	29
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	30

บทที่ 4 สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

4.1 ที่ตั้งและอาณาเขตการปกครอง.....	32
4.2 ลักษณะประชากร	34
4.3 สภาพทางเศรษฐกิจ	35
4.4 สภาพทางสังคม	36
4.5 การใช้ประโยชน์ที่ดิน	38
4.6 ระบบคมนาคมขนส่ง	41
4.7 นโยบายและโครงการพัฒนาของภาครัฐและกรุงเทพมหานคร	48
4.8 กฎหมายและระเบียบราชการที่เกี่ยวข้อง	53
4.9ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร	56

บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์

5.1 ประวัติความเป็นมาของเมือง.....	59
5.2 สมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325 - 2394).....	61
5.3 สมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394 - 2468).....	77
5.4 สมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2468 - 2489).....	92
5.5 สมัยรัชกาลที่ 9- ปัจจุบัน (พ.ศ.2489 - ปัจจุบัน).....	104
5.6 สรุปการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์.....	118

บทที่ 6 สภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

6.1 บทบาทของเกาะรัตนโกสินทร์ในบริบทของกรุงเทพมหานคร.....	123
6.2 การแบ่งกลุ่มในการศึกษา.....	125
6.2.1 เกณฑ์ในการเลือกพื้นที่กรณีศึกษา.....	129
6.2.2 กลุ่มพื้นที่ตัวอย่าง.....	130
6.2.2.1 พื้นที่ศึกษากลุ่มที่ 1	130
6.2.2.2 พื้นที่ศึกษากลุ่มที่ 2	145
6.2.2.3 พื้นที่ศึกษากลุ่มที่ 3	155
6.2.2.4 พื้นที่ศึกษากลุ่มที่ 4	170
6.3 สภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน.....	189
6.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์.....	196

บทที่ 7 สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา	206
7.2 แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์.....	209
7.2.1 แนวทางการกำหนดนโยบายการพัฒนา.....	209
7.2.2 แนวทางการพัฒนาในพื้นที่.....	211
7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป	216

รายการอ้างอิง	217
---------------------	-----

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	220
---------------------------------	-----

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 4.1 จำนวนประชากรภายในเกาะรัตนโกสินทร์ ปี พ.ศ. 2546.....	34
ตารางที่ 4.2 จำนวนประชากรเขตพระนครระหว่างปี พ.ศ.2539 - 2546.....	34
ตารางที่ 4.3 กิจกรรมและประเพณีวัฒนธรรมสำคัญในรอบปี.....	37
ตารางที่ 5.1 สรุปกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์.....	121

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแนบที่

แนบที่	หน้า
แนบที่ 1.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา.....	5
แนบที่ 4.1 ขอบเขตพื้นที่การปกครอง.....	33
แนบที่ 4.2 การใช้ประโยชน์อาคารในปัจจุบัน.....	42
แนบที่ 5.1 องค์ประกอบเมืองสมัยรัชกาลที่ 1-3.....	74
แนบที่ 5.2 การใช้ที่ดินสมัยรัชกาลที่ 1-3.....	75
แนบที่ 5.3 โครงข่ายการคมนาคมสมัยรัชกาลที่ 1-3.....	76
แนบที่ 5.4 องค์ประกอบเมืองสมัยรัชกาลที่ 4-6.....	89
แนบที่ 5.5 การใช้ที่ดินสมัยรัชกาลที่ 4-6.....	90
แนบที่ 5.6 โครงข่ายการคมนาคมสมัยรัชกาลที่ 4-6.....	91
แนบที่ 5.7 องค์ประกอบเมืองสมัยรัชกาลที่ 7-8.....	100
แนบที่ 5.8 การใช้ที่ดินสมัยรัชกาลที่ 7-8.....	101
แนบที่ 5.9 โครงข่ายการคมนาคมสมัยรัชกาลที่ 7-8.....	102
แนบที่ 5.10 อาคารสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2475).....	103
แนบที่ 5.11 การใช้ประโยชน์อาคาร ปี พ.ศ. 2529.....	115
แนบที่ 5.12 การใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน.....	116
แนบที่ 5.13 โครงข่ายการคมนาคมสมัยรัชกาลที่ 9-ปัจจุบัน.....	117
แนบที่ 6.1 การแบ่งกลุ่มศึกษา	127
แนบที่ 6.2 ตำแหน่งย่านกรณีศึกษา และชุมชนในเกาะรัตนโกสินทร์.....	128
แนบที่ 6.3 กลุ่มศึกษา กลุ่มที่ 1.....	140
แนบที่ 6.4 กลุ่มศึกษา กลุ่มที่ 2.....	152
แนบที่ 6.5 กลุ่มศึกษา กลุ่มที่ 3.....	165
แนบที่ 6.6 กลุ่มศึกษา กลุ่มที่ 4.....	184
แนบที่ 6.7 กลุ่มคนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน.....	195
แนบที่ 6.8 ที่ตั้งโครงการในอนาคต.....	200
แนบที่ 6.9 แนวโน้มกลุ่มคนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในอนาคต.....	202
แนบที่ 7.1 แนวทางการพัฒนาระบบความเชื่อมโยงในพื้นที่.....	213

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
แผนภูมิ 2.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	25
แผนภูมิ 7.1 สรุปผลการศึกษา.....	208
แผนภูมิ 7.2 แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ของภาครัฐ.....	210

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ 5.1 การขุดคลองลัดในรัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราช พ.ศ. 2077 - 2090	59
ภาพที่ 5.2 เมืองสมัยกรุงธนบุรี.....	60
ภาพที่ 5.3 การสร้างเมืองในฝั่งพระนคร.....	64
ภาพที่ 5.4 บ้าน เรือนแพที่อยู่ตามแนวริมน้ำ.....	66
ภาพที่ 5.5 ลักษณะเรือนไทยมีระเบียงและนอกชาน.....	68
ภาพที่ 5.6 การสัญจรทางน้ำ.....	68
ภาพที่ 5.7 การค้าขายทางน้ำในอดีต (ตลาดน้ำ).....	70
ภาพที่ 5.8 พิธีการโล้ชิงช้า.....	72
ภาพที่ 5.9 ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงถึงกิจกรรมทางสังคมที่ติดกับน้ำและวัด.....	72
ภาพที่ 5.10 ดึงแถวพักอาศัยกึ่งร้านค้า.....	79
ภาพที่ 5.11 การตั้งถิ่นฐานไปตามถนน.....	80
ภาพที่ 5.12 การใช้พื้นที่สนามหลวงในงานพิธี.....	81
ภาพที่ 5.13 ทางรถไฟเชื่อมหัวเมืองต่างๆ.....	83
ภาพที่ 5.14 การสัญจรทางบก.....	84
ภาพที่ 5.15 ผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ.....	85
ภาพที่ 5.16 ลักษณะการค้าในสมัยรัชกาลที่ 4 - 6.....	87
ภาพที่ 5.17 งานพระราชพิธีต่างๆ.....	88
ภาพที่ 5.18 ท้องสนามหลวง.....	88
ภาพที่ 5.19 ลักษณะสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 7.....	95
ภาพที่ 5.20 การสร้างสะพานพุทธฯเชื่อมต่อ2ฝั่ง.....	96
ภาพที่ 5.21 กิจกรรมทางการเมือง.....	99
ภาพที่ 5.22 ผังการใช้ที่ดิน พ.ศ. 2501.....	106
ภาพที่ 6.1 กิจกรรมทางเศรษฐกิจย่านท่าพระจันทร์.....	141
ภาพที่ 6.2 กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่างย่านท่าพระจันทร์.....	142
ภาพที่ 6.3 กิจกรรมทางเศรษฐกิจย่านท่าเตียน.....	143
ภาพที่ 6.4 กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่าง ย่านท่าเตียน.....	144

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ 6.5 กิจกรรมทางเศรษฐกิจย่านบางลำพู.....	153
ภาพที่ 6.6 กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่าง ย่านบางลำพู.....	154
ภาพที่ 6.7 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางสังคมย่านสามแพร่ง.....	166
ภาพที่ 6.8 การใช้ที่ว่างย่านสามแพร่ง.....	167
ภาพที่ 6.9 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางสังคมย่านเสาชิงช้า.....	168
ภาพที่ 6.10 การใช้ที่ว่าง ย่านเสาชิงช้า.....	169
ภาพที่ 6.11 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการใช้ที่ว่างย่านปากคลองตลาด.....	185
ภาพที่ 6.12 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการใช้ที่ว่างย่านบ้านหม้อ.....	186
ภาพที่ 6.13 กิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่างย่านวังบูรพา.....	187
ภาพที่ 6.14 กิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่างย่านพาหุรัด.....	188
ภาพที่ 6.15 โครงการพัฒนาบริเวณถนนราชดำเนินกลาง.....	198
ภาพที่ 6.16 โครงการปรับปรุงพื้นที่ท่าเตียนและปากคลองตลาด.....	199

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

กรุงเทพมหานครในปัจจุบันนี้มีการเติบโตไปอย่างรวดเร็วในแง่ของจำนวนประชากร และการขยายขอบเขตของการใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ที่ไม่ใช่ทางด้านเกษตรกรรม ความเป็นเมืองนั้นขยายตัวขึ้นอย่างเห็นได้ชัด จากการขยายตัวของเมืองออกไปทำให้พื้นที่ที่เป็นจุดเริ่มต้นของกรุงเทพมหานครอย่างเกาะรัตนโกสินทร์เกิดการเปลี่ยนแปลงมาตลอด ทั้งทางด้านกายภาพ การตั้งถิ่นฐาน ขนาดประชากร เศรษฐกิจการค้า การเมือง การบริหารจัดการ ตลอดจนสถานะแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน เป็นที่เข้าใจและยอมรับของคนทั่วไป แต่ยังมี การเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่ได้มองข้ามกันไป คือ การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับสภาพการพัฒนากรุงเทพมหานครและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆในพื้นที่เมืองเก่าเกาะรัตนโกสินทร์

เกาะรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตเคยเป็นศูนย์กลางของกรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางรวมทางด้านการปกครองและพาณิชยกรรมที่สำคัญ เมื่อเวลาได้ล่วงเลยผ่านยุคสมัยต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ความเป็นเมืองจึงได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว พื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางเก่าก็มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะลักษณะทางสังคม จากวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ที่จะตั้งถิ่นฐานหนาแน่นตามริมแม่น้ำลำคลอง การดำเนินชีวิตก็จะอยู่กับแม่น้ำลำคลอง การสัญจรภายในพื้นที่ และออกไปนอกพื้นที่ก็จะใช้การสัญจรทางน้ำ ต่อมาได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตกเข้ามาสู่เมือง จึงเกิดการพัฒนาประเทศทางด้านโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ มากมาย มีการสร้างโครงข่ายของถนนเพื่อเป็นการสัญจรที่เชื่อมโยงพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในระดับเมืองและในระดับภาคเข้าด้วยกัน เมื่อมีถนนเข้ามาการสัญจรทางน้ำจึงลดบทบาทลงไป การขยายตัวของเมืองจึงขยายไปตามแนวถนน ผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ก็ได้ขยับขยายย้ายออกไป ความเป็นชุมชนภายในพื้นที่ที่เคยคึกคัก มีปฏิสัมพันธ์กันไม่ว่าจะในละแวกบ้าน หรือภายในชุมชนเริ่มที่จะจางหายไป

นอกจากนี้ความเป็นศูนย์กลางด้านการปกครอง และพาณิชยกรรมที่เกาะรัตนโกสินทร์เคยเป็นอยู่ในอดีต ได้ลดบทบาทลงไป จากที่ภายในพื้นที่เคยเป็นที่ตั้งของสถาบันราชการที่สำคัญหลายหน่วยงาน เมื่อมีการขยายตัวของเมืองออกไป สถาบันราชการบางหน่วยงานได้มีการกระจายตัวออกไป เช่น กระทรวงต่างประเทศ กระทรวงการคลัง

แหล่งพาณิชย์กรรมใหม่ก็ได้เกิดขึ้นมากมายในพื้นที่รอบนอก ผู้คนมากมายที่เคยเข้ามาติดต่อกับราชการหรือเข้ามาประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจลดจำนวนลงไป ประกอบกับพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า รัฐบาลจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนา ได้มีการกำหนดมาตรการควบคุมการก่อสร้าง รวมไปถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทำให้กิจกรรมบางอย่างที่เคยดำเนินอยู่ในอดีตจางหายไปหรือไปดำเนินกิจกรรมอยู่นอกพื้นที่ชีวิตเมืองที่เคยเต็มไปด้วยการติดต่อสัมพันธ์กันของคนในพื้นที่และความหลากหลายของผู้คนต่างถิ่น กิจกรรมและเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็ได้ลดน้อยถอยลง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าภายในพื้นที่เมืองเก่าอย่างพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น การอนุรักษ์และพัฒนาที่มุ่งเน้นอยู่ที่สภาพทางกายภาพ แต่เมื่อมองถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางชีวิตสังคมเมืองก็มีความสำคัญไม่แพ้กับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เพียงแต่เป็นสิ่งที่ถูกมองข้ามและถูกละเลยไปจึงทำให้นำมาศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และมองเห็นถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อที่จะได้นำผลการศึกษามาเป็นแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าอย่างเกาะรัตนโกสินทร์มีความสัมพันธ์ไปกับสภาพเมืองโดยรวม

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์
- 2) ศึกษาสภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เมืองเก่าเกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน
- 3) กำหนดแนวทางพัฒนา และอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- 1) **ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา** ทำการศึกษาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชั้น
  - เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ซึ่งมีอาณาเขตล้อมรอบด้วยคลองคูเมืองเดิมและคลองรอบกรุง
  - เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน คือบริเวณมีอาณาเขตล้อมรอบด้วยคลองคูเมืองเดิมและแม่น้ำเจ้าพระยา

- 2) **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา วิวัฒนาการ ของพื้นที่ ในแต่ละช่วงเวลาของสมัยรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงของสภาพชีวิตสังคม รวมทั้งสภาพ

การพัฒนาเมืองกรุงเทพมหานครโดยรวม ตลอดจนประเมินคุณภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เมืองเก่าเกาะรัตนโกสินทร์ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าอย่างเกาะรัตนโกสินทร์อย่างมีบูรณาการกับการพัฒนาเมืองโดยรวม

1.4 ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

- 1) ศึกษาทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน วิวัฒนาการชุมชน กระบวนการเปลี่ยนแปลงของเมือง ลักษณะการมีคุณภาพชีวิตสังคมเมืองที่ดี
- 2) ศึกษาวิวัฒนาการของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและสภาพการพัฒนาเมืองกรุงเทพมหานคร โดยใช้การวิเคราะห์เชิงประวัติ โดยทำการศึกษาวิเคราะห์จากข้อมูลเบื้องต้นจาก เอกสารวิชาการ แผนที่ ภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศ รวมทั้งการสอบถามผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่และผู้เชี่ยวชาญในด้านประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์
- 3) ศึกษาสภาพองค์ประกอบของเกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน โดยทำการศึกษาลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และประชากร โดยอาศัยข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารของหน่วยงานราชการ เอกสารทางวิชาการ แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศประกอบการสำรวจการสังเกตจากภาคสนามและการสัมภาษณ์
- 4) จัดระเบียบข้อมูล เป็นการบันทึก ปรับปรุงข้อมูลที่รวบรวมมาได้ให้อยู่ในลักษณะที่สะดวกต่อการวิเคราะห์
- 5) วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ทราบถึงวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่สัมพันธ์ไปกับสภาพการพัฒนาเมืองกรุงเทพมหานครโดยรวม พร้อมทั้งประเมินคุณภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบันที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยจะวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการ เอกสารทางวิชาการ เอกสารของหน่วยงานราชการ สังเกตจากภาคสนามและการสัมภาษณ์ ซึ่งจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของการบรรยาย พรรณนา ตาราง แผนภูมิและแผนที่
- 6) เสนอแนวทางการสร้างความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตสังคมเมือง เพื่อการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าอย่างเกาะรัตนโกสินทร์อย่างมีบูรณาการกับการพัฒนาเมืองโดยรวม

1.5 แหล่งที่มาของข้อมูล

ข้อมูลต่างๆในการวิจัยครั้งนี้ สามารถจำแนกตามแหล่งที่มาได้เป็น 2 ประเภท คือ

- 1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ สถิติ แผนที่ และเอกสารจากหน่วยราชการต่าง ๆ
- 2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) จากการสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

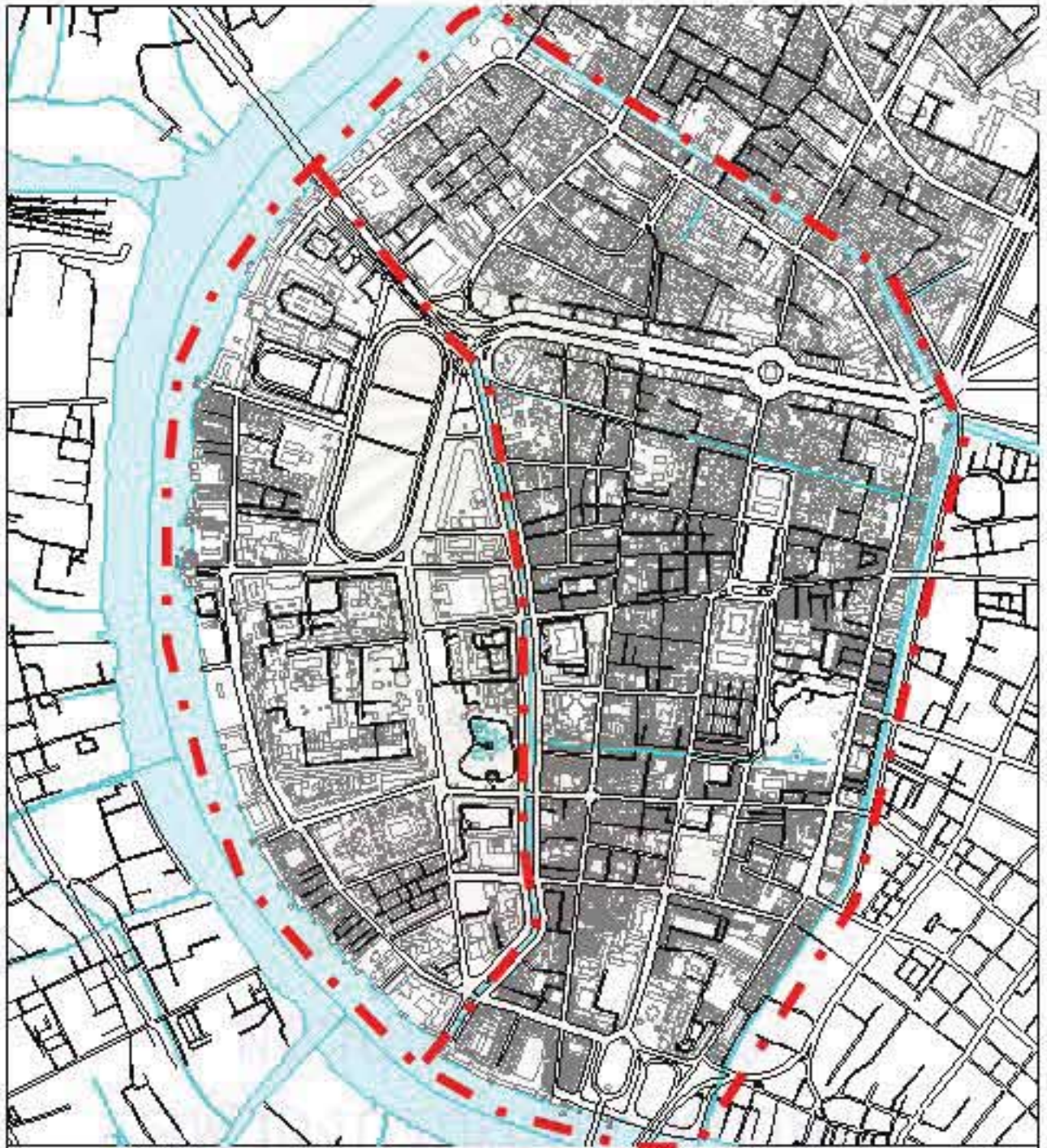
- 1) ให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตสังคมเมืองที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน
- 2) นำความรู้ที่ได้จากการศึกษามาเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของคุณภาพชีวิตสังคมเมืองที่ถูกกละเลยไป และนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ในพื้นที่เมืองเก่าเกาะรัตนโกสินทร์
- 3) เป็นแนวทางการวางแผนการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เมืองเก่าที่มองถึงความเชื่อมโยงต่อพื้นที่เมืองโดยรวมทั้งหมด

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

ชีวิตสังคมเมือง หมายถึง ภาพรวมของกิจกรรมอันมากมายของผู้คนในเมืองที่เกิดขึ้นในบริเวณสาธารณะต่างๆสภาพของชีวิตที่เต็มไปด้วยความหนาแน่นและหลากหลายของผู้คน กิจกรรม และเหตุการณ์ต่าง ๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 1.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

0 0.3 0.6
Kilometer

สัญลักษณ์

--- -- -- ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

บทที่ 2

แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะมีการนำแนวความคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้อธิบายหรือเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์และยังใช้ประโยชน์ในการดำเนินการศึกษา

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตเมือง

ขวัญสุวรรณ อติโพธิ¹ ชีวิตเมือง หรือที่ฝรั่งเรียกกันว่า Urban life หมายถึง ภาพรวมของกิจกรรมรุ่มรวยแปดพันเก้าของคนเมืองที่เกิดขึ้นในบริเวณสาธารณะต่างๆ สภาพชีวิตที่เต็มไปด้วยความหลากหลายและลานตาของผู้คนแปลกหน้าและกิจกรรมกับเหตุการณ์สารพัด ดูไปแล้วก็เห็นได้ว่าเป็นลักษณะวิถีชีวิตคนเมืองโดยแท้ เพราะว่าเมืองนั้นมองกันในแต่ละสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมแล้ว ก็คือแหล่งชุมนุมของความแตกต่างและหลากหลายของมนุษย์ในทุกๆ แห่ง คนเมือง ที่แตกต่างกันไปหมดนี้จึงนอกจากจะมีบ้านช่องมีละแวกที่อยู่อาศัยของตัวเองตามธรรมดาแล้ว ก็ยังมีโอกาสมาเล่นบทบาทเป็นสาธารณะชน คนแปลกหน้าในบริเวณสาธารณะต่างๆ ของเมืองได้ โลกของเมืองจึงเป็นโลกที่เปิดโอกาสให้คนเมืองเลือกแหวดวงเป็นชีวิตส่วนตัวไปพร้อมๆ กันการมีชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่า “สาธารณะ” ในโลกสาธารณะหรือโลกที่คนไม่รู้จักกันเป็นส่วนตัวนี้เองที่คนเมืองจะสนุกและเอาประโยชน์ของชีวิตได้ต่างไปจากชีวิตในชนบท ไม่ว่าจะเป็นการได้มีโอกาสพบเห็นความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์ในทุกๆ แห่ง (ความคิดเห็น ความประพฤติ วัฒนธรรม การค้นพบ ฯ) มีโอกาสได้ทำการเปรียบเทียบศึกษา เพื่อทำความเข้าใจคนอื่น หรือปรับปรุงตัวเองให้มีใจกว้างยอมรับความแตกต่างและการมีอยู่ของคนร่วมสังคม ชีวิตสาธารณะในเมืองจึงนอกจากจะทำให้เราเพลิดเพลินในการใช้ชีวิตท่ามกลางมนุษย์ที่หลากหลายน่าสนใจของเราแล้ว ยังจะเป็นประสบการณ์ส่วนตัวช่วยสร้างสำนึกให้คนเราแต่ละคน รู้จักอยู่ร่วมกันมากขึ้น กติกาหรืออุดมคติของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมจะมีโอกาสปักตัวแข็งแรง เติบโตขึ้นได้ก็ในท่ามกลางบรรยากาศของชีวิตเช่นนี้ บ้านใดเมืองใดถ้าขาดไว้ซึ่งชีวิตสาธารณะที่มีสีสัน ให้ความหมายและสร้างสำนึกของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของคนแล้ว ก็จะเป็นเมืองที่นอกจากจะเหงาไม่สนุกแล้ว ยังมีแต่ผู้คนที่มีแต่ความเห็นในวงแคบ หรือวงส่วนตัวเป็นหลัก

¹ ขวัญสุวรรณ อติโพธิ, สนามหลวง-สนามร้าง (เอกสารประกอบการเรียนการสอน, ม.ป.ป.), หน้า 1-8.

ในทางตรงกันข้ามถ้าเราต้องการจะให้บ้านเมืองของเราดีก็รัก ผู้คนมีความตื่นตัว รักที่จะอยู่ร่วมกัน มีส่วนช่วยสร้างสรรค์การอยู่ร่วมกันของตนเองให้ดีที่สุด เราต้องเห็นถึงความสำคัญของชีวิตสาธารณะในเมือง รู้จักชั่งใจสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้น และทำนุบำรุงให้แข็งแรงต่อไป

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

2.2.2 ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน² ให้คำนิยามความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า หมายถึงการที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ครอบครั้ว การปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้อาจเป็นในทางก้าวหน้าหรือถดถอย และเป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยการวางแผนและให้ เป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือโทษก็ได้ทั้งสิ้น

สนธยา พลศรี³ และ สุวิชัย วัฒนแก้ว⁴ กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรมไว้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในสังคมดั้งเดิมเป็นแบบซ้ำๆ เพราะสิ่งประดิษฐ์ที่คิดค้นขึ้นใช้ในสังคมมีน้อย การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้ยาก แต่เมื่อเวลาผ่านไปนานๆเข้ามามนุษย์ ได้พัฒนาความคิด และสิ่งต่างๆขึ้นมาใช้มากขึ้น การติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมทำได้สะดวกขึ้น การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจึงเกิดขึ้นได้ง่าย และอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตามใน กระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นจะมีพลังที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงควบคู่ไปด้วยเสมอ ทั้งนี้เพราะ คนบางกลุ่มจะสูญเสียสถานภาพเดิมของตนเอง ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพวกที่ต้องการเปลี่ยนแปลงกับพวกที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นสังคมจะเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือไม่ขึ้นอยู่กับแรงต่อสู้ระหว่างความต้องการเปลี่ยนแปลง และการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง นั้นเอง

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2530), หน้า 84.

³ สนธยา พลศรี, ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2533), หน้า 45.

⁴ สุวิชัย วัฒนแก้ว, ความคับแคบของโลกาภิวัตน์ : สังคมวิทยากับการพัฒนาในไทย (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 52.

2.2.2 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข⁵ กล่าวถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แบ่งได้เป็น 2 ปัจจัยคือ

ปัจจัยภายใน (Internal or Sociogenic factor) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในสังคมที่มี 2 ลักษณะ คือ

1) ลักษณะที่แสดงออกอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจจะกระทำการเปลี่ยนแปลง เช่น การเคลื่อนไหวทางสังคม การประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ การวางแผนทางสังคม

2) ลักษณะที่ไม่แสดงออกอย่างไม่เปิดเผยหรือไม่ตั้งใจ เช่น ความเครียดภายใน การขาดแคลนทรัพยากร

ปัจจัยภายนอก (Exernal factor) หมายถึงปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกของสังคม ปัจจัยที่เห็นชัดคือ

1) การเปลี่ยนแปลงของประชากร เช่น การย้ายถิ่นฐานของประชากร ความแตกต่างขององค์ประกอบของประชากร

2) การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น สภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เปลี่ยนไป

3) กลุ่มที่มากกระทบจากภายนอก

4) การยืมวัฒนธรรม

กระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมดั้งเดิมเป็นสังคมสมัยใหม่เกิดขึ้นโดยปัจจัยสนับสนุนสำคัญ 2 ประการคือ

1) โดยการวิวัฒนาการตามธรรมชาติ (Spontaneous Change) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองโดยไม่มี การวางแผน เปลี่ยนแปลงไปเองด้วยกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม เช่น การขอยืมวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาใช้ การค้นพบนวัตกรรมต่างๆ การประดิษฐ์ การกระจายทางวัฒนธรรม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงแบบนี้เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป และคนในสังคมไม่รู้ตัวว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นแล้ว และต้องใช้ระยะเวลาานานมาก การเปลี่ยนแปลงจึงจะประสบผลสำเร็จ

2) โดยการวางแผนพัฒนา (Planned Change) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยมีการวางแผนที่แน่นอน เช่น การวางแผนพัฒนาเทคโนโลยี นวัตกรรมต่างๆ การคมนาคมขนส่ง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงแบบนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ผู้มีอำนาจในการปกครองสังคม

⁵ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม : แนวทางศึกษาวิเคราะห์และวางแผน (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น , 2536).

กำหนดขึ้นโดยอาศัยองค์การต่างๆ ที่มีอยู่เป็นเครื่องมือ เช่น กฎหมาย อำนาจในการบริหาร และ
สั่งการเป็นต้น

Lewis Keeble⁶ กล่าวว่า ในปัจจุบันกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ มีอยู่ 5 กระบวนการ คือ

1) การทำให้เป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) หมายถึง กระบวนการพัฒนาเทคโนโลยีโดยใช้วิทยาศาสตร์การประยุกต์การผลิตกรรมขนาดใหญ่ด้วยกำลัง
เศรษฐกิจเพื่อตลาดการค้า โดยการใช้แรงงานที่ชำนาญเฉพาะอย่าง

2) การทำให้เป็นเมือง (Urbanization) หมายถึง กระบวนการที่ชุมชน
กลายเป็นเมือง หรือการเคลื่อนย้ายของผู้คน หรือการดำเนินการงานเข้าสู่บริเวณ หรือการ
ขยายตัวของเมืองออกทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากร หรือการดำเนินการต่างๆมากขึ้น

3) การทำให้เป็นประชาธิปไตย (Democratization) หมายถึง
กระบวนการแพร่ขยายของปรัชญา หรือระบบของสังคมแบบหนึ่งที่เน้นการที่ประชาชนมีส่วนร่วม
และควบคุมกิจกรรมของชุมชนในฐานะเป็นตัวเอง โดยไม่คำนึงคุณลักษณะเฉพาะบุคคล ยศ
สถานภาพ หรือทรัพย์สินสมบัติ

4) การแพร่ของการจัดองค์การสมัยใหม่ (Bureaucratization) หมายถึง การ
แพร่ของระบบบริหารงาน

5) กระบวนการสร้างคนชายขอบ (Marginalization) หมายถึง การ
เปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เหลื่อมล้ำมากยิ่งขึ้น โดยเกิดขณะที่เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ
ในระดับสูง เป็นผลดีแก่คนส่วนหนึ่งในเขตเมือง หรืออุตสาหกรรม แต่ก็ทำให้คนอีกส่วนหนึ่งอยู่
ห่างไกลจากการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงไปทุกที่

2.3 แนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับวิวัฒนาการของชุมชนเมือง

2.3.1 วิวัฒนาการของชุมชนเมือง

1) Taylor⁷ กล่าวถึง วิวัฒนาการของชุมชนเมือง โดยพิจารณาจากลักษณะ
โครงสร้างภายในเมือง ซึ่งปรากฏเป็นรูปแนวถนน และการใช้ที่ดิน พบว่าวิวัฒนาการของชุมชน
เมืองมี 4 ระดับ คือ

⁶ Lewis Keeble, *Principles and practice of town and country planning* (London : The Estates Gazette, 1972)

⁷ Lewis Keeble, *Principles and practice of town and country planning* (London : The Estates Gazette, 1964),

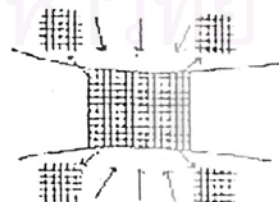
- **ขั้นทารก (Infantile)** เริ่มต้นจากการรวมตัวเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็ก โดยไม่มีการแบ่งแยกการใช้ที่ดินให้เห็นอย่างเด่นชัด
  - **ขั้นวัยรุ่น (Juvenile)** มีการแบ่งแยกการใช้ที่ดินเป็นบริเวณที่พักอาศัย แต่มีอุตสาหกรรมรวมอยู่ในครัวเรือน
  - **ขั้นผู้ใหญ่ (Mature)** โครงสร้างภายในแบ่งเป็น ที่พักอาศัย พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรมอย่างเด่นชัด
  - **ขั้นชรา (Senile)** เป็นเมืองที่มีโครงสร้างภายในที่เสื่อมโทรม เนื่องจากการเติบโตอย่างเต็มที่
- ซึ่งเหล่านี้เป็นเพียงระดับหลักการเท่านั้น อาจมีระดับของการแยกย่อยไปได้อีก เช่น **ขั้นอนุบาล (Subinfantile)** ที่มีถนนเพียงสายเดียว และวิวัฒนาการของเมืองไม่จำเป็นต้องปรากฏตามขั้นตอนดังกล่าวนี้ทั้งหมด บางเมืองอาจมีวิวัฒนาการเพียงขั้นทารก หรือขั้นวัยรุ่นเท่านั้นแล้วหยุดการเติบโตพัฒนาต่อไป บางเมืองก็อาจจะเจริญเติบโตจนถึงขั้นผู้ใหญ่ แต่มิได้เกิดความเสื่อมโทรมเพราะมีการพัฒนาอยู่เสมอ

2) **Patrick Geddes**⁸ ได้กล่าวว่า เมืองมีวิวัฒนาการเกิดขึ้นตามลำดับ โดยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

- **ขั้นที่1 เข้าสู่ศูนย์กลาง (Inflow)** เป็นขั้นเริ่มต้นของการรวมตัวเป็นชุมชนเมือง

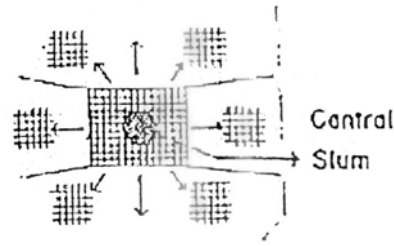
- **ขั้นที่2 สร้างเมือง (Build Up)** เป็นขั้นตอนที่มีการก่อสร้างอาคารอยู่หนาแน่นในศูนย์กลาง และเริ่มมีการขยายตัวของเมืองออกไป

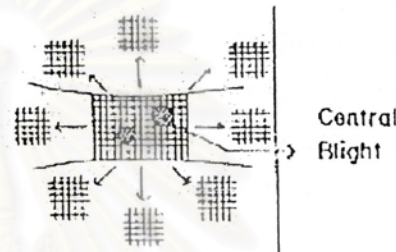
⁸ Patrick Geddes อ้างใน Branch, Milville C., *Urban Planning Theory* (Pennsylvania : Dowden, Hutchison&Rass, 1975), p.87.

- ขั้นที่3 เมืองขยายตัวออก (Back Flow) และศูนย์กลางเมืองเริ่มเสื่อมโทรม

- ขั้นที่4 เมืองเจริญเติบโตแบบกระจาย (Sprawling Mass) และศูนย์กลางเมืองเสื่อมโทรม

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเมือง

John Friedman ได้คิดแบบจำลองความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางเมืองและเขตรอบนอกในเชิงเศรษฐกิจว่า แต่เดิมศูนย์กลางเมืองแม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองและเศรษฐกิจเพียงแห่งเดียว ต่อมาเมื่อเมืองนอกเขตศูนย์กลางเมืองแม่มากขึ้นจนเกิดเป็นชุมชนใหม่และใหญ่ขึ้น ตลอดจนมีสาธารณูปโภคและบริการพร้อม ทำให้เกิดศูนย์ใหม่ แต่ระบบเศรษฐกิจโดยรวมยังขึ้นกับศูนย์กลางเมืองแม่เพื่อการติดต่อซื้อขายสินค้า

Richard L. Meiler กล่าวว่าโครงสร้างทางพื้นที่และสภาพโดยรอบของเมืองขึ้นอยู่กับ การคมนาคมขนส่ง จากการศึกษาในด้านที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์จากอดีตมาจนกระทั่งได้มีการยอมรับเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงของถิ่นฐานขึ้นอยู่กับระบบการติดต่อของมนุษย์ โดยมีเทคโนโลยีเกี่ยวกับการติดต่อสื่อสารและการคมนาคม การติดต่อโดยการพบหน้ากันจึงน้อยลงไป ฉะนั้นระบบการติดต่อสื่อสารและการคมนาคมจึงเป็นพื้นฐานสำคัญเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเมือง

มานพ พงศทัต⁹ สาเหตุของการเจริญเติบโตของชานเมืองที่อยู่ภายใต้อิทธิพลเมืองขนาดใหญ่โดยเน้นการพิจารณา ปัจจัยหลักที่ทำให้การใช้ที่ดินเปลี่ยนแปลงไปในอนาคตนั้นอาจกำหนดเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญ 4 ตัวคือ

⁹ มานพ พงศทัต, รูปแบบการใช้ที่ดินระบบและโครงสร้างการสัญจรของกรุงเทพมหานคร : การพัฒนาและแนวโน้มในอนาคต (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527)

- 1) ประชากรที่เพิ่มขึ้น (Population) มีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นจะทำให้มีความต้องการพื้นที่สำหรับที่อยู่อาศัย พักผ่อน ทำงานมากขึ้นเป็นเงาตามตัว
- 2) การให้บริการด้านการคมนาคมและการเข้าถึง (Transportation Services & Accessibility) ปัจจัยที่เป็นที่สำคัของลงมา
- 3) การควบคุมของรัฐ (State Control) ปัจจัยที่สำคัต่อเนื่องมาคือ การที่มีการควบคุมการใช้ที่ดินของรัฐ ในประเทศที่พัฒนาแล้วมีการจัดทำผังเมืองรวม และผังเมืองเฉพาะโดยการวางแผน ชี้นำ และควบคุม
- 4) ราคาที่ดิน (Land Cost) เป็นปัจจัยหลักที่จะเป็นตัวกำหนดการใช้ที่ดินในอนาคต คือ ราคาที่ดินที่สูงย่อมจะใช้ในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนสูง ราคาที่ดินต่ำจะใช้ในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนต่ำ ดังนั้นราคาที่ดินจะเป็นปัจจัยที่สำคัในการระบุถึงกิจกรรมที่จะใช้ในอนาคด้วย

2.5 ปัจจัยของการตั้งถิ่นฐานหรือที่อยู่อาศัย

Brain Googal โดยปกติแล้วผู้อาศัยจะพิจารณาคุณสมบัติของผู้ที่อยู่อาศัยจากปัจจัย 3 ประการ คือ ลักษณะของบ้าน ลักษณะของชุมชน และความสัมพันธ์ของที่ตั้งนั้นๆ กับพื้นที่โดยรอบ หากแต่ในทางปฏิบัติแล้วจะเห็นว่าปัจจัยที่สำคัที่มีอิทธิพลต่อการเลือกที่ตั้งที่อยู่อาศัยควรมีคุณสมบัติดังนี้

- 1) รายได้ (Income) ความพอใจและการเลือกที่อยู่อาศัยจะมีความสัมพันธ์กันยิ่งขึ้นเมื่อรายได้ของผู้อยู่อาศัยมากขึ้นเท่าใด โอกาสของการเลือกชนิดบ้าน ที่ตั้งและความพอใจในสิ่งที่ชอบ ก็จะได้รับคำตอบสนองมากขึ้นเท่านั้น
- 2) การเข้าถึงแหล่งงาน (Job Access) การกระจายของแหล่งงาน อาจมีอิทธิพลต่อการกระจายตัวของการอยู่อาศัยของประชากรมากกว่าปัจจัยอื่นๆ ความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งงานกับความเป็นไปได้หลายๆด้าน ด้านที่เกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการเดินทางจากบ้านไปทำงาน ราคาที่ดินที่เหมาะสม ความต้องการอื่นๆ ในการติดต่อกับเมืองและสิ่งที่น่าสนใจต่างๆ ด้านที่ตั้ง ของที่อยู่อาศัยที่มีความได้เปรียบในเชิงเศรษฐกิจ
- 3) สภาพครอบครัว (Family Status) การมีเด็กในครอบครัวมีผลสะท้อนสำคัต่อการใช้พื้นที่ ยิ่งมีสัดส่วนของเด็กมากเท่าใด ก็ยิ่งเป็นเครื่องกระตุ้นให้ต้องการบ้านที่มีขนาดใหญ่ขึ้น
- 4) ปัจจัยอื่นๆ (Other Factors) การแบ่งผิว เชื้อชาติ และชนชั้น ก็มีผลต่อการเลือกที่ตั้งของที่อยู่อาศัย นอกจากนี้พื้นที่เมืองที่มีบริการสาธารณะที่ไม่เท่าเทียมกันก็อาจมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน

2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับย่าน

2.6.1 ลักษณะของย่าน

เมืองทุกเมืองย่อมประกอบด้วยส่วนต่างๆหลายส่วน แต่ละส่วนที่เราเรียกว่าย่าน หรือ ส่วน หรือ พื้นที่ซึ่งสามารถพิจารณาความแตกต่างของแต่ละย่านได้จากลักษณะเด่น และการแผ่ขยายของตัวมัน มโนภาพของคนเราเกี่ยวกับเมืองจะเป็นภาพรวมของย่านต่างๆ ที่ประกอบเข้าด้วยกัน ทั้งย่านที่มีขอบเขตที่แน่นอน หรือซ้อนเหลื่อมกับย่านอื่น¹⁰

รูปแบบของย่านมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับรูปแบบของเส้นทาง ขนาดของย่านอาจถูกกำหนดโดยธรรมชาติของเส้นทางที่ให้บริการในพื้นที่นั้น เช่น ย่านศูนย์กลางพาณิชยกรรมตามปกติจะมีเส้นผ่านศูนย์กลางไม่เกินความสามารถในการเดินเท้าหรือใช้รถเช่าในระยะสั้นๆ ได้ ย่านพักอาศัยจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ของชุมชน ซึ่งอยู่ในรัศมีของการเดินเท้า เป็นต้น

ในความเป็นจริงโดยทั่วไปมักพบว่ามีโอกาสเป็นไปได้ยากที่จะพบย่านที่มีลักษณะเฉพาะที่แยกประเภทได้อย่างชัดเจน ความสลับซับซ้อนดังกล่าวของเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการผสมผสานกิจกรรมหลายๆ ชนิดเข้าด้วยกันทำให้เราสับสนได้ ทั้งที่จริงแล้วมันเป็นเหตุปัจจัยสำคัญของความเป็นเมือง ซึ่งช่วยให้เมืองที่สีสัน และชีวิตชีวา เพื่อให้สามารถจำแนกลักษณะความแตกต่างระหว่างย่านภายในเมืองที่สลับซับซ้อนได้ เราจำเป็นต้องพิจารณาเพิ่มเติมถึงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และสภาพภูมิทัศน์ที่ก่อให้เกิดความต่อเนื่องของสิ่งที่ปรากฏแก่สายตาของเรา ได้แก่

- 1) ย่านที่เป็นองค์ประกอบหลักของเมือง (Principle Component District) จุดเริ่มต้นและสิ้นสุดของย่านนั้น มีลักษณะเฉพาะทางกายภาพ และกิจกรรม ตลอดจนความเด่นชัดของตัวย่าน
- 2) ขนาดของย่าน (Size) รูปร่าง ความหนาแน่น พื้นผิว จุดสังเกต และที่เว้นว่าง
- 3) ลักษณะที่ปรากฏให้เห็นทางกายภาพ (Physical Appearance) รูปทรงของอาคาร ความหนาแน่นของการก่อสร้างอาคาร บ้าย วัสดุที่ใช้ สนามหญ้า ความสูงต่ำของพื้นที่ จุดสังเกตจากรูปแบบของการสัญจร ตลอดจนคุณลักษณะการผสมผสานของอาคารต่างประเภทกัน
- 4) กิจกรรม (Activity) ที่เป็นหลักในพื้นที่ ประเภทของประชากรและการเคลื่อนไหว ซึ่งก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละย่าน
- 5) สิ่งแปลกปลอมที่เป็นภัยคุกคามย่าน (Threats) เช่น ถนนผ่ากลาง ซึ่งเป็นภัยคุกคามต่อสุขภาพ และความปลอดภัยของประชาชนในย่านนั้น การเปลี่ยนแปลงของย่าน การเปลี่ยนแปลงตำแหน่ง การขยายตัวหรือหดตัวของขอบเขตของย่าน

¹⁰ วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, องค์ประกอบของเมือง (กรุงเทพมหานคร, 2538), หน้า 3-4(อัดสำเนา)

6) การปรากฏตัว (Emerge) ของย่านใหม่ที่แผ่กระจายอยู่ในย่านเดิม เช่นบริเวณบ้านพักอาศัยแห่งใหม่ที่อยู่ภายในเมืองเดิม

7) ความสัมพันธ์ (Relation) ระหว่างย่านกับย่าน และย่านกับรูปแบบของเส้นทางสัญจรของเมืองในส่วนรวม

Hartshor¹¹ ได้กล่าวว่า ย่านหรือละแวกมิได้เป็นหน่วยพื้นที่ ซึ่งตั้งขึ้นโดยฝ่ายเจ้าหน้าที่ปกครอง แต่เป็นหน่วยพื้นที่ซึ่งเกิดจากบทบาทหน้าที่ ผู้คนที่รวมกันอยู่ในย่านเดียวกัน อาจมีความเป็นอยู่คล้ายกัน มีฐานะทางสังคม มีทัศนคติที่คล้ายกัน และในย่านนั้นอาจมีสถาบันต่างๆ ร่วมกัน เช่น วัดหรือสถานบริการต่างๆ ย่านจึงเกิดจากเกณฑ์ทางสังคม และทางกายภาพ คือ สภาพแวดล้อมของย่านนั้น ตลอดจนความมั่นคงของย่านและการยึดเหนี่ยวร่วมกัน อีกทั้งอาจมีเกณฑ์อื่นๆ ประกอบ ดังนี้

1) ลักษณะการใช้ที่ดิน ต้องมีความเป็นเอกลักษณะพอควร แต่ในระยะหลังกลับมุ่งเน้นการใช้ที่ดินแบบผสมผสาน

2) ความเกี่ยวพันกันในระหว่างการใช้ที่ดินแบบต่าง ๆ

3) ความเปลี่ยนแปลงในด้านองค์ประกอบของประชากรและลักษณะการใช้ที่ดิน

4) ความต้องการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ

5) ลักษณะการเข้าถึงภายในย่านหรือละแวกบ้าน และระหว่างละแวกบ้านด้วยกัน

6) ความพอใจของผู้อยู่อาศัยที่มีต่อระบบสาธารณูปโภค

7) การลงทุนทางด้านบริการ และรายได้ที่เกิดขึ้น

8) อำนาจของผู้อยู่อาศัยในย่านที่จะควบคุมขนาดของย่านได้

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาในการกำหนดเขตหรือบริเวณของย่าน ซึ่งส่วนใหญ่ใจกลางของย่านมักเห็นเด่นชัด แต่บริเวณรอบนอกมักมีปัญหา จึงนิยมใช้ลักษณะทางกายภาพต่างๆ ที่เห็นชัดเป็นเครื่องกำหนด เช่น เนินเขา แม่น้ำลำคลอง หรือแหล่งน้ำภายในเมือง รวมถึงอาจอาศัยปัจจัยทางวัฒนธรรม เช่น ถนนสายสำคัญ สะพาน เป็นแนวแบ่งเขตได้

¹¹ Hartshorne, Anna C., *Japan and her people*. 2v. ill., map (Philadelphia : International Press, [c1902]),

2.6.2 มิติของย่าน

วิมลศรี ลิ้มธนากุล¹² ได้กำหนดแนวคิดเกี่ยวกับมิติของย่านออกเป็น 4 ด้าน

1) ด้านกายภาพ ย่านเป็นบริเวณที่ต้องการพื้นที่ มีรูปร่าง และขอบเขตที่ไม่แน่นอน เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่แวดล้อมอยู่โดยรอบพื้นที่ และการเบียด การเหลื่อมล้ำซ้ำซ้อนของย่านอื่นที่อยู่ข้างเคียง รวมถึงบริเวณที่มีการกระจุกตัวของกิจกรรมอย่างหนาแน่น จะมีความเข้มข้นของ แรงดึงดูดสูงสุด สภาพพลวัตของศูนย์กลางของย่าน และสภาพพลวัตของย่านที่อยู่บริเวณ ข้างเคียงจะมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของย่าน

2) ด้านประชากร และระดับสมาชิกภาพของประชากร บริเวณที่จะเรียกว่า ย่านได้จะต้องมีขนาด และความหนาแน่นของประชากรจำนวนหนึ่ง และต้องมีสภาพพลวัตของประชากรที่เกิดจากการไหลเข้าไหลออก อันเนื่องมาจากแรงดึงดูดบางประการที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะของแต่ละย่าน นอกจากนี้ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ระดับสมาชิกภาพของประชากรหรือความ เข้มข้น ความถาวรในการเป็นสมาชิกภาพของย่านว่ามีมากน้อยเพียงใด และมีสัดส่วนของสมาชิกภาพชนิดถาวรหรือชั่วคราว

3) ด้านสังคม ย่านเป็นสถาบันทางสังคมที่นอกจากความสัมพันธ์จากการพบปะพูดคุยกันทุกวันแล้ว คนในย่านเดียวกันก็จะต้องมีบทบาท และหน้าที่ที่พึงกระทำต่อกันในลักษณะต่างๆ ตามสถานะภาพของแต่ละบุคคลที่มีความแตกต่างกันออกไป รวมทั้งทุกคนในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้นๆ เดียวกันก็ยังมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อส่วนรวมด้วย

4) ด้านวัฒนธรรม ความคิด และระบบความหมาย ในด้านที่เกี่ยวกับระบบคุณค่า ย่านจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงตำแหน่งของบุคคลว่าอยู่ในสถานภาพใด และเป็นคนในชนชั้นใดของสังคมเพราะย่านแต่ละย่านเกิดขึ้นมาด้วยภูมิหลัง และอยู่ในทำเลที่ต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมต่างๆ ตลอดจนบุคคลที่แวดล้อม และอาศัยอยู่ในแต่ละย่านจึงแตกต่างกันออกไป รวมถึงย่านยังแสดงให้เห็นบุคคลรู้ถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อเมือง โดยผ่านการเป็นสมาชิกของย่านนั้น

2.6.3 คุณลักษณะที่สำคัญ และจำเป็นของย่าน

วิมลศรี ลิ้มธนากุล¹³ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่สำคัญของย่านไว้ 3 ประการ คือ

¹² วิมลศรี ลิ้มธนากุล, ผลกระทบจากระบบเมืองสมัยใหม่ที่มีต่อระบบย่านของคนในกรุงเทพมหานคร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), หน้า 10-13.

¹³ วิมลศรี ลิ้มธนากุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

- 1) ย่านที่สมบูรณ์จะต้องมีชุมชนรองรับอยู่เบื้องหลัง หรือพื้นที่บริเวณที่เรียกว่า ย่านควรเกิดจากการที่คนในชุมชนประกอบกิจกรรมประเภทเดียวกันทำให้เกิดเป็นย่านขึ้น รวมถึงสมาชิกที่มาแบบไม่ถาวรควรมีจำนวนน้อยกว่า เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ในระดับย่าน
  - 2) มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเกิดจากการรวมกลุ่มของกิจกรรมประเภทเดียวกัน
  - 3) มีระดับเหนือชุมชนขึ้นไป คือ นอกจากย่านจะเป็นที่อยู่อาศัย และที่ทำมาหาเลี้ยงชีพของคนในชุมชนแล้ว ในระดับเมืองย่านยังจะต้องโดดเด่นสามารถเป็นที่หมายของคนภายนอกได้ รวมถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในย่านนั้นจะต้องเป็นที่รู้จัก และเป็นที่ต้องการของคนทั่วไป ไม่ได้จำกัดเฉพาะแต่ในชุมชนเดียวเท่านั้น
- ด้วยเหตุนี้ ย่านจึงเทียบได้กับสถาบันทางสังคมที่มีมิติของความหมายตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับท้องถิ่นขึ้นไปจนถึงระดับเมือง

2.7 แนวความคิดที่เกี่ยวกับระบบของกิจกรรมและระบบที่ตั้ง

2.7.1 แนวความคิดเรื่องกิจกรรม เวลา สถานที่

Amos Rapoport¹⁴ ได้ให้แนวความคิดที่เกี่ยวกับระบบกิจกรรมและระบบที่ตั้งไว้ ดังนี้

องค์ประกอบทางวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหลักและสำคัญยิ่งของระบบแหล่งตั้งถิ่นฐาน เราสามารถศึกษาวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง แบบแผนวิถีชีวิตของกลุ่ม ได้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมที่สุดนั่นคือ ระบบกิจกรรม ระบบกิจกรรมของมนุษย์ทั้งหมดที่จะเกิดขึ้น บนพื้นที่และเวลาที่ซ้อนทับกัน สนิทนั้นหมายถึงการให้ความสำคัญทั้งเรื่องของกิจกรรม และการตัดสินใจพร้อมกัน เมื่อเราสามารถทราบตำแหน่งที่เกิดกิจกรรมในเวลาหนึ่งก็จะสามารถนำไปเชื่อมโยงกับตำแหน่งของกิจกรรมอื่นในเวลาหนึ่งหรือนำไปเชื่อมโยงกับที่ตั้งในช่วงเวลานั้นได้ การศึกษากิจกรรมบนพื้นที่ทำได้โดยพิจารณากิจกรรมที่เกิดขึ้นประจำวัน และใช้เมทริกซ์ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และเวลา เราสามารถรู้ได้กิจกรรมนั้นเกิดขึ้นที่ไหน เมื่อไร กิจกรรมและเหตุการณ์ อาจระบุลงไปบนแผนที่เวลา-พื้นที่ (Time-space map)

ผลลัพธ์ของการศึกษาองค์ประกอบทั้ง 3 คือ รูปแบบกิจกรรม (Activity patterns) ซึ่งมีโครงสร้างที่ถูกส่งผ่านเชิงวัฒนธรรม (Culturally transmitted structure) ที่แสดงการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน การศึกษากิจกรรมที่เกิดขึ้น

¹⁴ Amos Rapoport, "System of activities and system of setting," in Domestic Architecture and the use of space : an interdisciplinary cross-cultural study. Edited by Susan Kent (Cambridge University Press, 1990)

บนพื้นที่ทำให้เราอยู่ในตำแหน่งที่ดีกว่าในการอธิบายพื้นที่ และในการประเมินนโยบายที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบนพื้นที่

2.7.2 ระบบของกิจกรรมและระบบของที่ตั้ง¹⁵

กิจกรรมที่ถูกล่ามโซ่โดยตรงจากวิถีชีวิตและรากฐานของวัฒนธรรม ทุกกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกับองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ตัวกิจกรรมเอง กิจกรรมถูกนำไปใช้อย่างไร กิจกรรมเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ และรวมเป็นระบบกิจกรรม ความหมายของกิจกรรม

จุดหลัก คือ ระบบกิจกรรมไม่สามารถเกิดขึ้นโดยปราศจากพื้นที่และเวลาได้ และไม่สามารถมองตัวกิจกรรมเพียงกิจกรรมเดียว แต่ต้องพิจารณาทั้งระบบกิจกรรม เช่น เราไม่สามารถพิจารณาอาคารเพียงอาคารเดียว เพราะคนเราใช้หลายอาคาร และมีกิจกรรมหลากหลายในพื้นที่เปิดโล่งนอกอาคาร การตั้งถิ่นฐาน และทั้งภูมิภาค คนอาศัยอยู่ในภูมิประเทศวัฒนธรรม (Cultural landscapes) ดังนั้นจึงไม่สามารถพิจารณาเพียงแค่สถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว ทุกอาคารที่ปรากฏมักถูกเชื่อมโยงกับระบบกิจกรรมของผู้คนที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตของบทสรุปนี้ คือ มันมีความสัมพันธ์ระหว่างระบบกิจกรรมและวัฒนธรรม

ที่ตั้ง (Setting) เป็นการผสมผสานกันของพฤติกรรมที่ตั้ง (Behavior setting) และบทบาทที่ตั้ง ที่ตั้งเป็นสภาพแวดล้อมกับระบบของกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ที่ซึ่งสภาพแวดล้อมและกิจกรรมถูกเชื่อมโยงด้วยกฎเกณฑ์ (Rules) ต่างๆ เพื่อทำให้เกิดที่ตั้งที่เหมาะสม และตามที่คาดหวังเอาไว้ กฎต่างๆ นี้มีขึ้นเสมอเพื่อกำหนดเกณฑ์ในที่ตั้ง สถานการณ์ และการแปรเปลี่ยนตามวัฒนธรรมด้วย ที่ตั้งต้องพิจารณาโดยรวมกับระบบภายในของกิจกรรมที่เกิดขึ้นซึ่งถูกเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ ที่ตั้งถูกเชื่อมโยงในหลายด้านทั้งในพื้นที่เอง ความใกล้ชิด และการแบ่งแยก รวมถึงเรื่องเวลาในการลำดับ

ที่ตั้งมักจะเป็นไปตามความเหมาะสมของกิจกรรมและพฤติกรรมเสมอๆ ที่ตั้งของคนมีขอบเขตและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เวลา และคุณภาพของที่ตั้งแปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรม และเปลี่ยนไปตามสมาชิกของวัฒนธรรมหนึ่งๆ หรือกลุ่มในวัฒนธรรมนั้นๆ

สิ่งแวดล้อมสามารถสร้างแนวคิดให้กับที่ตั้ง และอีกส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับระบบของกิจกรรมการจัดสภาพแวดล้อมมีผลสร้างแนวคิดในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของ 4 ตัวแปร คือ พื้นที่ เวลา ความหมาย และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งเป็นไปตามกิจกรรมที่แปรเปลี่ยนตามตัวแปรดังกล่าวและด้วยตัวกิจกรรมเองเกี่ยวข้องกับการจัดเรียงกิจกรรมที่แตกต่างของกิจกรรมในเวลา

¹⁵ Amos Rappoport, "System of activities and system of setting," in Domestic Architecture and the use of space : an interdisciplinary cross-cultural study. Edited by Susan Kent (Cambridge University Press, 1990)

และพื้นที่พอๆ กัน ความเร็วของกิจกรรม (จำนวนของกิจกรรมต่อหน่วยเวลา) และจังหวะต่างๆ (ในช่วงของกิจกรรมเกี่ยวข้องกับวงจรหลากหลาย เช่น วิถีชีวิต ปี ฤดูกาล เทศกาล วันทำงาน วันหยุด กลางวัน กลางคืน เป็นต้น)

การพิจารณาระบบกิจกรรมในระบบของที่ตั้งเป็นประเด็นสำคัญที่จะเข้าใจรูปแบบของเมือง การเลือกที่อยู่และใช้พื้นที่เปิดโล่งในย่านละแวกบ้านของเมือง

ถ้ากิจกรรมนั้นหนาแน่นการเกิดขึ้นอย่างมากในพื้นที่ส่วนตัว เช่น ภายในที่อยู่อาศัย หรือสวนหลังบ้าน กิจกรรมในพื้นที่เปิดโล่งของเมืองหรือพื้นที่สาธารณะในละแวกบ้านจะเกิดขึ้นน้อย ถ้าในวัฒนธรรมที่ใช้พื้นที่ของเมืองในการสัญจรเป็นหลัก ซึ่งตรงข้ามกับกิจกรรมอื่นๆ การใช้พื้นที่ก็จะแตกต่างกันกับกิจกรรมต่างๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ถ้ากฎของวัฒนธรรมหรือบรรทัดฐานเปลี่ยนไป พื้นที่เมืองในทางตรงข้ามกับพื้นที่ส่วนตัวก็จะถูกใช้ต่างกันไปด้วย

2.7.3 ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต การทำกิจกรรมและการใช้พื้นที่

Amos Rapoport¹⁶ แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิต การทำกิจกรรมและการใช้พื้นที่มีความสัมพันธ์กัน เริ่มจากการจำกัดความคำว่า “วัฒนธรรม” คือ สิ่งส่งผลต่อความเชื่อ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ-สังคม ฯลฯ สิ่งนั้นจะก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่มนุษย์สามารถตีคุณค่า แล้วเลือกเอาคุณค่านั้นๆ มาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่แสดงออกในรูปของระบบกิจกรรม ในที่สุดก็จะเกิดเป็นการใช้พื้นที่หรือระบบที่ตั้ง

2.8 แนวคิด COMPACT CITY¹⁷

COMPACT CITY เป็น model ที่มาจากเมืองในยุโรป ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีผลมาจากการโต้ตอบการแผ่ขยายของเมือง (urban sprawl) compact city ได้รับความสนใจตอนปลายยุค 1980 โดยได้รับการตีพิมพ์จากรายงานวิจัย The Brundtland Commission Report (WCED, 1987) และ Agenda 21 (1993) โดยแนวความคิดจะแบ่งเป็น 2 แนวทาง คือ

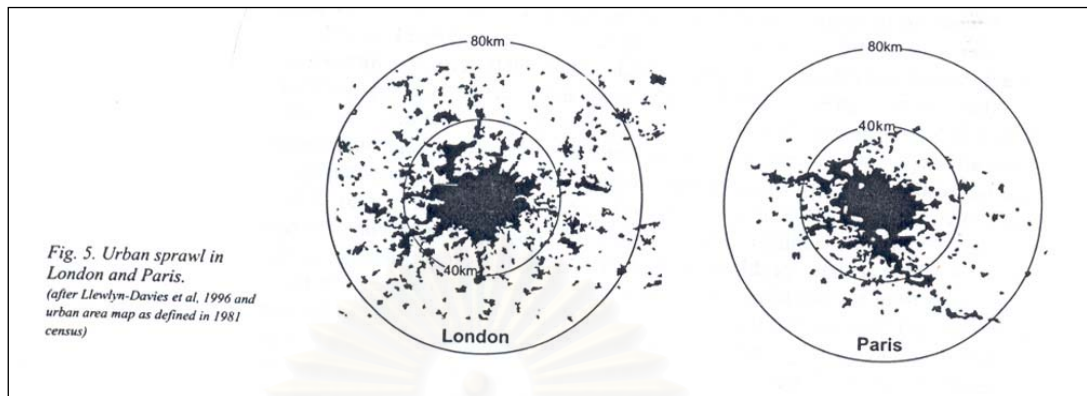
- แนวทางแรก จะเป็นการรักษาพื้นฐานแนวความคิดเดิมทางสถาปัตยกรรม การออกแบบการวางแผน ที่จะดูที่ตัวของทฤษฎี โดยไม่ได้ดูถึงสภาพความเป็นจริงทางสภาพทางเศรษฐกิจสังคม

¹⁶ Amos Rappoport, An Companion Encyclopedia of anthropology : humanity, culture and social life (New York : RonHedge,1994)

¹⁷ Jenks Mike and Rod Burgess. 2000 . Compact Citier : Sustainable Urban Forms for Developing Countries . London

- แนวทางที่ 2 จะแตกต่างออกไป โดยจะใช้สภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงมาจัดการวางแผน

การแผ่ขยายของเมือง (urban sprawl)

ในช่วง 10 ปี หลังมานี้ ประเด็นสำคัญของแนวความคิด compact city ยังเกิดขึ้นในประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างในทวีปยุโรป ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย โดยที่ยังไม่ได้มองมาถึงประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งหลายเมืองในทวีปเอเชียชั้นแรกจะเริ่มจากการพัฒนาหรือการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน จึงค่อยจัดการกิจกรรมอื่นๆของเมือง เพื่อยกระดับให้ไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

มหานครใหญ่นั้นจะมีระบบเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อน ทำให้เมืองมีการเคลื่อนไหวและเจริญเติบโต ศูนย์กลางของเมืองก็จะมีหลากหลายของกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวที่จะดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาในเมืองมากขึ้น (Urban Migration) เมื่อมีคนอพยพมาสู่เมืองในเมืองจึงเกิดความหนาแน่นสูง จนเกิดความแออัดทั้งด้านการใช้พื้นที่และความแออัดของการจราจร คุณภาพชีวิตของคนในสวนนี้เริ่มต่ำลง ความต้องการการใช้ทรัพยากรที่เพิ่มขึ้นจนทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ถดถอยลง การเกิดปัญหาด้านมลพิษ ชยะ การขาดที่ว่างเพื่อนันทนาการ การแบ่งหรือจัดสรรการใช้สาธารณูปโภค สาธารณูปการ ทั้งนี้ผู้คนที่เคยอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางเมือง จะเริ่มขยายตัวออกไปนอกพื้นที่ศูนย์กลางเมือง ก่อให้เกิดเมืองที่ขยายตัวออกไป (Urban Sprawl) ทั้งนี้ส่งผลให้เกิดการกระจายความเจริญจากจุดศูนย์กลาง (Decentralization) ความหนาแน่นของผู้คนและความหลากหลายของกิจกรรมในบริเวณศูนย์กลางเมืองนั้นต่ำลง แต่ในระบบของเมืองทั้งหมดต้องเชื่อมโยงด้วยระบบสังคม เศรษฐกิจ เมื่อผู้คนเบาบางลงระบบนี้จึงเสื่อมโทรมลงไป ในแนวคิดของ compact city จึงต้องการที่จะฟื้นฟูให้ระบบสังคม เศรษฐกิจ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ทั้งนี้การพัฒนาต้องควบคู่ไปกับการเพิ่มขึ้นของประชากรและกิจกรรมต่างๆของเมืองที่เพิ่มขึ้นตามมาด้วย

แนวคิด compact city จึงเป็นแนวความคิดที่นำมาแก้ปัญหาที่เกิดจากการขยายตัวของเมือง (urban sprawl) ซึ่งจะทำให้เมืองนั้นมีความกระจัดกระจายที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้กับร้านค้าที่ทำงาน และสามารถที่จะเดินหรือขี่จักรยานแทนการขับรถ นอกจากนี้ยังส่งเสริมรูปแบบที่เน้นความสัมพันธ์ทางสังคม ชุมชน และเพื่อนบ้าน ภายในเมืองมีผู้คนและกิจกรรมต่างๆเกิดขึ้น ทำให้ยังคงความเป็นเมืองไว้ได้ compact city จึงเป็นแนวทางหรือวิธีการหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable urban development)

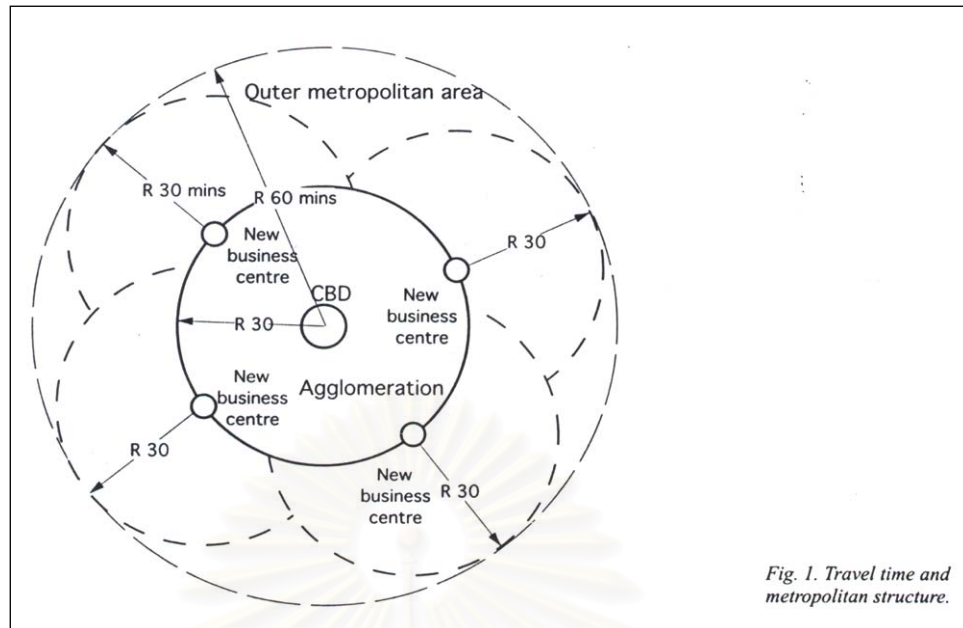
2.8.2 หลักการ Compact City

1) การจัดลำดับศักดิ์ของพื้นที่เมือง เมื่อดูถึงศักยภาพของพื้นที่ต่างๆในเมืองแล้ว จะเห็นว่ามีความแตกต่างกันไป แบ่งลำดับศักดิ์ของพื้นที่ในเมืองและดูความสัมพันธ์เชื่อมโยง เกี่ยวข้องกันของแต่ละลำดับศักดิ์ว่ามีต่อกันอย่างไร

2) ศึกษาถึงขอบเขตระดับย่านว่ามีความต้องการในสาธารณูปโภค สาธารณูปการอะไรบ้าง เช่น โรงเรียน สถานีนอนามัย สวนสาธารณะ ฯลฯ รวมไปถึงร้านค้าสะดวกซื้อ ห้างสรรพสินค้า สถานที่พักผ่อนบันเทิง ร้านอาหาร ฯลฯ ที่อยู่ในละแวกบ้านมีขอบเขตของการเดินทางด้วยการเดินเท้า

3) ระบบการคมนาคมขนส่งสาธารณะขั้นพื้นฐานมีความเหมาะสม ดูว่าผู้คนตามย่านต่างๆมีการเดินทางกันอย่างไร ประชาชนในเมืองสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบและเส้นทางการเดินทางได้อย่างสะดวก รวดเร็ว ในแต่ละระบบต้องมีความเชื่อมโยงถึงกัน เช่น การเดินทางด้วยรถไฟฟ้ามีสถานีหรือจุดร่วมที่เชื่อมโยงกับการเดินทางด้วยรถประจำทาง หรือรถไฟใต้ดิน คนที่ให้บริการรถไฟฟ้าสามารถปรับเปลี่ยนเส้นทางและรูปแบบการเดินทางตามความสะดวกและรวดเร็วได้ ซึ่งการที่จะจัดการในเรื่องของระบบการคมนาคมขนส่งสาธารณะนั้น ให้ดูถึงสิ่งที่อยู่เดิมว่ามีอยู่อย่างไร และพัฒนาให้เกิดการใช้ประโยชน์ให้สูงสุด และครอบคลุมทั้งเมือง พร้อมทั้งมีความเชื่อมโยงกันระหว่างระบบการเดินทางชนิดต่างๆ

4) จัดการการใช้ประโยชน์ที่ดิน (land use) ให้มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในเมือง และการเดินทางที่มีอยู่ในเมืองปัจจุบัน ให้เกิดความต่อเชื่อมกัน และให้เกิดการใช้ประโยชน์ของพื้นที่อย่างสูงสุด

2.8.3 วิธีการ

1) โครงสร้าง จะเลือกเพิ่มอะไรลงไปในพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของที่พักอาศัยสูง ที่เสริมให้พื้นที่เมืองให้เชื่อมโยงกับระบบโครงข่ายคมนาคมที่ครอบคลุม

2) เศรษฐกิจ ในการสร้างระบบสาธารณูปโภคเพื่อที่จะสนับสนุนผู้คนใน ส่วนที่มีความหนาแน่นสูงจะเป็นการเพิ่มโครงข่ายของระบบสาธารณูปโภคในรูปแบบของการ ขยายแนวท่อหรือสาย ไม่ต้องมีการสร้างขึ้นมาใหม่ ซึ่งเมื่อมองในแง่การลงทุนเป็นการลงทุนที่ต่ำ แต่ได้ประโยชน์สูง เมื่อเทียบกับการขยายระบบสาธารณูปโภคไปในพื้นที่ชานเมืองที่มีความ หนาแน่นน้อย

3) สภาพพื้นที่ จากการใช้พื้นที่ที่ไม่เอื้อต่อการเพิ่มสาธารณูปโภคเข้าไป เนื่องจากเมืองมีความหนาแน่นอยู่ จึงเป็นเรื่องยากที่จะเพิ่มหรือสร้างสาธารณูปโภคเข้าไปในพื้นที่ จึงต้องมีการใช้ระบบการคมนาคมขนส่งเข้ามาช่วยในการเชื่อมโยง เพื่อให้เกิดความสะดวก รวดเร็ว และเข้าถึงกับการใช้บริการสาธารณูปโภคของคนในพื้นที่เมือง

4) สังคม ในพื้นที่ที่มีการใช้พื้นที่สูงจะเป็นตัวให้เกิดกิจกรรมการใช้พื้นที่ทาง เศรษฐกิจ และสังคมที่หลากหลาย ซึ่งในความหลากหลายนั้นเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวพื้นที่ เมืองกับพื้นที่รอบนอก ถ้าการใช้พื้นที่ในเมืองลดลง (ความหนาแน่นลดลง) ก็จะทำให้ความสัมพันธ์ ในเชิงสังคมนี้หมดไป จึงต้องดึงให้ผู้คนกลับเข้ามาสู่เมืองเพื่อที่จะฟื้นฟูให้ความสัมพันธ์ และ กิจกรรมการใช้พื้นที่ทางเศรษฐกิจ และสังคมยังเกิดขึ้นอยู่ในเมือง

แนวคิด compact city เป็นแนวความคิดที่นำมาแก้ปัญหาที่เกิดจากการขยายตัว ของเมือง (urban sprawl) ซึ่งจะทำให้เมืองนั้นมีความกระชับ ที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้กับร้านค้าที่

ทำงาน และสามารถที่จะเดินหรือขี่จักรยานแทนการขับรถ นอกจากนี้ยังส่งเสริมรูปแบบที่เน้นความสัมพันธ์ทางสังคม ชุมชน และเพื่อนบ้าน ภายในเมืองมีผู้คนและกิจกรรมต่างๆเกิดขึ้น ทำให้ยังคงความเป็นเมืองไว้ได้ compact city จึงเป็นแนวทางหรือวิธีการหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable urban development)

2.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.9.1 สุรียา วีรวงศ์¹⁸ กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านการใช้ที่ดิน ประชากร เศรษฐกิจ และสังคม มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตของผู้คนกรุงเทพ ในด้านที่อยู่อาศัยและละแวกบ้าน สมาชิกในชุมชนที่มักจะถูกพูดถึงการเสื่อมคลายในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนที่อาศัยอยู่ในละแวกบ้านใกล้เคียงกันเป็นทำนองเดียวกันว่า มีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงประชากรภายในชุมชน โดยการที่มีสมาชิกในชุมชนจำนวนมากจำนวนหนึ่งย้ายออกไปจากชุมชน และในขณะเดียวกันก็มีผู้อยู่นอกชุมชนอพยพย้ายเข้ามาเป็นจำนวนมากจำนวนหนึ่งอีกเช่นกัน คนที่ย้ายเข้ามาอยู่กับคนที่ยังอยู่ในที่เดิมต่างฝ่ายต่างไม่รู้จักกัน

2.9.2 ชัญญู ชีวภรณ์วิวัฒน์¹⁹ ทำการศึกษาถึง วิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานบริเวณย่านบางลำภู พบว่าเดิมลักษณะของชุมชนมีความผูกพัน และเกี่ยวข้องกับแม่น้ำลำคลอง ทั้งในเรื่องของการตั้งถิ่นฐาน การอุปโภคบริโภค ตลอดจนการเดินทาง ซึ่งแสดงถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ต่อมาเมื่อพื้นที่ได้รับอิทธิพลต่างๆจากการพัฒนา เช่น การคมนาคม ได้ส่งผลต่อลักษณะการใช้ที่ดิน รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การขยายตัวของพื้นที่ รวมถึงยังพบว่า ในปัจจุบันบทบาทของย่านบางลำภูได้มีการเปลี่ยนแปลงไป จากพื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยที่มีตลาดเป็นศูนย์กลางการเติบโตของเมือง มีวังและวัดเป็นแกนนำในอดีต มาเป็นพื้นที่พาณิชยกรรมสำคัญ และแหล่งที่พักของนักท่องเที่ยว

¹⁸ สุรียา วีรวงศ์, การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง ในพื้นที่ชุมชนชนบทภาคกลางตอนบน : กรณีศึกษาหมู่บ้านหนองผักชี จังหวัดสระบุรี (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544)

¹⁹ ชัญญู ชีวภรณ์วิวัฒน์, ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544)

2.9.3 มัณฑนา ศิริวรรณ²⁰ ทำการศึกษาลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งทางด้านอาคาร และการใช้ที่ดิน รวมถึงสภาพปัญหา และมาตรการควบคุมของกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน โดยสรุปว่า ลักษณะกายภาพที่เป็นปัญหาหลักที่ควรได้รับการแก้ไข ได้แก่ ปัญหาทางด้านความสูง แก้ไขด้วยการปรับปรุงมาตรการควบคุมความสูงของอาคาร ปัญหาทางด้านขนาดอาคาร ก็ทำการควบคุม โดยยึดจากลักษณะเฉพาะของขนาดอาคารดั้งเดิม ที่เป็นโบราณสถานในบริเวณปัญหาทางด้านลักษณะสถาปัตยกรรม ก็ควบคุมโดยยึดจากลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมของอาคารในกรุงรัตนโกสินทร์ และปัญหาด้านกิจกรรม แก้ไขโดยปรับปรุงมาตรการควบคุมกิจกรรม ที่มีพื้นฐานอยู่บนความเหมาะสม และส่งเสริมลักษณะทางกายภาพ รวมถึงบรรยากาศของเมืองเอาไว้

2.9.4 กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง Split ประเทศโครเอเชีย²¹

ความเป็นมา เมือง Split มีผู้อยู่อาศัยประมาณ 130000 คน และตั้งอยู่ที่ Peninsuta ทางภาคกลางของชายฝั่งทางตะวันออกของ Adriatic ซึ่งในปัจจุบันเป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการบริหารประเทศของประเทศโครเอเชีย

เมือง Split มีความแตกต่างจากเมืองอื่นๆ ในประเทศโครเอเชีย เนื่องจากเป็นเมืองที่ยังคงเหลือมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่ยังเห็นได้อย่างเด่นชัด โดยประวัติศาสตร์ของเมืองได้เริ่มต้นเมื่อ 400 ปีก่อนคริสตกาล ในสมัยโรมัน ต่อเนื่องมาในยุคกลาง ยุคก่อนโรมันเนสส์โกธิค จนถึงยุคเรเนซองส์และบาร็อค ซึ่งศิลปะสถาปัตยกรรมต่างๆ เหล่านี้ได้อยู่รวมกันจนปรากฏเป็นศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ โดยในปัจจุบันยังคงเหลือโบราณวัตถุโบราณสถานที่มีคุณค่าอย่างมากมาย และยังคงล้อมรอบพื้นที่ประมาณ 15 เฮคเตอร์ ที่มีผู้อยู่อาศัยในปัจจุบันราว 5000 คน

จากการพัฒนาเมืองอย่างรวดเร็วและขยายเมืองออกไปนอกกำแพงเมืองในศตวรรษที่ 19 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม คือ ผู้มีฐานะดีได้ย้ายออกจากพื้นที่ศูนย์กลางเมืองแทนที่ด้วยการย้ายเข้ามาของคนยากจน ดังนั้นพื้นที่จึงมีสภาพเสื่อมโทรมลง นอกจากนี้ยังเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ จากการสร้างทางสัญจรที่เชื่อมต่อระหว่างส่วนของเมืองที่ขยายตัวออกไปตรงเข้าสู่ศูนย์กลางเมือง ซึ่งเป็นการทำลายองค์ประกอบที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ของเมือง

²⁰ มัณฑนา ศิริวรรณ, การปรับปรุงมาตรการควบคุมด้านกายภาพเพื่อการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541)

²¹ วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ, การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543)

หลักการในการอนุรักษ์ที่ใช้กับเมือง Split คือ การอนุรักษ์ในแนวทาง Active Preservation ซึ่งมีหลักการดังนี้

- ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมืองควรได้รับการพิจารณาให้เป็นหนึ่งเดียว ทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ รวมถึงพิจารณาปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นโดยการอนุรักษ์ และการจัดการพื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์จัดให้อยู่ในกรอบการพัฒนาเมืองทั้งหมด และเคารพต่อคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่

- การอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพที่สุดและสอดคล้องกับการอนุรักษ์แบบ Active Preservation คือการใช้งานอาคารหรือพื้นที่ ที่มีคุณค่าให้สอดคล้องกับยุคสมัย สร้างสรรค์อาคารหรือพื้นที่ในรูปแบบใหม่เพื่อให้เกิดความสะดวกสบาย สร้างชีวิตชีวาให้แก่เมืองต้องคำนึงถึงความปลอดภัยกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ

การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง ได้มีการจัดทำแผนการอนุรักษ์เมือง ตั้งแต่ในปี ค.ศ.1961 โดยหน้าที่ของศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมืองคือ ศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและเชื่อมต่อกับเมืองใหม่ และมีแนวทางดังนี้

- การสงวนรักษาและการใส่การใช้งานในรูปแบบใหม่เข้าไปในอาคารหรือพื้นที่ จะต้องให้ความสำคัญต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์

- การบูรณะซ่อมแซมอาคารเก่า (Reconstruction) และเพิ่มเติมสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และระบบอุปกรณ์ให้สอดคล้องกับแผนการใช้งาน โดยเฉพาะการปรับปรุงสภาพอาคารที่พักอาศัยให้อยู่ในสภาพที่ดี

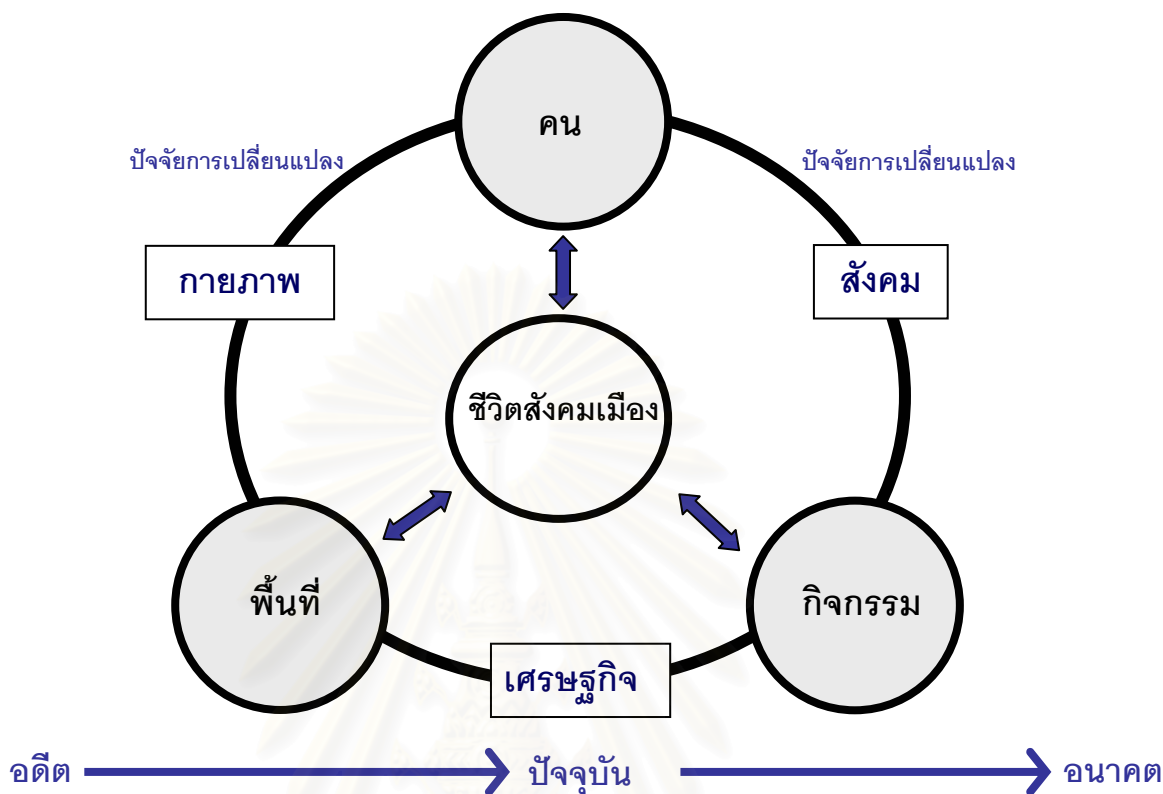
- การใช้งานพื้นที่ชั้นล่างของอาคารให้เกิดความเหมาะสม สร้างสรรค์การใช้งานใหม่ให้เกิดประโยชน์

- การคำนึงถึงเส้นทางเดินเท้าเพื่อช่วยฟื้นฟูย่านการค้า จัดทางบริการแก่ร้านค้า และจัดพื้นที่จอดรถโดยรอบพื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ ให้เพียงพอและสะดวกสบาย

- การจัดระบบการบริการสาธารณูปโภคสาธารณูปการต่างๆ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น ได้แก่ พื้นที่จอดรถ ระบบระบายน้ำ การประปา ไฟฟ้า เป็นต้น

โดยสรุป แนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ของเมือง Split คือการป้องกันรักษา ได้แก่ การบูรณะซ่อมแซมอาคารเก่าที่มีคุณค่าและการจัดระบบ คือ การจัดระบบให้แก่อาคารและเมืองเพิ่มเติมสิ่งอำนวยความสะดวก ระบบสาธารณูปโภคต่างๆ และเส้นทางสัญจร เพื่อการฟื้นคืนชีวิตให้กับเมือง คือ ผู้คนสามารถอาศัยอยู่และทำกิจกรรมในพื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ โดยใช้งานอาคารและพื้นที่อย่างสอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบันได้

2.10 กรอบแนวความคิด

แผนภูมิ 2.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ในการการศึกษาการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เป็นการศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชีวิตสังคมเมือง ซึ่งชีวิตสังคมเมืองเมื่อพิจารณาในเชิงผังเมืองมีปัจจัยประกอบอยู่ด้วยกัน 3 ประการ คือ

- 1) ความหนาแน่นและความหลากหลายของผู้คน
- 2) ความหนาแน่นและความหลากหลายของกิจกรรม
- 3) พื้นที่และความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันบนพื้นที่อย่างแน่นแฟ้น

โดยมีสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม เป็นปัจจัยในการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการและมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่ในสมัยอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และยังคงดำเนินต่อไปในอนาคต ซึ่งในการศึกษาได้อาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการของชุมชนเมือง การเปลี่ยนแปลงทางสังคม แนวความคิดที่เกี่ยวกับระบบของกิจกรรมและระบบที่ตั้งและรูปแบบที่เกิดขึ้น จากการศึกษาวิวัฒนาการของพื้นที่ บทบาท และปัจจัยทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมือง เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึง

กระบวนการเปลี่ยนแปลง และทราบถึงปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่ที่ผ่านช่วงพัฒนาการมาเป็นเวลานานและศึกษาถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นำผลการศึกษาที่ได้มาพิจารณาเพื่อคาดการณ์ถึงแนวโน้มสภาพชีวิตสังคมเมืองในอนาคต พร้อมทั้งเสนอแนวทางการแนวทางการพัฒนา และอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้มีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ผู้คน และกิจกรรม รวมไปถึงสภาพของกรุงเทพมหานครโดยรวม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยที่จะได้กล่าวในบทนี้จะเป็นการอธิบายถึงวิธีการวิจัยจากที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 เกี่ยวกับขั้นตอนและวิธีการศึกษาในบทนี้จะกล่าวถึง การเลือกพื้นที่ศึกษา การเก็บรวบรวมข้อมูล รวมถึงวิธีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การเลือกพื้นที่ศึกษา

ในปัจจุบันนี้กรุงเทพมหานครมีการเติบโตไปอย่างรวดเร็ว ทั้งการขยายตัวของพื้นที่เมือง จำนวนประชากร มีการเปลี่ยนแปลงไปในทุก ๆ ด้านทั้งสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ในอดีตเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นที่เข้าใจและยอมรับของผู้คนทั่วไป แต่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่ได้ถูกมองข้าม คือ การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมือง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่อยู่ภายในกรุงเทพมหานคร

ในการศึกษานี้จึงได้คัดเลือกเกาะรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเกาะรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต เคยเป็นศูนย์กลางของกรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางทางด้าน การปกครองและพาณิชยกรรมที่สำคัญ เมื่อเวลาได้ล่วงเลยผ่านยุคสมัยต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ความเป็นเมืองจึงได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว พื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางเก่าก็มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะลักษณะทางสังคม และวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ความเป็นศูนย์กลางด้านการปกครองและพาณิชยกรรมที่เกาะรัตนโกสินทร์เคยเป็นในอดีตได้ลดบทบาทลงไป ประกอบกับพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า ทางรัฐบาลจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการโครงการ กรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนา ได้มีการกำหนดมาตรการควบคุมการก่อสร้างรวมถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทำให้กิจกรรมบางอย่างที่เคยดำเนินอยู่ในอดีตต้องจางหายไปหรือไปดำเนินกิจกรรมอยู่นอกพื้นที่ ชีวิตเมืองที่เคยเต็มไปด้วยการติดต่อสัมพันธ์กันของคนในพื้นที่และความหลากหลายของผู้คนต่างถิ่น กิจกรรมและเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็ได้ลดน้อยถอยลง

โดยการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์นี้ ได้ทำการศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองของเกาะรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยสร้างกรุงรัตนโกสินทร์

มาจนถึงปัจจุบัน และได้ทำการเลือกพื้นที่กรณีศึกษาเพื่อศึกษาถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน โดยพื้นที่กรณีศึกษาเป็นย่านเก่าแก่ที่สำคัญที่อยู่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ซึ่งได้เลือกมาทั้งสิ้น 9 ย่าน ได้แก่ ย่านท่าพระจันทร์ ย่านท่าเตียน ย่านบางลำพู ย่านเสาชิงช้า ย่านสามแพร่ง ย่านปากคลองตลาด ย่านบ้านหม้อ ย่านวังบูรพา และย่านพาหุรัด

3.2 การเก็บและรวบรวมข้อมูล

การเก็บและรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็นการเก็บและรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ มีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

ข้อมูลปฐมภูมิเป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการสังเกต และการถ่ายภาพประกอบ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลของพื้นที่ในสภาพปัจจุบัน และใช้วิธีการสัมภาษณ์ (Interview surveys) กับผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ โดยในการเลือกผู้ที่จะทำการสัมภาษณ์นั้น จะพิจารณาว่าเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่มานาน ทราบถึงประวัติ และสภาพในอดีตของพื้นที่ รู้จักผู้คนในพื้นที่เป็นอย่างดี และเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางสังคมหรือกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ จะทำการสัมภาษณ์กับผู้คนในทุกพื้นที่กรณีศึกษา (ทั้ง 9 ย่าน) โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์ (Interview guide) เป็นการสัมภาษณ์ด้วยคำถามแบบเปิด ซึ่งประกอบด้วยประเด็นคำถามหลักที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ดังนี้

- สภาพโดยทั่วไปของย่านในสมัยอดีต และในปัจจุบันเป็นอย่างไร
- เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรกับสภาพทางกายภาพ ผู้คนภายในย่าน
- กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในย่านเป็นอย่างไร เกิดขึ้นบริเวณไหน และเกิดขึ้นช่วงเวลาใด
- มีการใช้พื้นที่อย่างไรในการพักผ่อนหย่อนใจ ออกกำลังกาย และพบปะสังสรรค์กันของผู้คนภายในย่าน และผู้คนบริเวณใกล้เคียง

3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

ข้อมูลทุติยภูมิเป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บและรวบรวมข้อมูลที่ได้มีการเก็บและรวบรวมไว้แล้วจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเป็นข้อมูลเอกสาร งานวิจัยต่าง ๆ และข้อมูลแผนที่ที่เป็น Digital Map โดยที่มาของข้อมูลมีดังนี้

- 1) สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร ให้การอนุเคราะห์ข้อมูลแผนที่ ซึ่งเป็น Digital Map ของเขตพระนคร และกรุงเทพมหานครโดยรวม ที่แสดงถึงการใช้ประโยชน์อาคาร การใช้

ประโยชน์ที่ดิน โครงข่ายการคมนาคมทางบกและทางน้ำและข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวกับกรุงเทพมหานคร ทั้งข้อมูลสภาพทั่วไป ผังเมืองรวม และข้อกำหนดต่าง ๆ ทางผังเมือง

- 2) สำนักงานเขตพระนคร ได้รวบรวมข้อมูลทางด้านจำนวนประชากรในปัจจุบัน แยกตามแขวงต่าง ๆ และข้อมูลของชุมชนที่ตั้งอยู่ในเกาะรัตนโกสินทร์
- 3) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รวบรวมข้อมูลเอกสารจากหอสมุดกลางสำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ เป็นข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ แผนที่ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ นอกจากนี้ยังได้รับการอนุเคราะห์แผนที่เก่าจากศูนย์บริการวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
- 4) มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รวบรวมข้อมูลเอกสารจากหอสมุดวังท่าพระ เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ รวมทั้งภาพถ่ายและแผนที่ทางประวัติศาสตร์
- 5) หอสมุดแห่งชาติ รวบรวมข้อมูลเอกสาร ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ และภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์

3.2.3 การจัดการและการจัดเก็บข้อมูล

เมื่อได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลของแต่ละปัจจัยที่ใช้เพื่อการศึกษาแล้ว จากนั้นจะนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดบันทึกลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ทางสารสนเทศภูมิศาสตร์ ข้อมูลที่ได้จากการเก็บและรวบรวมจากหน่วยงานต่างๆ และข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม จะถูกจัดเก็บเป็นข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial Data) และข้อมูลเชิงบรรยาย (Attribute Data) หลังจากนั้นจะทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล แก้ไขข้อผิดพลาด ทำการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั้งสองประเภท และจัดเก็บข้อมูลเพื่อเตรียมการวิเคราะห์ต่อไป

3.3 อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบไปด้วย

- 1) แผนที่ กล้องถ่ายรูป และเครื่องบันทึกเสียง ที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยมีการถ่ายภาพพื้นที่ และบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่ เพื่อนำมาประกอบการศึกษา
- 2) เครื่องคอมพิวเตอร์ ใช้ในการจัดเก็บข้อมูล เรียบเรียง และวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ รวมถึงการจัดทำรูปเล่ม อีกทั้งใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ (Software) ทางสารสนเทศภูมิศาสตร์ ได้แก่ โปรแกรม ArcView GIS version 3.2 และ Mapinfo Professional 6.0 ในการศึกษาและจัดทำแผนที่ ทั้งแผนที่ในปัจจุบัน และแผนที่ในอดีต

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ ได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 หัวข้อหลัก คือ ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ เป็นการศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งเป็นช่วงเวลาในการศึกษา และศึกษาสภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เมืองเก่าเกาะรัตนโกสินทร์ ในปัจจุบัน ที่เป็นการศึกษาถึงสภาพในปัจจุบันโดยแบ่งพื้นที่ในการศึกษา และเลือกพื้นที่กรณีศึกษา ซึ่งมีวิธีการศึกษาดังนี้

3.4.1 ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์

ในการศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองนี้ เป็นการศึกษาถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองตั้งแต่ในอดีตจนถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ผ่านยุคผ่านสมัยต่าง ๆ จึงทำการศึกษาข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ได้รวบรวมมา นำมาวิเคราะห์ โดยการแบ่งช่วงการศึกษาออกเป็น 4 ช่วง โดยอาศัยช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของพื้นที่ประกอบกับได้นำเอาทฤษฎีของ Patrick Geddes (จากบทที่2) มาร่วมใช้ในการแบ่งช่วงการศึกษา ในแต่ละช่วงการศึกษานั้นได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำเอา แนวความคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาร่วมทำการวิเคราะห์ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้าน โดยการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางกายภาพได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์ที่ดิน ลักษณะทางสถาปัตยกรรม การคมนาคม และการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองได้ศึกษาถึง ผู้คน ระบบกิจกรรม และพื้นที่ (ตามที่อธิบายไว้ในกรอบแนวความคิดในบทที่ 2) ในตอนท้ายทำการสรุปถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมือง โดยจัดทำเป็นตารางสรุป ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดนี้ นอกจากจะวิเคราะห์จากข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังได้วิเคราะห์จากภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ และภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต กิจกรรมของผู้คน และสภาพบ้านเมืองในอดีตได้อย่างชัดเจน

3.4.2 ศึกษาสภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เมืองเก่าเกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

จากการศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในการศึกษาถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบันให้มีความชัดเจน จึงทำการศึกษาพื้นที่ โดยการแบ่งพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ออกเป็น 4 กลุ่ม และในแต่ละกลุ่มได้เลือกย่านเก่าแก่ที่ยังมีความสำคัญของเกาะรัตนโกสินทร์มาเป็นกรณีศึกษา รวมทั้งหมด 9 ย่าน ซึ่งในการศึกษาได้ศึกษาจากข้อมูลเอกสาร ประกอบกับข้อมูลภาคสนาม ที่ได้มาจากการสังเกต การถ่ายภาพ และการสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่ โดยนำเอาข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ออกมาเป็นสภาพทั่วไป บทบาท

ของย่าน ระบบกิจกรรม การใช้พื้นที่ในช่วงวัน การใช้พื้นที่ว่าง และผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน ซึ่งได้แสดงถึงผลการศึกษาทั้ง 9 ย่าน แล้วจึงวิเคราะห์ถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองที่เป็นภาพรวมของเกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน ออกมาในรูปแบบของ คน ระบบกิจกรรม และพื้นที่ และได้มีการวิเคราะห์ไปถึงแนวโน้มของสภาพชีวิตสังคมเมืองในอนาคต โดยการนำเอาผลการศึกษาสภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน ประกอบกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพมหานคร และโครงการขนาดใหญ่ที่จะเข้ามาในพื้นที่ มาทำการวิเคราะห์แนวโน้มของสภาพชีวิตสังคมในอนาคตของเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะวิเคราะห์ออกมาในรูปแบบของคน กิจกรรม และพื้นที่ ที่จะ

เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตสังคมในอนาคต เมื่อได้ศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในอดีตมาปัจจุบัน และคาดการณ์แนวโน้มในอนาคต ผลของการศึกษาจะทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมือง สภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน และทิศทางที่จะดำเนินไปในอนาคต จึงทำการสรุปผลการศึกษา เพื่อนำไปให้ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ให้มีความสอดคล้องกันระหว่างคน กิจกรรม และพื้นที่

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

4.1 ที่ตั้งและอาณาเขตการปกครอง

พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่ม ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอนน้ำพัดพา ตั้งอยู่ประมาณละติจูด $13^{\circ} 45'$ เหนือ และเส้นลองจิจูด $100^{\circ} 29'$ ตะวันออก เป็นส่วนหนึ่งของเขตชั้นในกรุงเทพมหานคร มีพื้นที่ประมาณ 4.142 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,589 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.264 ของพื้นที่กรุงเทพมหานครทั้งหมด

มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ จดคลองรอบกรุง แขวงวัดสามพระยา แขวงบ้านพานถม เขตพระนคร

ทิศใต้ จดแม่น้ำเจ้าพระยา ปากคลองรอบกรุงใต้

ทิศตะวันออก จดคลองรอบกรุง แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบ แขวงจักรวรรดิ
เขต สัมพันธวงศ์

ทิศตะวันตก จดแม่น้ำเจ้าพระยา

ปัจจุบันอยู่ในเขตการปกครองของเขตพระนคร ครอบคลุมพื้นที่ 9 แขวง ดังนี้

แขวงพระบรมมหาราชวัง	เนื้อที่	1.647 (1,029.37 ไร่)
แขวงบูรพาภิรมย์	เนื้อที่	0.720 (450 ไร่)
แขวงราชพิพิธ	เนื้อที่	0.220 (137.5 ไร่)
แขวงสำราญราษฎร์	เนื้อที่	0.230 (143.75 ไร่)
แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ	เนื้อที่	0.144 (90 ไร่)
แขวงเสาชิงช้า	เนื้อที่	0.153 (95.62 ไร่)
แขวงวัดบวรนิเวศน์	เนื้อที่	0.496 (310 ไร่)
แขวงตลาดยอด	เนื้อที่	0.193 (120.62 ไร่)
แขวงชนะสงคราม	เนื้อที่	0.339 (211.87 ไร่)

4.2 ลักษณะประชากร

ปัจจุบันจำนวนประชากรภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ จากข้อมูลล่าสุดในปี พ.ศ.2546 มีจำนวน 54,966 คน ซึ่งเมื่อรวมทั้งเขตพระนครมีจำนวน 76,230 คน แบ่งตามรายละเอียด ดังนี้ (ตาราง 4.1- ตาราง 4.2)

ตารางที่ 4.1 จำนวนประชากรภายในเกาะรัตนโกสินทร์ ปี พ.ศ. 2546

แขวง	ชาย	หญิง	รวม	หลังคาเรือน
แขวงพระบรมมหาราชวังแขวง	3,718	2,598	6,316	1,298
บูรพาภิรมย์	7,948	7,419	15,367	4,614
แขวงราชพิพิธ	2,191	2,467	4,658	979
แขวงสำราญราษฎร์	2,467	2,506	4,973	1,134
แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ	2,039	2,482	4,521	992
แขวงเสาชิงช้า	1,667	1,818	3,485	708
แขวงวัดบวรนิเวศน์	3,733	4,680	8,413	1,651
แขวงตลาดยอด	1,887	2,344	4,231	1,246
แขวงชนะสงคราม	1,508	1,494	3,002	845
แขวงบ้านพานถม	4,416	5,562	9,978	2,033
แขวงบางขุนพรหม	3,661	3,278	6,939	2,102
แขวงวัดสามพระยา	2,191	4,347	4,347	671
รวม	37,426	38,804	76,230	18,573

ที่มา : สำนักงานเขตพระนคร

ตารางที่ 4.2 จำนวนประชากรเขตพระนคร ระหว่างปี พ.ศ.2539-2546

พื้นที่	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546
เขตพระนคร	82,885	81,656	83,742	82,921	81,687	80,118	78,351	76,230
กรุงเทพฯ	5,584,963	5,604,772	5,647,799	5,622,499	5,680,380	5,726,203	5,782,159	5,844,607

ที่มา : สำนักนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร

จากตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนประชากรระหว่างปี พ.ศ.2539 - 2546 จะเห็นได้ว่าประชากรในเขตพระนครมีจำนวนลดลงซึ่งประชากรส่วนใหญ่ในเขตพระนครจะอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ แต่เมื่อดูจำนวนประชากรทั้งหมดของกรุงเทพฯ มีอัตราที่เพิ่มขึ้นทุกปี เนื่องจากมีผู้คนจากภูมิภาค

ได้ย้ายเข้ามาในกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาที่กรุงเทพฯ เป็นเมืองโตเดี่ยว เป็นศูนย์กลางความเจริญของประเทศ ผู้คนจึงหวังที่จะเข้ามาหาความเจริญเข้ามาหางานทำ แต่เป็นการเข้าอยู่อาศัยบริเวณชั้นนอกของกรุงเทพฯ เพราะในบริเวณเขตชั้นนอกมีแหล่งงานที่รองรับบรรดาแรงงานที่หลังไหลเข้ามา ประกอบกับพื้นที่เขตชั้นใน มีความหนาแน่นสูงและมีราคาที่พักอาศัยค่อนข้างแพง พื้นที่ในเขตชั้นในอย่างเขตพระนครหรือเกาะรัตนโกสินทร์ จึงไม่มีอัตราการเพิ่มของจำนวนประชากรที่เข้ามา ผู้คนในพื้นที่ก็ได้ขยายขยายออกไปนอกพื้นที่ไปปลูกสร้างบ้านเรือนที่มีเนื้อที่ขนาดใหญ่กว่าสามารถที่จะประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จำนวนประชากรในพื้นที่จึงมีอัตราลดลง

4.3 สภาพทางเศรษฐกิจ

การศึกษาสภาพเศรษฐกิจกรุงรัตนโกสินทร์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจในภาพรวมของกรุงเทพมหานครพบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ของกรุงรัตนโกสินทร์ยังคงระดับความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานครอยู่มาก เห็นได้จากปรากฏการณ์ย่านการค้าระดับประเทศอยู่หลายแห่ง เช่น ย่านการค้าท่าเตียน ย่านปากคลองตลาด วังบูรพา พาหุรัด สำเพ็ง มหานคร บางลำพู ฯลฯ แม้ว่าเขตเมืองจะขยายกว้างออกไปไกลเท่าใดก็ตาม แต่เนื่องจากเส้นทางการคมนาคมของกรุงเทพฯ มีศูนย์กลางอยู่ในใจกลางเมือง ความสัมพันธ์ของย่านการค้าแต่ละแห่งจึงเชื่อมโยงกันในลักษณะลำดับชั้น (hierarchy) ซึ่งนับเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ที่ขยายออกไปใหม่ยังคงผูกพันและอยู่ในเขตอิทธิพลของใจกลางเมืองเช่นเดิม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์และบริเวณใกล้เคียงยังคงเป็นย่านพาณิชย์กรรมที่ส่งผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงกว่าพื้นที่รอบนอก การประกอบการค้าและบริการ เป็นตัวนำรายได้เข้าสู่พื้นที่มากที่สุด จากการสำรวจการใช้ที่ดินกรุงรัตนโกสินทร์พบว่า ในส่วนพาณิชย์กรรม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบธุรกิจการค้าขายตลาดและร้านค้าปรกฏตัวหนาแน่นตามบริเวณริมถนนและกระตัวเป็นย่านการค้าที่สำคัญ ในรูปของตึกแถวสูงประมาณ 3-5 ชั้น 1-2 ชั้นล่างใช้ประกอบการค้า และพักอาศัยในชั้นสูงๆ ควบคู่กันไป บางบริเวณมีพัฒนาการจากตึกแถวสู่รูปแบบของ office building ที่มีความสูง 10 ชั้น ได้แก่ วังบูรพา ย่านบางลำพู เยาวราช และสวนมะลิ ลักษณะของย่านการค้าระดับประเทศดังกล่าวมีผลให้เกิดสภาพคล่องตัว และสืบต่อ “ชีวิต” ของ กรุงรัตนโกสินทร์ได้อย่างต่อเนื่อง ยกเว้นบางบริเวณ เช่น ท่าเตียน ที่เริ่มมีปัญหาจากการถูกควบคุมเป็นเขตอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ ในอนาคตท่าเตียนอาจถูกเปลี่ยนกิจกรรมการใช้ประโยชน์พื้นที่ เช่น การเป็นศูนย์นักท่องเที่ยว หรือบริเวณเปิดโล่งเพื่อการสัญจรทางน้ำ แล้วแต่หน่วยงานของรัฐ เช่น กรุงเทพมหานคร จะดำเนินการและอาจจะไม่เหลือเค้าของการเป็นย่านการค้าที่เคยรุ่งเรืองมานานนับแต่เริ่มสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เลยก็ได้

นอกจากกลุ่มประชากรที่ประกอบอาชีพด้านพาณิชยกรรมแล้ว ประชากรอีกกลุ่มหนึ่งมีอาชีพเกี่ยวกับการรับราชการและการศึกษา เนื่องจากพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ชั้นในเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการและสถาบันการศึกษาหลายแห่ง ประชากรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่พักอาศัยนอกเขตกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งทำให้กรุงรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะในเขตคลองรอบกรุงในปัจจุบันมีแนวโน้มจะเป็นที่ทำงานเวลากลางวัน และประชากรเบาบางในเวลากลางคืน แม้ว่ากลุ่มข้าราชการและนักศึกษาเหล่านี้จะนำรายได้เข้าสู่พื้นที่น้อยกว่ากลุ่มพ่อค้า แต่เนื่องจากมีเป็นจำนวนมากจึงก่อให้เกิดการขยายตัวในระบบการค้าปลีก และการบริการอย่างแพร่หลาย เช่น ย่านท่าพระจันทร์ บางลำพู เป็นต้น

4.4 สภาพทางสังคม

ลักษณะทางสังคมภายในเกาะรัตนโกสินทร์ เป็นสภาพสังคมที่มีความหลากหลาย เนื่องจาก ผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ตั้งแต่อดีต มีหลากหลายเชื้อชาติทั้งคนไทย จีน มอญ ลาว เขมร แขก ฝรั่งเศส มีการผสมผสานกันทางสังคมและวัฒนธรรม ถึงในปัจจุบันจะเห็นได้จากการที่มีศาสนสถานที่เป็นศูนย์รวมของแต่ละเชื้อชาติ เช่น ศาลเจ้า สุเหร่า โบสถ์พราหมณ์ ที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน ภายในพื้นที่มีการประกอบกิจกรรมทางสังคม ประเพณีทางศาสนาแต่ละศาสนา แต่ผู้คนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมเหล่านั้นมีหลากหลายไม่แบ่งเชื้อชาติ

สภาพความเป็นอยู่ของผู้คนมีระดับการใช้ชีวิตภายในเมือง จากพื้นที่ที่เคยเป็นศูนย์กลางของประเทศ มีสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อยู่ทั่วพื้นที่ ทำให้พื้นที่ยังมีอิทธิพลในการรวมผู้คนในด้านวัฒนธรรม ประเพณี การปกครอง การใช้พื้นที่จึงมีทั้งในระดับเมือง ระดับย่าน ที่ภายในมีย่านการค้าเก่าแก่หลายย่าน และภายในย่านยังมีชุมชนที่ยังคงมีบรรยากาศของชีวิตละแวก

วิถีชีวิตของผู้คนยังคงเป็นวิถีชีวิตของสังคมชาวไทยพุทธเป็นส่วนใหญ่ มีความเป็นอยู่ผูกพันกับศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ มีการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมประจำชาติ ประจำกลุ่มของแต่ละย่านชุมชน ซึ่งจะมีการประกอบกิจกรรมและประเพณีวัฒนธรรมตลอดทั้งปี นับแต่วันขึ้นปีใหม่ จนถึงวันสงกรานต์ปีเก่า พิธีและพระราชพิธี ตลอดจนงานวิจัยสำคัญต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นบนพื้นที่ต่าง ๆ ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ (ตารางที่ 4.3)

ตารางที่ 4.3 กิจกรรมและประเพณีวัฒนธรรมสำคัญในรอบปี

วัน/ เดือน	วันสำคัญ	กิจกรรม	สถานที่
1 มกราคม	วันปีใหม่	-งานฉลอง, ตักบาตร, การแสดงต่างๆ	-สนามหลวง
เสาร์ที่ 2 ของเดือน มกราคม	วันเด็กแห่งชาติ	-นิทรรศการเด็ก	-สถาบันต่างๆ, สนามหลวง
25 มกราคม	วันกองทัพไทย	-นิทรรศการทหาร, การ แสดงยุทธภีฟ้าและ ภีฟ้าต่างๆ	-กระทรวงกลาโหม, สนามหลวง, สนามชัย
ขึ้น 15 ค่ำ เดือน ก.พ.	วันมาฆบูชา	-พิธีกรรมทางศาสนา	วัดต่างๆ
24 กุมภาพันธ์	วันพระราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระ พุทธเลิศหล้านภาลัย	-นิทรรศการ ศิลปวัฒนธรรม, มหกรรมดนตรีไทย, อาหารไทย	-พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติ, หอสมุดแห่ง ชาติ, โรงละครแห่งชาติ
6 เมษายน	วันจักรี	-กิจกรรมตามพระราช พิธี	-พระบรมมหาราชวัง, วัดพระศรีรัตนศาตา ราม, สนามหลวง, สะพานพุทธ
13-15 เมษายน	วันสงกรานต์	-กิจกรรมประเพณี, การละเล่น, ขบวนแห่	-สนามหลวง, วัดต่างๆ , ตรอกข้าวสาร, ถนน ราชดำเนิน
5 พฤษภาคม	วันฉัตรมงคล	-กิจกรรมตามราชพิธี	-พระบรมมหาราชวัง, วัดพระแก้ว
11 พฤษภาคม	วันพืชมงคล	-พระราชพิธีจรดพระ นังคัลแรกนาขวัญ	-สนามหลวง
ขึ้น 15 ค่ำ 6	วันวิสาขบูชา	-พิธีกรรมทางศาสนา	-วัดต่างๆ
9 มิ.ย.	วันคล้ายวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวอานันท มหิดล	-พระราชพิธีบำเพ็ญ พระราชศรีรั้งคาร พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวอานันท มหิดล	-วัดสุทัศน์

26 มิถุนายน	วันสุนทรภู่	-นิทรรศการสุนทรภู่	-วัดเทพธิดาราม
ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 (กรกฎาคม)	วันอาสาฬหบูชา	-ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา	-วัดต่างๆ
แรม 1 ค่ำ เดือน 8 (กรกฎาคม)	วันเข้าพรรษา	-ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา	-วัดต่างๆ
12 สิงหาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระราชินี	-งานชุมนุมจุดเทียนชัยถวายพระพร	-สนามหลวง
วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (ตุลาคม)	วันออกพรรษา	-ประกอบกิจกรรมทางศาสนา	-วัดต่างๆ
	วันพระราชพิธีกฐินหลวง	-พระราชพิธีตามประเพณี	-พระอารามหลวงวัดพระเชตุพนฯ
ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 (พฤศจิกายน)	วันลอยกระทง	-ประกอบพิธีกรรมทางประเพณี, งานแสดงต่างๆ	-วัดสระเกศ, ทำน้ำต่างๆ, ริมแม่น้ำเจ้าพระยา
5 ธันวาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	-งานชุมนุมจุดเทียนชัยถวายพระพร	-สนามหลวง
10 ธันวาคม	วันรัฐธรรมนูญ	-นิทรรศการประชาธิปไตย	-อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย
31 ธันวาคม	วันสิ้นปี	-เทศกาลประเพณี	-สนามหลวง

นอกจากทางประเพณีวัฒนธรรมประจำปีเหล่านี้แล้ว ภายในพื้นที่ยังมีกิจกรรมต่างๆ อีกมากมายที่จัดโดยภาครัฐและภาคเอกชน โดยจะจัดขึ้นตามสถานที่ต่างๆ เช่น งานถนนสายวัฒนธรรม บริเวณถนนพระอาทิตย์ งานนิทรรศการต่างๆ บริเวณท้องสนามหลวง

4.5 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ในปัจจุบันกรุงเทพมหานครได้มีการกระจายตัวออกจากบริเวณศูนย์กลางเมืองไปเป็นบริเวณกว้าง เนื่องจากบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่เคยเป็นศูนย์กลางของเมืองในยุคก่อนๆ นั้น มีการใช้ที่ดินที่หนาแน่น ทุกพื้นที่ถูกใช้ประโยชน์ประกอบกับที่ดินมีราคาสูง และมีข้อจำกัดในการ

ขยับขยาย ในการประกอบกิจกรรมมากมาย ผู้คนที่เคยอยู่ในพื้นที่และผู้คนที่เข้ามาจากในระดับภูมิภาคจึงได้ออกไปตั้งถิ่นฐานบริเวณรอบนอกมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระจายตัวหนาแน่นไปทุกทิศทุกทาง จากพื้นที่ว่างและพื้นที่เกษตรกรรมกลายเป็นเนื้อเมืองที่เริ่มมีความหนาแน่นมากขึ้นแต่การกระจายตัวนั้นเป็นไปอย่างสับสน ขาดระเบียบ เนื่องจากไม่ได้มีการวางแผนที่ดีมาตั้งแต่แรก มีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายผสมกันไปตามพื้นที่ต่างๆ สำหรับในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ก็มีลักษณะการใช้ที่ดินที่ผสมผสานและมีความหนาแน่นสูง เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นศูนย์กลางการบริหารของประเทศทั้งในอดีตและปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์มายาวนาน เป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังและวัดที่สำคัญจำนวนมาก มีอาคารสถานที่ราชการซึ่งเคยเป็นวังเก่าหรือบ้านเก่าของขุนนางเสนาบดีในอดีต และยังมีความเด่นชัดของย่านการค้าและชุมชนเดิมที่มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนองค์ประกอบของเมืองที่สำคัญ เช่น กำแพงเมือง บ่อม สะพาน คลอง และถนนที่มีความสำคัญในอดีตที่ยังมีปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะการใช้ที่ดินดังนี้

1) **การใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัย** ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณเขตรอบนอกคูเมืองออกไปหรือบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกโดยมีลักษณะการอยู่อาศัยอยู่ 2 ประเภท คือ ประเภทบ้านเดี่ยว เป็นบริเวณที่มีประชากรอาศัยหนาแน่น จะอยู่ในซอยด้านหลังตึกแถวปะปนกันกับชุมชนแออัด เช่น บริเวณถนนดินสอ บริเวณถนนพระสุเมรุ เป็นต้น อีกลักษณะจะเป็นที่อยู่อาศัยประเภทผสม คือ ใช้พื้นที่พักอาศัยร่วมกับพาณิชยกรรมเป็นห้องแถวหรือตึกแถว ชั้นล่างใช้ประกอบการค้าและชั้นบนใช้เป็นที่พักอาศัย ซึ่งจะมีกระจัดกระจายอยู่ในบริเวณย่านการค้าที่สำคัญ เช่น ย่านบางลำพู ย่านพาหุรัด ย่านสามแพร่ง เป็นต้น ในช่วงเวลาที่ผ่านมาพบว่าการเปลี่ยนแปลงทางรายน้อยมาก แต่จะเป็นการเพิ่มความหนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากราคาที่ดินที่สูงขึ้น จึงต้องมีการใช้ที่ดินให้คุ้มค่ามากขึ้น ทำให้การขยายตัวในทางดิ่งมากขึ้น โดยจะสร้างอาคารสูง เช่น คอนโดเนียม อพาร์ทเมนต์ นอกจากนี้ยังมีการแบ่งที่ดินและก่อสร้างอาคารบ้านเรือนเพิ่มขึ้นในบริเวณที่ดินเดิม จึงทำให้มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น

2) **การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม** จะมีมากในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกเช่นกัน จะผสมอยู่กับที่อยู่อาศัยมีการแบ่งพื้นที่เป็นอาคารเพื่อการพาณิชยกรรมโดยเฉพาะ ได้แก่ อาคารศูนย์การค้าและห้างสรรพสินค้า และอาคารตึกแถวใช้อยู่อาศัยกับพาณิชยกรรม ซึ่งจะมีลักษณะการรวมตัวของกิจกรรมประเภทเดียวกันจนสามารถแบ่งเป็นย่านได้อย่างชัดเจน มีความหนาแน่นของประชากรสูง โดยส่วนใหญ่เป็นย่านการค้าที่เก่าแก่และมีความสำคัญของเกาะรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่อง เช่น ย่านท่าเตียน เป็นศูนย์กลางอาหารแห้ง ย่านปากคลองตลาด เป็นย่านขายส่งสินค้าการเกษตรและดอกไม้สด ย่านบางลำพูเป็นย่านขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น

3) **การใช้ที่ดินประเภทสถาบันราชการ** การใช้ที่ดินประเภทนี้กินเนื้อที่มากที่สุดในพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของ กรุงเทพมหานครและเป็นศูนย์กลางของอำนาจการปกครองมาตั้งแต่อดีต จากการเป็นที่ตั้งของ พระบรมมหาราชวัง วังหน้า และวังของพระบรมวงศานุวงศ์ต่างๆ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นสถานที่ ราชการต่างๆ ลักษณะของหน่วยงานราชการส่วนใหญ่จะมีลักษณะการสังการเป็นหลัก มิได้เป็น การให้บริการประชาชนโดยตรง ประกอบด้วย กระทรวง ทบวง กรม และกองต่างๆ เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กรมการรักษาดินแดง ศาลว่าการกรุงเทพมหานคร เป็นต้น แต่ในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา พบว่าการใช้ที่ดินประเภทสถาบันราชการมีการเปลี่ยนแปลง ลดลงจากเดิม เนื่องจากนโยบายในการรวมศูนย์ราชการ จึงทำให้มีการย้ายหน่วยงานบางหน่วย ออกจากพื้นที่ไป

4) **การใช้ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา** เกาะรัตนโกสินทร์นับว่าเป็นแหล่งรวมของ สถาบันการศึกษาที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตและมีชื่อเสียงเป็นที่นิยมของผู้คนทั้งใน กรุงเทพมหานครและในระดับภูมิภาค จึงมีผู้คนหลากหลายพื้นที่เข้ามาใช้บริการสถานศึกษา ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ ทั้งในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เช่น โรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนสตรีวิทยา โรงเรียนราชินี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสถาบันการศึกษาที่อยู่ในบริเวณศาสนสถานอีกจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่จะเป็น สถาบันขนาดกลางและเล็กให้บริการเพียงพอในระดับชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

5) **การใช้ที่ดินประเภทศาสนสถาน** จะประกอบด้วย วัด ศาลเจ้า โบสถ์พราหมณ์ และ มัสยิด ซึ่งกระจายตัวอยู่ตามแหล่งที่พักอาศัย โดยตั้งแต่ในอดีต ศาสนสถานเหล่านี้จะเป็น ศูนย์กลางของแต่ละชุมชน จะมีการตั้งถิ่นฐานกันอยู่รอบๆ บริเวณศาสนสถานเหล่านี้ และจะเป็น สิ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะของเชื้อชาติชุมชนแต่ละชุมชน เช่น บริเวณมัสยิดจักรพงษ์ จะเป็นพวก มุสลิมมาตั้งถิ่นฐานอยู่ บริเวณศาลเจ้าพ่อเสือก็จะเป็นพวกจีนและชาวไทยเชื้อสายจีน เป็นต้น นอกจากนี้ศาสนสถานภายในเกาะรัตน-โกสินทร์ยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ เนื่องจากบริเวณ นี้เป็นจุดเริ่มต้นของพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์บางเมืองเป็นเป็นเวลานาน ศาสนสถานต่างๆ จึงมี ความสำคัญทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม และยังเป็นจุดหมายตา (landmark) ของเมืองอีกด้วย เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศนเทพวราราม โบสถ์พราหมณ์ ศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นต้น

6) **การใช้ที่ดินประเภทที่โล่งเพื่อนันทนาการและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม** ปัจจุบันเกาะรัตนโกสินทร์มีการใช้ที่ดินประเภทนี้เพิ่มมากขึ้นโดยการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ จากเดิม เช่น สวนรมณีนาถ จากเดิมเป็นคุกเก่า แต่ปัจจุบันเป็นสวนสาธารณะระดับเมือง สวน

สันติชัยปราการเดิมเป็นโรงงานและโกดังเก็บสินค้า ปัจจุบันเป็นพื้นที่เปิดโล่งที่เป็นแหล่งรวมกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ของระดับย่านและเมือง ลานคนเมือง หน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ได้ถูกปรับปรุงให้มีที่จอดรถใต้ดิน ด้านบนเป็นลานกว้างให้ผู้คนได้ใช้ออกกำลังกายและประกอบกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น และก็ยังมียังมีท้องสนามหลวงที่เป็นพื้นที่เปิดโล่งที่สำคัญระดับชาติ เป็นที่รวมกิจกรรมที่หลากหลายประเภท ทั้งทางด้านวัฒนธรรมประเพณี การเมือง ฯลฯ เป็นพื้นที่ที่ผู้คนได้ใช้มานานตั้งแต่สมัยอดีต

4.6 ระบบคมนาคมขนส่ง

ปัจจุบันกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีการพัฒนาเมืองไปอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจส่งผลให้รายได้ของประชากรในเมืองเพิ่มขึ้นมากจึงทำให้เมืองจำเป็นต้องมีการขยายตัวออกไป ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความเจริญไปยังพื้นที่ส่วนต่างๆ ก็คือ การพัฒนาระบบคมนาคมขนส่ง ทำให้การเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่เกิดความสะดวกมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยระบบโครงข่ายถนนซึ่งจะเป็นตัวเร่งให้มีการให้มีการเปิดที่ดินที่เคยเป็นที่ว่างพื้นที่เกษตรกลายเป็นกิจกรรมของเมืองทำให้เมืองเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งระบบขนส่งมวลชนก็จะเข้ามามีบทบาทในการขนส่งคน สิ่งของ และสินค้าต่างๆ จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งโดยอาศัยระบบโครงข่ายของถนนที่มีอยู่ ในขณะที่การคมนาคมทางน้ำก็มีบทบาทที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการคมนาคมขนส่งทางบก เนื่องจากการคมนาคมทางน้ำนั้นเป็นทางเลือกหนึ่งในการขนส่งโดยอาศัยแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองต่างๆ ที่มีการเชื่อมโยงกันระหว่างพื้นที่และภายในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ซึ่งนอกจากจะต้องมีการเชื่อมโยง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในที่เกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 4.2 การใช้ประโยชน์อาคารในปัจจุบัน

ระหว่างพื้นที่เข้าด้วยกัน โดยอาศัยระบบขนส่งมวลชนและการคมนาคมทางน้ำแล้ว การเชื่อมต่อกันภายในพื้นที่ก็มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกันไม่ว่าจะเป็นการใช้ระบบขนส่งมวลชนหรือรถยนต์ส่วนบุคคล รวมไปถึงการใช้รถจักรยานหรือทางเดินเท้าก็ตาม ซึ่งการทำงานของระบบที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จำเป็นจะต้องมีการวางแผนให้มีการทำงานที่สอดคล้องประสานและเชื่อมโยงกันเป็นระบบ เพื่อให้กิจกรรมของเมืองยังคงดำเนินต่อไปได้

จากความที่ยังคงเป็นศูนย์กลางของเมืองทั้งทางด้านการบริหาร การศึกษา การค้าและแหล่งงาน จึงทำให้บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังคงมีบทบาทที่สำคัญของเมืองในการเชื่อมโยงกันภายในพื้นที่และระหว่างพื้นที่กับศูนย์กลางของเมืองอื่นๆ รวมถึงย่านที่พักอาศัยต่างๆ ด้วย เพื่อการกระจายความเจริญออกไปยังบริเวณต่างๆ โดยอาศัยระบบคมนาคมขนส่งของเมืองเป็นเครื่องมือที่สำคัญประการหนึ่ง อันประกอบไปด้วยระบบขนส่งมวลชน การคมนาคมทางน้ำ การจราจรทางบก ที่จอดรถ ทางเดินเท้าและทางสำหรับรถจักรยาน

ระบบคมนาคมขนส่งภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องในที่นี่จะกล่าวถึงระบบต่าง ๆ ประกอบด้วย การจราจรทางบก ที่จอดรถ ทางเดินเท้าและทางสำหรับรถจักรยาน ดังนี้

4.6.1 ระบบคมนาคมทางบก

1) การจราจรทางบก

ระบบโครงข่ายของถนนในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องนั้น มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

แบบตารางหมากรุก (Grid System Pattern) ในพื้นที่ศึกษาฝั่งตะวันออก เป็นระบบถนนสายหลักมาตัดกันโดยไม่มีถนนสายรอง ถนนสายหลักเหล่านี้จัดทำหน้าที่เป็นเส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์กับศูนย์กลางของเมืองที่สำคัญ อาทิเช่น ถนนสามเสนและถนนประชาธิปไตย เชื่อมโยงกับย่านที่พักอาศัย , ถนนราชดำเนินออกสู่ถนนพระราม 5 , ถนนหลานหลวงและถนนนครสวรรค์ เชื่อมต่อกับถนนเพชรบุรีและถนนพิษณุโลก , ถนนเจริญกรุงกับถนนเยาวราช เชื่อมต่อกับถนนพระรามที่ 1 และถนนสีลม เป็นต้น

แบบถนนตามแนวตรง (Linear System Pattern) ในพื้นที่ศึกษาฝั่งตะวันตก ประกอบด้วยระบบถนนสายหลักที่ทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ศึกษากับบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ ถนนเพชรเกษม, ถนนจรัลสนิทวงศ์, ถนนสมเด็จพระปิ่นเกล้า และถนนประชาธิปไตย ส่วนถนนสายรองก็จะทำหน้าที่เชื่อมต่อจากถนนสายหลักเพื่อนำสู่ย่านที่พักอาศัยในพื้นที่ศึกษาฝั่งตะวันตก ได้แก่ ถนน อิศรภาพ, ถนนอรุณอมรินทร์, ถนนพรานนก และถนนวังเดิม

จากลักษณะที่ตั้งของพื้นที่จะมีการเชื่อมโยงระบบโครงข่ายของถนนด้วยสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา 2 จุด คือ ทางตอนบนด้วยสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า และทางตอนล่างด้วย

สะพานพระปกเกล้ากับสะพานพุทธ จากการใช้สะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อการเชื่อมโยงพื้นที่ 2 ฝั่งนั้นทำให้ถนนราชดำเนินกลางและถนนประชาธิปไตยกลายเป็นถนนสายหลักที่ทำหน้าที่ระบายการจราจรไปยังศูนย์กลางต่าง ๆ ของเมือง กล่าวคือ ทางทิศเหนือจะเชื่อมต่อกับถนนสามเสนและถนนประชาธิปไตย, ทางทิศตะวันออกเชื่อมต่อกับถนนราชดำเนินนอก ถนนหลานหลวง และถนนนครสวรรค์ ทางตอนล่างออกไปสู่ถนนบำรุงเมือง ถนนเจริญกรุงและถนนเยาวราช และทางทิศตะวันตกออกสู่ถนนจรัลสนิทวงศ์ และถนนเพชรเกษม

จากทิศทางการสัญจรดังกล่าว จะพบว่าพื้นที่ที่กรุงรัตนโกสินทร์ได้กลายเป็นทางผ่านที่สำคัญระหว่างย่านที่พักอาศัยชานเมืองกับศูนย์กลางของเมืองทางฝั่งตะวันออก นอกจากนี้แล้วพื้นที่ที่กรุงรัตนโกสินทร์เองก็ยังคงความเป็นศูนย์กลางของเมืองทางด้านการบริหาร การปกครอง สถาบันการศึกษา และย่านการค้า อีกด้วย จึงทำให้ถนนสายหลักในพื้นที่เป็นจุดที่มีปริมาณการจราจรคับคั่งมากโดยเฉพาะในเวลาชั่วโมงเร่งด่วนเช้าและเย็น ดังเช่น บริเวณสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้ามีปริมาณการจราจร 156,478 คัน/วัน และบริเวณสะพานพุทธยอดฟ้ากับสะพานพระปกเกล้ามีปริมาณการจราจร 119,426 คัน/วัน ทำให้เกิดปัญหาหาลภาวะทางอากาศและความสิ้นสะเทือนจากปริมาณการจราจรและน้ำหนักบรรทุกก็อาจทำให้โบราณสถานที่สำคัญในบริเวณใกล้เคียงกับความเสียหายได้

แนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาจราจรในพื้นที่ศึกษานั้น คือ การจัดระบบการเดินทางในถนนสายหลักเป็นการเดินทางเดี่ยว (one way) และการเดินทางสองทาง (two way) ซึ่งระบบการเดินทางเดี่ยวจะนำมาใช้ในพื้นที่ฝั่งตะวันออก โดยเฉพาะในย่านพาณิชยกรรมที่มีปริมาณการจราจรคับคั่งและถนนมีขนาดแคบซึ่งไม่สามารถขยายถนนเพื่อระบายการจราจรได้ เช่น ถนนเยาวราช ถนนเจริญกรุง และถนนบำรุงเมือง เป็นต้น นอกจากนี้ความกว้างของถนนก็ยังมีผลต่อการกำหนดความเหมาะสมของการใช้ที่ดินอีกด้วย ถนนที่มีความกว้างต่ำสุด คือ ถนนบำรุงเมือง (ต่ำกว่า 10.00 เมตร) และถนนที่มีความกว้างมากที่สุดคือ ถนนราชดำเนินกลาง(70.00 เมตร)

2) ที่จอดรถ

ด้วยความเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ จึงทำให้บริเวณดังกล่าวประสบปัญหาอย่างมากในเรื่องของที่จอดรถไม่เพียงพอ โดยเฉพาะในบริเวณสถาบันราชการ, สถาบันการศึกษา และย่านพาณิชยกรรม จึงทำให้มีการจอดรถริมถนน ซึ่งกลายเป็นสาเหตุของปัญหาจราจรติดขัดประการหนึ่ง ปัจจุบันในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มีอาคารจอดรถสาธารณะ รวม 11 แห่ง และลานจอดรถ 2 แห่ง กระจายอยู่ทั่วไป ซึ่งยังไม่แนบรวมที่จอดรถภายในบริเวณวัดต่าง ๆ อีก

นอกจากนี้ยังมีการอนุญาตให้ทำการจอดรถบนถนนสายต่าง ๆ โดยกำหนดเป็นช่วงเวลา และสำหรับรถทัศนาจรได้กำหนดบริเวณและช่วงเวลาที่สามารถจอดรถได้บนถนน 5 สาย

ได้แก่ ถนนมหาวิทยาลัยด้านวัดมหาธาตุ ถนนจักรพงษ์ด้านวัดชนะสงคราม ถนนราชินีด้านโรงละครแห่งชาติ ถนนราชดำเนินกลางและถนนสนามชัยด้านหน้าวังสราญรมย์ แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับความต้องการและการจราจรติดขัดกลายเป็นปัญหาทางภูมิทัศน์ของเมืองอีกด้วย เช่น บริเวณถนนมหาวิทยาลัยด้านวัดมหาธาตุ และถนนสนามชัยด้านหน้าวังสราญรมย์ เป็นต้น

3) ระบบทางเดินเท้า และทางสำหรับรถจักรยาน

ทางเดินเท้าและทางสำหรับรถจักรยานเป็นสิ่งอย่างหนึ่งที่เกี่ยวเนื่องกับระบบจราจร โดยทั่วไปถนนที่มียานพาหนะที่ใช้ความเร็วสูงและผ่านชุมชนหรือบริเวณที่มีคนเดินเท้ามาก ความกว้างของทางเท้ากำหนดให้กว้างไม่น้อยกว่า 1.50 เมตร สำหรับถนนสายหลักในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องนั้น ได้มีการจัดทำทางเดินเท้าในถนนสายหลักเกือบทุกสาย แต่ขนาดของทางเท้าที่มีอยู่นั้นโดยส่วนมากจะถูกจำกัดจากขนาดความกว้างของถนนและช่องจราจรเป็นหลัก

ทางเดินเท้าที่มีความกว้างมากที่สุด คือ ถนนราชดำเนินในประมาณ 10.30 – 20.00 เมตร ถนนราชดำเนินกลาง ประมาณ 10 เมตร และถนนหน้าพระลาน 10.20 เมตร ส่วนถนนที่มีทางเดินเท้าแคบที่สุด คือถนนทองวาด ประมาณ 1.50 เมตร และถนนอรุณอมรินทร์ (สายเดิม-จากคลองวัดอรุณอมรินทร์ถึงถนนอรุณอมรินทร์) กว้างประมาณ 0.60 เมตร และถนนที่ไม่มีทางเดินเท้า คือถนนบำรุงเมือง(จากถนนอัษฎางค์ถึงถนนตีทอง และจากถนนศิริพงษ์ ถึงถนนมหาจักร) ถนนเฟื่องนคร (จากถนนบำรุงเมืองถึงถนนเจริญกรุง) และถนนมหาไชย (จากถนนพายุรัตถึงถนนตรีเพชร) แต่ทางสำหรับรถจักรยานในพื้นที่ศึกษายังไม่ได้มีการจัดทำไว้ เนื่องจากลักษณะของทางเท้าและถนนในพื้นที่ศึกษาในปัจจุบันยังไม่เอื้อต่อการจัดทำทางสำหรับรถจักรยาน เช่น ปัญหาการรुक้าทางเดินเท้าจากหาบเร่ แผงลอย และปัญหาทางเดินเท้าชำรุดเพราะขาดการดูแลรักษา

4.6.2 ระบบขนส่งมวลชน

ระบบรถโดยสารประจำทางเป็นระบบขนส่งมวลชนหลักที่ใช้เชื่อมโยงในพื้นที่และเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์กับพื้นที่ส่วนอื่นๆ ของเมือง ระบบขนส่งหลักเป็นการบริการโดยองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ ปัจจุบันมีรถที่ให้บริการประชาชนอยู่ 3 ประเภท ได้แก่

- รถธรรมดา : รถสีครีมแดง
รถร่วมวิ่งกับองค์การ
- รถปรับอากาศ : วิ่งในเส้นทางรถปรับอากาศ
วิ่งในเส้นทางรถธรรมดา
วิ่งในเส้นทางรถธรรมดาของรถร่วมบริการ

- รถเมล์เล็ก : หมวดที่ 1 รถมินิบัส

ภายในพื้นที่กรุงเทพมหานครเป็นบริเวณที่มีเส้นทางรถโดยสารประจำทางวิ่งผ่านเข้ามาเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากความเป็นศูนย์กลางของเมืองดังที่กล่าวข้างต้น เส้นทางหลักที่มีรถโดยสารประจำทางวิ่งผ่านเข้ามาเป็นจำนวนมากประมาณ 10-15 สาย ได้แก่ ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ถนนประชาธิปไตย ถนนเจริญกรุง ถนนสามเสน และถนนหลานหลวง เป็นต้น

ปัจจุบันรถโดยสารประจำทางภายในพื้นที่ที่จะวิ่งอยู่บนถนนเกือบทุกสายของพื้นที่ฝั่งตะวันออกจึงเป็นการนำรถและนำคนเข้าสู่พื้นที่มากเกินไปจนทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดได้ และถนนบางสายก็ไม่มีศักยภาพพอที่จะใช้เป็นเส้นทางสำหรับรถโดยสารประจำทางได้ อันเนื่องมาจากขนาดความกว้างของถนนที่ไม่สัมพันธ์กับขนาดของรถ ในขณะที่พื้นที่ฝั่งตะวันตกกลับมีการให้บริการรถโดยสารประจำทางเพียงถนนสายหลักเท่านั้น คือถนนอรุณอมรินทร์ และถนนอิสรภาพ มีรถโดยสารประจำทางผ่านเพียง 3-5 สาย จึงทำให้เกิดรถโดยสารสาธารณะนอกระบบ (Paratransit) ขึ้นมา เช่น มอเตอร์ไซด์รับจ้าง และรถสามล้อประจำทาง เป็นต้น โดยมีสถานีปลายทางอยู่ที่ท่าน้ำพรานนกบริเวณโรงพยาบาลศิริราช ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยแก่สถานที่และความไม่ปลอดภัยในการเดินทาง ปริมาณรถโดยสารประจำทางที่วิ่งเข้าในพื้นที่

รถโดยสารประจำทางธรรมดา จำนวน 58 สาย

รถโดยสารปรับอากาศ จำนวน 20 สาย

รถเมล์เล็ก (วิ่งทับเส้นทางปกติ)

นอกจากจะเป็นบริเวณที่มีรถโดยสารประจำทางวิ่งผ่านเข้ามาเป็นจำนวนมากแล้ว ยังพบว่าพื้นที่กรุงเทพมหานครก็ยังเป็นแหล่งที่ตั้งของสถานีปลายทางรถโดยสารประจำทางมากถึง 9 บริเวณ ในขณะที่กรุงเทพมหานครมีพื้นที่เพียง 6.029 ตารางกิโลเมตร ซึ่งประกอบด้วยรถโดยสารธรรมดาจำนวน 35 สาย และรถโดยสารปรับอากาศจำนวน 17 สาย กระจายอยู่บริเวณทั่วไป ได้แก่ บริเวณท่าเตียน-วัดโพธิ์ บริเวณถนนสนามชัย กรมที่ดิน , บริเวณถนนราชินีและสวนสราญรมย์ บริเวณปากคลองตลาด บริเวณพารุรัต บริเวณสนามหลวง ถนนหน้าพระธาตุ บริเวณกระทรวงยุติธรรมและหน้าโรงละครแห่งชาติ บริเวณวัดบวรนิเวศน์ และเชิงสะพานพระปิ่นเกล้าฝั่งธนบุรี

4.6.3 ระบบคมนาคมทางน้ำ

การคมนาคมทางน้ำเป็นทางเลือกหนึ่งในการเดินทางของพื้นที่กรุงเทพมหานคร รองลงมาจากระบบรถโดยสารประจำทาง เนื่องจากความได้เปรียบของตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ที่มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านกลาง และยังมีการขุดคลองสายต่างๆ ที่สามารถเชื่อมโยงเข้าสู่พื้นที่ตอนในได้อย่างสะดวก จึงทำให้ระบบคมนาคมทางน้ำในบริเวณกรุงเทพมหานครยังคงมีบทบาทสำคัญอยู่ โดยอาศัยแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองสายต่างๆ เป็นเส้นทางเดินเรือโดยสารและขนส่งสินค้าพืชผลทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

- 1) การเดินเรือโดยสารในแม่น้ำเจ้าพระยา มีเรือให้บริการ 4 ลักษณะ คือ
  - เรือด่วนเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา
  - เรือข้ามฟากระหว่างสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา
  - เรือเฟลดาใบจักรยาว (เรือหางยาว) เส้นทางเชื่อมคลองต่างๆ ออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา
  - เรือท่องเที่ยว (เรือทัวร์) รับส่งนักท่องเที่ยวเพื่อชมทัศนียภาพตามแม่น้ำและลำคลองต่างๆ แบบเหมาเที่ยว
- 2) การเดินเรือโดยสารในคลอง
  - การใช้เรือเฟลดาใบจักรยาว (เรือหางยาว) โดยจะใช้คลองสายต่างๆ ดังนี้
    - พื้นที่ศึกษาฝั่งตะวันออก ได้แก่ คลองแสนแสบ , คลองผดุงกรุงเกษม และคลองบางลำพู
    - พื้นที่ฝั่งตะวันตก ได้แก่ คลองบางกอกน้อย , คลองบางกอกใหญ่ , และคลองมอญ

โดยมีท่าเรือหางยาวที่สำคัญ ได้แก่ ท่าช้าง , ท่าราชินีและท่าสะพานพุทธ ซึ่งระบบคมนาคมทางน้ำจำเป็นจะต้องอาศัยที่เรือเป็นจุดเปลี่ยนการเดินทางระยะไกลมาเป็นการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่หรือมาจากทางน้ำมาเป็นทางบก ในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีท่าเรือที่ใช้งานอยู่ในปัจจุบันทั้งสิ้น 30 ท่าเรือ (จากท่าเทเวศร์ ถึง ท่าสี่พระยา) แต่จะมีท่าเรือบางแห่งที่มีความสำคัญต่อการเชื่อมต่อกับระบบขนส่งมวลชนและระบบคมนาคมทางบก ซึ่งกลายเป็นจุดศูนย์รวมของประชาชนในการเดินทางผ่านเพื่อสับเปลี่ยนสื่อในการเดินทาง โดยพิจารณาจากปริมาณการใช้งานของแต่ละแห่งตัวอย่างเช่น

ท่าเทเวศร์	เรือด่วน	5,800	คน/วัน
	เรือความฟาก	2,900	คน/วัน
ท่าช้าง	เรือด่วน	5,300	คน/วัน
	เรือความฟาก	19,000	คน/วัน
ท่าพระจันทร์	เรือความฟาก	15,000	คน/วัน
ท่าสี่พระยา	เรือด่วน	6,600	คน/วัน
	เรือความฟาก	37,600	คน/วัน

จึงทำให้บริเวณดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นสถานีปลายทางของรถโดยสารประจำสารและรถบริการสาธารณะประเภทต่างๆ เกิดเป็นย่านการค้า หาบเร่แผงลอย ทำให้เกิดความสับสนแออัดของผู้คน และความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยกลายเป็นปัญหาทางภูมิทัศน์ของเมือง

4.7 นโยบายและโครงการพัฒนาของภาครัฐและกรุงเทพมหานคร

4.7.1 แผนงานและโครงการที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ถูกกำหนดเป็นพื้นที่ประเภทอนุรักษ์ ส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย(พื้นที่สีน้ำตาล) แล้ว ก็ยังมีการออกมาตรการและจัดทำแผนงานต่างๆ โดยหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อทำหน้าที่ควบคุมการใช้ที่ดินภายในกรุงรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่อง โดยจะส่งผลกระทบต่อการใช้ที่ดินในด้านต่างๆ อันได้แก่

1) **ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2545** (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พงศ. 2518 เล่ม 109 ตอนที่ 25 วันที่ 6 กรกฎาคม 2542 ประกอบด้วยการใช้ที่ดินและผังแสดงพื้นที่เปิดโล่ง

ข้อกำหนดดังกล่าวจะมีผลต่อการคุ้มครองให้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มีสภาพแวดล้อมของเมืองที่ดี เป็นไปตามแนวทางของการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า หากแต่การออกมาตรการบังคับใช้ผังเมืองรวมดังกล่าวจะต้องผ่านขั้นตอนและระยะเวลาในการประกาศใช้เพื่อนำไปปฏิบัติให้เกิดผลดังที่วางไว้ จึงทำให้มาตรการบางอย่างไม่สอดคล้องและไม่สามารถมีผลบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรืออาจจะปรากฏผลก็ใช้เวลานานอันเนื่องมาจากรายละเอียดตามสภาพข้อเท็จจริงของเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองและการปกครองของประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป จึงควรมีการปรับปรุงรายละเอียดของมาตรการที่จะสามารถบังคับใช้ให้เกิดผลอย่างชัดเจนและเหมาะสมกับข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ตลอดจนการเตรียมแนวทางการพัฒนาในอนาคตไว้ด้วย

2) **ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร** ในบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกรวม 7 ฉบับ

3) **ประกาศกรุงเทพมหานคร** เรื่องกำหนดแบบผังพื้น แผนผังและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของห้องแถว ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก (พ.ศ.2531)

ข้อกำหนดดังกล่าว จะมีผลต่อการควบคุมการใช้ที่ดินบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์และพื้นที่ต่อเนื่องให้มีความชัดเจนและสอดคล้องกับข้อกำหนดผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร กล่าวคือข้อกำหนดดังกล่าวจะเป็นเครื่องมือในการควบคุมและกำหนดทิศทางการพัฒนาเมือง รวมถึงการจำกัดการขยายตัวของประชากรเพื่อให้บรรลุผลตามนโยบายการใช้ที่ดินที่คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ได้วางแนวทางเอาไว้ และยังส่งผลต่อการควบคุมสภาพภูมิทัศน์ของเมืองอีกด้วย โดยการใช้มาตรการการควบคุมประเภทของอาคารที่อนุญาตให้ก่อสร้าง การประกอบกิจกรรมและการควบคุมความสูงของอาคาร

4) **แผนการใช้ที่ดินของหน่วยงานของรัฐในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล : แผนการใช้ที่ดินของหน่วยงานในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์**

เป็นการจัดทำแผนเพื่อแก้ปัญหาในเรื่องการใช้สถานที่ ปัญหาที่จอดรถ และปัญหาอื่น ๆ อันเกิดจากสถานที่ราชการ ซึ่งหากได้มีการดำเนินการตามแผนที่วางไว้ ก็จะส่งผลให้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์สามารถลดจำนวนประชากรแฝงกันเกิดจากความเปราะบางที่ตั้งของสถานที่ราชการได้จากเดิมประมาณร้อยละ 50 รวมถึงปัญหาที่จอดรถและปัญหาการใช้สถานที่ที่ก็จะบรรเทาลงไปด้วยเช่นกัน แต่ปัจจุบันความคืบหน้าของการดำเนินการดังกล่าวยังมีความล่าช้าอยู่มาก (แผนการใช้ที่ดินของหน่วยงานฯ กำหนดระยะเวลาการดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลา 15 ปี จากพ.ศ. 2530-2544) อันเนื่องมาจากข้อจำกัดและอุปสรรคในการโยกย้ายหน่วยงาน ความพร้อมในการจัดสร้างที่ทำการใหม่ หรือการปรับโครงสร้างของหน่วยงานก็ตาม ทำให้รายละเอียดของข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงรายละเอียดของแผนที่ได้วางเอาไว้ รวมถึงการติดตามและประเมินผลของแผนงานที่ได้ดำเนินการไปแล้ว เพื่อนำมาปรับปรุงใช้ในงานอื่น ๆ ต่อไป

5) **โครงการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชน**

- (1) โครงการรถไฟฟ้าสายสีแดง (รฟท.) RED LINE (SKI SYSTEM)
- (2) โครงการรถไฟฟ้าสายสีน้ำเงินส่วนต่อขยายด้านใต้ MRTA (BLUE LINE EXTENSION)

ระบบไฟฟ้าขนส่งมวลชนเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการจราจรอันเนื่องมาจากระบบขนส่งมวลชนในปัจจุบันที่ไม่สามารถตอบสนองของความต้องการของผู้ใช้บริการได้อย่าง

เพียงพอ จึงนำไปสู่การใช้ยานพาหนะส่วนบุคคลกันมากขึ้น ซึ่งระบบขนส่งไฟฟ้าขนส่งมวลชนจะสามารถจะสามารถขนวางคนจำนวนมากในระยะเวลาอันรวดเร็ว โดยจะมีเส้นทางเฉพาะที่ไม่ปะปนกับคนอื่น ๆ ทำให้ประชาชนสามารถเดินทางสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างรวดเร็ว สะดวกปลอดภัยและตรงเวลา

6) โครงการทางด่วน

- (1) โครงการทางด่วนขั้นที่ 2 ถนนบรมราชชนนี
- (2) โครงการทางด่วนสายพญาไท-พุทธมณฑล-นครปฐม
- (3) โครงการทางด่วนขั้นที่ 6 ถนนสายจันทร์-บางบอน-บางขุนเทียน

โครงการก่อสร้างระบบทางด่วนเหล่านี้ ปัจจุบันอยู่ในแผนการดำเนินโครงการของการทางพิเศษแห่งประเทศไทย ซึ่งหากก่อสร้างแล้วเสร็จก็จะช่วยบรรเทาปัญหาการจราจรภายในพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยสามารถระบายรถออกไปทางตอนบนและตอนล่างด้วยระบบทางด่วนเหล่านี้ได้โดยไม่ต้องผ่านเข้ามาภายในพื้นที่เขตเมือง

4.7.2 การดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ภายใต้กรอบของแผนแม่บทและคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์

ในปัจจุบันกรุงรัตนโกสินทร์ในระดับนโยบายอยู่ภายใต้การดำเนินงานของคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้รับการจัดตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2521 ภายใต้การดำเนินการได้ยึดหลักการอนุรักษ์ในการผสมผสานการอนุรักษ์กับการพัฒนาควบคู่กันไป โดยการทำงานแบ่งเป็น 2 ระยะคือ ระยะสั้น จาก พ.ศ. 2521 ถึง พ.ศ. 2525 ซึ่งเมื่องานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี และระยะยาว เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2525 จนถึงในปัจจุบัน

จากแนวคิดและการดำเนินการในช่วงเวลาที่ผ่านมา สามารถวิเคราะห์ได้ว่าการดำเนินการอนุรักษ์ส่วนใหญ่ คือ การรักษากายภาพของอาคารที่มีคุณค่าในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ให้คงความสมบูรณ์ ด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์ ได้แก่ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นต้น รวมถึงการใช้กลไกในการควบคุม (control mechanism) ด้วยการขึ้นทะเบียนโบราณสถานและใช้มาตรการทางด้านกฎหมายในการควบคุมการใช้งานและควบคุมการก่อสร้าง โดยคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ได้พิจารณาให้ความเห็นชอบในแนวทางกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในและชั้นนอก และต่อมาจึงได้ออกเป็นกฎหมายบังคับใช้ คือ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครได้แก่ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดเนื้อที่ของอาคารและเนื้อที่ว่างภายนอกอาคาร ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน และข้อบัญญัติ

กรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิด หรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

นอกจากนี้ในการดำเนินการได้มีการจัดทำ “แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์” โดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ซึ่งการจัดทำโครงการได้ยึดถือผลสรุปจากการประกวดผลงานด้านสถาปัตยกรรมและการออกแบบผังเมืองเพื่อสภาพแวดล้อมที่พึงปรารถนาสำหรับกรุงรัตนโกสินทร์ในปี 2525 ที่จัดขึ้นโดยคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ และคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้เป็นโครงการ 20 โครงการ ที่จะใช้เป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการอนุรักษ์ให้กับหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบนำไปศึกษาและจัดทำโครงการในระดับปฏิบัติ

เมื่อพิจารณาแนวทางการดำเนินอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ในภาพรวม ภายใต้กรอบของแผนแม่บทและคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ พบว่าแนวทางการควบคุมและการรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และกายภาพให้คงความสมบูรณ์ แม้ว่าจะเป็นการอนุรักษ์คุณค่าทางกายภาพไว้ได้ แต่ก็มีผลต่อการอยู่อาศัยของผู้คนในพื้นที่ ดังตัวอย่างจากการรื้อโรงพยาบาลนครเฉลิมไทยซึ่งเป็นสถานบันเทิงในประวัติศาสตร์ของกรุงเทพ เมื่อเปิดมุมมองวัดราชนาคา ซึ่ง อ.ศรีศักร วัลลิโภดม นักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ ได้ให้ทัศนะว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ผิดพลาดเพราะต้องการย้อนกลับไปไปในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นประวัติ “ประวัติศาสตร์ตาย” ไม่มีเหตุผลที่จะรักษาไว้ เพราะรักษาไปก็ไม่เห็นผู้คน ตลอดจน อ.ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ให้แนวคิดเพิ่มเติมถึงการอนุรักษ์ในแนวทางนี้ว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ได้แนวทางจากประเทศตะวันตก ที่ไม่มีการปรับให้สอดคล้องกับประเทศไทย “ยุคสงครามเย็นทำลายชุมชนมากมาย เขาผังฝรั่งมาใช้ให้เป็นเมืองกิจกรรมทางการค้าขาย แต่เมืองของเราเป็นอีกแบบ เราต้องรักษาวิถีชีวิตชุมชน รักษาชีวิตในตรอกซอกซอย”

นอกจากนี้โครงการในแผนแม่บทหลายโครงการ เป็นโครงการที่นำมาปฏิบัติให้เกิดผลได้ยาก ตัวอย่างจากการกำหนดให้มีการโยกย้ายผู้คนออกไปจากพื้นที่ย่านเก่า เช่นการรื้อตลาดท่าเตียน ปากคลองตลาดเพื่อเปิดเป็นพื้นที่โล่งริมน้ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยในพื้นที่มาเป็นเวลายาวนาน ดังที่ผู้อาศัยได้กล่าวว่าเป็นการทำให้ลูกหลานของพวกเขาต้องพลัดจากถิ่นฐานรากเหง้า รวมถึงการรื้อองค์ประกอบของเมืองที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชุมชน เช่น ตลาดบางกอกน้อย ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นต้น

สำหรับมาตรการทางด้านกฎหมายที่ควบคุมการใช้งานและการก่อสร้างในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ คือข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2530 มีการกำหนดหลักเกณฑ์ข้อบังคับดังนี้

ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือตัดแปลงอาคารบางชนิด หรือบางประเภท ได้แก่ โรงงาน อาคารที่ใช้ประกอบการค้า ซึ่งเป็นที่รังเกียจหรือเป็นอันตรายแก่สุขภาพ ตามกฎหมายว่าด้วย สาธารณสุข สถานบริการ โรงแรม โรงมหรสพ สถานที่เก็บสินค้า ที่มีพื้นที่เกิน 80 ตารางเมตร ภัตตาคาร ที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารเกิน 300 ตารางเมตร ตลาด ตามกฎหมายว่าด้วย สาธารณสุข หอประชุม เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย ห้างแถว ดึกแถว เว้นแต่การก่อสร้างหรือตัดแปลงเพื่อทดแทนอาคาร ห้างแถว ดึกแถวเดิม ที่มีสภาพชำรุด หรือถูก ไฟไหม้ (ให้ดำเนินการก่อสร้าง) หรือตัดแปลงได้ตามแบบที่กรุงเทพมหานคร ประกาศกำหนด สำหรับห้างแถว ดึกแถว ที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานต้องก่อสร้างหรือตัดแปลงในตำแหน่งอัน เป็นที่ตั้งของอาคารเดิมโดยไม่ต้องรื้อแนวอาคารและต้องมีขนาดและรูปแบบเหมือนกับอาคาร เดิม) ฌาปนสถาน อาคารสำนักงานเอกชน ที่มีพื้นที่ทำการทุกชั้นรวมกันเกิน 200 ตารางเมตร ห้างสรรพสินค้า ที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร สถานที่เก็บและจำหน่ายน้ำมัน เชื้อเพลิง สถานีไฟฟ้า ป้ายเว้นแต่ป้ายชื่อถนน ป้ายทางการ ป้ายชื่อสถานประกอบการที่มีพื้นที่ รวมกันไม่เกิน 5 ตารางเมตร อาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร ข้อบัญญัตินี้ มิให้บังคับใช้แก่ การก่อสร้างเขื่อน สะพาน อุโมงค์ ทางหรือท่อระบายน้ำ รั้วหรือกำแพง การซ่อมแซมอาคารเพื่อให้คง สภาพเดิมหรือการตัดแปลงภายในตัวอาคารโดยไม่เปลี่ยนแปลงสภาพภายนอกของตัวอาคาร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.8 กฎหมายและระเบียบราชการที่เกี่ยวข้อง

คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบกับโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ พร้อมทั้งแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2521 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และนับตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา หน่วยงานราชการต่างๆ ได้ออกกฎหมายและระเบียบราชการเพื่อสนับสนุนโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ที่สำคัญรวมทั้งสิ้น 6 ฉบับ

1) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างดัดแปลงใช้หรือ เปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 สาระสำคัญของข้อบัญญัติฉบับนี้ มีดังนี้

(1) ข้อบัญญัตินี้ออกโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 9 และ 13 แห่งพ.ร.บ. ควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และมาตรา 67 แห่งพ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518

(2) ประกอบด้วยข้อบัญญัติ 11 ข้อ ประกาศในราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ เล่ม 102 ตอนที่ 64 ลงวันที่ 23 พฤษภาคม 2528

(3) ข้อบัญญัติแบ่งกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในออกเป็นพื้นที่ย่อย 4 บริเวณโดยมีแผนที่แนบท้ายประกอบ

(4) บริเวณที่ 1 มีข้อห้ามก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารห้องแถว โรงงาน อาคารพาณิชย์ อาคารสาธารณะ และอาคารอื่นๆกเว้นอาคารทางศาสนาและอาคารที่ทำการของราชการ โดยให้มีความสูงไม่เกินความสูงอาคารเดิม และจะต้องไม่เกิน 16 เมตร

(5) บริเวณที่ 2,3 และ 4 กำหนดห้ามก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทรวม 13 ชนิด/ประเภท

(6) ข้อบัญญัตินี้ ไม่ใช่บังคับการก่อสร้าง เชื้อน สะพาน อุโมงค์ ทารงหรือท่อระบายน้ำ รั้วหรือกำแพง

2) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2530 สาระสำคัญของข้อบัญญัติฉบับนี้ มีดังนี้

(1) ข้อบัญญัตินี้ ออกโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 7 และ 13 แห่ง

พ.ร.บ.

ควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และมาตรา 97 แห่ง พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528

(2) ประกอบด้วยข้อบัญญัติ รวม 12 ข้อ ประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 104 ตอนที่ 56 ลงในวันที่ 26 มีนาคม 2530

(3) ข้อบัญญัติฯ นี้แบ่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชั้นนอกออกเป็นพื้นที่ย่อย 10 บริเวณ โดยมี
แผนที่แนบท้ายประกอบ

(4) บริเวณที่ 1,2 และ3 กำหนดข้อห้ามก่อสร้าง หรือดัดแปลงอาคารบางชนิด หรือบางประเภทรวม 17 ชนิด/ประเภท

(5) บริเวณที่ 4,5,6,7,8 และ 9 กำหนดห้ามก่อสร้าง หรือดัดแปลงอาคารบางชนิด หรือบางประเภทตามข้อ 2,4 ยกเว้นตัวอาคารที่มีพื้นที่ตั้งโต๊ะอาคารไม่เกิน 400 ตรม. และอาคารสำนักงาน

(6) บริเวณที่ 10 กำหนดห้ามก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทตามข้อ 2,5 ยกเว้นสถานบันเทิง สถานศึกษา ห้างสรรพสินค้าบางประเภท รวมทั้งอาคารที่สูงเกิน 16 เมตร แต่ต้องไม่เกิน 37 เมตร

(7) ข้อบัญญัตินี้ ไม่ใช่บังคับการก่อสร้าง สะพาน อุโมงค์ ทางหรือท่อระบายน้ำ รั้วหรือกำแพง รวมทั้งการซ่อมแซมอาคารเพื่อให้คงสภาพเดิมหรือ การดัดแปลงภายในโดยไม่เปลี่ยนแปลงสภาพภายนอก

3) ประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดแบบแปลน แผนผัง และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของห้องแถว ตึกแถว ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกสาระสำคัญของประกาศกรุงเทพมหานครฉบับนี้มีดังนี้

(1) ประกาศฯ นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมดำรงรักษา บูรณะสถานที่ที่มีประโยชน์หรือมีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

(2) ประกาศฯ นี้ ออกโดยอาศัยอำนาจตามความในข้อ 5 (10) แห่งข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือ เปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

(3) ประกอบด้วยประกาศ รวม 3 ข้อ ซึ่งได้ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 105 ตอนที่ 27 ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2531

(4) ประกาศนี้กำหนดให้ห้องแถว ตึกแถว มีความกว้าง ความลึก ที่ว่าง แนวอาคารระยะต่างๆ ของอาคารให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยอาคารที่จอดรถยนต์ ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยที่จอดรถยนต์

(5) ประกาศนี้ กำหนดควรควบคุมคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมรวมถึง 7 ลักษณะเช่นหลังคา กันสาด ประตู หน้าต่าง สีภายนอก ผนังภายนอก ฯลฯ

4) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทภายในบริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี และแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2535 สาระสำคัญของประกาศ ฉบับนี้ มีดังนี้

(1) ประกาศนี้ออกโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 13 แห่ง พรบ. ควบคุมอาคาร พ.ศ.2522

(2) ประกอบด้วยประกาศรวม 9 ข้อ ซึ่งได้ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 65 ลงวันที่ 5 มิถุนายน 2535

(3) ประกาศนี้แบ่งพื้นที่บริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามกรุงรัตนโกสินทร์ออกเป็น 5 บริเวณ โดยมีแผนที่แนบท้ายประกอบ

(4) บริเวณที่ 1 และ 2 กำหนดห้ามก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารอื่นใด อาคารทางศาสนา อาคารที่ทำการราชการ และอาคารที่พักอาศัยที่มีใช้ห้องแถว ตึกแถว บ้านแถว หอพักหรืออาคารชุด โดยให้มีความสูงไม่เกิน 16 เมตร

(5) บริเวณที่ 3 กำหนดห้ามก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทรวม 17 ประเภท

(6) บริเวณที่ 4 และ 5 กำหนดห้ามก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท รวม 17 ประเภท

(7) ประกาศนี้ ไม่ใช้บังคับกับการสร้างเขื่อน สะพาน อุโมงค์ ทางหรือท่อระบายน้ำ รั้วหรือกำแพง

5) กฎกระทรวง ฉบับที่ 116 (พ.ศ. 2535) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 สาระสำคัญของกฎกระทรวงฯ

(1) กฎกระทรวงฯ นี้ ออกโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 5 แห่ง พรบ. การผังเมือง พ.ศ. 2518 และมาตรา 26 วรรคหนึ่งแห่ง พรบ. การผังเมือง พ.ศ. 2518 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดย พรบ.การผังเมือง (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2535

(2) กฎกระทรวงฯ นี้ มีรวม 22 ข้อ ประกาศใช้เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2535 มีผลใช้บังคับ 5 ปี (สิ้นสุด 18 มีนาคม 2540)

(3) กฎกระทรวงฯ นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาการดำรงรักษาเมือง และบริเวณที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ ให้สอดคล้องกับการพัฒนาเมืองในภาคต่างๆ และในเขตปริมณฑล ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

(4) จำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็น 14 ประเภท ซึ่งมีผลต่อการระบุการใช้ที่ดินของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ที่กำหนดไว้เป็นสีน้ำตาลอ่อน เป็นที่ดินในบริเวณหมายเลข 12.1-12.10 ให้เป็นพื้นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

4.9 ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร

ในผังเมืองรวมฉบับที่ ๔๑๔ พ.ศ.๒๕๔๒ ได้กำหนดให้พื้นที่บริเวณเกาะรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่เขตสีน้ำตาลอ่อน ซึ่งกำหนดให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย มีข้อกำหนดดังนี้

ข้อ ๒๑ ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย บริเวณหมายเลข ๑๑.๑ , ๑๑.๒ , ๑๑.๔ , ๑๑.๖ , ๑๑.๗ , ๑๑.๙ และ ๑๑.๑๐ ให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หัตถอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว พาณิชยกรรม การอยู่อาศัย สถาบันราชการ และการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเท่านั้น

ที่ดินบริเวณตามวรรคหนึ่ง ห้ามใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจการตามที่กำหนดดังต่อไปนี้

- (๑) โรงงานทุกจำพวกตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน
- (๒) สถานที่บรรจุก๊าซ สถานที่เก็บก๊าซ และห้องบรรจุก๊าซตามกฎหมายว่าด้วยการบรรจุ
- (๓) ก๊าซปิโตรเลียม เหลว
- (๔) สถานที่เก็บน้ำมันเชื้อเพลิงที่ต้องขออนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษา
น้ำมันเชื้อเพลิง
- (๕) เลี้ยงสัตว์ทุกชนิดเพื่อการค้า
- (๖) สุสานและฌาปนสถานตามกฎหมายว่าด้วยสุสานและฌาปนสถาน เว้นแต่เป็นการก่อสร้างฌาปนสถานที่มีอยู่เดิม
- (๗) โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม
- (๘) สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ
- (๙) การอยู่อาศัยประเภทอาคารขนาดใหญ่หรืออาคารสูง
- (๑๐) การประกอบพาณิชยกรรมประเภทอาคารขนาดใหญ่หรืออาคารสูง
- (๑๑) สถานที่เก็บสินค้าซึ่งเป็นที่เก็บพักหรือขนถ่ายสินค้าหรือสิ่งของเพื่อประโยชน์ทาง

การค้าหรือ อุตสาหกรรม

(๑๑) ไซโลที่เก็บผลิตผลทางการเกษตร

(๑๒) กำจัดสิ่งปฏิกูลและมูลฝอย เว้นแต่อยู่ภายใต้การควบคุมหรือได้รับอนุญาตให้

ดำเนินการจากกรุงเทพมหานคร

(๑๓) ซ็อขายหรือเก็บเศษวัสดุ

ที่ดินประเภทนี้ บริเวณหมายเลข ๑๑.๓ , ๑๑.๕ และ ๑๑.๘ ให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น สถาบันราชการ และการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเท่านั้น

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ริมฝั่งคลอง ให้มีที่ว่างตามแนวนานริมฝั่งคลองไม่น้อยกว่า ๓ เมตร เว้นแต่เป็นการก่อสร้างเพื่อการคมนาคมทางน้ำ การสาธารณูปโภค เขื่อน รั้ว หรือ กำแพง

ข้อ ๒๒ ที่ดินประเภทสถาบันศาสนาให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการศาสนาหรือเกี่ยวข้องกับ การศาสนา การศึกษา สถาบันราชการ หรือสาธารณประโยชน์เท่านั้น

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ริมฝั่งคลอง ให้มีที่ว่างตามแนวนานริมฝั่งคลองไม่น้อยกว่า ๓ เมตร เว้นแต่เป็นการก่อสร้างเพื่อการคมนาคมทางน้ำ การสาธารณูปโภค เขื่อน รั้ว หรือ กำแพง

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ริมฝั่งคลอง ให้มีที่ว่างตามแนวนานริมฝั่งคลองไม่น้อยกว่า ๓ เมตร เว้นแต่เป็นการก่อสร้างเพื่อการคมนาคมทางน้ำ การสาธารณูปโภค เขื่อน รั้ว หรือ กำแพง

ข้อ ๒๒ ที่ดินประเภทสถาบันศาสนาให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการศาสนาหรือเกี่ยวข้องกับ การศาสนา การศึกษา สถาบันราชการ หรือสาธารณประโยชน์เท่านั้น

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ริมฝั่งคลอง ให้มีที่ว่างตามแนวนานริมฝั่งคลองไม่น้อยกว่า ๓ เมตร เว้นแต่เป็นการก่อสร้างเพื่อการคมนาคมทางน้ำ การสาธารณูปโภค เขื่อน รั้ว หรือ กำแพง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์

สำหรับบทนี้จะเป็นการศึกษาโดยใช้กระบวนการสืบค้นเพื่อสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงสภาพการตั้งถิ่นฐานหรือสภาพทางกายภาพ และการดำเนินชีวิตหรือระบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม และวิถีชีวิต ซึ่งอาศัยลักษณะทางกายภาพเพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆ และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างพื้นที่เมืองกรุงเทพมหานครกับพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในแต่ละยุคสมัย

ทั้งนี้ในการศึกษาได้แบ่งช่วงการศึกษาออกเป็น 4 ช่วง โดยอาศัยช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของพื้นที่ ประกอบกับได้นำเอาทฤษฎีของ Patrick Geddes (จากบทที่ 2) มาร่วมใช้ในการแบ่งช่วงการศึกษา ซึ่งสามารถแบ่งเป็นช่วงเวลาได้ดังนี้

การศึกษาช่วงที่ 1 สมัยรัชกาลที่ 1-3 (พ.ศ. 2325-2394) เป็นช่วงเวลาของการรวมตัวก่อร่างสร้างเมืองใหม่ขึ้นมาบนฝั่งพระนคร เป็นการย้ายราชธานีมาสร้างในพื้นที่

การศึกษาช่วงที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 4-6 (พ.ศ. 2394-2468) ได้มีการสร้างเมืองต่อเนื่องมาจากยุคสมัยแรก มีการพัฒนาเมืองมากขึ้นจากการที่รับอิทธิพลตะวันตก เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการคมนาคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เมืองเริ่มมีการขยายตัวออกไปนอกกำแพงพระนครมากขึ้น และส่งผลต่อเนื่องไปสู่ในยุคสมัยต่อมา

การศึกษาช่วงที่ 3 สมัยรัชกาลที่ 7-8 (พ.ศ. 2468-2489) จากการที่พื้นที่มีการพัฒนาทางกายภาพอย่างตะวันตก เป็นศูนย์กลางความทันสมัย ความเจริญ ภายในพื้นที่จึงมีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับมีระบบการคมนาคมที่เป็นตัวนำการเปิดพื้นที่รอบนอก อีกทั้งยังมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นการเปิดพื้นที่ทางฝั่งธนบุรี ทำให้มีการขยายตัวของเมืองออกไปจากเขตพระนครอย่างเห็นได้ชัด บริเวณพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางเมืองเริ่มมีความเสื่อมโทรม

การศึกษาช่วงที่ 4 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน) เป็นช่วงที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันเมืองได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่างๆเกิดขึ้นภายนอกเขตพระนครอย่างมากมาตามกระแสการพัฒนา และอิทธิพลของชาติตะวันตก แต่แตกต่างจากในระยะเริ่มแรกของการรับอิทธิพล โดยการรับมามีจุดประสงค์เพื่อตอบสนองภาวะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทำให้เกิดผลกระทบมาสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

5.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมือง

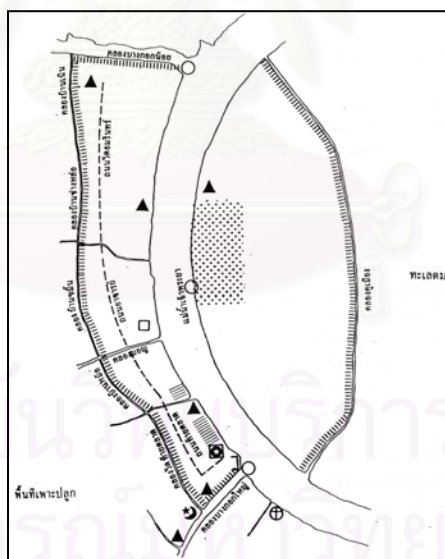
พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ จมอยู่ใต้น้ำในอ่าวไทย จากการสำรวจวิจัยทางวิศวกรรมได้พบร่องรอยของฝั่งทะเลอ่าวไทยในสมัยทวารวดี สูงขึ้นไปถึงจังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้าตะกอนและโคลนตมที่แม่น้ำเจ้าพระยาพัดพามาทับถมทำให้ฝั่งทะเลถอยร่นลงไปทางใต้ จึงเกิดที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ แผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์นี้ เรียกกันว่า ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา บริเวณอันเป็นที่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ถูกเรียกว่า บางกอก ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา บางกอกได้แก่พื้นที่ฝั่งธนบุรีย่านบางกอกน้อย-บางกอกใหญ่กับฝั่งพระนคร เพราะเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยน้ำ คือ เส้นทางที่ไหลเข้าในคลองบางกอกน้อย และไหลออกทางคลองบางกอกใหญ่ปัจจุบัน จึงเป็นที่มาของชื่อเรียก บางกอก หรือ บางเกาะ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศและชื่อชุมชนตั้งอยู่เดิม แต่เดิมพื้นที่ทั้งฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนครเคยรวมกันเป็นผืนเดียวกันมาก่อน จนกระทั่งมีการขุดคลองลัดขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2077 - 2090) และคลองลัดกลายเป็นแม่น้ำสายหลัก (แม่น้ำเจ้าพระยา ช่วงคลองบางกอกน้อย – บางกอกใหญ่) มีการตั้งถิ่นฐานมานานแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนสมัยนั้น (ประมาณ พ.ศ. 1893) สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรมขนาดเล็กที่เกาะตัวกันอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง ด้วยเส้นทางคมนาคมทั้งหมดล้วนอาศัยทางน้ำเป็นหลัก ประชาชนปลูกบ้านเรือนริมฝั่งหรืออาศัยอยู่ในเรือนแพ ประชากรมีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้นตลอดมา เนื่องจากเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนประกอบอาชีพเพาะปลูกทำสวนผลไม้และไร่นาได้ผลดี มีความเติบโตของชุมชนใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ ต่อมาเมื่อถึงยุคที่มีชาวต่างชาติเดินเรือเข้ามาติดต่อและค้าขายกับกรุงศรีอยุธยามากขึ้น บางกอกได้รับสถาปนาให้เป็นเมืองหน้าด่านชื่อ ธนบุรีศรีมหาสมุทร

ภาพที่ 5.1 การขุดคลองลัดในรัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราช พ.ศ. 2077 - 2090

หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในพุทธศักราช 2310 และได้รับความเสียหายจนเกินที่จะบูรณะกลับคืนดังเดิม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวงศูนย์กลางการปกครอง สมัยกรุงธนบุรีพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไกลจากพระราชวังออกไปยังคงเป็นที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำสวนผลไม้ ส่วนฝั่งตะวันออกบริเวณไม่ไกลจากแม่น้ำ มีชุมชนตั้งอยู่กระจัดกระจาย ส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนชาวต่างชาติย้ายถิ่นฐานมา พื้นที่ส่วนอื่น ๆ โดยเฉพาะส่วนที่อยู่ไกลจากแม่น้ำออกไปจะเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำชื้นแฉะถูกกล่าวถึงว่ายังคงเป็น ทะเลตม พื้นที่กรุงธนบุรีแบ่งออกได้เป็นสองส่วนใหญ่ ๆ พื้นที่ส่วนแรก คือ พื้นที่ภายในคูเมืองและกำแพงเมืองกรุงธนบุรี ประกอบด้วยสถานที่สำคัญ ได้แก่ พระราชฐานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอรุณราชวราราม(วัดแจ้ง) วัดระฆังโฆสิตาราม และบ้านเรือนขุนนางแถบบ้านปูน สวนมังคุด สวนลิ้นจี่ ในฝั่งตะวันตก ส่วนในฝั่งตะวันออกประกอบด้วย วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม(วัดโพธิ์) และวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์(วัดสลัก) ซึ่งเป็นวัดเก่ามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นยังมีบ้านเรือนของชาวจีนและพระยาราชานครศรี (จีน) ตั้งอยู่ตรงบริเวณที่เป็นพระบรมมหาราชวังในปัจจุบัน รวมทั้งกลุ่มบ้านเรือนของชาวญวนตรงบริเวณท่าเตียน พื้นที่ส่วนที่สอง คือ พื้นที่นอกเขตกำแพงเมืองกรุงธนบุรี ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของราษฎร สวนผลไม้ ป่าละเมาะ และพื้นที่ว่างเปล่า

ภาพที่ 5.2 เมืองสมัยกรุงธนบุรี

สมัยกรุงธนบุรี บทบาทความสำคัญของพื้นที่นี้มีความสำคัญขึ้นมาจากเมืองหน้าด่านเก็บภาษีท่าและแหล่งเกษตรกรรมสำคัญ กลายเป็นเมืองหลวงของสมัยธนบุรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2310 มีการสร้างเมืองโดยยึดหลักการทางยุทธศาสตร์ รูปแบบทางกายภาพของเมืองจึงเป็นเมืองทอดตัวยาวตามแนวสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีลักษณะที่เรียกว่า เมืองอกแตก เนื่องจากมีคลองคูเมือง

ป้อม และกำแพงก่ออิฐหนาแน่น มีพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำแต่ละด้านจึงมีกำแพงฝั่งละสามด้านประกบกันโดยมีแม่น้ำไหลผ่านกลาง ในช่วงสมัยสร้างกรุงธนบุรีเป็นช่วงเศรษฐกิจตกต่ำจากสงคราม การพัฒนาเมือง อาคารบ้านเรือน หรือสิ่งปลูกสร้างใหม่และการเพิ่มผลผลิตไม่สามารถทำได้โดยการขยายขอบเขตพื้นที่เมือง สมัยหลังนั้นจึงเป็นช่วงการเร่งพัฒนาทางกายภาพด้านโครงสร้างพื้นฐานของเมืองมีโครงข่ายสายน้ำเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเพื่อให้ น้ำระบายสู่พื้นที่เพิ่มผลผลิตการเกษตร

5.2 สมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394)

ในตอนปลายสมัยกรุงธนบุรี เกิดเหตุการณ์จลาจลวุ่นวายขึ้นในพระนครธนบุรี จากการที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชคร่ำเคร่งกับการศึกสงครามทรงกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า และตรากตรำกับภารกิจในการสร้างราชธานีขึ้นมาใหม่ จนแทบไม่มีเวลาพักผ่อนตลอดระยะเวลากว่า 15 ปีที่ทรงครองราชย์ จึงเป็นเหตุให้พระองค์ทรงเหนื่อยล้าทางจิตใจ จึงหันไปสนพระทัยทางด้านวิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นโอกาสที่ทำให้พระยาสุรศักดิ์กับพวกคบคิดกันเป็นกบฏ คุมสมเด็จพระเจ้าตากสินไปขังไว้ แล้วตนเองออกกว่าราชการ จึงเกิดการรบกันขึ้นภายใน เมื่อสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกซึ่งกำลังไปราชการทัพอยู่ที่ประเทศกัมพูชาทราบข่าวการจลาจล จึงรีบยกทัพกลับมายังกรุงธนบุรี ราษฎรพากันขึ้นชมยินดีต่างขอรับรองให้ช่วยปราบยุศตภัย ครั้นมาถึงพระราชวังข้าราชการทั้งปวงต่างพากันน้อมอัญเชิญเป็นพระมหากษัตริย์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี พระราชภารกิจแรกที่พระองค์ทรงกระทำคือ การย้ายราชธานีจากฝั่งตะวันตกมาสู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่ส่งผลมาถึงปัจจุบัน ด้วยทรงเห็นปัญหาเรื่องที่ตั้งของเมืองธนบุรีหลังจากการขยายพระนครเมื่อพุทธศักราช 2316 กรุงธนบุรีมีกำแพงพระนครอยู่ 2 ฝากแม่น้ำ มีแม่น้ำผ่ากลางเมืองเป็นลักษณะของเมืองอกแตก เป็นชัยภูมิที่ไม่มั่นคงในการต่อสู้ข้าศึก หากมีข้าศึกมาประชิดพระนครก็จะรักษาเมืองได้ลำบาก ซึ่งในเวลานั้นเหตุการณ์บ้านเมืองและการทำศึกสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านยังไม่สงบลง ปัจจัยทางยุทธศาสตร์การเลือกทำเลที่ตั้งเมืองจึงมีความสำคัญสูงสุดประการหนึ่ง ประกอบกับทรงคุ้นเคยกับพื้นที่ฝั่งตะวันออกเป็นอย่างดีมาตั้งแต่สมัยที่ทรงเป็นนายงานรับพระบรมราชโองการสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบูรณะ ปรับปรุงกำแพงและป้อมพระนครทั้ง 2 ฝากแม่น้ำมาแล้ว จึงโปรดให้ย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรีมาเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยเห็นผลที่พอสรุปได้ดังนี้¹

¹ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535, หน้า 18.

1) ความเหมาะสมทางด้านยุทธศาสตร์ กล่าวคือราชธานีใหม่มีพื้นที่เป็นหัวแหวนโอบด้วยแม่น้ำถึง 3 ด้าน ทั้งยังมีคูเมืองเดิมครั้งกรุงธนบุรี เป็นด่านป้องกันด่านแรกอยู่แล้ว ถ้าขุดคูเมืองเพิ่มอีกแนวหนึ่งก็จะสามารถป้องกันพระนครได้ยิ่งขึ้น และเมื่อสร้างป้อมปราการรอบเมืองแล้ว ก็มีความเหมาะสมในแง่ยุทธศาสตร์มากกว่า ส่วนนอกคูเมืองยังเป็นทะเลตม ยากที่ข้าศึกจะบุกประชิดเมืองทางด้านนี้

2) ความเหมาะสมในด้านภูมิศาสตร์ เนื่องด้วยทางฝั่งกรุงธนบุรีเป็นฝั่งโค้งด้านนอกของแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวจากทางด้านเหนือ จึงทำให้ตลิ่งทรุดพังเร็วกว่าฝั่งตรงข้าม

3) ความเหมาะสมในการพัฒนาเมือง การใช้ที่ดินฝั่งธนบุรีหนาแน่นมาก โดยเฉพาะในเขตพระราชวังซึ่งขยายตัวไม่ได้เลยเพราะถูกขนาบด้วยวัดแจ้ง และวัดท้ายตลาด แต่ฝั่งตะวันออกเป็นพื้นที่ใหม่ที่มีชาวจีนและชาวญวนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่เท่านั้น เมื่อโปรดเกล้าฯให้ย้ายไปแล้วจะได้พื้นที่กว้างใหญ่ สร้างพระนครให้เป็นศูนย์กลางการปกครองเทียบเคียงกับกรุงศรีอยุธยาได้

จากความไม่เหมาะสมดังกล่าวนี้ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯให้พระยาธรรมาธิกรณ(บุญรอด) และพระยาวิจิตรนาวิ เป็นแม่กองคุมช่างและไพร่พล วัดที่ดินสร้างพระนคร และพระราชนิเวศน์มณฑลที่ยรสถานใหม่มีลักษณะคล้ายกรุงศรีอยุธยา

ช่วงต่อมาสภาพบ้านเมืองเข้าสู่สภาวะร่มเย็นเป็นปกติสุข มีสงครามเกิดขึ้นน้อย จึงทำให้ความเป็นอยู่ของผู้คนกลับมาเป็นดังเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะเริ่มมีการค้าขายกับชาวต่างชาติอีกครั้ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในปี พ.ศ. 2361 ซึ่งในช่วงนั้นชาติตะวันตกได้อยู่ในช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรม มีการประดิษฐ์คิดค้นทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ เกิดความเจริญทางวัตถุ และความก้าวหน้าทางวิชาการ มากมาย ก่อให้เกิดความต้องการหาแหล่งวัตถุดิบมาป้อนโรงงานและต้องการตลาดจำหน่ายสินค้าจำนวนมาก และต่อมาในปี พ.ศ. 2368 หลังจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จครองราชย์ได้ 1 ปี บริษัทอินเดียตะวันออกเริ่มเข้ามามีบทบาททางภูมิภาคแถบนี้ และได้ส่งร้อยเอกเฮนรี เบอริ (Henry Berney) ราชทูตชาวอังกฤษเข้ามาเจรจาทำสัญญาติดต่อค้าขายกับประเทศไทย และนับเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่ไทยทำกับชาติตะวันตก ซึ่งรู้จักกันดีในนามสัญญาเบอริ การทำสัญญาทางการค้านี้มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางการภาพ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนระบบเศรษฐกิจเดิมของไทยในสมัยต่อมา

หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงย้ายราชธานีจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา (ฝั่งธนบุรี) มาอยู่ฝั่งตะวันออก (ฝั่งพระนคร) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเมืองขึ้นมากมาย จากเดิมที่ฝั่งธนบุรีเคยเป็นศูนย์กลางใหญ่ของประเทศ ลดบทบาทลงเป็นศูนย์กลางรองที่เป็นย่านการค้าและการค้าและย่านที่อยู่อาศัย ซึ่งยังมีผู้คนอาศัยกันอย่างหนาแน่น มีทั้งชุมชนชาวไทยและชาวต่างชาติ ชุมชนชาวไทยส่วนมากจะเป็นกลุ่มเสนาบดี ขุนนางและข้าราชการ

อยู่อาศัยในลักษณะของบ้านสวนริมแม่น้ำเจ้าพระยาและเรือนแพ โดยจะอาศัยอยู่บริเวณตอนใต้ของพระราชวังเดิม และกลุ่มชาวบ้านที่เป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นพวกชาวสวนชาวนา ส่วนชุมชนชาวต่างชาติก็มีทั้งชุมชนชาวตะวันตกที่เป็นกลุ่มพ่อค้าวานิชที่เดินทางเข้ามาค้าขายกับประเทศไทยอีกครั้งหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา ชาติแรกที่เข้ามาคือ โปรตุเกส เข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หลังจากนั้นก็มีพ่อค้าชาวอังกฤษเข้ามาตั้งกิจการค้าขายอย่างถาวร ชาวตะวันตกอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มผู้เผยแพร่ศาสนาหรือมิชชันนารี ทั้งต่างสมาคมและนิกาย โดยส่วนมากจะเป็นชาวอเมริกันแทบทั้งสิ้น ย่านตลาดการค้าต่างๆก็ยังคงกระจายอยู่ตามลำคลองสำคัญ เช่น ตลาดน้ำคลองบางหลวง ตลาดน้ำบางกอกน้อย ตลาดน้ำวัดทอง เป็นต้น เช่นเดียวกับลักษณะการขยายตัวของชุมชนจะเป็นไปตามแกนของเส้นทางคมนาคมสายหลักคือ แม่น้ำเจ้าพระยา และคลองสายสำคัญต่างๆ เพื่อสะดวกในการคมนาคมติดต่อสื่อสาร และไม่ไกลจากพระบรมมหาราชวังเกินไปนัก

ส่วนทางฝั่งพระนครจากที่เคยเป็นพื้นที่ว่างเปล่า และพื้นที่การเกษตร กลายมาเป็นเมืองที่เป็นศูนย์รวมทางการปกครองของประเทศ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์จักรีแล้วจึงโปรดให้ก่อสร้างพระราชวังแห่งใหม่ขึ้น โดยพระราชวังหลวงแห่งใหม่ที่ตั้งอยู่ในที่ซึ่งพระยาราชวราวุฒิชัย และพวกชุมชนชาวจีนตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี จึงโปรดเกล้าฯให้ย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่สวนตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มไปจนถึง คลองวัดสามเพ็ง แล้วจึงได้สถาปนาสร้างพระราชานิเวศน์มณฑลเทียรสถาน ซึ่งทำด้วยเครื่องไม้รายล้อมด้วยปราการเพนียดไว้ก่อน พอเป็นที่ประทับอยู่ควรแก่เวลา ซึ่งหลังจากพระราชพิธีเฉลิมฉลองการปราบดาภิเษกแล้ว จึงโปรดเกล้าฯให้ทำการก่อสร้างพระนครต่อให้บริบูรณ์ การสร้างพระนครใหม่ได้เริ่มในพ.ศ. 2326 และเนื่องจากในเวลานั้นเหตุการณ์สงครามยังไม่สงบลง จึงแบ่งการสร้างพระนครออกเป็น 2 ระยะ คือ²

ระยะแรก โปรดเกล้าฯให้ย้ายเฉพาะพระราชวังหลวงและสถานที่สำคัญต่างๆของทางราชการมาตั้งที่พระนครฝั่งตะวันออก แต่ยังให้รักษากรุงธนบุรีเป็นที่มั่น

ระยะที่สอง โปรดเกล้าฯ ให้รื้อกำแพงกรุงธนบุรีทางฝั่งตะวันตกเสีย คงรักษาที่ริมแม่น้ำเป็นเขื่อนหน้าพระนครที่สร้างใหม่และ รื้อพระราชวังสมเด็จพระเจ้าตากสินลงกึ่งหนึ่งคงเหลือแต่กำแพงสกัดชั้นใดที่เรียกว่า พระราชวังเดิม และโปรดฯให้เป็นที่พักของราชวงศ์ชั้นสูงต่อมา

สำหรับการขุดคลองคูเมืองและสร้างกำแพง ป้อมปราการป้องกันพระนครนั้น โปรดเกล้าฯให้รื้อซากป้อมบางกอกเดิม กับกำแพงเมืองครั้งกรุงธนบุรีลง เพื่อขยายกำแพงและคูพระนครใหม่ให้กว้างออกไป

² แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

ในช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์หลังจากย้ายพระนครมายัง ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว การขยายตัวและการพัฒนาเมืองในด้านต่าง ๆ จะมุ่งเน้นการพัฒนาในฝั่งพระนครที่สร้างใหม่เสียเป็นส่วนใหญ่ โดยมีพระราชดำริในการก่อสร้างให้เป็นเมืองที่ใหญ่โตสง่างามเทียบเท่ากรุงศรีอยุธยา หรือที่พูดกันทั่วไปว่า ทำให้เหมือนครั้งบ้านเมืองดี นับตั้งแต่การสร้างพระบรมมหาราชวัง วังหน้า วังหลัง วัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดจนการขุดคูคลอง การสร้างกำแพงป้องกันเมือง โดยมีการพระราชทานนามให้สอดคล้องกับสถานที่ที่กรุงศรีอยุธยาเดิม เช่น ภูเขาทอง คลองมหานาค ฯลฯ

ภาพที่ 5.3 การสร้างเมืองในฝั่งพระนคร

5.2.1 การตั้งถิ่นฐาน

ในช่วงต้นของยุคนี้ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้ระบุไว้ว่า ประชากรในพระนครนั้นมีประมาณ 50,000 คน และมากกว่าครึ่งเป็นคนจีน พอมาในช่วงต้นของรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2371) ได้มีเอกสารของบาทหลวงชาวตะวันตกที่กล่าวถึงการประมาณจำนวนประชากรในพระนครในช่วงนั้นมีประมาณ 80,000 คน โดยประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ลาว สยาม มอญ และชาวต่างชาติอื่นๆ เช่น ญวน แขก อิสลาม เขมร ทวาย และชาวตะวันตก ซึ่งได้ตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันในบริเวณต่างๆ ทั้งทางฝั่งตะวันตก (ธนบุรี) และฝั่งตะวันออก (พระนคร) ของแม่น้ำเจ้าพระยา

ประชาชนส่วนใหญ่มักปลูกเรือนเป็นเรือนแพ และจ่อเรือประทุนอยู่อาศัยตามริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่งและตามริมคลองที่แยกเข้าไปจากแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนคร ซึ่งทางฝั่งธนบุรีมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่เดิม และที่เกิดขึ้นใหม่เรียงรายตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา คลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ ราษฎรส่วนใหญ่มักกลับไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่อยู่เดิมที่เคยอยู่มาก่อนในอดีต เช่น ชาวไทย ลาว มอญ แขก อิสลาม ฯลฯ ยังคงอยู่ทางแถบคลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ คลองมอญ คลองวัดอรุณ และคูเมืองเดิม สำหรับการขยายตัวของชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ทางฝั่งกรุงธนบุรีจะขยายตัวมาทางตอนใต้ของพระราชวังเดิม ตั้งแต่ปากคลองบางกอกใหญ่ลงไปจนกระทั่งถึงบริเวณสะพานพุทธยอดฟ้าในปัจจุบัน และลึกเข้า

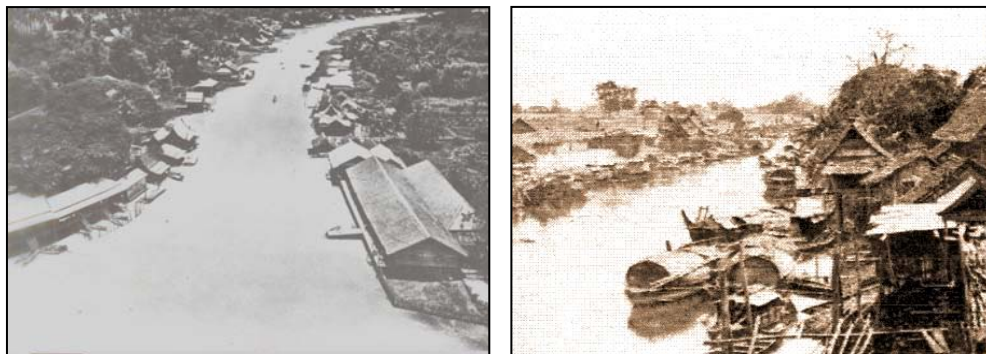
ไปตามคลองสายสำคัญ โดยชุมชนที่ขยายตัวใหม่เป็นที่อยู่อาศัยของบรรดาเสนาบดี ขุนนาง และชาวต่างชาติที่มีหน้าที่รับใช้ในพระบรมมหาราชวัง และวังต่างๆ

สำหรับการตั้งถิ่นฐานทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือทางฝั่งพระนคร เมื่อมีการย้ายพระบรมมหาราชวังมาอยู่ทางฝั่งนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้ชุมชนชาวจีนที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ไปตั้งบ้านเรือนใหม่ในที่ดินสวนทางด้านใต้ของตัวเมืองพระนคร ในบริเวณตั้งแต่คลองใต้วัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) ลงไปจนถึงคลองเหนือวัดสามเพ็ง (วัดปทุมคงคาราม) คือ บริเวณตั้งแต่ใต้คลองโอบอ่างด้านใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา ลงไปจนถึงแนวที่เป็นริมคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งขุดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ราษฎรทั่วไปตั้งบ้านเรือนแพ จอดเรือประทุน ทั้งอยู่อาศัยและค้าขายตามริมแม่น้ำเจ้าพระยาและริมคลองที่แยกเข้าไป ไม่ว่าจะเป็บริเวณไหนก็จะมีลักษณะที่คล้ายกัน ซึ่งมีบันทึกของสังฆราช ปาลเลกัวซ์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวไว้ว่า

“...มีประชาชนไม่ต่ำกว่า 1 ใน 4 ของจำนวนประชากรที่อยู่อาศัยอยู่ในเรือทุกชนิด และทุกขนาดโดยมากเป็นครอบครัวของผู้ค้าแร่ที่อยู่ประจำเมืองหลวง หรือเรือไปทำการค้าที่โน่นที่นี้ อาศัยอยู่ในเรือทั้งกลางวันกลางคืนเสียจนชิน จะขึ้นบกก็แต่จำเป็นจริงๆ เท่านั้น...”

“...บุคคลผู้มีอันจะกินสร้างเรือนเสาไม้เต็ง คานซื่อ และพื้นไม้สัก ผู้ค้าขายมักชอบอยู่ในน้ำ อาศัยอยู่ในร้านค้า อันเป็นเรือนไม้ทั้งหลัง ตั้งอยู่บนแพไม้ไผ่ คนมั่งมีสร้างเรือนไม้สวยงามทั้งหลัง หลังคามุงกระเบื้อง...”

โดยจะอยู่กันหนาแน่นบริเวณริมแม่น้ำด้านเหนือพระบรมมหาราชวังขึ้นไป และบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ระหว่างปากคลองตลาดถึงปากคลองโอบอ่าง และจากปากคลองโอบอ่างลงไปทางด้านใต้ของตัวพระนคร ส่วนทางด้านเหนือนั้นจะมีบ้านเรือนและเรือนไทยหนาแน่นตรงช่วงปากคลองโรงไหมถึงปากคลองบางลำพู รวมทั้งบริเวณที่ถัดเข้าไปจากบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาถึงแนวคลองคูเมืองเดิม ราษฎรจะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับบ้านเรือนของเสนาบดี ขุนนางต่างๆ ซึ่งราษฎรเหล่านี้มักจะเป็นข้าทาสบริวารของเจ้านายและราษฎรที่รับราชการ หรือรับใช้ใกล้ชิดกับเสนาบดีและขุนนาง และบรรดาเสนาบดี ขุนนาง และข้าราชการบริพารตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณโดยรอบพระบรมมหาราชวัง ทั้งพระราชวังหลวง วังหน้า และวังหลัง ซึ่งเป็นที่ถือปฏิบัติกันมา เพื่อให้เข้าเฝ้ารับใช้เบื้องพระยุคลบาทได้ใกล้ชิดและสะดวก

ภาพที่ 5.4 บ้าน เรือนแพที่อยู่ตามแนวริมน้ำ

กลุ่มชุมชนชาวต่างประเทศนั้น จะมีทั้งชาวตะวันตกและตะวันออก ชาวตะวันตกได้เข้ามาในประเทศไทยอีกครั้งหลังจากที่เว้นว่างไปนาน การเข้ามาในยุคนี้จะเป็นการเข้ามาติดต่อเพื่อขยายอาณาเขตทางการค้า เพื่อรองรับการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ของชาวตะวันตกในขณะนั้น การตั้งบ้านเรือนของชาวตะวันตก จะถูกกำหนดให้อยู่นอกเขตกำแพงเมือง ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังนั้นชุมชนชาวตะวันตกจึงอยู่บริเวณนอกกำแพงพระนครทางด้านใต้ ริมน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก เช่น กงสุลโปรตุเกส บ้านพักทูต บ้านหมอสอนศาสนาชาวอังกฤษและอเมริกัน เป็นต้น

ส่วนชุมชนชาวตะวันออกซึ่งจะมีอยู่หลายเชื้อชาติ ได้อพยพมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยส่วนใหญ่จะได้รับพระราชทานที่ทางให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตกำแพงพระนคร หรือคลองริมฝั่งธนบุรี กลุ่มที่อพยพเข้ามาในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ได้พระราชทานที่ให้อยู่ใกล้ที่เดิม หรือในเขตไกลออกไป ชาวตะวันออกในแต่ละเชื้อชาติก็จะรวมกลุ่มกันอยู่เป็นชุมชน ได้แก่ ชาวมอญ ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งตะวันออกของคลองตลาด (ปากคลองรอบกรุงด้านใต้) ทั้งสองฝั่ง จนถึงบริเวณสะพานที่ถนนเจริญกรุงมาบรรจบกับมุมวังสราญรมย์ สะพานนี้จึงได้ชื่อว่า สะพานมอญ และบริเวณใกล้กันกับสะพานมอญไป ก็มีชุมชนชาวลาว ทั้งลาวพวนและลาวเวียงจันทน์ ตั้งบ้านเรือนอยู่ นอกจากนี้ยังมีพวกชาวญวนและชาวเขมร ตั้งบ้านอยู่ใกล้เคียงกัน ในบริเวณตำบลบ้านหม้อ ถนนพารุัด ถนนตรีเพชร ในบริเวณตั้งแต่แนวคลองคูเมืองเดิม ถึงแนวคลองรอบกรุงด้านใต้ ของพระบรมมหาราชวัง จึงเป็นย่านของกลุ่มชุมชนชาวตะวันออกกลุ่มใหญ่ และทางด้านเหนือยังมีชาวเขกตานี ที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านแขกวัดตองปู บางลำพู

5.2.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

ในช่วงยุคต้นรัตนโกสินทร์นี้ การพัฒนาต่าง ๆ จะอยู่ทางฝั่งพระนคร เป็นช่วงของการสร้างเมือง โดยเริ่มจากการสร้างพระบรมมหาราชวัง วังโอรส และวังเจ้านายต่างๆ ชุดคลอง

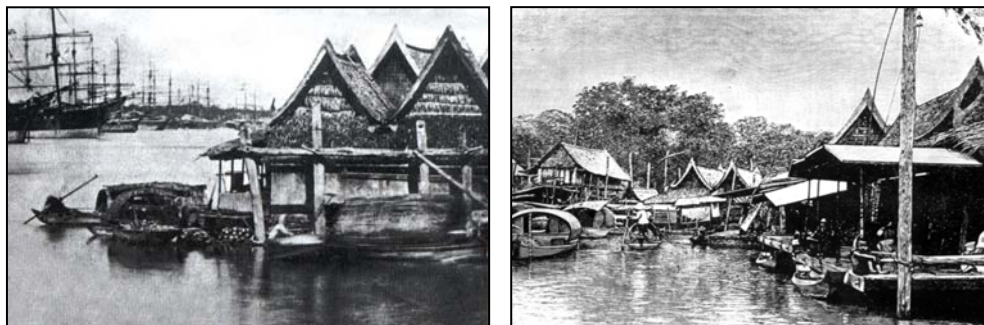
และทำถนนขึ้นมาสัญจรภายในพระนคร รวมทั้งกำแพงเมืองและป้อมปราการต่างๆ แต่ว่าการพัฒนาเหล่านี้จะอยู่ได้กำแพงพระนคร การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณริมน้ำและคูคลอง เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา คูคลองเมืองเดิม คลองรอบกรุง เป็นต้น โดยจะเกาะกลุ่มกันตามเชื้อชาติ ศาสนา และหากเป็นไพร่หรือทาส ก็จะอยู่ใกล้บริเวณที่เจ้านาย ขุนนางอยู่ ในช่วงปลายยุคได้มีการขยายตัวของเมืองออกไปภายนอกกำแพงพระนครเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังเกาะกลุ่มกันอย่างคลองมหานาค จะมีทางด้านใต้ของพระนคร ที่มีการตั้งถิ่นฐานกันเป็นชุมชนใหญ่ คือชุมชนจีนสำเพ็ง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความหนาแน่นตั้งแต่นั้นมา

5.2.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ก่อนที่จะสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์โดยส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่โล่ง มีเพียงชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้างพระบรมมหาราชวัง ในบริเวณที่ชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ การใช้ที่ดินในพื้นที่นี้จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง จากที่เคยเป็นพื้นที่ว่าง ได้กลายมาเป็นพระบรมมหาราชวัง และวังเจ้านายต่างๆ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำนาจการปกครอง บริเวณโดยรอบจะเป็นบ้านเรือนของเสนาบดี ขุนนางที่รับใช้พระมหากษัตริย์ ซึ่งจะเป็นลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เห็นได้ชัดในบริเวณตั้งแต่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงคลองคูเมืองเดิม ส่วนในบริเวณคลองคูเมืองเดิมจนถึงคลองรอบกรุง มีเพียงราษฎรที่ตั้งเรือนอยู่อาศัยไปตามคลองหลอดวัดราชนัลดา และคลองหลอดวัดราชบพิธ ต่อมา มีการสร้างวังและวัดขยายไปในพื้นที่ แต่ก็ยังอยู่ในขอบเขตกำแพงเมือง เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว การใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ จะเป็นในส่วนของวัดและวังต่างๆ โดยที่ราษฎรก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณรอบๆ และตามแม่น้ำลำคลอง

5.2.4 ลักษณะสถาปัตยกรรม

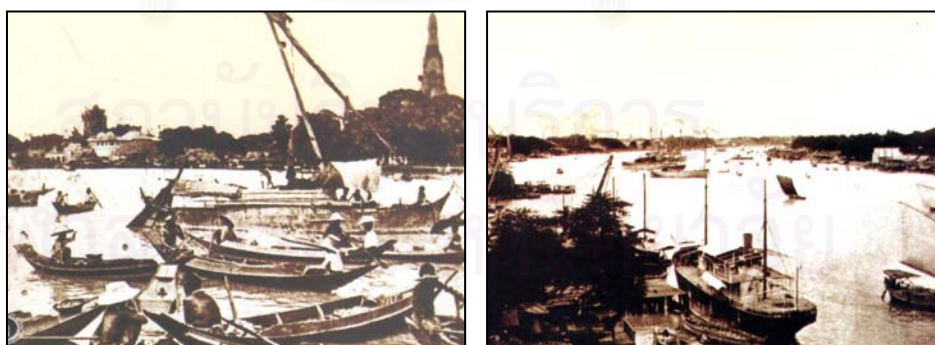
ในช่วงนี้เป็นระยะที่เริ่มต้นสร้างบ้านเรือนใหม่ยังขาดแคลนช่างฝีมือ จึงต้องฝึกหัดช่างเพิ่มขึ้นเพื่อให้สามารถก่อสร้างเมืองให้แล้วเสร็จทันการณ์ อาคารสิ่งก่อสร้างสมัยนั้นได้ช่างจีนที่มีความรู้ความชำนาญในการก่อสร้าง งานอิฐและงานปูนร่วมมือประสานงานกับช่างไทยซึ่งชำนาญในเรื่องเครื่องไม้ ดังนั้นลักษณะเด่นในเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีศิลปะแบบ จีนผสมผสานไทยอยู่มาก ส่วนอาคารที่สร้างขึ้นสำหรับพระมหากษัตริย์หรืออาคารสำคัญทางศาสนาส่วนใหญ่ยังคงมีรูปแบบดั้งเดิมแบบไทย โดยมีช่างไทยที่มีความชำนาญและสืบทอดแนวทางการออกแบบอย่างในอดีตเป็นผู้ออกแบบและผู้ก่อสร้าง สำหรับรูปแบบของบ้านเรือนราษฎรมีลักษณะเป็นเรือนไทยมีระเบียบและนอกชาน ซึ่งในยุคนี้มักสร้างจากวัสดุท้องถิ่นจะหันหน้าเรือนเข้ามา

ภาพที่ 5.5 ลักษณะเรือนไทยมีระเบียงและนอกชาน

5.2.5 การคมนาคม

เส้นทางการสัญจรหลักในยุคนี้ ใช้แม่น้ำ ลำคลองเป็นหลักเช่นในอดีต ในการเดินทางติดต่อในพระนคร และนอกพระนคร โดยหลังจากที่ย้ายราชธานีมาทางฝั่งพระนครแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้โปรดเกล้าฯให้รื้อกำแพงเมืองริมคลองคูเมืองเดิมแต่ครึ่งสมัยกรุงธนบุรีลง เพื่อขยายพระนครให้กว้างออกไป และขุดคลองคูเมืองเดิมให้กว้างและลึกกว่าเดิม เพื่อเป็นเส้นทางการคมนาคมทางน้ำเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศเหนือและทิศใต้ จากนั้นโปรดเกล้าฯให้ขุดคลองลอดขึ้นอีก 2 คลอง จากคลองคูเมืองเดิมออกไปบรรจบคลองรอบกรุงที่ขุดใหม่ ทำให้ระบบการคมนาคมภายในพระนครมีความเชื่อมโยงกัน นอกจากนี้ยังมีการขุดคลองมหานาคขึ้น เริ่มต้นจากคลองรอบกรุง บริเวณวัดสระเกศ ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้า และเดินทางเชื่อมต่อระหว่างภายในพระนครกับภายนอกพระนครที่สำคัญ ส่วนเส้นทางสัญจรทางบกยังเป็นเพียงทางเดินแคบๆ ที่สร้างด้วยดินอัดแน่นหรือปูอิฐเรียงตะแคง ใช้เป็นเส้นทางเดินทางภายในพระนคร

ภาพที่ 5.6 วิธีชีวิตและการสัญจรทางน้ำ

5.2.6 สภาพชีวิตสังคมเมือง

เมื่อมีการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแล้ว ในการสร้างเมืองนั้นได้ยึดถือแบบมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาในช่วงที่มีความรุ่งเรือง ทั้งชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี อีกทั้งการตั้งถิ่นฐานและลักษณะบ้านเรือนต่าง ๆ จึงยังคงมีรูปแบบที่ไม่ได้แตกต่างจากสมัยก่อนมากนัก คือ ยังมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำคลอง ที่เป็นทั้งเส้นทางการสัญจรหลัก และเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คน วัดและวังเป็นศูนย์กลางของชุมชน การดำเนินชีวิตผู้คนยังอยู่ภายในเขตกำแพงพระนคร

5.2.6.1 คน

จากภาวะสงครามในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี ทำให้บรรดาผู้คนได้อพยพหนีภัยสงคราม จนเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ถือว่าบ้านเมืองเริ่มร่มเย็นเป็นปกติสุข มีภาวะสงครามเกิดขึ้นน้อย บรรดาผู้คนจึงอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในเขตกำแพงพระนคร และบริเวณรอบ ๆ กำแพงพระนคร ซึ่งมีหลากหลายเชื้อชาติ ทั้งชาวไทย ชาวจีน แขก มอญ เขมร ลาว ตั้งถิ่นฐานกันเป็นกลุ่มตามลักษณะเชื้อชาติ แต่ละกลุ่มก็มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว นอกจากนี้ยังมีการผลิตสินค้าที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่ม อย่างเช่นชาวมอญที่มีฝีมือในการปั้นหม้อ ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้คน สำหรับคนไทยที่อยู่ภายในเขตกำแพงพระนครนั้นก็มิอยู่ทุกชนชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ และราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการบริวาร และราษฎรทั่วไป ผู้คนในสมัยนี้จึงมีความหลากหลายของเชื้อชาติ และชนชั้นทางสังคม

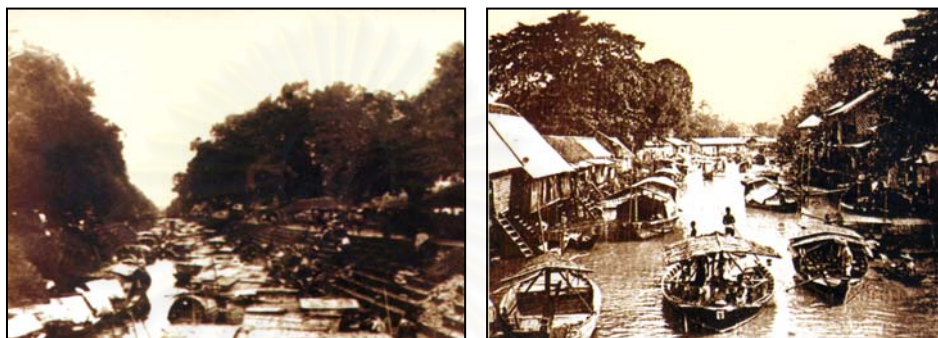
5.2.6.2 ระบบกิจกรรม

1) กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ในยุคต้นนี้ เป็นช่วงเวลาของการก่อสร้างเมืองใหม่ โดยมีการลอกเลียนแบบความรุ่งเรืองในสมัยกรุงศรีอยุธยา วิถีชีวิต การกินอยู่ ตลอดจนการตั้งถิ่นฐาน จึงมิได้แตกต่างจากสมัยก่อน ตลาดจึงยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยตลาดในสมัยนี้ก็มีลักษณะคล้ายกับตลาดสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยจะตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำคลองที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก และเป็นเรือแพบรรทุกสินค้า และอาหารต่างๆไปยังแหล่งรับซื้อ หรือจุดนัดพบ อาจมีการขายไปตามเส้นทาง ซึ่งสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นพืชผลจากไร่สวน โดยจะมีจุดที่หนาแน่นตามจุดตัด ทางแยกของแม่น้ำลำคลองต่างๆ เช่น ตลาดน้ำคลองมหานาค ตลาดน้ำท่าเตียน ตลาดปากคลองตลาด เป็นต้น จากวิถีชีวิตของผู้คนกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นกับระบบทาง

เศรษฐกิจ การค้า การขาย การคมนาคมขนส่งทางน้ำนั้น จึงได้มีการบันทึกถึงบรรยากาศ สาธารณะด้านการค้าทางน้ำ ในหนังสือ “ เล่าเรื่องกรุงสยาม ” ของ มงเซญูร์ ปาลเลกัวซ์ ว่า

“ ...ราชอาณาจักรสยามน่าจะเป็นประเทศแห่งการค้าโดยธรรมชาติ แม่น้ำ ลำคลอง เป็นเส้นทางของเรือเป็นอันมากคับสน ซึ่งนำสินค้ามาถ่ายลงในร้านค้า หรือคลังสินค้าในพระนครภายในประเทศ การค้ามักจะดำเนินไปด้วยदारแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นส่วนใหญ่ “

ภาพที่ 5.7 การค้าขายทางน้ำในอดีต (ตลาดน้ำ)

ส่วนตลาดบกในสมัยนี้ยังมีบทบาทน้อย เป็นตลาดขนาดเล็ก มีสินค้าน้อย แต่จะมีตลาดบกอยู่กลุ่มหนึ่งที่อาจมีการแปรสภาพมาจากตลาดน้ำริมคลองคูเมือง โดยจะมีลักษณะปลูกเป็นเพิง หรือ แพจำหน่ายสินค้า ที่ที่ปลูกเพิงนั้น ก็เช่าจากเจ้าของ ซึ่งได้แก่เจ้านาย ขุนนาง หรือจากวัด ตลาดแบบนี้ส่วนหนึ่งอยู่ในเขตคลองคูเมืองเดิม ได้แก่ ตลาดท้ายวัง หรือตลาดท้ายสนม อีกกลุ่มหนึ่ง คือ ตลาดในเขตคลองรอบกรุง ได้แก่ ตลาดบ้านหม้อ ตลาดเสาชิงช้า ตลาดประตูผี ตลาดสามยอด ตลาดสะพานหัน ตลาดลำเพิง นอกจากนี้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ยังเกิดจากการรวมกลุ่มของชุมชนต่างๆที่จะมีการประกอบอาชีพ การผลิตสินค้า หรืองานช่างต่างๆ ในระบบอุตสาหกรรมครอบครัว และมีการสืบทอดกันมาเป็นรุ่นๆ ซึ่งจะนิยมตั้งบ้านเรือนรวมกันเป็นกลุ่ม เป็นย่าน และมีความเชื่อมโยงกับพื้นที่รอบข้าง ซึ่งกลุ่มชุมชนดังกล่าวได้แก่

ย่านบ้านหม้อ ได้มีการอพยพเข้ามาในพระนคร นำโดยหัวหน้าพวกมอญเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยา คือ พระยานครอินทร์ (สมิงนครเดชะ) ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งตะวันออกของคลองตลาด(ปากคลองรอบกรุงด้านใต้) รวมถึงราษฎรมอญ ก็มาตั้งบ้านเรือนตามสองฝั่งคลอง จนถึงบริเวณสะพานที่ถนนเจริญกรุงมาบรรจบกับมุมวังสราญรมย์ สะพานนี้จึงได้ชื่อว่า สะพานมอญ พวกชาวมอญนั้น มีฝีมือในการปั้นหม้อ และภาชนะต่างๆ ที่มีลักษณะที่สวยงาม มีเอกลักษณ์ส่วนตัว จึงเป็นที่นิยมในสมัยนั้น มีการผลิตเอาไว้ใช้เองและจำหน่าย จนบริเวณนี้ถูกเรียกว่า ย่านบ้านหม้อ นอกจากชาวมอญแล้ว ในบริเวณนี้ยังมีชาวลาวมาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นกลุ่ม

ติดกับชุมชนชาวมอญ บริเวณถนนบ้านหม้อและพาหุรัดในปัจจุบัน ซึ่งในสมัยนั้น ได้เรียกบริเวณนี้ว่า ตำบลบ้านลาว และยังมีชาวมอญ ชาวเขมร เข้ามาตั้งถิ่นฐานรวมอยู่ด้วย ในบริเวณนี้จึงเป็นชุมชนของชาวตะวันออกที่ใหญ่ และแต่ละชุมชนก็มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละชนชาติ

ย่านบางลำพู เป็นกลุ่มชุมชนที่อยู่อาศัยแบบเรือนแพ และมีการค้าขายเป็นแหล่งชุมชนของเรือ ทั้งเรือเร่ และเรือนแพ เป็นศูนย์กลางของการจำหน่ายสินค้า ทั้งของสดและของแห้ง รวมทั้งสินค้าอุปโภคบริโภค เป็นตลาดที่มีการผลิตสินค้าเฉพาะขาย เรือสำปั้น เรือประทุน เรือขนาดเล็ก และยังเป็นจุดที่มีเรือบรรทุกผลิตผลจากไร่และสวน มาขาย หรือรับฝากขาย หรือขนถ่ายนำไปขายยังแหล่งอื่นอีกทอดหนึ่ง

ย่านเสาชิงช้า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระราชดำริให้ บริเวณวัดสุทัศน์เทพวรารามเป็นศูนย์กลางเมือง ได้ปรากฏเป็นรูปร่างที่ชัดเจนสมัยรัชกาลที่ 3 โดยจะมีวัดสุทัศน์เป็นศูนย์กลาง มีชุมชนชาวไทย ชาวจีน อีกทั้งพวกพราหมณ์ที่อาศัยอยู่เดิมต่อเนื่องไปกับชุมชน ริมนครหลวงราชวรวิหารได้ โดยมีวังเจ้านายเป็นประธาน มีวัดเทพธิดา วัดราชนันทดา ตลอดจนชุมชนราชวรวิหาร ในและนอกกำแพงเมือง ต่อเนื่องไปถึงคลองมหานาค จึงเกิดอาชีพช่างหล่อพระ ช่างทำทอง และช่างทำเครื่องสังฆภัณฑ์ นอกจากนี้ยังเกิดตลาดเสาชิงช้าบริเวณใกล้วัดสุทัศน์ จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ทางด้านตะวันออกของพระราชวัง

2) กิจกรรมทางสังคม

เนื่องจากยังเป็นช่วงเวลาแห่งการสร้างเมือง กิจกรรมทางสังคมจึงเป็นกิจกรรมที่เป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ที่เคยยึดถือปฏิบัติตามกันมาตั้งแต่อดีต งานบุญประเพณีเทศกาลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ประเพณีการสงฆ์น้ำพระ รดน้ำดำหัว วันสงกรานต์ ฯลฯ โดยศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมในสมัยนี้ จะอยู่ที่วัดเป็นส่วนใหญ่ ผู้คนกับวัดจึงมีความสัมพันธ์กันมาก วิถีชีวิตและการละเล่นต่างๆ ก็จะถูกผูกพันกับแม่น้ำลำคลอง เช่น พระราชพิธีเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค การแข่งเรือ ลอยกระทง ฯลฯ และยังมีการเล่นเพลงเรือ บริเวณปากคลองมหานาค ใกล้กับวัดสระเกศ นอกจากนี้ยังมีการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ คือ การประกอบพระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย หรือที่เรียกกันว่า พิธีไล่ชิงช้า ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นพิธีทางพราหมณ์ เป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์ จะจัดบริเวณเสาชิงช้า มีการไล่ชิงช้าในราวเดือนยี่(ประมาณเดือนธันวาคมถึงต้นเดือนมกราคม) ซึ่งเป็นงานที่สนุกสนานมาก ดังที่ปรากฏในนิราศรำพึงของพระอยู่ว่า³

³ ปรานี กล่ำส้ม, ย่านเก่าในกรุงเทพฯ. กรุงเทพมหานคร: ด้านสหการพิมพ์, 2545, หน้า 29.

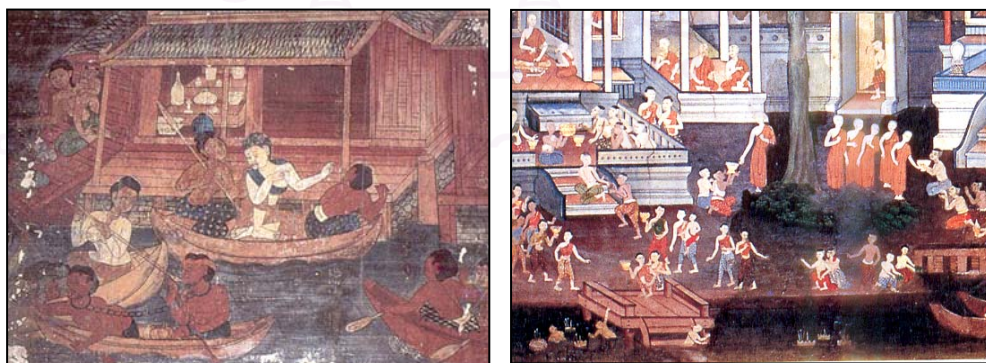
“แล้วคิดไปเดือนยี่พิธีไสย
 มีงานใหญ่ชิงช้าเมื่อหน้าหนาว
 พวกหญิงชายมาคู่กันกรูกราว
 ทั้งแจ็กลาวแขกฝรั่งทั้งญวนมอญ”

พิธีไล่ชิงช้ามีสืบมาจนถึงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2477 แล้วจึงยุติไป

ภาพที่ 5.8 พิธีการไล่ชิงช้า

นอกจากการรวมกลุ่มกันทำงานบุญประเพณีแล้ว วัดซึ่งตั้งอยู่ศูนย์กลางชุมชน ยังมีพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่เปิดโล่ง ไว้สำหรับชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากพื้นที่ของวัดนั้นจะมีบริเวณที่ใหญ่ บรรยากาศสาธารณะจึงเกิดที่บริเวณวัด ฉะนั้นภาพบรรยากาศวิถีชีวิต การละเล่น การพบปะกันของผู้คนในยุคนี้จึงมีให้เห็นกันอยู่ตามแม่น้ำ ลำคลอง และวัดวาอารามต่างๆ

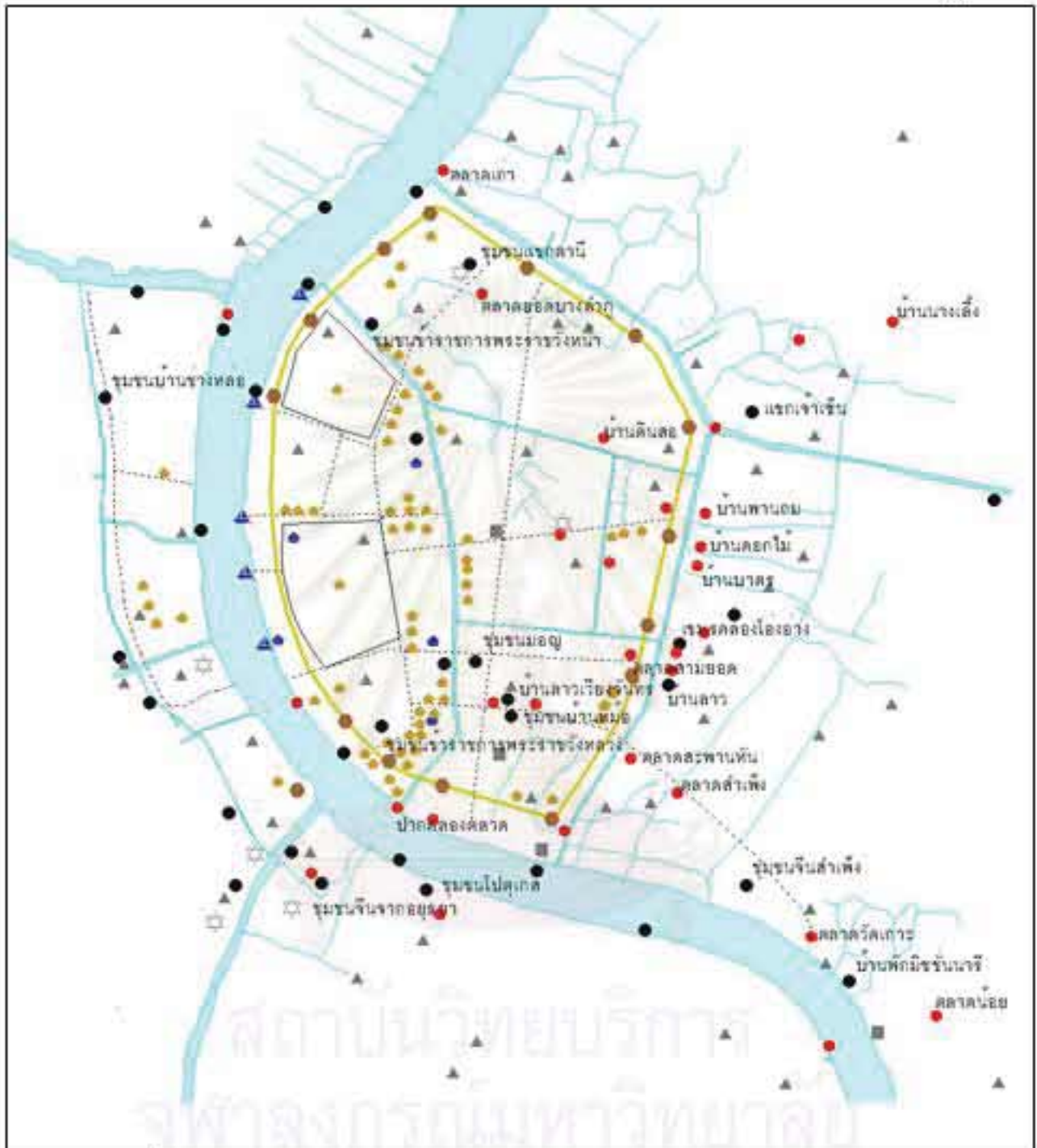
ภาพที่ 5.9 ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงถึงกิจกรรมทางสังคมที่ติดกับน้ำและวัด

5.2.6.2 พื้นที่

ในยุคนี้การตั้งถิ่นฐานของผู้คนจะอยู่ตามริมแม่น้ำ ลำคลอง และเกาะ กลุ่มกันอยู่โดยมีวังเจ้านาย และวัดเป็นศูนย์กลาง ความสัมพันธ์ของพื้นที่ วัง วัด ชุมชน และแม่น้ำลำคลอง จึงมีความเกี่ยวข้องกันกับผู้คน และกิจกรรม โดยชุมชนกลุ่มบ้านเรือนข้าราชการ บริหาร และราษฎรทั่วไปจะตั้งอยู่โดนมีวัง และวัดเป็นศูนย์กลาง และเป็นแนวยาวไปตามแม่น้ำลำคลอง วิถีชีวิตของผู้คนก็จะอยู่กับน้ำ กิจกรรมต่าง ๆ ทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมทางสังคมเกิดขึ้นตามวัด และแม่น้ำลำคลอง ฉะนั้น วัง วัด ชุมชน และแม่น้ำลำคลอง จึงเป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับผู้คน และกิจกรรมในยุคสมัยนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

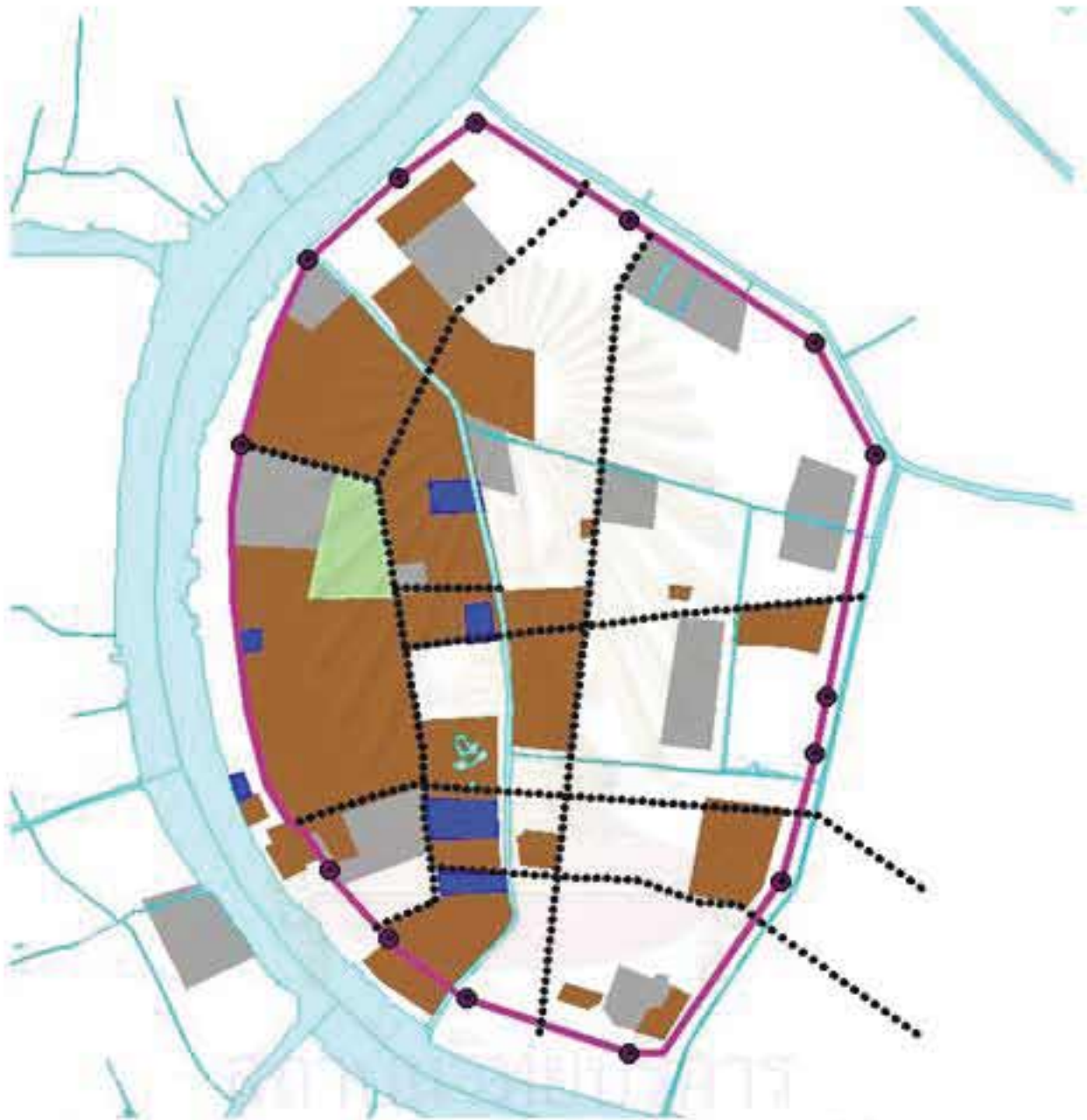
การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.1 องค์ประกอบเมืองสมัยรัชกาลที่ 1-3

ไม่มีมาตราส่วน	<p>สัญลักษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ชุมชน ● ตลาด ▲ ศาลเจ้า ▲ โบสถ์ ▲ ป้อม ● พระราชวังและวัง ▲ โถง ■ ศาลเจ้า ● สถานที่ราชการ □ สุเหร่า 	
		<p>แผนที่โดยสถาบันวิทยบริการ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์</p>

ที่มา องค์ประกอบทางกายภาพรัตนโกสินทร์

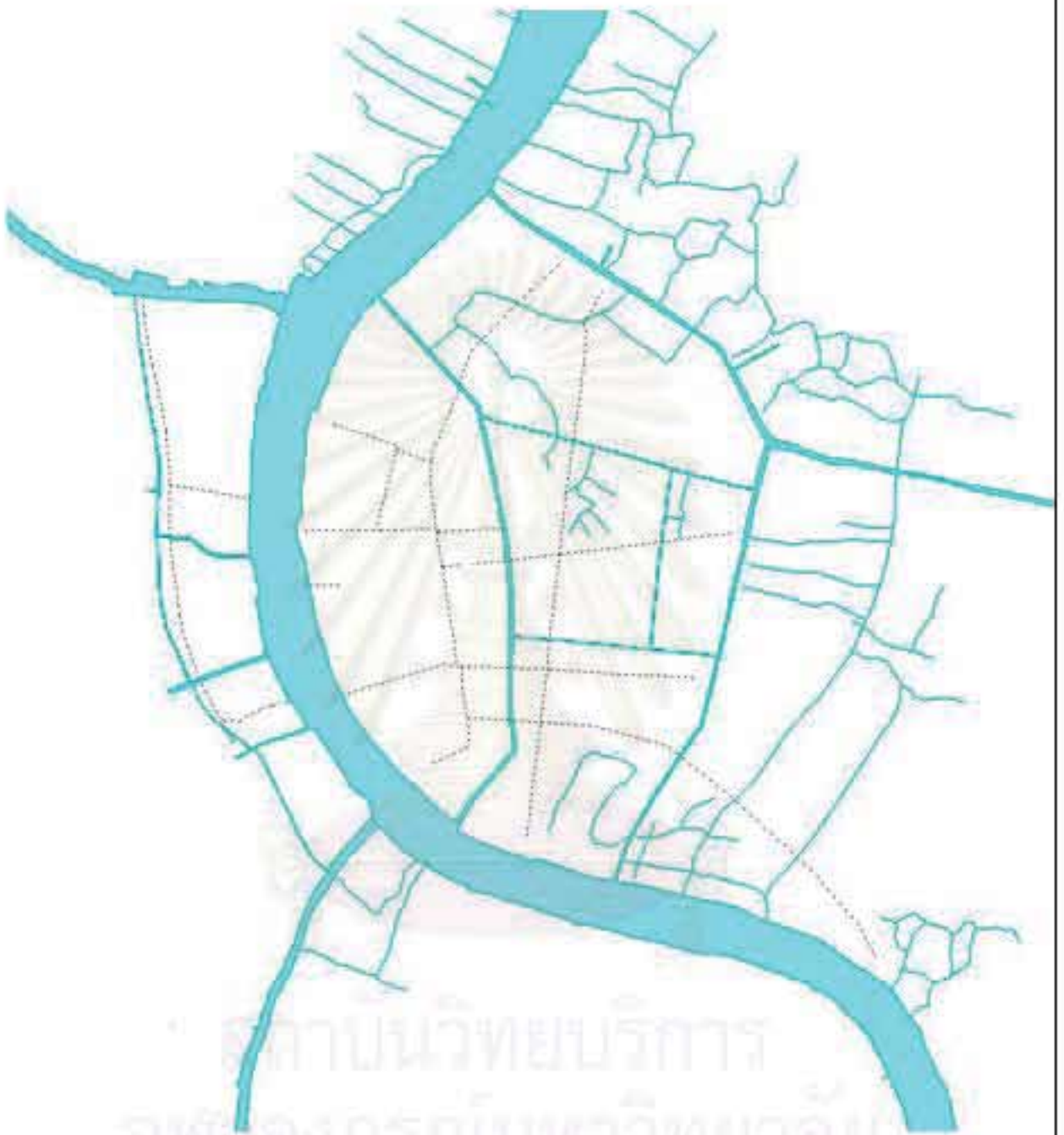

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 5.2 การใช้ที่ดินสมัยรัชกาลที่ 1-3

ไม่มีมาฆาส่วน	<p>สัญลักษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> ที่หลวง พระราชวัง พื้นที่สีเขียว วัด 	 <p>แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของ เกาะรัตนโกสินทร์</p>
---------------	---	---

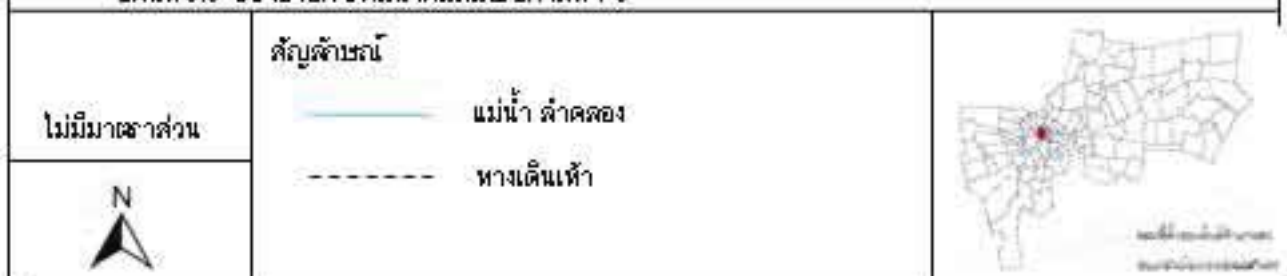
ที่มา จากภาคต้นคว่ำข้อมูล

ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.3 โครงข่ายภาคคมนาคมสมัยรัชกาลที่ 1-3

ที่มา องค์ประกอบทางกายภาพของรัตนโกสินทร์

5.3 สมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394-2468)

ในยุคนี้เป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงเพื่อรับมือกับชาติตะวันตกที่เริ่มเข้ามา ซึ่งอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24-25 มหาอำนาจทางตะวันตกกำลังแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมในทวีปเอเชีย จึงทำให้ต้องมีการเปิดประเทศเพื่อให้หลุดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาวต่างชาติ จึงมีการปฏิรูปปรับเปลี่ยนราชอาณาจักรสยามในด้านต่างๆ ให้เข้าสู่การเป็นสากลขึ้น ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจ การเงิน การปกครอง การศึกษา เป็นต้น

ในการปรับปรุงประเทศนั้น มีการสร้างความเชื่อมโยงระดันี้เข้าด้วยกัน การสร้างโครงข่ายระบบของศูนย์กลางจากกรุงรัตนโกสินทร์ไปยังท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศ การรับอิทธิพลตะวันตก มีการเปิดประเทศติดต่อกับชาวต่างชาติ หลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2397 กับอังกฤษ มีผลให้ไทยต้องยกเลิกการผูกขาด เก็บภาษีได้ร้อยละสาม ต้องอนุญาตให้ต่างชาติตั้งกงสุลและมีศาลกงสุลในกรุงเทพฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานที่ดินทางใต้ปากคลองผดุงกรุงเกษมลงไป ดังนั้นย่านใต้คลองผดุงกรุงเกษมจึงเป็นย่านที่ชาวต่างประเทศชอบตั้งบ้านเรือนและร้านโรงมากกว่าที่อื่นๆ เพราะอยู่ใกล้สถานกงสุลอันเป็นที่พึงของเขาได้ มีการลงทุนค้าขาย นำสินค้าเข้ามาขายภายในประเทศ และนำสินค้าของไทยกลับไปขายในสมัยนี้มากขึ้น ชาวตะวันตกได้เข้ามาตั้งร้านแบบถาวร ตลาดการค้าของชาวตะวันตกนั้น จะตั้งอยู่นอกเขตพระนครต่อจากย่านของคนจีน คือ บริเวณตลาดน้อยไปจนถึงบริเวณบางรัก

การที่มีกงสุลต่างประเทศตั้งอยู่ในประเทศไทยทำให้เกิดผลดีบางประการคือ มีส่วนช่วยกระตุ้นให้ทางการราชการปรับปรุงพระนครให้เจริญขึ้น เช่น มีการสร้างถนนเพิ่มเติมเพื่อความสะดวกในการคมนาคมและการขนส่งสินค้าได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนสีลม ถนนตก ถนนบำรุงเมืองและถนนเฟื่องนคร เป็นต้น ความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมและการก่อสร้างแบบยุโรป ได้มีปรากฏทั่วไปในอาคารที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ ทั้งในราชสำนัก และอาคารร้านค้าของประชาชน

ในทางฝั่งเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสัญจรจากทางน้ำมาเป็นทางถนน ซึ่งได้มีการขอร้องจากบรรดาทูตานุทูต ที่จะให้มีถนนไว้ขับขี่รถม้าเหมือนต่างประเทศ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำริสร้างถนนขึ้นสายหนึ่ง เริ่มต้นจากคลองรอบกรุง ที่ริมวังเจ้าเขมร (เชิงสะพานดำรงสถิตย์) ลงไปต่อกับถนนตรงที่คลองผดุงกรุงเกษมและตัดแยกจากถนนใหญ่ตรงเหนือวัดสามจีน(วัดไตรมิตร) ลงไปหลังบ้านฝรั่งจนตกฝั่งแม่น้ำที่ตำบลดาวคะนองอีกสายหนึ่ง ถนนนั้นคือเจริญกรุงหรือถนนตก และยังทรงสร้างตึกแถวขึ้นเรียงตามแนวถนนเป็นระยะๆ ซึ่งตึกแถวเหล่านี้ส่วนมากเป็นร้านค้าของชาวจีนและห้างฝรั่ง ทำให้ถนนมีบทบาทและความสำคัญในการขยายตัวทางการค้ามากยิ่งขึ้น ต่อมาก็ได้มีการตัดถนนขึ้นหลายสาย

มีการสร้างพระราชวังใหม่ สำหรับเป็นที่ประทับแปรพระราชฐานนอกเขตพระนคร ที่มีผลต่อการขยายตัวของเมืองออกไปนอกเขตพระนครอยู่ 2 แห่ง คือวังสระประทุม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างในที่นาหลวง ริมคลองบางกะปิ พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัด สำหรับนิกายธรรมยุตขึ้นติดกับพระราชวังพระราชทานนามว่า “วัดประทุมวาราม” ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการชักนำประชาชนในเขตพระนครให้มาตั้งบ้านเรือนทางด้านตะวันออกมากขึ้นและอีกแห่งคือ พระราชวังดุสิต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นทางด้านทิศเหนือของพระนคร ซึ่งจากการสร้างพระราชวังดุสิตนี้ทำให้เกิดถนนเชื่อมระหว่างพระราชวังดุสิตและพระบรมมหาราชวังขึ้นหลายสายเช่น ถนนสามเสน เป็นถนนที่ติดเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยาไปสู่พระราชวังดุสิต และเกิดถนนที่สำคัญคือ ถนนราชดำเนิน ซึ่งมีอยู่ด้วยกันสามตอนคือ ถนนราชดำเนินนอก ถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินในวังของพระบรมวงศานุวงศ์ ก็ได้เกิดขึ้นหลายแห่ง ตามถนนสามเสนและถนนราชดำเนิน รวมทั้งบ้านเรือนของขุนนางและราษฎรต่างขยายตัวออกจากเขตพระนครด้วย

ถนนที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยนี้เป็นตัวแปรสำคัญทำให้เกิดการขยายตัวออกไปเป็นรัศมีจากเขตพระนครทั้งทางด้านเหนือ ตะวันออกทางใต้และตามสองฝั่งถนนได้เกิดตึกแถว ในรูปแบบการค้าสมัยใหม่ขึ้น ทำให้กิจกรรมการค้า หันมาคึกคัก ตามเส้นถนนอีกทั้งยังเกิดย่านการค้าใหม่ๆ ขึ้นมากมาย นอกจากนี้ยังได้มีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค อันได้แก่ การรถไฟ ไฟฟ้า โทรเลข โทรศัพท์และวิทยุโทรเลข ทำให้บ้านเรือนเจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่เพียงแต่ในเขตพระนครเท่านั้น ความเจริญยังได้ขยายตัว ออกไปสู่พื้นที่นอกพระนครมากขึ้น การเชื่อมโยงของพระนครกับหัวเมืองต่างๆ เกิดความสะดวกและรวดเร็วเป็นอันมาก ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอีกอย่างหนึ่งที่จะละเลยไปไม่ได้คือการเลิกทาส และชนบไพร่ ซึ่งส่งผลให้ชาวไทยได้มีโอกาสมีอิสระในการได้ประกอบอาชีพ และรับดอกผลได้เต็มที่ จึงได้ทุ่มเทกำลังให้กับผืนดินเพื่ออนาคตของตนอย่างเต็มที่

5.3.1 การตั้งถิ่นฐาน

จากการพัฒนาประเทศเจริญก้าวหน้าตามชาติตะวันตกนั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่มากมาย มีการขยายเขตความเจริญของชุมชน ในพระนครออกไปทั้งทางด้านเหนือ ด้านตะวันออกและด้านใต้ของหัวเมือง จากแนวกำแพงพระนครจนถึงแนวคลองผดุงกรุงเกษมและบริเวณที่ถัดจากคลองผดุงกรุงเกษมออกไปการคมนาคมเริ่มนิยมใช้ทางบกมากขึ้น นอกจากนั้นยังได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดินขึ้น เพื่อจัดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินใหม่ ซึ่งมีผลต่อตำแหน่งที่ตั้งบ้านเรือนของราษฎรในช่วงนั้น โดยที่พวกเขาหนีดิน ชุมนางและข้าราชการในตำแหน่งสำคัญที่ต้องรับใช้ใกล้ชิดยังได้รับพระราชทานที่อยู่ไม่

ห่างจากพระบรมมหาราชวังและเมื่อเสนาบดีผู้นั้นถึงแก่กรรมลงก็จะมีการโยกย้ายสับเปลี่ยนผู้มา
อยู่ใหม่ หรืออาจมีการนำมาใช้เป็นสถานที่ทำการของทางราชการในช่วงเวลาต่อมาด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เริ่มมีการสร้างที่พักอาศัย ประเภทตึกแถว เรือน
แถว หรือเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า ซึ่งได้รับอิทธิพลจากจีน ปีนังและสิงคโปร์ มีทั้งชั้นเดียวและ
หลายชั้น โปรดเกล้าฯให้สร้างใกล้พระราชวังเช่น ที่บริเวณสนามไชยและท่าเตียน สำหรับให้
ข้าราชการชาวต่างชาติพำนัก ต่อมาจึงมีการสร้างอาคารชนิดนี้ขึ้นริมถนนสำคัญๆ ในย่านความ
เจริญในตัวเองเช่น บริเวณริมถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมืองและถนนเฟื่องนคร สำหรับให้ราษฎร
และชาวต่างประเทศเข้าประกอบการค้าและใช้อยู่อาศัยไปด้วยลักษณะการตั้งถิ่นฐานจึงเป็นการ
แผ่กระจายตามแนวราบไปตาม เส้นทางถนนหลัก ซึ่งจากที่เคยเป็นทางน้ำไปสู่ทางบก ในช่วง
รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 จะเน้นถนนในเขตกำแพงโดยหลัก

ภาพที่ 5.10 ตึกแถวพักอาศัยกึ่งร้านค้า

การตั้งถิ่นฐานเริ่มกระจายตัวออกไปนอกกำแพงพระนคร โดยมีคลองกับถนน
เป็นตัวนำ ซึ่งได้กระจายตัวออกไปทางด้านใต้ ซึ่งเป็นชุมชนชาวจีนที่หนาแน่น โดยมีถนนเจริญ
กรุงและถนนยาวราชและเป็นถนนสายหลักในบริเวณนั้น รวมไปถึงด้านใต้บริเวณริมแม่น้ำ
เจ้าพระยา ที่เป็นที่อยู่ของชาวยุโรป ทางด้านเหนือจะเป็นบริเวณที่พัฒนาเป็นชุมชนที่พักอาศัย
แห่งใหม่ของบรรดาเจ้านาย พระราชวงศ์และขุนนางที่มีฐานะ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระราชวังสวนดุสิต พระราชวังสวนจิตรลดาและวังของพระเจ้า
ลูกยาเธอต่างๆ ในบริเวณเหนือของตัวเมือง บริเวณนี้จึงกลายเป็นชุมชนพักอาศัยชานเมืองที่เป็น
ระเบียบสวยงามและไม่หนาแน่น แออัดเหมือนในเขตอื่นๆ ที่มีทั้งแหล่งค้าขาย สถานที่ราชการ
และที่พักอาศัยปะปนกัน

สำหรับทางด้านตะวันออกได้มีการขยายตัวของราษฎรไปตามคลองสำคัญ เช่น
คลองมหานาค ทางใต้ ราษฎรได้มีสิทธิจับจองที่ดินที่ยังว่างเปล่าอยู่ เช่นในบริเวณที่เพิ่งขยาย
ความเจริญออกไป หรือบริเวณที่มีการขุดคลองต่างๆ โดยราษฎรที่มีทรัพย์สินหรือที่ลงทุนขุดคลอง

ยอมได้รับสิทธิจับจองที่ดินสองฝั่งคลองตามธรรมเนียมและมีสิทธิขายสิทธิจับจองแก่ผู้อื่นได้ด้วย ซึ่งบริเวณดังกล่าวเช่น คลองสารและถนนสารที่ควบคู่กันไปทางด้านใต้ของตัวเมือง

5.3.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานอย่างชัดเจน จากที่เดิมการขยายตัวของชุมชนที่อยู่อาศัยมักจะไปตามริมแม่น้ำลำคลองซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก และไป ตามการสร้างวังที่เพิ่มขึ้น เพราะบรรดาข้าราชการบริพาร เสนา ข้าราชการใช้ต่างๆ ก็มีการไปตั้งบ้านเรือน ใกล้เคียงกับวังที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อสะดวกในการรับใช้เจ้านาย แต่เมื่อเกิดการพัฒนาประเทศตามชาติ ตะวันตก ได้มีการสร้างถนนเพิ่มมากขึ้น เชื่อมต่อการสัญจรทั้งภายในพระนครและนอกพระนคร เกิดความสะดวกสบายในการเดินทาง ประกอบกับมีการสร้างตึกแถว หรือเรือนแถว ที่เป็นที่พัก อาศัยกึ่งร้านค้า ยาวไปตามเส้นถนน ราษฎรที่เคยตั้งถิ่นฐานไปตามแม่น้ำลำคลองได้มาตั้งถิ่นฐาน ตามถนนที่ตัดขึ้นใหม่ อีกทั้งในการสร้างวังใหม่นอกกำแพงพระนครก็ยังใช้ถนนเป็นเส้นทางสัญจร พวกที่เคยตั้งบ้านเรือนใกล้ๆกับวังจึงสร้างบ้านเรือนไปตามถนน

ภาพที่ 5.11 การตั้งถิ่นฐานไปตามถนน

5.3.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

เมื่อประเทศมีการพัฒนาให้เข้าสู่การเป็นสากล ไม่ว่าจะทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ฯลฯ ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์มากขึ้น รวมทั้งติดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เคยมีอยู่เดิม การสร้างถนนเชื่อมต่อการสัญจรทั้งภายใน กำแพงพระนคร และภายนอกพระนครก็เป็นตัวแปรสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยพื้นที่ภายในกำแพงพระนคร ถนนทำให้มีการเข้าถึงพื้นที่ได้สะดวกมาก

ยิ่งขึ้น จากพื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่ว่างได้มีการเข้าไปตั้งบ้านเรือนหนาแน่นมากขึ้น ริมถนนสายสำคัญต่างๆก็ได้สร้างตึกแถวหรือเรือนแถวยาวไปตามแนวนอน ใช้สำหรับอยู่อาศัยและประกอบการค้า และถนนยังเป็นเหตุให้เกิดการขยายตัวของเมืองออกไปนอกกำแพงเมืองมากขึ้น เนื่องจากในพื้นที่เริ่มมีความหนาแน่นมากขึ้น นอกจากนี้การปฏิรูปยังส่งผลให้เกิดการใช้ที่ดินที่เป็นสถานที่ราชการขึ้น โดยจะเป็นกระทรวงทบวงกรม แยกจากวังและบ้านเสนาบดี มีการใช้พื้นที่ว่างของเมืองที่ชัดเจนขึ้น คือ พื้นที่สนามหลวง ที่ใช้เป็นสถานที่จัดงานพระราชพิธีต่างๆที่มีความยิ่งใหญ่ สวยงาม

ภาพที่ 5.12 การใช้พื้นที่สนามหลวงในงานพิธี

5.3.4 ลักษณะสถาปัตยกรรม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงที่เริ่มรับอารยธรรมตะวันตกเข้ามาปรับปรุงประเทศให้เข้ากับระบบการค้าเสรีซึ่งเป็นผลกระทบของสนธิสัญญาเบาริง จึงทำให้สถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมในประเทศไทยมากขึ้น เป็นยุคสมัยที่ให้ความสำคัญในการติดต่อและการรับสืบทอดความรู้ทางวิชาการแขนงต่างๆจากชาวต่างประเทศ จึงมีช่างชาวยุโรปเดินทางเข้ามาทำงานออกแบบก่อสร้างอาคารในกรุงรัตนโกสินทร์แบบอย่างตะวันตกในบางแห่ง แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนิยมมากนัก ภายหลังจากจึงเริ่มมีการนำความรู้และเทคนิคการก่อสร้างมาร่วมผสมผสานกับลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นเมืองของตะวันออกประยุกต์ให้เข้ากับสภาพภูมิอากาศของไทย รวมทั้งการที่เจ้านายและขุนนางบางท่านได้เดินทางไปดูงานก่อสร้างในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงกลับมาจึงได้นำแบบอย่างมาใช้อย่างแพร่หลาย ลักษณะของงานสถาปัตยกรรมในช่วงนี้จึงเป็นรูปแบบงานสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก โดยนำแบบอย่างสถาปัตยกรรมรูปแบบอาคารของประเทศอื่นๆมาปรับปรุงหรือลอกเลียนเป็นรูปแบบใหม่ที่แตกต่างจากรูปแบบดั้งเดิมของไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้เริ่มมีการสร้างอาคารตึกแถว ๒-๓ ชั้น ริมถนนเป็นแบบพักอาศัยกึ่งพาณิชย์ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕-๖ ซึ่งได้

มีอาคารแถวที่รับอิทธิพลจากยุโรป แบบนีโอคลาสสิกปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในย่านการค้า เช่น บ้านหม้อ วังบูรพา เป็นต้น

5.3.5 การคมนาคม

จากการพัฒนาเมืองในด้านสาธารณูปโภคไปในแนวทางของตะวันตก ทั้งที่ได้รับการร้องขอจากชาวต่างประเทศ และทั้งส่วนที่แต่ละพระองค์ทรงมีพระราชดำริขึ้นเองด้วย จึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะ ได้แก่ ถนนคูขนาบกับคลอง ในช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่การคมนาคมเปลี่ยนจากการใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก มาเป็นการใช้การสัญจรทางบกได้มีการสร้างถนนที่ใช้เป็นเส้นทางสัญจรของรถและม้า ไม่ใช่ถนนทางเดินเหมือนในอดีต โดยถนนสายแรกที่สร้าง คือ ถนนเจริญกรุง ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างพื้นที่นอกกำแพงกับในเขตเมือง ต่อมาจึงได้มีการสร้างถนนสายสำคัญขึ้นอีกหลายสาย เช่น ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ที่เชื่อมต่อการสัญจรภายในกำแพงพระนคร และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดรูปแบบของการตั้งบ้านเรือนของราษฎรแบบห้องแถวบ้าง ตึกแถวบ้าง ที่สำหรับให้เช่า อยู่อาศัย หรือทำการค้า ถนนสามเสนที่ตัดเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยาไปทางเหนือสู่พระราชวังดุสิต และถนนราชดำเนิน ที่แบ่งได้เป็น 3 ตอน คือ ถนนราชดำเนินนอก ถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินใน ซึ่งต่อมาเป็นถนนสายสำคัญในระดับประเทศ เป็นต้น โดยที่พื้นที่ต่างๆ ที่ถนนตัดผ่านจะมีการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนไม่ว่าจะเป็นราษฎร ชุมนาง ไปตามแนวถนน นอกจากมีการตัดถนนเชื่อมภายในเขตพระนครเอง และเชื่อมภายในเขตพระนครกับพื้นที่ภายนอก ยังมีรูปแบบการเดินทางที่มีความสะดวกและทันสมัยขึ้น ซึ่งแบ่งได้ 3 ประเภท คือ รถราง ที่ช่วยทำให้การคมนาคมของประชาชนในเขตพระนครมีความสะดวกมากขึ้น ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นไฟฟ้าแทน เป็นการสร้างขนส่งมวลชนขึ้นเป็นครั้งแรก รถยนต์โดยสาร โดยจะใช้ในการเดินทางออกไปนอกเขตพระนคร ต่อมาก็ได้ใช้เครื่องยนต์แทนการเทียมด้วยม้าแบบเดิม และได้ขยายกิจการแพร่หลาย มาตลอดจนถึงปัจจุบัน รถยนต์ส่วนตัว ได้มีการนำเข้ามาใช้ครั้งแรกหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปแล้ว และหลังจากที่ได้มีการพัฒนาถนนที่เป็นที่เรียบบริเวณที่รถยนต์จะวิ่งได้ ซึ่งเป็นที่นิยมในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ ชุมนางและข้าราชการตลอดจนพ่อค้าประชาชน

⁴ ไม่เพียงแต่พัฒนาการคมนาคมภายในเมืองเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองอื่นๆ

⁴ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ทั่วประเทศจึงได้ทรงมีพระราชดำริ ที่จะสร้างทางรถไฟเชื่อมหัวเมืองต่างๆเข้าด้วยกัน โดยสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-เชียงใหม่-เชียงใหม่ และกรุงเทพฯ-นครราชสีมา ขึ้นนับเป็นการขยายขอบเขตของการคมนาคมระหว่างเมืองสำคัญๆในประเทศให้สะดวกยิ่งขึ้น โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 5.13 ทางรถไฟเชื่อมหัวเมืองต่างๆ

ถึงแม้ว่าในช่วงสมัยนี้จะเน้นการพัฒนาการคมนาคมทางบกเป็นสำคัญ แต่ก็ยังมีการขุดคลองไว้สำหรับการคมนาคมทางน้ำอยู่ โดยจะมีการขุดคลองเพื่อเชื่อมพื้นที่บริเวณนอกเขตพระนคร ให้มีการเข้าถึงพื้นที่มากขึ้น และมีความเชื่อมต่อกับพื้นที่ในเขตพระนครซึ่งมีคลองที่สำคัญ ได้แก่

คลองผดุงกรุงเกษม เป็นคลองที่ขุดขึ้นใหม่เพื่อขยายพื้นที่ของกรุงรัตนโกสินทร์ให้ไกลกว่ากำแพงพระนครที่มีอยู่เดิม

คลองถนนตรง ขุดเพื่อให้ชาวต่างชาติได้ไปมาค้าขายกับพระนครได้สะดวกขึ้นตามที่ร้องขอมา และได้มีการเอาที่ดินที่ขุดขึ้นมาถมเป็นถนนฝั่งเหนือขนานไปกับคลอง เรียกว่าถนนตรง แต่ประชาชนทั่วไปนิยมเรียกว่า คลองวัวลำพอง และถนนวัวลำพอง ตามชื่อทุ่งวัวลำพองที่ผ่านและกลายเป็นชื่อถนนหัวลำโพงในปัจจุบัน

คลองสวัสดิเปรมประชากร เป็นคลองที่เปิดพื้นที่ใหม่ทางด้านทิศเหนือของกรุงเทพฯ สัมพันธ์กับคลองผดุงกรุงเกษม

รูปแบบการสัญจรของผู้คนในยุคสมัยนี้ จึงเปลี่ยนแปลงจากการเดินทางหลักจากทางน้ำมาเป็นทางบก เนื่องจากมีความสะดวกสบาย รวดเร็ว และมีความทันสมัยมากกว่า จึงมีส่วนส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในพระนครที่เคยอยู่กับน้ำหันหน้าเข้าหาบกมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคม

ภาพที่ 5.14 การสัญจรทางบก

5.3.6. สภาพชีวิตสังคมเมือง

ในสภาวะการณ์ของสมัยนี้ที่มีการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองจากอิทธิพลของชาติตะวันตก มีการเปิดประเทศติดต่อกับชาวต่างชาติมากขึ้น และเมื่อได้ทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ทำให้เกิดเสรีทางการค้าเพิ่มมากขึ้น บรรดาชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อกับค้าขายเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่งผลให้มีการปรับปรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญมากขึ้น โดยเฉพาะการสร้างถนนที่มีผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีการยกเลิกระบบศักดินา และเลิกทาส ทำให้เกิดเสรีภาพแก่ราษฎรในสมัยนี้มากขึ้น

5.3.6.1 คน

จากการที่ภายในพระนครมีความหลากหลายของเชื้อชาติต่าง ๆ อยู่แล้ว เมื่อมีการเข้ามาของชาวตะวันตกมากขึ้น ทำให้ผู้คนในพระนครเต็มไปด้วยความหลากหลาย ทั้งเชื้อชาติ วัฒนธรรมประเพณี การแต่งกาย และวิถีการดำรงชีวิต ดังที่ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธ์) กล่าวไว้ในหนังสือ กรุงเทพฯเมื่อวานนี้ ว่า⁵

“ ข้าพเจ้าไปอยู่กรุงเทพฯนั้นตรงกันข้ามกับที่อยู่ในคลองบางหลวงแทบทุกอย่าง ในคลองบางหลวง (เว้นแต่ตลาดพลู) ดูเป็นไทยทุกอย่าง ครั้นไปอยู่กรุงเทพฯดูคนลำสอน แต่งเนื้อแต่งตัวกันหาระเบียบอะไรไม่ได้ นุ่งกางเกงแพร กางเกงขาสั้น นุ่งใส่รองเท้าอะไรต่ออะไรคะกันไปหมด “

และจากการที่ยกเลิกระบบศักดินา และเลิกทาส ยิ่งทำให้ผู้คนมีอิสระเสรีภาพในการประกอบอาชีพมากขึ้น โดยเฉพาะการค้าขายที่ส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีน ทำการค้าอยู่ทั่วทั้งพระนคร และยังมีห้างร้านของชาวตะวันตกอีกมากมาย จึงนับได้ว่าผู้คนในสมัยนี้มีความหลากหลายเป็นอย่างมาก และเริ่มมีความกลมกลืนกัน ใน วัฒนธรรมการกิน การแต่งกาย และการดำรงชีวิต

⁵ กาญจนาคพันธ์, กรุงเทพฯเมื่อวานนี้. พิมพ์ครั้งที่ 4 . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี , 2545, หน้า 219-220.

ภาพที่ 5.15 ผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ

5.3.6.2 ระบบกิจกรรม

1) กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมทางเศรษฐกิจในสมัยนี้ได้มีการขยายตัวและมีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการพัฒนาการคมนาคมที่มีการตัดถนนขึ้นมากมาย และจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีการเลิกทาสทำให้ผู้คนมีอิสระในการทำมาหากินกันมากขึ้น จากตลาดในสมัยตอนต้นที่เป็นรูปแบบของตลาดน้ำ เป็นตลาดบกที่เกิดขึ้นใหม่ตามเส้นทางถนน มีการสร้างตามแบบมาตรฐานอย่างตะวันตกไม่ใช่เป็นแพหรือเพิงเหมือนสมัยยุคต้น กล่าวคือ มีการสร้างตามแบบมาตรฐานอย่างตะวันตกไม่ใช่เป็นแพหรือเพิงเหมือนสมัยยุคต้น กล่าวคือ มีบริการไฟฟ้า การพัฒนาด้านความสะดวก ตลอดจนการจัดสร้างอาคารร้านค้าเป็นกลุ่มในละแวกตลาด รูปแบบของการค้าขาย หรือการผลิตก็เริ่มเปลี่ยนไป เนื่องจากการขยายตัวของเมือง บวกกับวิทยาการต่างๆของชาวตะวันตก ทำให้เกิดกลุ่มย่านการค้าที่ไม่ใช่เป็นการค้าขายเพียงอาหาร เครื่องใช้สอยที่ผลิตขึ้นเอง แต่เริ่มเป็นการค้าขายสินค้าทางอุตสาหกรรม มีชาวต่างชาติเข้ามาลงทุนดำเนินกิจการในด้านต่างๆหลายบริษัท เช่น ห้างแบดแมนแอนด์โก จะจำหน่ายสินค้าประเภทเครื่องเรือน เครื่องใช้ เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับต่างๆ ห้าง เอส.ทิสแมน ขายนาฬิกาต่างๆ เป็นต้น บรรยากาศทางการค้าจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากที่พระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ได้กล่าวไว้ว่า

“...พระนครก็สมบุรณ์มั่งคั่งด้วยสมบัติ ฝนตกตามฤดูกาล ลูกค้าวานิชมาตั้งห้างค้าขาย สิ่งของต่างๆที่ไม่เคยเห็นก็ได้เห็นของที่ไม่เคยมีก็มีขึ้น และลูกค้านานาประเทศเข้ามาค้าขาย...”

การค้าต่างๆในพระนครจึงมีการขยายตัวขึ้น ทั้งย่านเดิมที่มีอยู่แล้ว และเกิดย่านใหม่ที่เห็นเด่นชัดขึ้น แต่เมื่อมองถึงวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยนี้แล้ว ก็ยังดำเนินชีวิตเหมือนกับยุคก่อน ดังที่มีนักเศรษฐศาสตร์ชื่อ เจมส์ ซี. อินแกรม (Jame C. Ingram) ที่ทำการค้นคว้าเกี่ยวกับเศรษฐกิจของไทยกล่าวว่า

“...เศรษฐกิจของไทยในช่วงนี้เปลี่ยนไปทางการค้ามากกว่าในยุคก่อน แต่ก็ไม่มี การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิตของคนไทยมากนัก ผลผลิตซึ่งได้เพิ่มขึ้น เกิดจากการขยายที่ทำนาออกเป็นส่วนใหญ่...”

ผู้ที่ประกอบการค้า มีร้านค้าภายในพระนครส่วนใหญ่จึงเป็น พวกชาวตะวันตก แหก และชาวจีน โดยเฉพาะชาวจีนที่ตั้งร้านค้ากระจายตัวอยู่ทั่วทั้งเมือง ดังที่ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) กล่าวไว้ในหนังสือ กรุงเทพฯเมื่อวานนี้⁶

“...ในคลองบางหลวงของกินต่างๆล้วนแต่เป็นของไทยชนมไทย และคนไทยขายทั้งสินดังกล่าวแล้ว พอมาอยู่ใจกลางเมืองกรุงเทพฯของกินเป็นของจีนต่างๆ ล้วนแต่เจ๊กตั้งร้านและหาบเร่ไปทั่วเมือง จะหาของกินอย่างในคลองบางหลวงไม่มีเลย...”

ย่านเก่าก็ขยายตัวขึ้น ย่านก็ใหม่เกิดขึ้น จนในเขตพระนครมีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นอยู่ทั่วไป อันได้แก่

ย่านถนนบำรุงเมือง ตั้งแต่สี่กั๊กเสาชิงช้าถึงประตูสำราญราษฎร์ ซึ่งเป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องสังฆภัณฑ์ ซึ่งมีจำหน่ายมาก่อนที่จะสร้างตึกแถว เนื่องจากบริเวณนี้จะอยู่ใกล้กับเสาชิงช้า วัดสุทัศน์ฯ และแหล่งการผลิต เช่น บ้านบาตร บ้านสาย ย่านตีทอง บ้านช่างหล่อ ซึ่งเป็นย่านที่เกิดขึ้นจากการผลิต การขาย และการใช้

ถนนเพ็ญนคร แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ตอนที่ติดกับถนนเจริญกรุง เรียกว่า สี่กั๊กพระยาศรี กับตอนที่ติดกับถนนบำรุงเมือง เรียกว่า สี่กั๊กเสาชิงช้า หรือสี่แยกเชิงสะพานช้างโรงสี ระหว่างสี่แยกทั้งสองมีร้านค้าเป็นจำนวนมาก ส่วนบริเวณที่เลยไปทางบ้านตะนาว มีทั้งห้างฝรั่ง ร้านจีน แยกเปอร์เซีย และร้านคนไทยจำหน่ายสินค้าต่างประเทศ ร้านทำเครื่องประดับ ร้านตัดเสื้อผ้า เครื่องแบบ เครื่องหนัง และโรงพิมพ์

ถนนพาหุรัด เป็นย่านการค้าสำคัญที่จำหน่ายผ่านานาชนิด จากอินเดียและยุโรป ผู้ประกอบการค้าส่วนใหญ่เป็นชาวซีกส์จากอินเดีย กิจการค้าผ้าขยายไปเขตสะพานหัน และสำเพ็ง แต่ในพื้นที่ส่วนนี้ ผู้ประกอบการค้าส่วนใหญ่เป็นชาวจีน

ถนนอนุกรมฯ หรือบริเวณวังบูรพา ส่วนใหญ่เป็นร้านชาวอินเดียจำหน่ายสินค้าจากยุโรป เช่น เครื่องประดับบ้าน เครื่องแก้ว เครื่องกระเบื้อง

ถนนเจริญกรุงตอนใน จากเชิงสะพานมอญถึงสี่กั๊กพระยาศรี ถึงสะพานสนามน้ำจืด(สี่แยกเจริญกรุง) เป็นย่านร้านค้าชาวตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ มีร้านชาวญี่ปุ่นปะปนอยู่ด้วย จำหน่ายสินค้านานาชนิด ตั้งแต่เครื่องเรือนตกแต่งบ้านจนถึงเครื่องจักร เครื่องมือ ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการสร้างตลาดบำเพ็ญบุญขึ้นในบริเวณใกล้เคียง ร้านค้ารอบตลาดเป็น

⁶ กาญจนาคพันธุ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 213.

ร้านอาหาร ร้านหนังสือ โรงพิมพ์ ร้านค้าเบ็ดเตล็ด ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ ให้ศาลาเฉลิมกรุง ตรงบริเวณสนามน้ำจืด เนื่องในวโรกาสเฉลิมฉลองพระนคร 150 ปี

ถนนเจริญกรุงตอนนอก จากสะพานดำรงสถิตย์ ด้านซ้ายมือเป็นบริเวณห้างร้านของชาตะวันตก ทางขวามือเป็นที่ตั้งเวียงนครเขษม ซึ่งสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งส่วนใหญ่ภายในบริเวณจะจำหน่ายของเก่าและโบราณวัตถุมีค่าต่างๆ

ภาพที่ 5.16 ลักษณะการค้าในสมัยรัชกาลที่ 4 - 6

5.3.6.2 กิจกรรมทางสังคม

หลังจากที่มีการสร้างถนนขึ้นมากมาย วิถีชีวิตของคนในพระนครจึงเริ่มเปลี่ยนจากที่เคยกินอยู่ จับจ่ายซื้อของ อยู่กับแม่น้ำลำคลอง ก็เริ่มหันหน้าเข้ามาสู่ถนน กิจกรรมต่างๆ จึงเกิดขึ้นอยู่บนถนนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การใช้ชีวิตของผู้คนสมัยนี้ แม้ว่าจะมีการพัฒนาบ้านเมืองในรูปแบบของเมืองบก ที่มีอิสรเสรีภาพมากขึ้น แต่วิถีชีวิตและบรรยากาศของผู้คน ในละแวกบ้าน ในชุมชนที่อาศัยเรือนแพหรือปลูกเรือนอยู่ตามริมแม่น้ำ ลำคลอง ก็ยังแยกไม่ออกจากน้ำเหมือนในสมัยก่อน ชีวิตประจำวัน กิจกรรมต่างๆ การค้าขาย ตลอดจนการคมนาคมขนส่งก็ยังใช้เรือ แพ และการใช้ที่โล่งว่างตามธรรมชาติของแม่น้ำ ลำคลองเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ วัดก็ยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคม ยังเป็นที่พบปะกันของผู้คนในทุกๆ ระดับ มีการปฏิบัติประเพณีต่างๆ และเป็นเสมือนสนนสาธารณะในระดับชุมชน ดังที่มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงพื้นที่และความงามของวัดชนะสงคราม จากนิราศชมวังสวนดุสิตไว้ว่า

“...ถึงวัดชนะสงครามงามสง่า	ช่างใโสปางมเก็นเจริญศรี
ขัตติยวงศ์ทรงสร้างสำอองดี	หลายสิบปีแล้วยังไม่หมองรา
โบสถ์เจดีย์วิหารสำราญรื่น	ทำด้วยพื้นปูนหินสีนันทนา
ศาลารอบขอบวัดกษัตรา	ใครไปมาพักร้อนผ่อนสำราญ...”

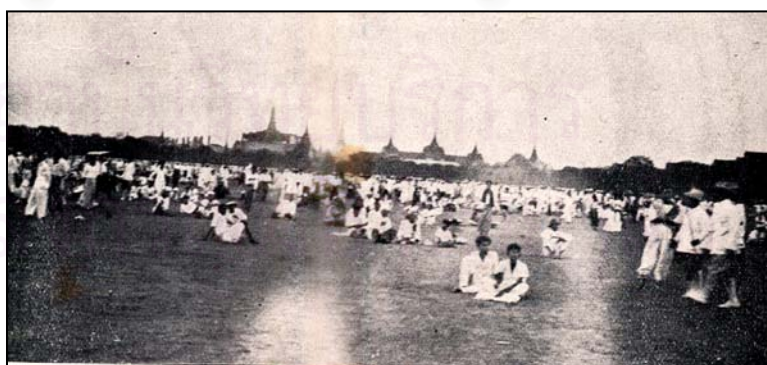
แต่ถนนก็เริ่มเป็นที่พบบปะกันของผู้คนมากขึ้น รวมถึงพระราชพิธีต่างๆที่เกิดขึ้นตามถนนสายสำคัญ เช่น ขบวนเสด็จพระราชดำเนิน และยังได้มีการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงในการประกอบพระราชพิธีที่สำคัญๆ เป็นที่รวมผู้คนในพระนครได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 5.17 งานพระราชพิธีต่างๆ

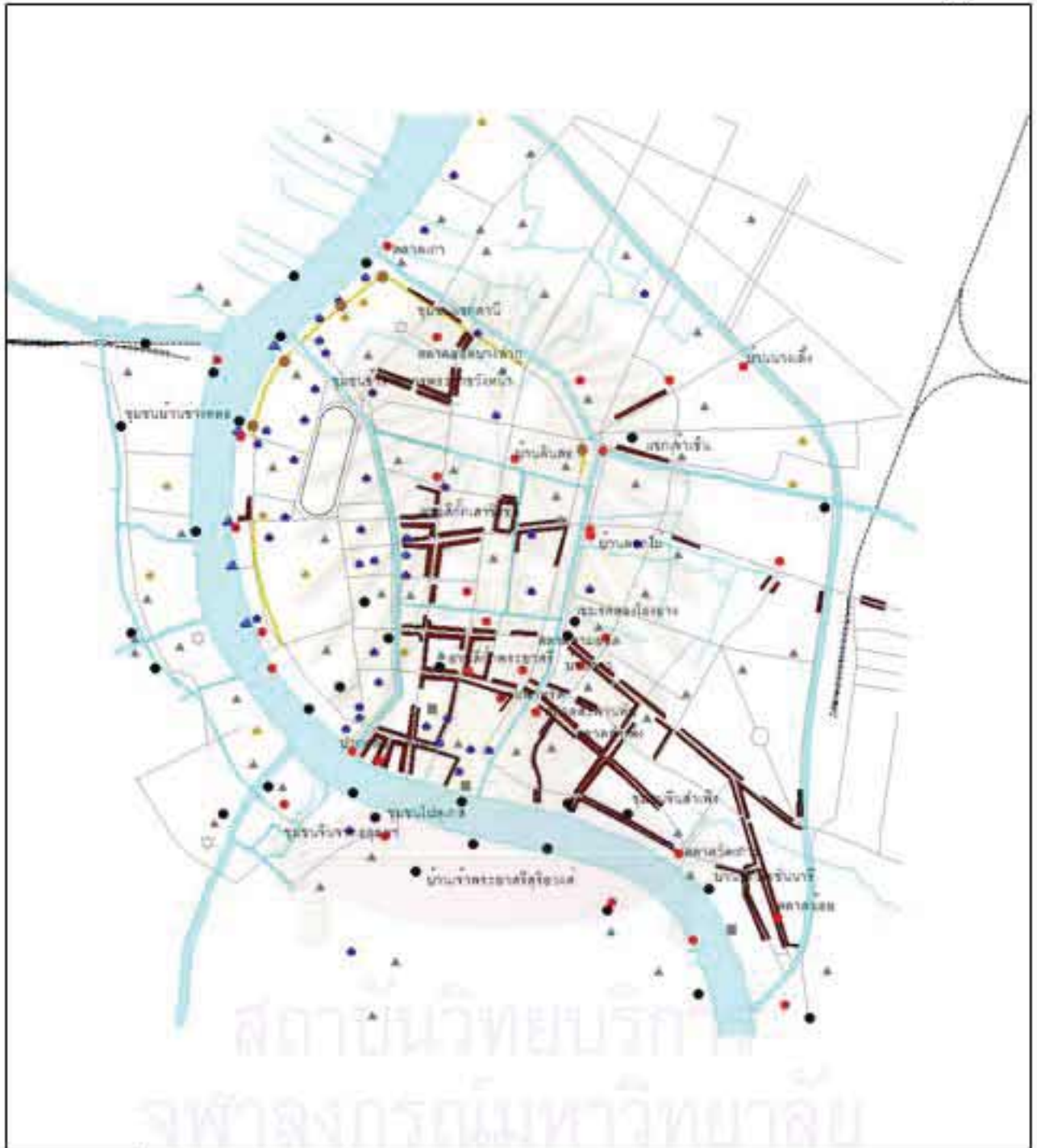
5.3.6.2 พื้นที่

พื้นที่ วัง วัด ชุมชน และแม่น้ำลำคลอง ยังคงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับผู้คน และกิจกรรมอยู่ แต่เมื่อมีการสร้างถนน ถนนจึงเข้ามามีบทบาทกับผู้คน และกิจกรรมมากขึ้น เกิดพื้นที่ว่างที่เรียกว่า ท้องสนามหลวงขึ้น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวัง และพระราชพิธีต่าง ๆ ตลอดจนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้คน และกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเช่น งานประเพณีของไทย เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นสนามแข่งกีฬาอย่างการแข่งว้าว แข่งม้า เป็นต้น

ภาพที่ 5.18 ท้องสนามหลวง

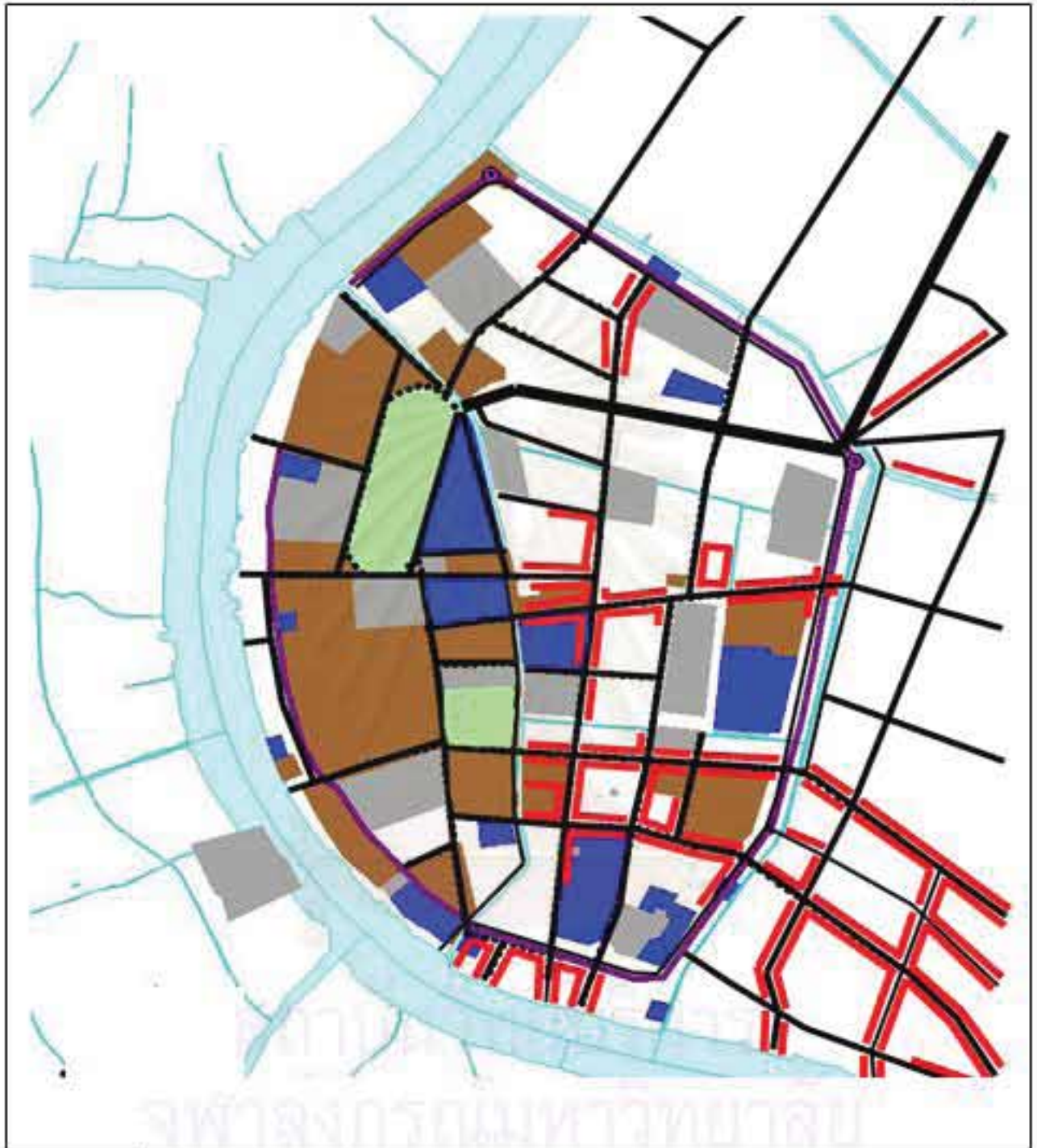

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.4 องค์ประกอบเมืองสมัยรัชกาลที่ 4-6

<p>ไม่มีมาตราส่วน</p> 	<p>สัญลักษณ์</p> <table border="0"> <tr> <td>●</td> <td>ชุมชน</td> <td>●</td> <td>พระราชวังและวัง</td> </tr> <tr> <td>●</td> <td>ตลาด</td> <td>▲</td> <td>วัด</td> </tr> <tr> <td>▲</td> <td>ท่าเรือ</td> <td>■</td> <td>ศาลเจ้า</td> </tr> <tr> <td>+</td> <td>โบสถ์</td> <td>●</td> <td>สถานที่ราชการ</td> </tr> <tr> <td>●</td> <td>บ่อน</td> <td>□</td> <td>สุเหร่า</td> </tr> </table>	●	ชุมชน	●	พระราชวังและวัง	●	ตลาด	▲	วัด	▲	ท่าเรือ	■	ศาลเจ้า	+	โบสถ์	●	สถานที่ราชการ	●	บ่อน	□	สุเหร่า	 <p>แผนที่จัดทำขึ้นโดย ศูนย์วิจัยและพัฒนาเมือง</p>
●	ชุมชน	●	พระราชวังและวัง																			
●	ตลาด	▲	วัด																			
▲	ท่าเรือ	■	ศาลเจ้า																			
+	โบสถ์	●	สถานที่ราชการ																			
●	บ่อน	□	สุเหร่า																			

ที่มา องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์

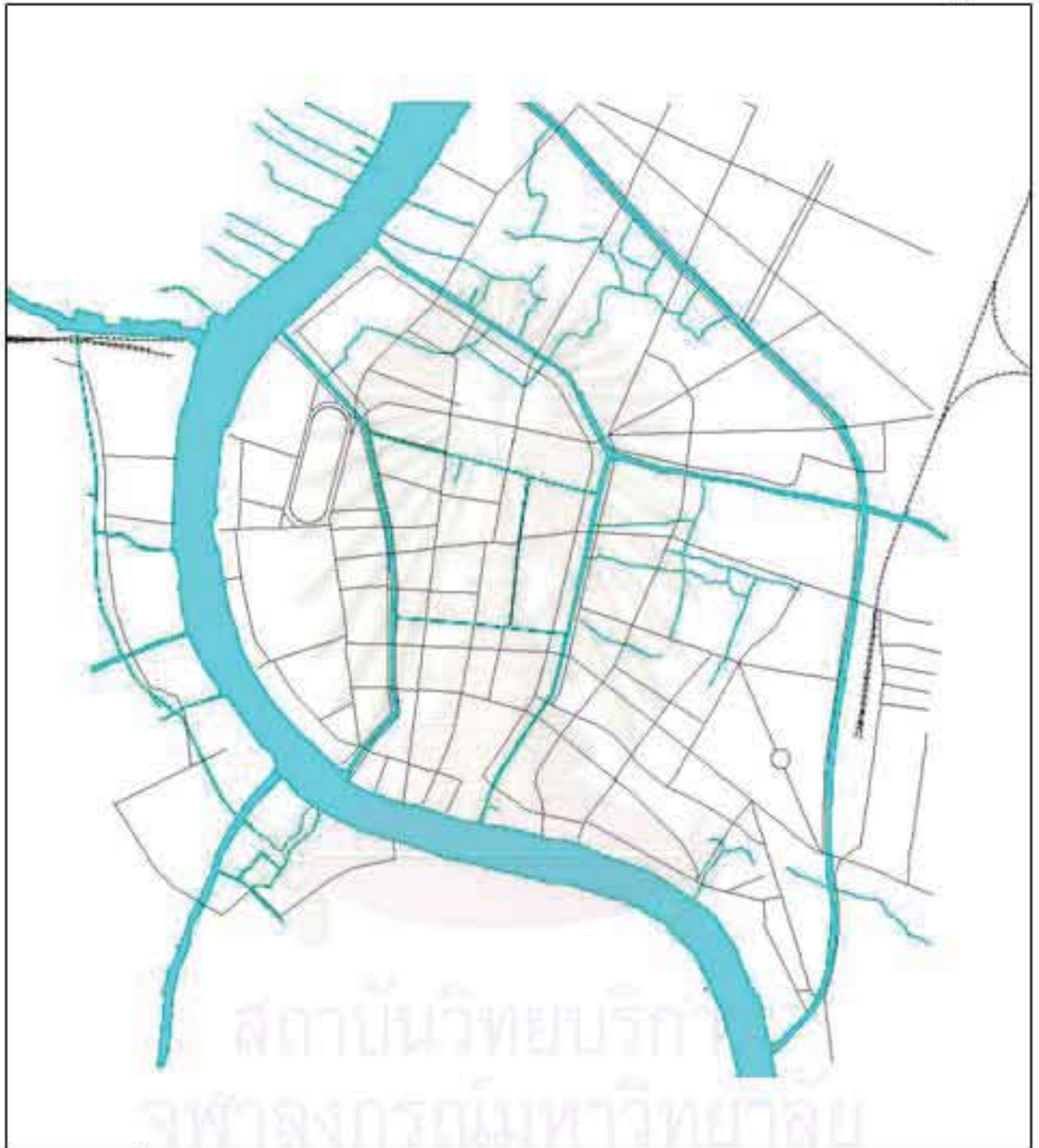
ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.5 การใช้ที่ดินสมัยรัชกาลที่ 4-6

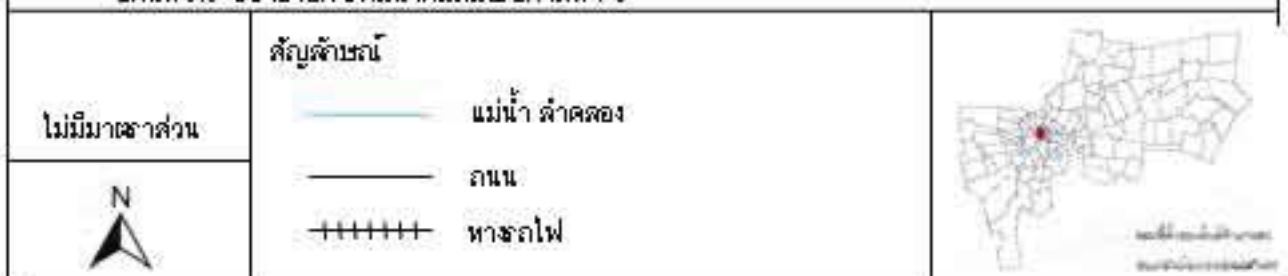

ที่มา จากภาคต้นคว่ำข้อมูล

ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 5.6 โครงข่ายภาคคมนาคมสมัยรัชกาลที่ 4-6

ที่มา องค์ประกอบทางกายภาพของรัตนโกสินทร์

5.4 สมัยรัชกาลที่ 7-รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2468-2489)

หลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 ความเจริญทางด้านวัตถุต่างๆจากประเทศในยุโรป และสหรัฐอเมริกา ถูกถ่ายทอดมาสู่ประเทศไทย ทำให้รูปแบบของการดำรงชีวิตของชาวไทย เปลี่ยนแปลงก้าวตามแบบอย่างของชาวตะวันตกมากขึ้นทุกที ทั้งนี้เป็นผลให้มีความพยายาม เปลี่ยนแปลงรูปแบบของเมือง บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ของชุมชนตาม ไปด้วย โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2473-2474 ไทยได้รับผลกระทบจากสภาวะการเปลี่ยนแปลงจาก สภาพวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก สูญเสียมูลค่าได้เข้าประเทศจากการลดการนำเข้าของประเทศคู่ ค้า ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2475 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดการ เปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อสังคมไทยครั้งสำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง แนวความคิดและบทบาทการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของไทย

ในเวลาต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2482-2488 ทั่วโลกได้ประสบกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่ง ผลกระทบต่อไทยเป็นอย่างมาก การพัฒนาทุกอย่างหยุดชะงัก และทำให้อาคารบ้านเรือน วัดวา อาราม สถานที่สำคัญหลายแห่งถูกทำลายลง รวมทั้งปัญหาสถานะทางเศรษฐกิจตกต่ำลงอีกด้วย

ถึงแม้ว่าจะอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในสมัยนี้ยัง เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเกาะรัตนโกสินทร์อย่างมากยุคหนึ่ง เพราะได้ มีการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ หรือ สะพานพุทธ 1 ในปี พ.ศ. 2475 เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพระนครที่มีการจัดสร้างครบรอบ 150 ปี ทำให้เกิดการเชื่อมต่อพื้นที่ฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี เกิดการแผ่ขยายพื้นที่เมืองในฝั่งธนบุรีอย่างกว้างขวางและเร็วขึ้นกว่าก่อน จากสะพานนี้มีการตัด ถนนสายหลักและสายรองแยกสู่พื้นที่ส่วนอื่นๆ และมีการขยายตัวในการก่อสร้างอาคาร ร้านค้า และที่พักอาศัย แทนที่พื้นที่เดิมที่เคยเป็นส่วนสวนมากขึ้น

แต่ทางฝั่งพระนครได้มีการขยายตัวและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในอัตราที่รวดเร็วกว่า ฝั่งธนบุรี ในช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เขตเมืองเริ่มขยายออกไปจากใจกลางพระนครเพิ่มมากขึ้น ทั้งไปทาง ทิศเหนือซึ่งขยายไปจากแนวคลองผดุงกรุงเกษม ในบริเวณสามเสน ดุสิต พญาไท และบางซื่อ ส่วนด้านทิศตะวันตกจากแนวคลองผดุงกรุงเกษมไปด้านปทุมวัน เพชรบุรี เพลินจิต และสุขุมวิท ซึ่งเป็นย่านพักอาศัยที่ต่อเนื่องกัน ส่วนทางทิศใต้มีการขยายตัวลงไปด้านสี่พระยา บางรัก สีลม สาทร ทูมมหาเมฆ และเลียบบขนานแม่น้ำเจ้าพระยาไปจนถึงยานนาวาและบางคอแหลม แต่เป็นที่ น่าสังเกตว่า ในพื้นที่ส่วนขยายด้านทิศเหนือของเมืองที่มีการขยายพื้นที่ออกไปก็จริงแต่มีความ หนาแน่นในการใช้ที่ดินต่ำ เนื่องจากพื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นเขตทหาร ซึ่งมีที่ว่างเป็นจำนวนมาก

แต่สิ่งก่อสร้างเบาบาง ต่างกับพื้นที่ส่วนอื่นๆที่มีการขยายตัวทั้งในด้านพื้นที่และสิ่งก่อสร้างไปพร้อมๆกัน

5.4.4 การตั้งถิ่นฐาน

ในสมัยนี้ในพระนคร (เขตกำแพงเมือง) มีความหนาแน่นมาก มีการขยายตัวออกไปสู่พื้นที่รอบนอกอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งบริเวณตั้งแต่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกถึงเขตคลองรอบกรุง เป็นเขตเมืองเก่าที่มีพระราชวัง วัด สถานที่ราชการ และอาคารสาธารณะอื่นๆอยู่หนาแน่นมาแต่เดิม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนของเสนาบดี ขุนนาง ข้าราชการ มาตั้งแต่ในรัชกาลก่อนๆ ส่วนอาคารที่พักอาศัยซึ่งสร้างขึ้นใหม่ในช่วงนี้จะมีน้อยกว่าในบริเวณอื่นๆ เพราะที่ดินในบริเวณนี้เป็นเขตใจกลางเมือง ที่ดินส่วนใหญ่เป็นของทางราชการและทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และในช่วงเวลานั้นราคาที่ดินในบริเวณนี้สูงขึ้น การนำที่ดินที่มีราคาสูงมาสร้างบ้านเดี่ยวที่มีที่ดินกว้างขวางล้อมรอบเหมือนในอดีต จึงไม่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจในยุคนี้ ดังนั้นการสร้างอาคารที่พักอาศัยเพิ่มเติมขึ้นใหม่ในบริเวณนี้จึงเป็นการสร้างอาคารประเภทบ้านแถวหรือตึกแถว ซึ่งใช้อยู่อาศัยและค้าขายไปในตัว สร้างได้จำนวนหลายคูหาต่อกันตามแนวขนานไปกับถนนหลัก และถนนซอย ซึ่งเจ้าของบ้านที่มีอยู่เดิมในรัชกาลก่อนๆ บ้านใดมีเนื้อที่กว้างขวาง มักจะแบ่งที่ดินด้านหน้าที่ติดกับถนนสร้างบ้านเป็นบ้านแถว หรือตึกแถวเพื่อให้เช่าเป็นการหารายได้ และกันตึกแถวไว้ 1 คูหา เพื่อใช้เป็นถนนทางเข้าตัวบ้านที่อยู่ด้านหลังตึกแถวได้

ส่วนในบริเวณตั้งแต่คลองรอบกรุงถึงแนวคลองผดุงกรุงเกษมนั้น ในยุคนี้ได้ถือว่าเป็นเขตใจกลางพระนครเช่นกัน เป็นเขตที่เป็นทั้งย่านการค้าและย่านที่พักอาศัยหนาแน่นทางด้านใต้ของบริเวณที่เป็นชุมชนจีนมาแต่เดิม ในช่วง 2 รัชกาลนี้ยิ่งทวีความหนาแน่นขึ้น โดยสร้างอาคารประเภทตึกแถวสูง 2-3 ชั้น แทนที่บ้านเดี่ยวหรือบ้านแถวแบบจีนในชุมชนจีนบริเวณลำพังเยาวราช และถนนเจริญกรุง

5.4.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

จากการที่สร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า จึงทำให้เกิดการเชื่อมต่อของพื้นที่ 2 ฝั่ง คือ ฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี นับว่าเป็นการเปิดพื้นที่ทางฝั่งธนบุรีให้มีการขยายตัวของกาตั้งถิ่นฐานไปตามแนวถนนที่ทางรัฐบาลได้วางแผนตัดถนนเป็นจำนวนมาก ประกอบกับพื้นที่ในเขตพระนครมีความแออัดเพิ่มมากขึ้น ราคาของที่ดินก็สูงขึ้น จนไม่สะดวกต่อการขยายบ้านเรือนรองรับความต้องการได้ จึงเกิดการย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนกันอยู่บริเวณรอบนอกพระนครกันมากขึ้น โดยมีการขยายออกไปรอบนอกคลองผดุงกรุงเกษมไปเกือบทุกทิศทาง แต่ในการกระจายตัวออกไปนั้นก็ยังคงเกาะตัวไปตามแนวถนนสายหลักๆ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นบ้านเดี่ยว มีที่ดิน

ขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นบ้านพักอาศัยของผู้มีฐานะดี เช่น ย่านสีลม สาทร สุขุมวิท เป็นต้น ส่วนภายในพระนครการสร้างบ้านเดี่ยวที่มีเนื้อที่กว้าง นั้น เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับสภาวะในขณะนั้น เนื่องจากที่ดินมีเนื้อที่จำกัดและราคาแพง ภาวะเศรษฐกิจก็อยู่ในช่วงตกต่ำ บ้านแถวหรือตึกแถวจึงเป็นลักษณะการตั้งบ้านเรือนที่ดูเหมาะสมแม้แต่บรรดาผู้ที่มีบ้านเดี่ยวเนื้อที่มาก ยังได้ตัดแบ่งพื้นที่บริเวณด้านที่ติดถนนสร้างเป็นตึกแถวให้ผู้อื่นมาเช่าอยู่อาศัยและค้าขายจะนิยมสร้างเป็นคูหายาวติดกัน เหลือช่องเป็นทางเข้าบ้านไว้ จึงเกิดเป็นรูปแบบของตึกแถวล้อมรอบบ้านหรือชุมชนดังที่เป็นมาถึงในสมัยปัจจุบัน

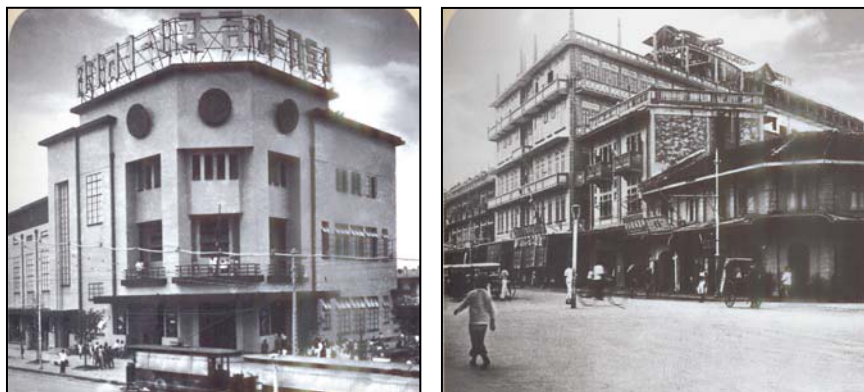
5.4.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้พื้นที่ในเขตพระนครในยุคสมัยนี้ นับได้ว่ามีการใช้จนเต็มพื้นที่แล้ว จนเกิดความหนาแน่น และความหลากหลายของการใช้ประโยชน์ โดยในสวนบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงแนวคูเมืองเดิม จากที่เคยเป็นพื้นที่ตั้งของวังเจ้านายต่าง ๆ ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปใช้เป็นที่ทำการหน่วยงานราชการ องค์กรสาธารณณะ และสถานศึกษา บทบาทของวังซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางชุมชนจึงถูกเปลี่ยนแปลงไปในที่สุด ถัดออกไปตั้งแต่แนวคูเมืองเดิมจนถึงแนวคลองรอบกรุง ได้เกิดลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายอยู่ปะปนกันไป จะมีทั้งวังที่กลายเป็นหน่วยงานราชการ ย่านการค้าที่เกิดขึ้นมารองรับหน่วยงานราชการ บรรดาตึกแถวริมถนนที่เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและประกอบการค้า โดยตึกแถวเหล่านี้จะล้อมรอบที่พักอาศัยที่มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยวอยู่ด้านใน

5.4.4 ลักษณะสถาปัตยกรรม

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงที่เกิดจุดเปลี่ยนอันสำคัญยิ่งในวงการสถาปัตยกรรม เริ่มต้นด้วยทรงลดจำนวนสถาปนิกชาวต่างประเทศ ลงจนแทบไม่เหลืออยู่ และโปรดเกล้าฯ ให้นักเรียนไทยออกไปศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมประเทศตะวันตก ในสมัยนี้เป็นช่วงที่นิยมสร้างอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กขึ้นแทนสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิกเดิม จึงมีลวดลายประดับอาคารน้อยลงแต่สร้างได้สูงขึ้นและมีสวนยื่นกันสามมากขึ้นก่อให้เกิดรูปแบบอาคารที่ผสมผสานระหว่างการจัดเนื้อที่ให้สอยอย่างตะวันตกโดยใช้วัสดุก่อสร้างและวิธีการก่อสร้างเท่าที่มีอยู่ในช่วงเวลานั้น ยุคนี้จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นยุคเปลี่ยนของงานสถาปัตยกรรมที่ใช้รูปแบบตะวันตกแบบสากล มาสู่การเริ่มประยุกต์แบบสากล

ภาพที่ 5.19 ลักษณะสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 7

5.4.5 การคมนาคม

ตั้งแต่ในยุคสมัยก่อนหน้านี้ รูปแบบของเมืองเกิดความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากการใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำ คือ แม่น้ำลำคลอง เป็นทางใช้เส้นทางคมนาคมทางบก เนื่องจากมีการขยายพื้นที่เมืองลึกจากริมฝั่งแม่น้ำและคูคลองเข้าไปสู่พื้นที่ส่วนในมากขึ้นตามลำดับ การขุดคลองเพิ่มขึ้นจึงไม่มี นอกจากริมคลองเก่าบางคลอง ซึ่งเริ่มต้นจากแคบก็แปรสภาพถูกถมเป็นถนนแทนก็มีหลายสาย

จากการที่บาทบาทของการสัญจรทางน้ำลดน้อยลง จึงทำให้ไม่มีการขุดซ่อมคูคลองเดิมตามปกติ ปัญหาต่างๆ จึงเกิดตามมา เช่น ปัญหาสำคัญ คือ เรื่องการรูกล้ำคลอง และปัญหาความสกปรกและคลองตันเขิน ซึ่งในที่สุดได้ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของเมืองและชุมชนต่าง ๆ กล่าวคือ เมื่อมีผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งคลองเป็นจำนวนมากขึ้นทุกที ใน พ.ศ. 2459 จึงมีประกาศไม่ให้จอดแพในบริเวณคลองสำคัญ ๆ ที่เป็นเส้นทางคมนาคมอีกต่อไป เช่น บริเวณ คลองผดุงกรุงเกษม คลองบางลำพู คลองมหานาค และคลองสะพานหัน เป็นต้น ทำให้ชุมชนที่เคยอยู่อาศัยโดยมีวิถีชีวิตผูกพันกับน้ำมาตั้งแต่ดั้งเดิม เริ่มถูกทำให้หายไปโดยทางอ้อม บ้านเรือนแพริมน้ำก็ค่อย ๆ หายไป

แต่อย่างไรก็ตาม การสัญจรทางน้ำก็ยังไม่ได้หมดบทบาทไปจากพระนคร โดยเฉพาะการเดินทางสัญจรทางน้ำบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา ก็ยังมีท่าเรือรับส่งคนและสินค้าอยู่ เช่น ท่าปากคลองตลาด ท่าเตียน ท่าช้าง ท่าพระจันทร์ เป็นต้น ซึ่งเป็นการเชื่อมต่อกันของระบบการคมนาคมทางน้ำกับทางบก

ส่วนการคมนาคมทางบกนั้น ในสมัยนี้ ไม่ได้สร้างถนนหลักเพิ่ม เพียงแต่มีการตัดถนนเชื่อมถนนสายหลักให้มีความเชื่อมต่อกันมากยิ่งขึ้น แต่ตัวแปรที่สำคัญของระบบการคมนาคมทางบกในสมัยนี้ก็คือ การสร้างสะพานพุทธที่เชื่อมพื้นที่ฝั่งธนบุรี และฝั่งพระนครเข้า

ด้วยกัน ทำให้เกิดการเปิดพื้นที่ไปสู่ทางฝั่งธนบุรี มีการขยายตัวของเมืองไปตามถนนสายหลักและสายรองในพื้นที่ฝั่งธนบุรีเพิ่มขึ้น นอกจากสะพานพุทธแล้ว ยังมีการสร้างสะพานกษัตริย์ศึก ซึ่งเป็นสะพานข้ามคลองผดุงกรุงเกษม และทางรถไฟจากสถานีหัวลำโพง ฉะนั้นการสร้างสะพานในยุคสมัยนี้จึงทำให้ระบบการคมนาคมทางบกเชื่อมต่อกันและมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 5.20 การสร้างสะพานพุทธฯเชื่อมต่อกัน

5.4.6 สภาพชีวิตสังคมเมือง

จากการที่เกิดภาวะของสงครามโลก และสภาพวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ได้ส่งผลมาสู่การดำรงชีวิตของผู้คนในสมัยนี้ ที่ต้องมีการปรับสภาพให้สามารถอยู่ได้ในสภาวะการณดังกล่าว อีกทั้งสภาพภายในพระนครยังเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยมีการใช้ที่ดินหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น จนเกิดการขยายตัวของเมืองออกไปชอกเขตกำแพงพระนครเดิม ประกอบกับการสร้างสะพานพุทธฯ ในการเชื่อมต่อกันของฝั่งพระนคร และฝั่งธนบุรี จึงทำให้เกิดการขยายตัวออกไปทางฝั่งธนบุรีมากขึ้น ผู้คนจึงมีการย้ายการตั้งถิ่นฐาน และนอกจากนี้ยังเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ ที่มีผลทำให้สภาพชีวิตสังคมเมืองในสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลง

5.4.6.1 คน

การใช้ที่ดินภายในพระนครมีความหนาแน่นมาก ทำให้การขยายขยายพื้นที่บ้านเรือนเป็นไปได้ยาก จึงมีการขยายตัวออกไปสู่พื้นที่รอบนอก ผู้คนที่เคยอยู่ในเขตพระนคร (ภายในกำแพงพระนคร) ที่ต้องการจะขยายพื้นที่บ้านเรือน ได้ย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานบริเวณภายนอกพื้นที่ ผู้คนมีการดิ้นรนเอาตัวรอดจากสภาวะสงครามโลก และสภาพวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์ใน

ระบบเจ้านายกับบ่าวไพร่จึงหมดไป ผู้คนมีการทำมาหากินที่มีอิสระเสรีภาพมากขึ้น แต่ในความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนเริ่มลดน้อยลงไป เนื่องจากการย้ายออกของผู้คนในพื้นที่เดิม และการตื่นรนในการหาเลี้ยงชีพ นอกจากนี้ลักษณะของอาคารบ้านเรือนก็เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้คนเกิดปฏิสัมพันธ์กันน้อยลง ซึ่งในสมัยนี้อาคารบ้านเรือนในเขตพระนครจะมีลักษณะเป็นตึกแถวมากขึ้น ลักษณะของการอยู่อาศัยในตึกแถวนั้นจะเป็นการอยู่แบบตัวใครตัวมันมากกว่าบ้านเรือนในสมัยก่อน สำหรับบรรดากลุ่มผู้คนที่เชื่อชาติต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่เดิมนั้น มีความกลมกลืนกับคนไทยมากขึ้น โดยเฉพาะชาวจีน แต่ก็ยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีของตนเองไว้บางส่วน

5.4.6.2 ระบบกิจกรรม

1) กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

เมื่อเกิดสภาพชะงักการเศรษฐกิจซบเซาขึ้น ระบบเศรษฐกิจเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม รวมถึงการกระจายตัวของเมืองออกไปซึ่งภายนอกเขตพระนครเกิดย่านใหม่ ๆ ขึ้นมา ตลาดและย่านการค้าเดิมก็ยังกระจุกตัวอยู่ในบริเวณเขตกำแพงพระนคร ซึ่งบางย่านเริ่มที่จะซบเซา เปลี่ยนบทบาทบ้าง แต่เกิดย่านใหม่ขึ้นมาบ้าง โดยย่านที่สำคัญหลายแห่งในอดีต เช่น

ย่านเสาชิงช้า ถนนบำรุงเมือง เฟื่องนคร ซึ่งเคยตั้งอยู่ในใจกลางเมืองเริ่มบทบาทลดลง เนื่องจากศูนย์กลางพาณิชยกรรมเริ่มเคลื่อนตัวจากศูนย์กลางเมืองเก่าออกไปสู่ศูนย์กลางเมืองใหม่ในพื้นที่ส่วยขยายของเมืองในทิศทางที่แตกต่างกัน แต่ยังคงความเป็นศูนย์หรือย่านจำหน่ายสินค้าเฉพาะอย่างเหมือนในอดีตสืบมา คือ ย่านบำรุงเมือง ก็ยังเป็นแหล่งจำหน่ายสังฆภัณฑ์แหล่งใหญ่ของเมือง ย่านเฟื่องนครก็ยังคงเป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องแบบเครื่องหมาย และโรงพิมพ์ แต่เป็นแหล่งที่เป็นชุมชนผลิตสินค้าที่เคยรองรับย่านสังฆภัณฑ์เริ่มหายไป เช่น บ้านบาตร บ้านสาย บ้านดีทอง ซึ่งเป็นไปตามสภาพชะงักการพัฒนาย่านเมืองที่มีการผลิตด้วยอุตสาหกรรมที่มีอุตสาหกรรมที่มีต้นทุนต่ำและรวดเร็ว

ย่านบางลำพู เป็นย่านซึ่งเคยรุ่งเรืองในอดีต เป็นย่านการค้าที่พัฒนามาจากตลาดเรือแพริมน้ำ มาสู่ตลาดบกที่เป็นเหมือนศูนย์กลางการค้าของเมือง แต่เริ่มมีจะซบเซาไปประยะหนึ่งที่กรุงเทพฯ เริ่มมีศูนย์กลางการค้าทันสมัยแห่งใหม่ เกิดขึ้นหลายแห่ง

ย่านพาหุรัด ยังคงเป็นย่านจำหน่ายผ่านานาชนิดจากอินเดียและยุโรป

ย่านถนนราชดำเนินกลาง เป็นย่านการค้าในระดับเมืองที่มีขึ้นมาในยุคสมัยนี้ โดยมีการก่อสร้างอาคารสูง3-4 ชั้น เรียงรายอย่างเป็นระเบียบตลอดจนความยาวถนน อาคารมีลักษณะเป็นสำนักงานมากกว่าลักษณะห้องแถวดังที่เคยมีมาแต่ในอดีต

ย่านปากคลองตลาด เป็นตลาดที่มีความสำคัญในระดับประเทศ เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงแรกและยังมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นเมื่อมีการสร้างสะพานพุทธ

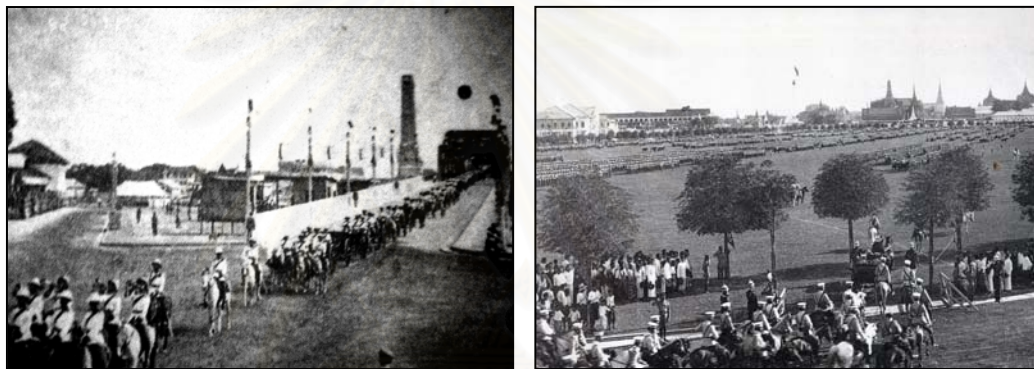
ย่านเฉลิมกรุง พัฒนาเป็นย่านใหม่ที่เป็นแหล่งบันเทิงสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจของผู้คนในสมัยนั้น เพราะตลอด

แนวใกล้เคียงถนนเจริญกรุงไปจรดสามแยก เป็นแหล่งรวมโรงมหรสพที่สำคัญของยุคนั้น เช่น โรงภาพยนตร์นครเกษม โรงภาพยนตร์พัฒนากร โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง ฯลฯ อีกทั้งบริเวณฝั่งตรงข้ามของศาลาเฉลิมกรุง คือ ตลาดบำเพ็ญบุญ ก็เป็นแหล่งที่ผู้คนมาเที่ยวหาความสำคัญกันคึกคักทั้งจากการรับประทานอาหารเช้า และชมมหรสพการแสดงต่างๆ บริเวณศาลาเฉลิมกรุงจึงเปรียบเสมือนศูนย์กลางของวงการบันเทิงอย่างแท้จริง จนเป็นประเพณีนิยมว่าคนหนุ่มสาวสมัยนั้นที่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ ต้องมาใช้ชีวิตส่วนหนึ่งสัมผัสกับบรรยากาศของย่านนี้

2) กิจกรรมทางสังคม

รูปแบบกิจกรรมทางสังคมของผู้คนสมัยนี้ มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างเห็นได้ชัด จากการที่วิถีชีวิตของผู้คนที่เคยผูกพันอยู่กับน้ำ กิจกรรมต่างๆ การพบปะสังสรรค์ จะอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง แต่เมื่อถนนได้เข้ามา จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายอย่างทั้งการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รูปแบบการสัญจรของคนในพระนคร แม้แต่การใช้ที่ว่างซึ่งดูเป็นการใช้ที่ว่างที่เป็นรูปแบบมากขึ้น มีพื้นที่สาธารณะของเมืองเกิดขึ้นอย่างชัดเจน เช่น พื้นที่ห้องสนามหลวง วัดซึ่งในอดีตเป็นศูนย์รวมของชุมชน ทั้งการพบปะกันในการร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี ก็ได้ลดบทบาทลงไป วัดเองก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ โดยต้องหารายได้มาทำนุบำรุงศาสนาด้วยตนเอง โดยการหาประโยชน์จากที่ดินที่มีพื้นที่กว้าง ซึ่งมักแบ่งที่ดินส่วนหนึ่งให้เอกชนทำตึกแถวให้เช่าช่วงต่อไป ทำให้ในที่สุดก็มิผลทำให้เกิดสภาพทางกายภาพใหม่รอบๆวัด แตกต่างกันไปจากอดีตโดยสิ้นเชิง และจากการปรับตัวจากสภาวะเศรษฐกิจ และการขยายตัวของเมือง จึงทำให้รูปแบบของการตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนไป ส่งผลให้ความสัมพันธ์กันทางสังคมได้เปลี่ยนไปด้วย กล่าวคือ จากที่เคยเป็นบานเดี่ยว เรือนแพอยู่ติดกันหรือในละแวกใกล้เคียง มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน พบปะพูดคุย แต่เมื่อระบบตึกแถวเข้ามา

เหมือนกับแยกความเป็นละแวกนั้นออกไป ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ด้านในถูกรอด้วยตึกแถว ความผูกพันระหว่างตึกแถวกับบ้านเรือนก็เริ่มเป็นไปในเชิงพาณิชย์ ทำให้เริ่มเป็นสังคมเมืองที่อยู่แบบตัวคนเดียวมากขึ้น นอกจากนี้สถานการณ์ทางการเมืองการปกครอง ยังทำให้เกิดกิจกรรมทางสังคมในรูปแบบใหม่ขึ้นมา เพราะเมื่อเปลี่ยนรูปแบบการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ประชาชนมีสิทธิเท่าเทียมกัน มีสิทธิออกเสียงเรียกร้อง ทำให้กิจกรรมทางการเมืองต่างๆ เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่เคยเป็นศูนย์กลางทางการเมืองมาก่อน ประกอบกับความเหมาะสมของพื้นที่ คือ มีการสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย บริเวณถนนราชดำเนินกลาง ซึ่งเป็นเครื่องหมายของการปกครองระบอบประชาธิปไตย และพื้นที่สนามหลวงที่เหมาะสมในการรวมผู้คนได้เป็นจำนวนมากบวกกับบรรยากาศของศูนย์กลางทางอำนาจและการปกครองในอดีต

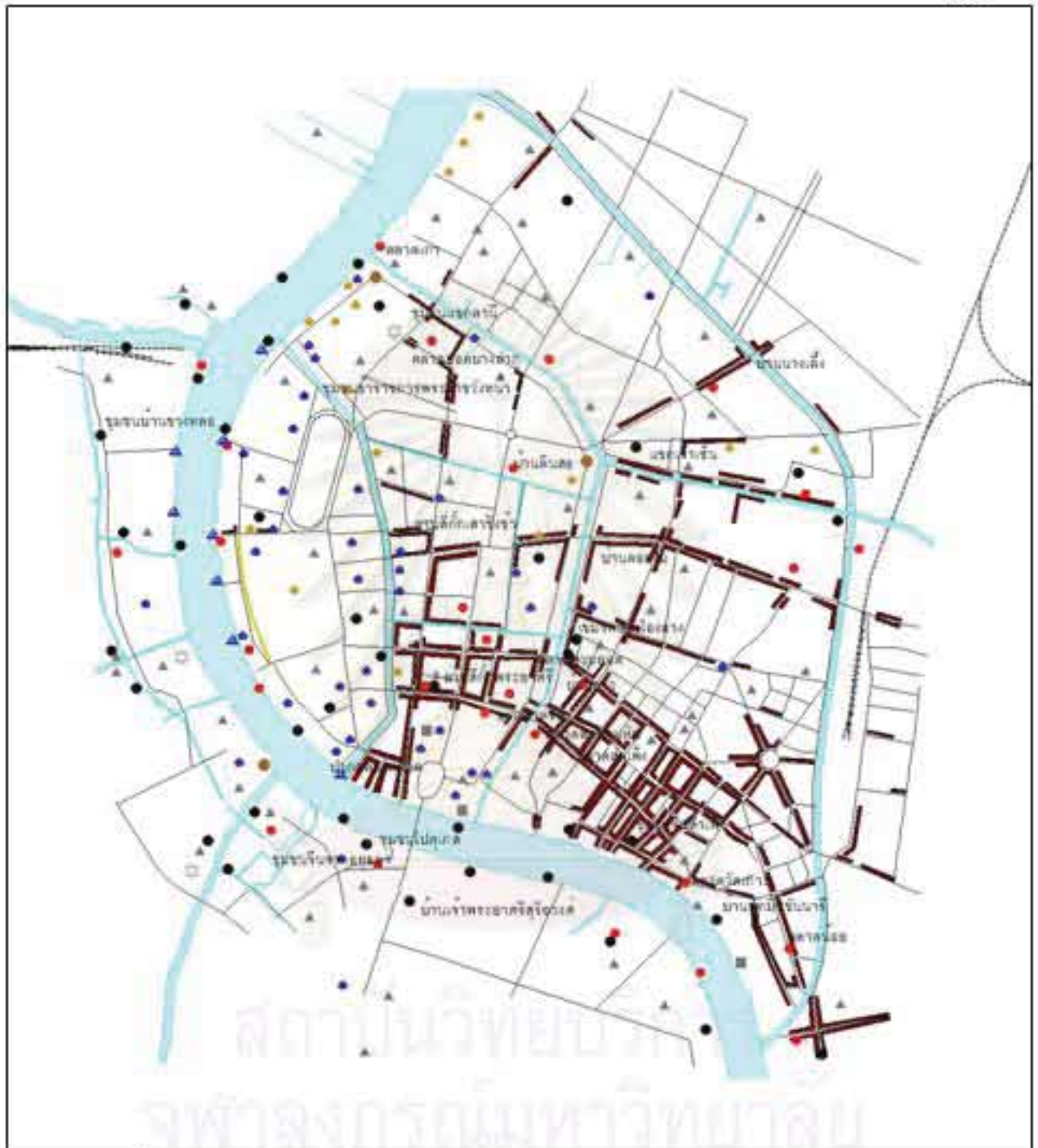

ภาพที่ 5.21 กิจกรรมทางการเมือง

5.4.6.2 พื้นที่

ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่าง วัด ชุมชน และแม่น้ำลำคลอง กับผู้คนและกิจกรรม ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป โดยที่ถนนเข้ามามีบทบาทแทนแม่น้ำลำคลองมากขึ้น การตั้งถิ่นฐานของผู้คนจึงไปตามแนวถนน วัดกับวัดถูกลดความเป็นศูนย์กลางของชุมชนลงไป และจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มีการใช้วัดเป็นสถานที่ทำการของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่ทำการองค์การสาธารณะ และสถานศึกษา รูปแบบความสัมพันธ์ของพื้นที่จึงเป็นไปในทางการเมืองการปกครองมากขึ้น อย่างเช่น บริเวณพื้นที่ชั้นใน (แม่น้ำเจ้าพระยาถึงคลองคูเมืองเดิม) เป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง และสถานที่ราชการ สนามหลวง ต่อเนื่องมาเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ถนนราชดำเนิน และอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของสถานที่ทางการเมืองการปกครอง

ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.7 องค์ประกอบเมืองสมัยรัชกาลที่ 7-8

ไม่มีมาตราส่วน	<p>สัญลักษณ์</p> <table border="0"> <tr> <td>●</td><td>ชุมชน</td> <td>●</td><td>พระราชวังและวัง</td> </tr> <tr> <td>●</td><td>ตลาด</td> <td>▲</td><td>วัด</td> </tr> <tr> <td>▲</td><td>ท่าเรือ</td> <td>■</td><td>ศาลเจ้า</td> </tr> <tr> <td>+</td><td>โบสถ์</td> <td>■</td><td>สถานีราชการ</td> </tr> <tr> <td>○</td><td>ป้อม</td> <td>□</td><td>สุเหร่า</td> </tr> </table>	●	ชุมชน	●	พระราชวังและวัง	●	ตลาด	▲	วัด	▲	ท่าเรือ	■	ศาลเจ้า	+	โบสถ์	■	สถานีราชการ	○	ป้อม	□	สุเหร่า	<p>แผนที่องค์ประกอบเมืองสมัยรัชกาลที่ 7-8</p>
●	ชุมชน	●	พระราชวังและวัง																			
●	ตลาด	▲	วัด																			
▲	ท่าเรือ	■	ศาลเจ้า																			
+	โบสถ์	■	สถานีราชการ																			
○	ป้อม	□	สุเหร่า																			

ที่มา องค์ประกอบทางกายภาพของรัตนโกสินทร์

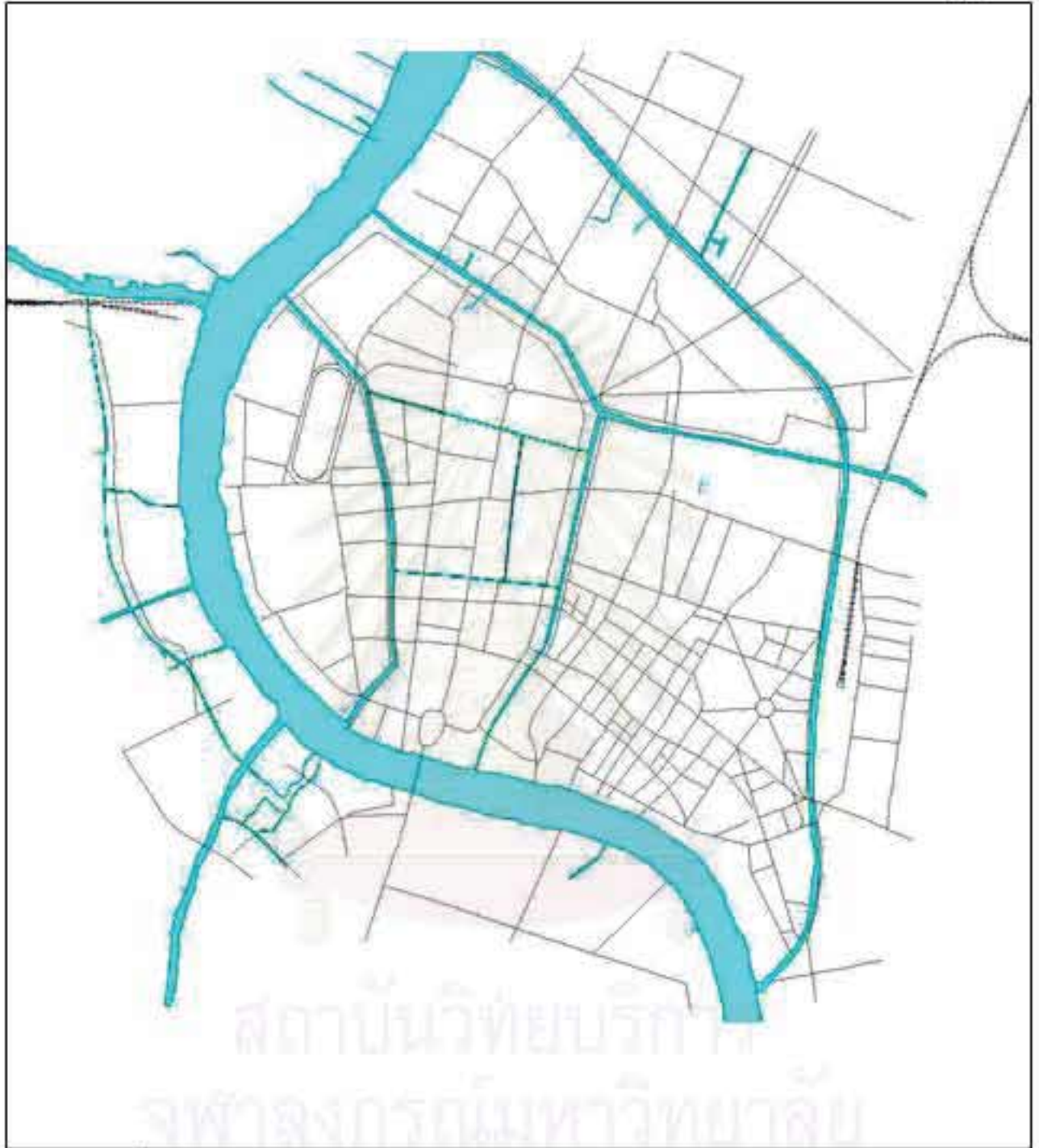

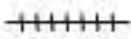

ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 5.8 การใช้ที่ดินสมัยรัชกาลที่ 7-8

ที่มา จากภาคต้นควำข้อมูล

ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 5.9 โครงข่ายภาคคมนาคมสมัยรัชกาลที่ 7-8

ไม่มีมาตราส่วน	<p>สัญลักษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> แม่น้ำ ลำคลอง ถนน ท่อส่งไฟ 	 <p>แผนที่ฉบับนี้จัดทำขึ้น โดยศูนย์วิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล</p>
----------------	---	---

ที่มา องค์ประกอบทางกายภาพของรัตนโกสินทร์

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 5.10 อาคารถมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2475)

ไม่มีมาฆาส่วน	<p>สัญลักษณ์</p> <p> อาคารถมัย</p> <p> อาคารถมัย</p>	
	<p>ที่มา ศูนย์มัลติมีเดียฯ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>	

5.5 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน)

ในสมัยนี้นับว่าเป็นยุคสมัยที่มีการพัฒนาก้าวหน้าสู่ความเจริญสูงสุดของประเทศ เนื่องจากมีการพัฒนาในทุกๆด้านทั้งในเศรษฐกิจ สังคม การเมืองระหว่างประเทศ การพัฒนาประเทศอาศัยประเทศตะวันตกที่พัฒนาแล้วเป็นแบบอย่าง สภาพของเมืองโดยทั่วไปมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากในยุคสมัยก่อนๆมาก การพัฒนานั้นได้เน้นให้กรุงเทพเป็นศูนย์กลางเพื่อเปลี่ยนประเทศเข้าสู่ยุคทุนนิยมอุตสาหกรรม มีการตัดและพัฒนากองน้ำสำคัญๆหลายสายเพื่อเชื่อมต่อภูมิภาครอบนอก เริ่มที่จะมีแผนพัฒนาของชาติแผนแรก ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นับเป็นนับเป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาประเทศจากประเทศเกษตรกรรมมาเป็นประเทศอุตสาหกรรม ในยุคนี้กรุงเทพฯ มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จากเมืองซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางรวมสินค้าภาคเกษตรจากปริมณฑล ที่อาศัยการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก มาสู่เมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้า การส่งออก มีโรงงาน อุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมายผลิตผลต่างๆ จากชนบทหลั่งไหลผ่านกรุงเทพฯ เพื่อส่งออกไปต่างประเทศมากขึ้น กรุงเทพฯ จึงมีความสำคัญมีความเป็นศูนย์กลางอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ทำให้เกิดแรงดึงดูดผู้คนจากชนบทเข้าสู่มหานครผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯมากขึ้นทั้งกลุ่มที่เป็นนายทุน และผู้ขายแรงงานจากภูมิภาค ในปีพ.ศ.2500 เป็นครั้งแรกของไทยที่มีการอนุมัติให้บริษัทที่ปรึกษาอเมริกัน ลิทฟิลด์ ไวท์ทิงแอนด์แอสโซซิเอท (Lithfield, Whiting, Bowne and Associates) ภายใต้อความช่วยเหลือขององค์การยูเอชเอ็มทำแผนพัฒนากรุงเทพฯ โดยบริษัทได้เสนอแผนผัง Greater Bangkok Plan 2533 เป็นแผนผังโครงการ 30 ปี นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2503 ถึงพ.ศ.2533 โดยผังลิทฟิลด์ได้ครอบคลุมพื้นที่ 460 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมอาณาบริเวณที่ดินในเขตเทศบาลนครกรุงเทพฯ เทศบาลนครธนบุรี เทศบาลนนทบุรี เทศบาลเมืองสมุทรปราการ และเทศบาลเมืองพระประแดงในสมัยนั้นไว้ทั้งหมด แล้วยังแผ่ขยายออกไปคลุมบริเวณที่ดินบางส่วนในเขตจังหวัดพระนคร จังหวัดธนบุรี จังหวัดนนทบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งอยู่นอกเขตเทศบาลดังกล่าวอีกด้วย คณะที่ปรึกษาได้เสนอสร้างถนนขนาดใหญ่ 33 สาย แทนระบบคูคลองมีการถมคูคลองหลายสาย และการขยายตัวเมืองจากบริเวณเฟื่องนคร บำรุงเมือง มาเป็นวังบูรพา ส่วนเยาวราช สัมพันธวงศ์ ยังคงเป็นย่านการค้าของคนจีน และเป็นศูนย์กลางขายสินค้าภาคเกษตรที่มีคนจีนเป็นตัวแทนอยู่ ย่านที่พักอาศัยขยายตัวจากบริเวณอำเภอคูสิต มาเป็นแถบตะวันออก คือ ถนนสุขุมวิท ศูนย์กลางเศรษฐกิจได้ย้ายจากบางลำพู วังบูรพา มาเป็นปทุมวัน และประตูน้ำ ส่วนย่านการค้าของชาวต่างประเทศจะอยู่แถบสุรวงศ์ และสีลม ต่อมาในปี พ.ศ.2504 ประเทศไทย มีการนำ”แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่1” เข้ามาใช้ในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งสู่การผลิตเพื่อการส่งออกกระบวนการผลิตต่างๆ มุ่งเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม กรุงเทพมหานครถูกสนับสนุนให้เป็นเมืองศูนย์กลางของประเทศในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็น การผลิต การค้า การบริการ การส่งออก และนำเข้าธุรกิจทุก

ประเภท รวมทั้งศูนย์กลางทางด้านการบริหาร การเมือง การปกครองศูนย์กลางการขนส่ง และการคมนาคมทุกชนิดด้วยเหตุนี้จึงทำให้ กรุงเทพมหานคร (ฝั่งพระนคร และฝั่งธนบุรี) มีการพัฒนา รุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว เกิดการกระจุกตัวของความเจริญขึ้น

ผลจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ทำให้มีการปรับปรุงระบบสัญจรให้ทันสมัยเพื่อพัฒนากรุงเทพฯ ให้เป็นศูนย์กลาง มีการทำถนนตัดเส้นทางสายสำคัญออกไปทางเหนือ ได้ และทางตะวันออก มีการสร้างถนนขนาดใหญ่ มีการสร้างถนนแทนระบบ คูคลองที่มีอยู่เดิม แล้ววางท่อระบายน้ำลงไปแทนคลอง ที่เห็นได้ชัด คือ คลองสีลมถูกสร้างเป็นถนนสีลม คลองอรชรถูกถม และสร้างเป็นถนนอังรีดูนังต์ เป็นต้น เส้น ทาง ถนน ที่กระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ถนนสุขุมวิท พหลโยธิน และจรัลสนิทวงศ์ ทำให้การตั้งถิ่นฐานขยายมาทางด้านตะวันออก ทางเหนือ และแถบฝั่งตะวันตกตามระบบเส้นทางคมนาคมที่เกิดขึ้น

จากการพัฒนาให้กรุงเทพฯ เป็นเมืองศูนย์กลางของประเทศทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองศูนย์กลางที่โตเต็ยว ดึงดูดให้ผู้คนจากภูมิภาคต่างๆ เข้ามากระจุกตัวในกรุงเทพฯ มากขึ้น เมื่อผู้คนเข้ามา ก็เกิดความต้องการที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมากไปด้วย แต่ด้วยข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ ประกอบกับพื้นที่ชั้นในและชั้นกลางเริ่มมีความหนาแน่นอยู่แล้ว ทำให้ต้องหาทางออกโดยการออกไปสู่พื้นที่ชานเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกิดย่านอุตสาหกรรมในพื้นที่รอบนอกอยู่แล้ว จึงทำให้มีความต้องการแรงงานจำนวนมากเข้ามายังพื้นที่ เป็นการขยายตัวของพื้นที่เมืองไปสู่พื้นที่รอบเมืองหรือชานเมือง โดยในช่วงแรกมีแนวโน้มกระจายตัวออกไปทางแถบตะวันออกเฉียงเหนือ และด้านทิศเหนือ ในส่วนของพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือฝั่งธนบุรีก็เริ่มมีการกระจายตัวของแหล่งที่อยู่อาศัยอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ด้วยการคมนาคมที่สะดวกขึ้น แต่การกระจายตัวของเมืองดังกล่าวนี้เป็นการกระจายตัวอย่างไม่ได้มีการวางแผน ทำให้เกิดปัญหาเมืองเกิดขึ้นมากมาย ทั้งสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่ไม่เพียงพอไม่ครอบคลุมพื้นที่ การจราจรติดขัด เกิดภาวะมลพิษต่างๆ และต่อมาเกิดช่วงภาวะเศรษฐกิจไทยอยู่ในฐานะย่ำแย่ตกต่ำเพราะเกิดปัญหาสถาบันการเงินล้ม ซึ่งเป็นช่วงภาวะที่เกิดฟองสบู่แตก บรรดาที่ดินชานเมืองที่โดนกว้านซื้อ ทำเป็นบ้านจัดสรร โรงงาน ไม่สามารถขายหรือดำเนินการต่อไปได้ จนถูกปล่อยให้เป็นที่รกร้างขาดการใช้ประโยชน์ขึ้นมากมาย

เมื่อมองเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ชั้นในที่มีความแออัด หนาแน่นอยู่แล้ว ไม่สามารถที่จะขยายพื้นที่ได้มาก จึงทำให้ผู้คนที่ต้องการจะประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องใช้พื้นที่หรือผู้ที่ต้องการที่อยู่อาศัยมีขนาดกว้างขวางกว่าเดิม ก็ได้ออกไปนอกพื้นที่ไปอยู่บริเวณชานเมืองกันเป็นส่วนใหญ่ พวกชนชั้นแรงงานที่ได้เดินทางมาจากภูมิภาคต่างๆ ก็ได้

หลังไหลเข้ามาในพื้นที่ มีทั้งพื้ที่หาที่อยู่อาศัยได้ และพื้ที่หาไม่ได้จนกลายเป็นปัญหาคนจรจัดที่จะพบได้มากตามทีว่างสาธารณะต่างๆของพื้ที่

ในพื้ดินทีเป็นของเอกชนนั้น ได้มีการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ทีขาดการควบคุม ทำให้การใช้ประโยชน์ของพื้ดินไม่มีระเบียบและไม่คุ้มกับศักยภาพของพื้ที่ มีการปลูกสร้างอาคารกันตามใจชอบ อันปรากฏว่าย่านในเมืองมีอาคารหลายชนิดเข้าไปตั้งอยู่ เช่น คลังเก็บสินค้า โรงงาน ตลาด สนามแข่งม้า โรงเรียน ฯลฯ ตึกแถวก็ได้วิวัฒนาการมาเป็นย่านการค้ากระจัดกระจายอยู่ทั่วไป สภาพย่านการค้าแต่ละแห่งแออัดเบียดเสียด อาคารสูงๆต่ำๆขาดความเป็นระเบียบ ความสวยงาม และความกลมกลืนกันทางสถาปัตยกรรม การปลูกสร้างอาคารส่วนใหญ่นิยมวางอาคารไปตามความยาวของสองฟากถนนสายสำคัญ ชิดขอบทางเท้าทำให้พื้ดินเฉพาะด้านทีติดถนนมีคุณค่าในทางการค้า ถนนจึงแคบและคับคั่งด้วยการจราจร ทั้งยังต้องให้เป็นที่จอดรถด้วย ส่วนบริเวณพื้ดินด้านหลักตึกแถว ซึ่งถูกปิดกั้นและถูกทำลายสภาพแวดล้อมได้รับบริการสาธารณูปโภคไม่เพียงพอ ราคาจึงตกต่ำ และแปรสภาพเป็นแหล่งเสื่อมโทรมไปในที่สุด

ต่อมาเมื่อกรุงรัตนโกสินทร์มีอายุครบ 200 ปี เมื่อปี พ.ศ. 2525 รัฐบาลได้เห็นความจำเป็นทีจะต้องเร่งดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ในรูปโครงการแบบผสมผสาน เพื่อมุ่งประโยชน์ทั้งในด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม การควบคุมการก่อสร้าง และการใช้พื้ดินในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นเรียกว่า คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ให้มีหน้าที่กำหนดนโยบายและแผนงานในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ กำหนดหลักเกณฑ์ การก่อสร้างอาคารบริการพื้ฐานทั้งในด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ทีจำเป็นตลอดจนการอนุรักษ์ปรับปรุงบริเวณทีมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์สถานและโบราณสถาน

ภาพที่ 5.22 ผังการใช้พื้ดิน พ.ศ. 2501

5.5.1 การตั้งถิ่นฐาน

กรุงเทพฯ ได้มีการพัฒนาจนกลายเป็นมหานครที่มีการเชื่อมโยงถึงกันได้อย่างรวดเร็ว ต่อเนื่องและเข้าถึงได้ในทุกพื้นที่ โดยมีถนนเป็นตัวแปรสำคัญ การตั้งถิ่นฐานในแบบเดิมที่อยู่กับน้ำ จึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง ประกอบกับลำคลองต่างๆ ถูกลดบทบาทลงไปมาก คลองบางแห่งถูกถมกลายเป็นถนน บางแห่งตื้นเขิน การตั้งถิ่นฐานจึงขึ้นอยู่กับแนวถนนเป็นหลัก เมื่อมีถนนตัดผ่านไปในพื้นที่ทาง ก็จะมีบ้านเรือน ร้านค้า ติดตามไปตามแนวถนน

บริเวณพื้นที่ภายในพระนครชั้นใน หรือพื้นที่ภายในกำแพงเมืองในอดีต มีความหนาแน่นมาก จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานจึงออกไปในทิศทางต่างๆ ตามแนวถนนสายสำคัญ

ทางด้านทิศเหนือ ขยายตัวไปตามแนวถนนพหลโยธิน และวิภาวดีรังสิต ไปจนถึงจังหวัดปทุมธานี และตามแนวถนนกรุงเทพ-นนทบุรี ไปจนถึงปากเกร็ด โดยส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ราชการ(ทหาร) และที่อยู่อาศัยในรูปแบบของบ้านจัดสรร

ทางด้านทิศตะวันออก ไปตามแนวถนนลาดพร้าว ถนนรามคำแหงไปจนถึงบางกะปิ และถนนเพชรบุรี ถนนพระรามที่4 โดยมีถนนซอยเชื่อมกันระหว่างถนนสายหลัก เพื่อให้มีความเชื่อมโยงกันระหว่างถนนสายหลัก และเป็นการเปิดพื้นที่ให้สามารถเข้าถึงได้ และยังมีมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นปัจจัยหนึ่งในการดึงดูดให้เมืองขยายตัวไปทางด้านนี้

ทางด้านทิศใต้ ไปตามถนนสุขุมวิทจนถึงเมืองสมุทรปราการ และตามแนวถนนปู่เจ้าสมิงพรายทางด้านฝั่งธนบุรี ได้ขยายตัวไปตามแนวถนนสุขสวัสดิ์ ในบริเวณนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม คลังสินค้า เพราะสะดวกในการขนส่งไปตามท่าเรือ และยังมีมีการขยายตัวของที่อยู่อาศัยในรูปแบบของหมู่บ้านจัดสรรเป็นจำนวนมากด้วย

ทางด้านทิศตะวันตก ตามแนวถนนจรัลสนิทวงศ์ ถนนเพชรเกษม ถนนเอกชัย และถนนพระเจ้าตากสิน แต่จะขยายตัวช้ากว่าทางด้านทิศอื่น โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรมปะปนกับที่พักอาศัย อุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม

5.5.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากจากยุครัชกาลที่ 7- 8 โดยติดอยู่กับถนน หันหลังให้กันน้ำ ใช้แนวถนนเป็นหลักในการตั้งถิ่นฐาน บริเวณริมถนนส่วนใหญ่จะเป็นอาคารลักษณะตึกแถว ซึ่งล้อมรอบบ้านที่ยังอยู่ด้านใน มีเพียงทางเข้าออกเป็นตรอกเล็กๆ ใน

บางพื้นที่กลุ่มที่อยู่อาศัยด้านในได้กลายเป็นชุมชนแออัด รูปแบบต่างๆไม่ได้เปลี่ยนไปมาก แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางสังคมเสียมากกว่า

5.5.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์มีความหนาแน่นไปด้วยผู้คนที่อยู่อาศัยและประกอบกิจกรรมในด้านต่างๆอย่างมากมาย เมืองได้ขยายตัวไปจากศูนย์กลางเดิมกลายเป็นกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เช่น นนทบุรี นครปฐม ปทุมธานี เป็นต้น ภายในบริเวณพื้นที่เขตพระนครที่เป็นศูนย์กลางเดิมได้กลายเป็นย่านสถาบันราชการ ย่านพาณิชยกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปแบบผสม คือ ใช้เป็นที่พักอาศัยมาก่อนแล้วค่อยๆเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่จากลักษณะบ้านเดี่ยวมีบริเวณกว้างขวางของขุนนาง คหบดี มาสู่การแบ่งพื้นที่ริมถนนปลูกสร้างห้องแถวล้อมรอบเพื่อทำการค้าชั้นล่างและอยู่อาศัยชั้นบน เมื่อมีการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น บ้านเดี่ยวเหล่านี้ก็มักจะถูกแทนที่ด้วยอาคารพาณิชย์ตามลำดับ ซึ่งเกิดขึ้นทั่วไปในพื้นที่ แต่ในบางบริเวณที่กิจกรรมการค้ายังขยายตัวไม่ถึง ก็ยังคงสภาพเป็นแหล่งที่พักอาศัย แต่ก็เปลี่ยนแปลงสภาพการอยู่อาศัยไปในลักษณะต่างๆ คือการอยู่อาศัยด้านหลังตึกแถวอาคารพาณิชย์ การอยู่อาศัยแบบชุมชนแออัด และการอยู่อาศัยแบบบ้านมีบริเวณของผู้มีฐานะเช่นเดิม

5.5.4 ลักษณะสถาปัตยกรรม

ช่วงหลังจากที่ประเทศไทยเริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมาสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ในช่วงเวลานั้นนอกเหนือจากที่อยู่อาศัย ซึ่งมีทั้งบ้านเดี่ยวของเอกชน หมู่บ้านจัดสรรและโครงการเคหะสงเคราะห์ที่รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการแล้ว อาคารประเภทที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจและพาณิชยกรรมเริ่มมีมากขึ้น รวมทั้งตึกแถวและอาคารเดี่ยว เพื่อสอดคล้องต่อการพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ระบบการผลิตทางอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ในระยะปลายของช่วงนี้เริ่มมีอาคารประเภทโรงงานและศูนย์การค้า อาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารแนวราบหรืออาคารที่มีความสูงขนาดกลางไม่เกิน ๑๐ ชั้น รูปแบบอาคารส่วนใหญ่มักมีรูปแบบสากลที่เป็นการประยุกต์จากอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกเน้นการตอบสนองต่อสภาพดินฟ้าอากาศ และการใช้สอยเป็นหลัก อาคารทั่วไปมีลักษณะเรียบง่าย ตรงไปตรงมาและไม่มีส่วนละเอียดตกแต่งอาคารนัก

ช่วงที่ประเทศไทยมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างอาคารประกอบกิจการ โรงแรม อาคารสำนักงาน ธนาคารและสถาบันการเงิน ศูนย์การค้า และโครงการที่พักอาศัยประเภทหมู่บ้านจัดสรร รวมทั้งเริ่มมีการก่อสร้างอาคารชุดพักอาศัย ในระยะปลายของช่วงนี้อีกด้วย ลักษณะอาคารประเภทที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจ ส่วนใหญ่เป็นอาคารสูงขนาดกลางประมาณ

๑๐ ชั้น หรือมากกว่าไม่มากนัก มีรูปทรงไม่ซับซ้อน รูปแบบส่วนใหญ่เป็นแบบสากล และประยุกต์รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกให้เข้ากับสภาพดินฟ้าอากาศ วัสดุก่อสร้าง โดยลักษณะเด่นของอาคารคือ มักมีส่วนยื่นของอาคารเพื่อกันแดดในลักษณะที่เป็นทางนอน หรือแผงกันแดดแบบโปร่งเป็นตารางหรือรูปแบบต่างๆ คลุมภายนอกด้านหน้า แนวผนังและหน้าต่างจะถอยร่นเข้าไปภายในหลังแผงกันแดดนี้ วัสดุก่อสร้างและตกแต่งอาคารหลากหลายมากขึ้นเรื่อยๆ

5.5.5 การคมนาคม

ถนนเป็นเส้นทางการคมนาคมหลักของเมืองมาตั้งแต่ในสมัยยุครัตนโกสินทร์ที่ 6 จนมาถึงในยุคสมัยนี้ ถ้าคลองหลายสายที่เคยเป็นเส้นทางการสัญจรของผู้คนในเขตพระนครจึงแปรสภาพไปถูกถมทำเป็นถนนบ้าง ตื้นเขินบ้าง คงเหลือไว้แต่คลองสายสำคัญที่มีอยู่มาตั้งแต่ยุคแรก ได้แก่ คลองคูเมืองเดิม คลองรอบกรุง คลองหลอด คลองมหานาค แต่ก็ไม่ได้ถูกใช้เป็นเส้นทางการสัญจรหลักเหมือนในอดีต รวมทั้งกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจที่เคยผูกติดอยู่กับคลองก็ได้จางหายไป

ถนนภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์หลายสายเป็นถนนที่ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่ยุคแรกๆ จึงมีขนาดเล็กและยากต่อการขยายให้กว้างขึ้น ทำให้การเดินทางภายในพื้นที่เกิดปัญหาการจราจรติดขัดมาก จนต้องมีการแก้ปัญหาการจราจร ทั้งการจัดระบบจราจร และการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่มขึ้น อีก 2 สะพาน คือสะพานพระปกเกล้า จะอยู่ขนานกับสะพานพุทธฯ ช่วยแบ่งเบาภาระการจราจรในบริเวณนั้น และสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ที่ช่วยทั้งแก้ปัญหาการจราจร แล้วยังเปิดพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกให้เชื่อมโยงกิจกรรมกับฝั่งพระนครอีกด้วย

ในยุคนี้กรุงเทพฯ ได้ขยายตัวจากเขตใจกลางพระนครออกไปมาก คนในเขตพระนครก็มีความจำเป็นที่จะต้องเดินทางออกไปประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมภายนอกพื้นที่ ก็เช่นเดียวกับคนนอกพื้นที่ที่จะเดินทางเข้ามาในเขตพระนคร จึงทำให้เกิดรูปแบบการเดินทางแบบต่างๆ ขึ้นมารองรับ ไม่ว่าจะเป็น รถโดยสารประจำทาง ที่มีการแบ่งเส้นทางหมายเลข และเส้นทางในการเดินทาง รถโดยสารรับจ้าง เช่น รถสามล้อ(ตุ๊กตุ๊ก) รถแท็กซี่ เรือโดยสาร ซึ่งเป็นที่นิยมสำหรับการเดินทางข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรี มีท่าเรือโดยสารที่สำคัญอยู่หลายท่า เช่น ท่าพระจันทร์ ท่าพระอาทิตย์ ท่าช้าง เป็นต้น โดยเฉพาะท่าพระจันทร์ซึ่งอยู่ใกล้กับสถานศึกษา โรงพยาบาล สถานที่ราชการ จึงกลายเป็นจุดรับส่งผู้คนข้ามฝั่งที่มีความคึกคัก เต็มไปด้วยผู้คน จนเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นมา มากมาย พัฒนาจนกลายเป็นย่านการค้าที่สำคัญย่านหนึ่งของเกาะรัตนโกสินทร์

5.5.6 สภาพชีวิตสังคมเมือง

เป็นสมัยที่มีการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน โดยรับเอาวิทยาการของชาติตะวันตกมาใช้ในการพัฒนา ประเทศเข้าสู่ยุคทุนนิยมอุตสาหกรรม กรุงเทพมหานครมีการขยายตัวรวดเร็ว และกลายเป็นศูนย์กลางของประเทศในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ. 2504 ที่ได้มีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 มาใช้ ทำให้กรุงเทพมหานครมีการพัฒนารุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว เกิดการกระจุกตัวของความเจริญ ซึ่งเป็นแรงดึงดูดให้มีผู้คนจากภูมิภาคต่าง ๆ หลั่งไหลเข้ามาสู่กรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีการขยายตัวของเมืองออกไปเป็นบริเวณกว้าง โดยที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่เป็นพื้นที่ชั้นในสุด และเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเมืองเก่า ถูกลดบทบาท ทั้งความเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครอง ศูนย์กลางเศรษฐกิจ และแหล่งรวมความเจริญ ประกอบกับค่านิยมจากชาติตะวันตก จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองภายในพื้นที่

5.5.6.1 คน

ผู้คนที่อยู่ภายในพื้นที่ย้ายออกไปสู่พื้นที่รอบนอกมากขึ้น จากความหนาแน่นสูงของการใช้ที่ดินในเกาะรัตนโกสินทร์ กับข้อจำกัดของการขยายตัวของอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ และจากการที่กรุงเทพมหานครขยายตัวออกไป เกิดแหล่งความเจริญใหม่ขึ้นหลายแห่ง และถูกแทนที่ด้วยผู้คนจากภายนอกพื้นที่ที่โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแรงงานแฝงเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้คนภายในเกาะรัตนโกสินทร์เกิดความแปลกหน้ากันของผู้คนในละแวกบ้าน มีความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมันกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีผู้คนที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่เข้ามาทำงาน เรียนหนังสือ และประกอบกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ และทางสังคม วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ จึงทำให้มีความหลากหลายของผู้คน แต่ไม่ใช่ความหลากหลายของเชื้อชาติเหมือนในสมัยก่อน แต่เป็นความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาใช้พื้นที่

5.5.6.2 ระบบกิจกรรม

1) กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมทางเศรษฐกิจได้มีการขยายตัวออกไปนอกพื้นที่เขตพระนคร เกิดเป็นย่านการค้าใหม่ ๆ ขึ้นมาหลายย่าน เช่น ย่านวรจักร ที่เป็นย่านการค้าเครื่องยนต์และอะไหล่ยนต์ ย่านสวนมะลิ บริเวณดิตริมถนนบำรุงเมือง จะเป็นร้านค้าเฟอร์นิเจอร์ และด้านหลังตึกแถวยังเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่ของธนาคารศรีนคร ธนาคารมหานคร และธนาคารกรุงเทพ ต่อเนื่องไปก็จะเป็นย่านยศเส ที่จะเป็นย่านขายสินค้าประเภทเครื่องกีฬา เป็นต้น ประกอบกับย่านการค้าเก่าที่ยังคงเป็นย่านการค้าที่คึกคักมาตั้งแต่สมัยยุคต้นๆ เช่นย่านลำเพ็ญ เป็นย่านขาย

เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องประดับ เครื่องใช้เบ็ดเตล็ด ย่านราชวงศ์ เป็นที่ตั้งของสถาบันการเงิน ย่านเยาวราช เป็นแหล่งสินค้าอุปโภค บริโภคจากเมืองจีน เป็นต้น ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ตามย่านต่างๆภายในเขตพระนครได้ลดบทบาทลงไปบ้าง จากที่พื้นที่เคยเป็นศูนย์กลางทาง พาณิชยกรรมในสมัยก่อน

ย่านการค้าภายในพื้นที่เขตพระนครก็ได้มีการพัฒนาปรับตัวตาม สภาวะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมมาโดยตลอด จนกระทั่งมาถึงในยุค สมัยนี้ ซึ่งบางแห่งก็ได้เปลี่ยนลักษณะกิจกรรมไปจากเดิมเพื่อให้อยู่รอดจากสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ซึ่งย่านต่างๆมีดังนี้

ย่านท่าพระจันทร์ เป็นย่านที่พัฒนามาจากท่าเรือที่เป็นจุดรับส่ง ผู้คนระหว่างฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี มีผู้คนมาใช้เป็นจำนวนมากตลอดทั้งวัน เนื่องจากใน บริเวณใกล้เคียงนี้เป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลศิริราชและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงเกิดกิจกรรม การค้าที่รองรับผู้คนในบริเวณนี้ สินค้าหลักคืออาหารสำเร็จรูป และมีร้านอาหารอยู่มากมาย

ย่านท่าช้าง เป็นท่าเรือที่สำคัญอีกท่าหนึ่ง จะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย และใช้ประกอบธุรกิจ บริษัทขนส่งท่าช้าง ห้างสโมสรข้าราชการจัดจำหน่ายและรับตัดเครื่องแบบ ข้าราชการทุกเหล่า บริเวณด้านหน้ายังเป็นตลาดขายของเบ็ดเตล็ด ซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่ก็เป็นผู้คนที่เดินทางสัญจรข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา

ย่านท่าเตียน ย่านเก่าแก่เป็นแหล่งชุมชนมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ต่อมาได้รวมกับตลาดท้ายสนม และเมื่อในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการสร้างตึกแถว 2 ชั้นล้อมรอบ ตลาดใหญ่ไว้ภายในตึก ชั้นล่างของตึกแถวจึงใช้เป็นที่ทำการค้า ชั้นบนใช้เป็นที่พักอาศัย ตลาด ท่าเตียนเป็นตลาดที่มีการค้าเฉพาะตัว คือ ขายอาหารแห้ง เช่น พริกแห้ง กะปิ น้ำปลา ของแห้ง จากทะเล แต่เนื่องด้วยสภาพของอาคารที่มีความเก่าแก่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-7 ได้ถูกผลกระทบ จากแรงสั่นสะเทือนของรถบรรทุกที่เข้ามาขนส่งสินค้าเข้า-ออก จึงทำให้รัฐบาลมีนโยบายย้าย กิจกรรมการค้าของตลาดท่าเตียนออกไปบริเวณชานเมือง กิจกรรมการค้าในย่านนี้จึงลดลงไป จนเริ่มซบเซา บางส่วนก็ได้เลิกกิจการไป

ย่านบางลำพู มีการพัฒนาการมายาวนาน นับตั้งแต่เป็นตลาดน้ำ ที่ขายสินค้าทางเรือหรือว่าตามเรือแพ จนกลายมาเป็นย่านการค้าที่สำคัญในระดับเมืองและใน ระดับประเทศ ซึ่งเป็นแหล่งจำหน่ายเสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องประดับสตรี เครื่องแต่งกาย รวมไปถึง อาหารและของให้เบ็ดเตล็ด แล้วยังเป็นที่ตั้งของห้างสรรพสินค้าหลายแห่ง เช่น ห้างตั้งฮ้างตั้ง ห้างบางลำภูสรรพสินค้า สหกรณ์กรุงเทพ เป็นต้น ในพื้นที่ใกล้เคียงก็ได้มีการพัฒนาจากที่เคย

เป็นที่อยู่อาศัย กลายเป็นเกสต์เฮาส์ โรงแรม หอพัก โดยเฉพาะบริเวณถนนข้าวสารที่เป็นที่นิยมของชาวต่างชาติในการเข้ามาพักอาศัย

ย่านเสาชิงช้า เป็นย่านที่จะมีพื้นที่เกี่ยวเนื่องกันเป็นบริเวณกว้าง ตั้งแต่บริเวณถนนบำรุงเมืองที่เป็นย่านสังฆภัณฑ์ ที่ขายเครื่องสังฆภัณฑ์มาตั้งแต่อดีต นับว่าเป็นย่านที่ยังคงกิจกรรมการค้าเดิมได้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะกินบริเวณตั้งแต่สี่กั๊กเสาชิงช้า มาตามแถว 2 ฝั่งถนนบำรุงเมืองจนถึงสำราญราษฎร์ และยังกินบริเวณเข้าไปถึงอาคารด้านหลังตึกแถว บริเวณชุมชนซอยตี๊กดิน ที่เป็นชุมชนพักอาศัย อยู่ใกล้กับศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ซึ่งในอดีตเป็นที่ตั้งของตลาดเสาชิงช้า ได้มีการสร้างอาคารพาณิชย์ขึ้นตามริมถนนมากขึ้น เพื่อใช้เป็นหอพัก แฟลต และประกอบอาชีพขายอาหารรองรับกับข้าราชการในศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร

ย่านแพรง่นรา แพรง่นสรรพศาสตร์ และแพรง่น๓๓๓ เดิมเป็นย่านที่อยู่อาศัยของขุนนาง คหบดี เป็นบ้านหลังใหญ่ๆ มีการประกอบการค้าบ้าง แต่เกิดเพลิงไหม้จึงทำให้สภาพมีการเปลี่ยนแปลง ในบริเวณนี้ยังมีบ้าน อาคาร ตึกแถวเก่าอยู่มาก ใช้ประกอบการค้าในการขายอาหารสำเร็จรูป ให้แก่ข้าราชการกระทรวงและกรมต่างๆในพื้นที่ใกล้เคียง

ย่านวังบูรพา และพาหุรัด เป็นย่านการค้าที่มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็ว มรดอาคารสูงเกิดขึ้นมากมาย ประกอบกิจการห้างสรรพสินค้า โรงแรม ธนาคาร ฯลฯ สินค้าที่ขายกันมากจะเป็นพวกแผ่นเสียง เทป วิทยุ หนังสือ โดยพื้นที่จะต่อเนื่องกับย่านการค้าที่สำคัญของเมืองอีกย่านหนึ่ง คือ ย่านพาหุรัด จะขายสินค้าประเภทเสื้อผ้า ผ้าเครื่องประดับสตรี ของชำร่วยและชุดเจ้าสาว ผู้ประกอบการจะมีทั้งชาวไทย จีน และแขก

ย่านปากคลองตลาด ศูนย์รวมของสินค้าทางการเกษตร ทั้งพืช ผัก ผลไม้ ดอกไม้ทุกประเภททุกชนิด เป็นตลาดที่มีความสำคัญในระดับประเทศ ที่มีการพัฒนามาตั้งแต่สมัยยุคแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ และมีความสำคัญมากขึ้นเมื่อมีการสร้างสะพานพุทธในสมัยรัชกาลที่ 7 ย่านปากคลองตลาดได้ขยายพื้นที่ออกไปเป็นบริเวณกว้างตั้งแต่ปากคลองตลาดไปถึงสะพานพุทธ และข้ามถนนจักรเพชร ไปจนถึงโรงเรียนเสาวภา บ้านหม้อ

นอกจากย่านต่างๆเหล่านี้แล้วในช่วง พ.ศ. 2501 ยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญเกิดขึ้นในพื้นที่เขตพระนคร คือ ตลาดนัดสนามหลวง เป็นตลาดที่ดึงดูดให้ผู้คนจากทั่วทุกสารทิศ ไม่ว่าจะคนในกรุงเทพฯ หรือเขตปริมณฑล ให้เข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้า ด้วยทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม คือ มีพื้นที่กว้างใหญ่ การคมนาคมสะดวก ทั้งยังเป็นศูนย์กลางความเจริญที่สำคัญของประเทศ ประกอบกับมีสินค้าหลากหลายชนิดให้เลือกซื้อ มีราคายุติธรรม จึงทำให้เป็นที่นิยมของผู้คน ตลาดนัดสนามหลวงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำให้มีการพบปะกันของผู้คนมากหน้าหลายตา มีผู้คนทุกระดับ ในหลายพื้นที่เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน และยังผูกพันกับวิถีการ

ดำเนินชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะชาวกรุงเทพฯ และปริมณฑลมาโดยตลอด จนถึงปีพ.ศ. 2525 ได้ถูกย้ายให้ไปอยู่บริเวณสวนจตุจักร และได้มีการพัฒนาต่อมาจนกลายเป็นตลาดนัดที่มีชื่อเสียงในระดับโลก

เมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นได้ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจในย่านต่างๆ เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มกันมาตั้งแต่ในอดีตและพัฒนามาถึงปัจจุบันและบางส่วนเกิดขึ้นเพื่อรองรับกับสภาพแวดล้อมในบริเวณรอบข้าง ผู้คนที่เข้าไปประกอบกิจกรรมต่างๆ ในย่านการค้าเหล่านี้ก็มีทั้งผู้คนภายในย่านเอง บริเวณใกล้เคียงๆ โดนครอบ ผู้คนในระหว่างย่าน และผู้คนจากภายนอกพื้นที่เขตพระนคร ทำให้เกิดความหลากหลายของผู้คนที่ได้เข้ามาพบปะ มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน แต่ต่อมาเมื่อกรุงเทพฯ ขยายตัวออกจากศูนย์กลางไปมาก กิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือย่านการค้าก็ได้เกิดขึ้นใหม่หลายแห่ง จึงทำให้ผู้คนภายนอกที่เคยเดินทางเข้ามาในพื้นที่ลดน้อยลง แม้แต่คนในพื้นที่เองก็ยังคงออกไปประกอบกิจกรรมในย่านภายนอกด้วย ทำให้ย่านบางแห่งภายในพื้นที่เริ่มซบเซาลงไป และกำลังหาทางดำเนินต่อไปในอนาคต

2) กิจกรรมทางสังคม

ภายในพื้นที่เกิดกิจกรรมทางสังคมหลากหลายระดับ ทั้งในระดับชุมชนที่ก็ยังคงเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี เช่น การทำบุญตักบาตร งานบุญต่างๆ (ขึ้นบ้านใหม่ งานบวช ฯลฯ) เป็นต้น ซึ่งมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรม เช่นในอดีต ในระดับย่านที่ก็เป็นงานประจำปีต่างๆ ที่บางย่านได้มีการรวมกันของผู้คนภายในย่าน ทั้งผู้อยู่อาศัยและผู้ประกอบกิจการ และในระดับเมืองและระดับประเทศ ที่จะเป็นงานพระราชพิธีต่างๆ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณี เช่น งานจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประเพณีการสงฆ์น้ำพระในเทศกาลสงกรานต์ งานลอยกระทง ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะเกิดขึ้นทุกปี เป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยที่บริเวณท้องสนามหลวงจะเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีสำคัญเหล่านี้ นอกจากนี้กิจกรรมทางสังคมที่เกี่ยวกับการเมืองก็เกิดขึ้นอย่างชัดเจนขึ้น ตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง บริเวณท้องสนามหลวงได้กลายเป็นเวทีทางการเมืองของพรรคการเมืองต่างๆ ในการปราศรัยหาเสียง รวมไปถึงการรวมกลุ่มแสดงความคิดเห็นทางการเมืองของประชาชน ทั้งในบริเวณท้องสนามหลวงต่อเนื่องไปตามถนนราชดำเนิน

5.5.6.3 พื้นที่

มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของสถานที่ราชการ สถานศึกษา ร้านค้า และชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบที่แตกต่างจากเดิม ที่เป็น วัด ชุมชน และแม่น้ำลำคลอง โดยจะเป็นความสัมพันธ์ของผู้คนที่มีกิจกรรมการใช้สถานที่ต่าง ๆ กับระยะทาง ที่มีความเชื่อมโยงกัน

เช่น การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของกิจกรรมและสถานที่ที่รองรับบรรดานักกฎหมาย ตั้งแต่สถานที่ราชการอย่างกระทรวงยุติธรรม ศาลอาญา ศาลแพ่ง ศาลอุทธรณ์ ศาลฎีกา กับสำนักงานทนายความที่อยู่ด้านนอกคลองคูเมืองเดิม และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เป็นสถานศึกษา หรืออย่างบริเวณย่านเสาชิงช้าที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมการผลิตสินค้าอย่างบ้านบาตร บ้านสอย กิจกรรมการค้าบริเวณย่านสังฆภัณฑ์ถนนบำรุงเมือง และผู้คนที่เข้ามาซื้อสินค้าสังฆภัณฑ์ที่จะนำไปใช้ที่ศาสนสถานบริเวณรอบ ๆ คือ วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดมหรณพาราม วัดราชนัดดา วัดเทพธิดาราม ซึ่งเป็นความเกี่ยวข้องกันของผู้คน และกิจกรรมที่มาสัมพันธ์กับพื้นที่

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

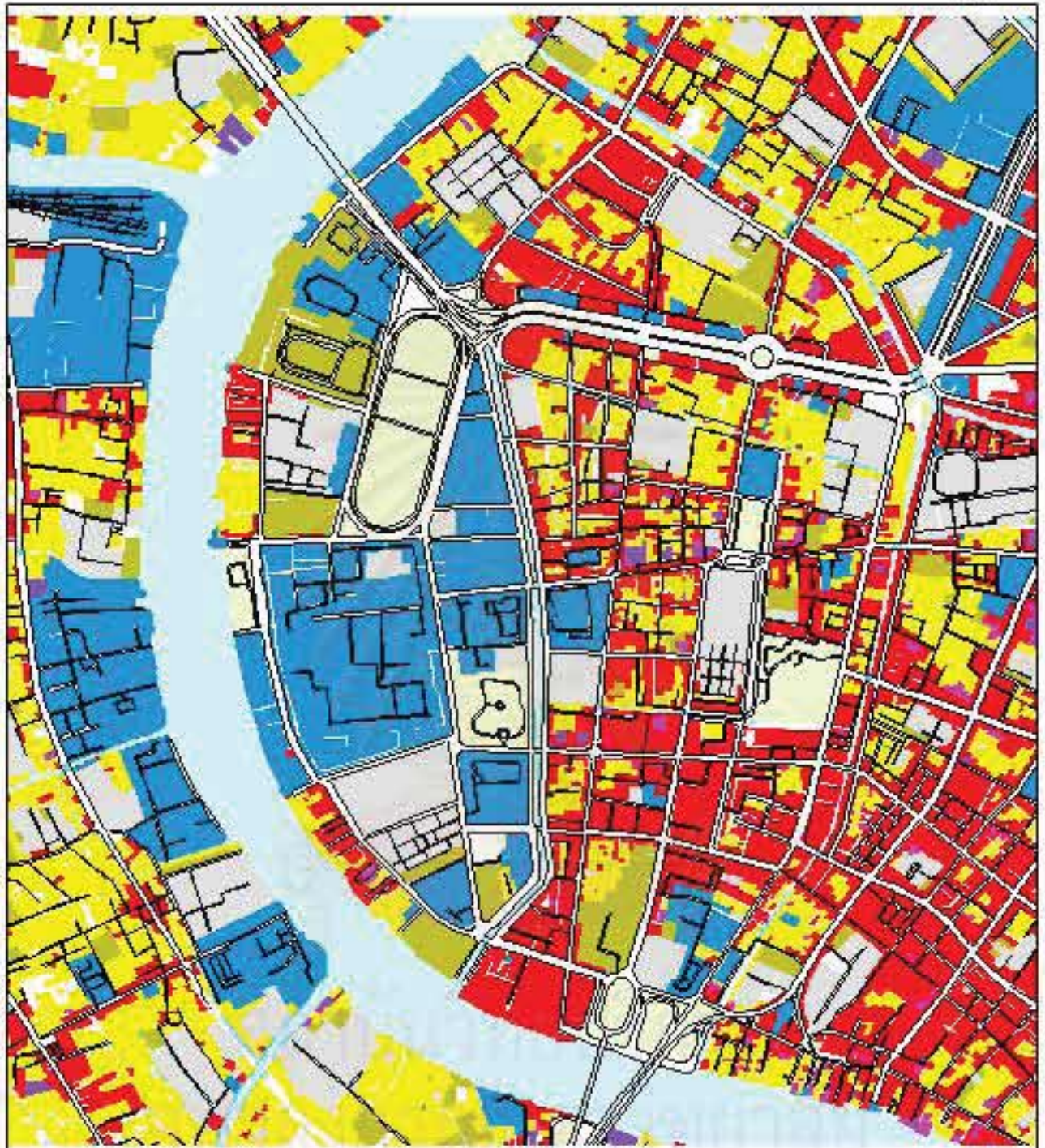

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 5.11 กษัตริย์ประชาธิปไตย พ.ศ. 2529

ที่มา สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

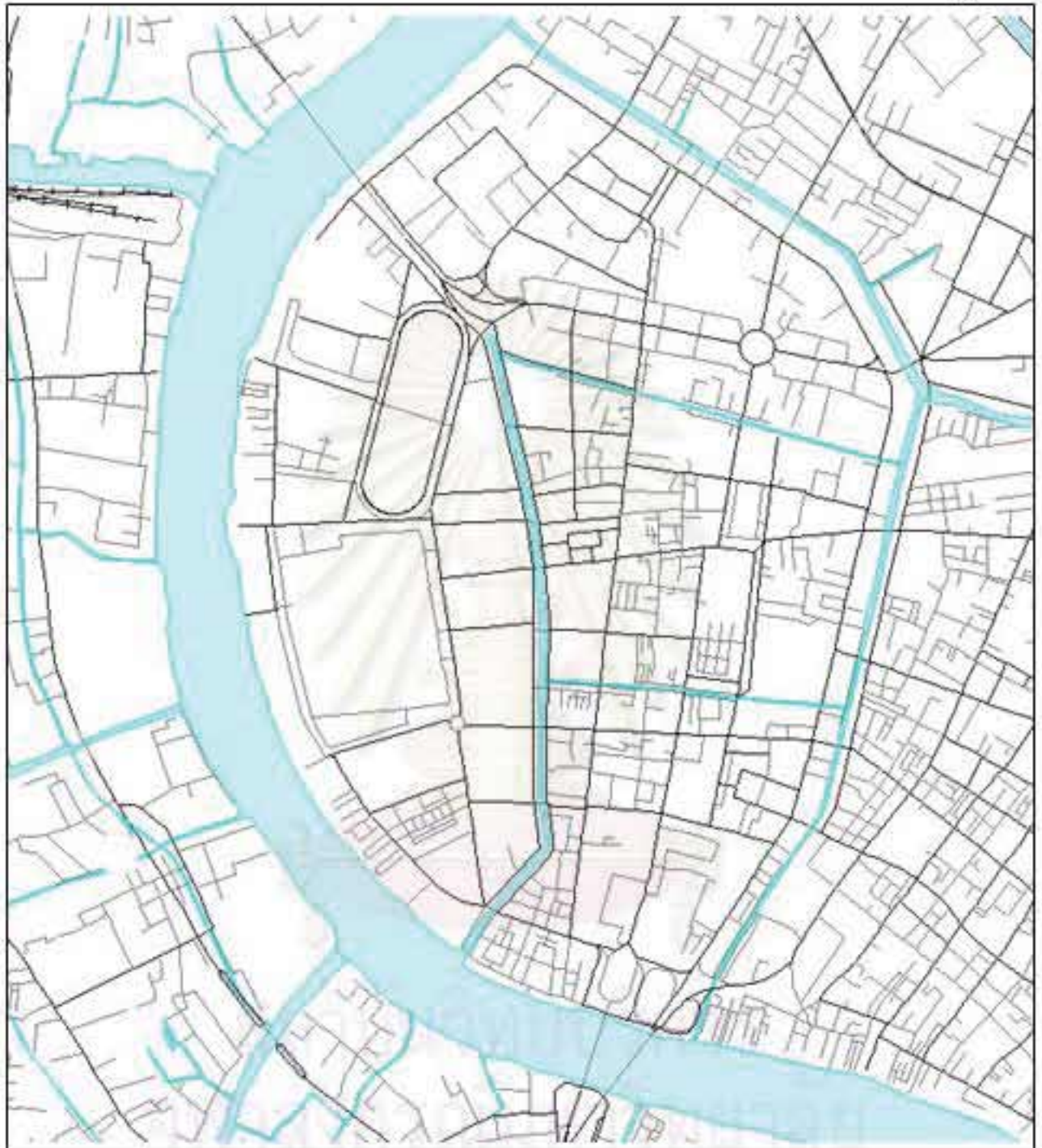
การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.12 กว้าใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน

ที่มา สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
 แผนที่ 5.13 โครงข่ายการคมนาคมสมัยรัชกาลที่ 9-ปัจจุบัน

0 0.5 1.0
 กิโลเมตร

สัญลักษณ์

- แม่น้ำ ลำคลอง
- ถนน
- ทาสถไฟ

ที่มา สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

5.6 สรุปการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์

จากการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ในยุคอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน ทั้ง 4 ช่วงดังกล่าว ทำให้ทราบถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองที่เกิดจากปัจจัยทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ในแต่ละช่วงการศึกษา จากยุคเริ่มต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ที่เป็นช่วงแห่งการก่อร่างสร้างเมือง โดยยึดแบบความรุ่งเรืองในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ทำให้วิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีของผู้คนยังเป็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับแม่น้ำลำคลอง มีวังเจ้านาย และวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ผู้คนภายในพระนครมีหลากหลายเชื้อชาติ จากการที่แต่ละกลุ่มอพยพหนีภัยสงครามเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในกำแพงพระนคร โดยแต่ละกลุ่มเชื้อชาติมีเอกลักษณ์ที่เฉพาะตัว ต่อมาเมื่อมีการเข้ามาของชาติตะวันตก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเมืองที่สำคัญ อย่างการเกิดระบบการสัญจรทางบกอย่างมีรูปแบบขึ้น ซึ่งเป็นผลมาสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เคยขยายตัวไปตามแนวแม่น้ำลำคลอง มาเป็นการขยายตัวไปตามแนวถนน และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของอาคารบ้านเรือน มีการสร้างตึกแถวที่ไว้สำหรับอยู่อาศัยและค้าขาย กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงขยายตัวบนบกมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเสรีภาพทางการค้ามากขึ้น มีชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขาย เปิดห้างร้านอยู่ทั่วเมือง ภายในพระนครจึงมีความหลากหลายของผู้คน เชื้อชาติ กิจกรรมการค้า และจากการที่มีการยกเลิกระบบศักดินา เลิกทาส ทำให้ผู้คนมีอิสระในการประกอบอาชีพ การขยายตัวของกิจกรรมการค้าจึงสูงขึ้น ทั้งผู้คนและกิจกรรมต่าง ๆ ก็ยังเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับวัง วัด และแม่น้ำลำคลอง ในส่วนของถนน กับที่ว่างก็เริ่มมีบทบาทมากขึ้น

เมืองมีการพัฒนาต่อเนืองมา โดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้มีความเจริญทางด้านวัตถุต่าง ๆ จากประเทศในยุโรป และสหรัฐอเมริกา ถูกถ่ายทอดมาสู่ประเทศไทย ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไปตามอย่างชาติตะวันตกมากขึ้น จนกระทั่งการพัฒนาได้หยุดชะงักในภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำโลกทั่วโลก (พ.ศ. 2473 - 2474) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศ (พ.ศ. 2475) และสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482 - 2488) ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นอย่างมาก ผู้คนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกันก็ต้องดิ้นรนเอาตัวรอดในสภาวะเศรษฐกิจตก และสงคราม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนจึงเริ่มลดลง และเมื่อมีการสร้างสะพานพุทธฯ เชื่อมฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรี ก็ยิ่งทำให้ผู้คนเริ่มย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานภายนอกพื้นที่ เพื่อหนีจากความหนาแน่นของการใช้ที่ดินในเขตพระนคร ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้คน กิจกรรม และพื้นที่ได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม วังมีบทบาทลดลง และถูกใช้เป็นสถานที่ราชการ สถานศึกษา ถนนมีบทบาทในการสัญจร และการตั้งถิ่นฐานอย่างเต็มตัว

โครงการการสัญจรทางบกจึงเป็นปัจจัยสำคัญสิ่งหนึ่งในการขยายตัวของเมือง และยังทำให้เกิดการพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งในช่วงต่อมาเป็นสมัยที่มีการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน โดยรับเอาวิทยาการของชาติตะวันตกมาใช้ในการพัฒนา ประเทศเข้าสู่ยุคทุนนิยมอุตสาหกรรม กรุงเทพมหานครมีการขยายตัวรวดเร็ว และกลายเป็นศูนย์กลางของประเทศในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ. 2504 ที่ได้มีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 มาใช้ ทำให้กรุงเทพมหานครมีการพัฒนารุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว เกิดการกระจุกตัวของความเจริญ ซึ่งเป็นแรงดึงดูดให้มีผู้คนจากภูมิภาคต่าง ๆ หลั่งไหลเข้ามาสู่กรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก ผู้คนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานภายนอกพื้นที่มากขึ้น จากการขยายตัวของเมืองออกไปเป็นบริเวณกว้าง โดยที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่เป็นพื้นที่ชั้นในสุด และเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเมืองเก่า ที่ถูกลดบทบาทความเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครอง ศูนย์กลางเศรษฐกิจ และแหล่งรวมความเจริญ โดยมีแหล่งศูนย์กลางใหม่เกิดขึ้นภายนอกพื้นที่ อีกทั้งยังมีข้อจำกัดในการขยายตัวของอาคารบ้านเรือน ได้มีกลุ่มแรงงานแฝงเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้คนภายในเกาะรัตนโกสินทร์เกิดความแปลกหน้ากันของผู้คนในละแวกบ้าน มีความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมันกันมากขึ้น และมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาใช้พื้นที่ ในความสัมพันธ์ของพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของสถานที่ราชการ สถานศึกษา ร้านค้า และชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบที่แตกต่างจากเดิม ที่เป็น วัด ชุมชน และแม่น้ำลำคลอง โดยจะเป็นความสัมพันธ์ของผู้คนที่มีกิจกรรมการใช้สถานที่ต่าง ๆ กับระยะทาง ที่มีความเชื่อมโยงกัน แต่นับวันความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และพื้นที่นี้ก็ยิ่งลดน้อยลง จากการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร และการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ โดยที่ไม่ได้มองถึงความสัมพันธ์ของคน กิจกรรม และพื้นที่

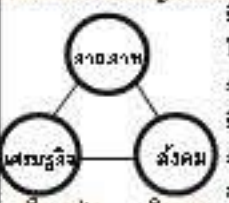

ดังนั้น กระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ จึงมีผลมาจากปัจจัยทั้ง 3 ด้าน คือ ปัจจัยทางด้านกายภาพ ได้แก่ การขยายตัวของเมือง การพัฒนาโครงการคมนาคมทางบก การใช้ประโยชน์ที่ดิน และลักษณะของสถาปัตยกรรม (อาคารบ้านเรือน) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การมีเสรีทางการค้า ระบบทุนนิยม ปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ การยกเลิกระบบศักดินาและการเลิกทาส การเปลี่ยนแปลงการปกครอง และค่านิยม นอกจากนี้ ปัจจัยทั้ง 3 ด้านแล้ว ยังมีปัจจัยภายนอกที่มาเป็นตัวกระตุ้นต่อการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ อิทธิพลชาติตะวันตก ภาวะสงครามโลก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวทั้งหมดนี้ มีผลในการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย มาเป็นลำดับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน (ตารางที่ 5.1)

เมื่อได้ทราบถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์แล้ว ในบทต่อไปจะทำการศึกษาต่อถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความชัดเจนและความเข้าใจถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน โดยจะทำการศึกษาในพื้นที่แต่ละส่วนของเกาะรัตนโกสินทร์

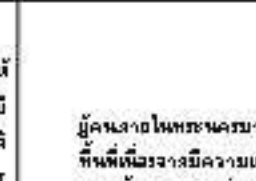

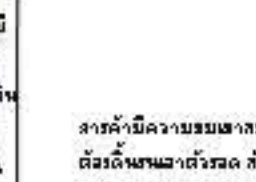

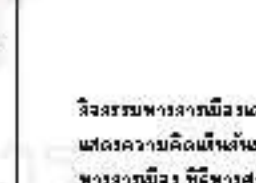

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ระดับพื้นที่	ประเด็น	สมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394)	สมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2394-2468)	สมัยรัชกาลที่ 7-รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2468-2489)	สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน)
	ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	<p>สร้างเมืองแบบดั้งเดิม</p> <p>สร้างราชธานีใหม่โดยการย้ายจากฝั่งตะวันตกมาอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และสร้างเมืองขึ้นตามแบบในสมัยอยุธยา</p>	<p>พัฒนาโครงข่ายสัญจรทางบก</p> <p>มีสารพัดพัฒนาเมืองตามแบบชาติตะวันตก โดยเฉพาะการรับอิทธิพลด้านผังเมือง และมีการพัฒนาถนนสายสำคัญ และมีการพัฒนาท่าเรือพาณิชย์โลก สารพัดรูปแบบมีสารพัดที่ออกแบบโครงการสร้างพระราชวังที่สลับซับซ้อนวิจิตรตระการตา ลานกีฬา ลานอเนกประสงค์ ลานกีฬา ลานอเนกประสงค์ ลานกีฬา ลานอเนกประสงค์</p>	 <p>เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำที่เป็นผลกระทบจากสงครามโลก ผู้คนเริ่มดิ้นรนหางานทำ และย้ายมาตั้งถิ่นฐานตามโครงการเป็นระบบประเภทจัดที่อยู่อาศัยตามแผนผังเมืองที่พัฒนา</p> <p>เศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลง สกปรก การปกครอง</p>	<p>การขยายตัวของเมือง</p> <p>มีสารพัดที่ออกแบบโครงการสร้างพื้นที่ 3 ด้านที่พร้อมสรรพ เศรษฐกิจ และสังคมที่พร้อมสรรพ ไม่ได้เกิดการพัฒนาแบบสองในหนึ่งเดียวที่มีปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งไม่เพียงพอที่จะพัฒนาเมืองตามโครงการสร้างพื้นที่ 3 ด้านที่พร้อมสรรพไม่ได้ และส่งผลโดยรวมด้วยพื้นที่</p>
กรุงเทพมหานคร	การขยายตัวของเมือง	 <p>ประมาณ พ.ศ. 2350</p>	 <p>พ.ศ. 2443</p>	 <p>พ.ศ. 2479</p>	 <p>พ.ศ. 2522 พ.ศ. 2537</p>
	บทบาทของเกาะรัตนโกสินทร์ต่อกรุงเทพมหานคร	 <p>ศูนย์รวมอำนาจ การปกครอง การบริหาร</p>	 <p>ศูนย์กลางความเจริญในทุกด้าน (คมนาคมขนส่ง เศรษฐกิจ)</p>	 <p>จุดทางสำคัญเชื่อมระหว่างวังพระนครและฝั่งธนบุรี</p>	 <p>เมืองเก่าซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพมหานคร</p>
การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพ	องค์ประกอบเมือง				
	โครงข่ายการคมนาคมทางน้ำ	 <p>เป็นเส้นทางสัญจรหลักของพระนคร</p>	 <p>เปิดการเข้าถึงและเชื่อมโยงพื้นที่ภายในและภายนอกพระนคร</p>	 <p>เป็นเพียงเส้นทางสัญจรรอง มีบทบาทลดน้อยลงทุกที</p>	 <p>ยังคงสร้างสภาพแวดล้อมทางสัญจรทางน้ำเพื่อ</p>
	โครงข่ายการคมนาคมทางบก	 <p>เส้นทางสัญจรรองภายในพระนคร</p>	 <p>เปิดพื้นที่ภายในและภายนอกพระนคร</p>	 <p>มีบทบาทชัดเจน เชื่อมต่อฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี</p>	 <p>ฟังก์ชันเป็นเส้นทางสัญจรหลัก</p>
	การใช้ประโยชน์ที่ดิน				
	ภาพมุมสูงของเกาะรัตนโกสินทร์				

ตารางที่ 5.1 สรุปกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ (ต่อ)

ระดับพื้นที่	ประเด็น	สมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394)	สมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2394-2468)	สมัยรัชกาลที่ 7-รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2468-2489)	สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน)		
กรุงเทพมหานคร		ชีวิตผู้คนอยู่สภาพ ไหล่ตลิ่งแม่น้ำพรหมบุตร โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นปัจจัยสำคัญชีวิต "โคมตร" และ "ชาวท่ง" แต่ยังไม่มีความหลากหลายของสภาพความเป็นมาทางสังคม เป็นวิถีชีวิตที่มีลักษณะดั้งเดิม	เมื่อเริ่มขยายตัวลง ไหล่ตลิ่งแม่น้ำพรหมบุตร มีสภาพหนาแน่นขึ้น โดยมีชาวประมงและชาวเรือเกิดเป็นวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับ "ชาวท่ง" ซึ่งเป็นสภาพที่ระบอบและอุปถัมภ์ของรัฐ โดยเริ่มมีการค้าขาย "ชาวท่ง" มาเป็นวิถี "ชาวท่ง"	พื้นที่เริ่มใหม่มีความหนาแน่นมากขึ้น ผู้คนเริ่มอพยพออกจากตัวเมืองมาตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่รอบนอก โดยมีสภาพเป็นบ้านเดี่ยวและบ้านแฝด และเริ่มมีการค้าขายและเริ่มมีการค้าขายกับชาวต่างชาติ	พื้นที่เริ่มใหม่มีความหนาแน่นมากขึ้น ผู้คนเริ่มอพยพออกจากตัวเมืองมาตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่รอบนอก โดยมีสภาพเป็นบ้านเดี่ยวและบ้านแฝด และเริ่มมีการค้าขายและเริ่มมีการค้าขายกับชาวต่างชาติ	พื้นที่เริ่มใหม่มีความหนาแน่นมากขึ้น ผู้คนเริ่มอพยพออกจากตัวเมืองมาตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่รอบนอก โดยมีสภาพเป็นบ้านเดี่ยวและบ้านแฝด และเริ่มมีการค้าขายและเริ่มมีการค้าขายกับชาวต่างชาติ	
การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมือง	เกาะรัตนโกสินทร์	กิจกรรม	คน	 ผู้คนจากในเกาะรัตนโกสินทร์มีหลายกลุ่ม เช่น ชาวจีน และ ชาวยุโรป ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่อาศัยกันเป็นกลุ่ม โดยมีวิถีชีวิตตามลักษณะวิถีชีวิตที่ต่างกัน แต่วิถีชีวิตในพื้นที่เดียวกัน อาจมีลักษณะที่คล้ายกัน	 สภาพที่เอื้ออำนวยต่อการค้าขาย ทำให้ผู้คนเริ่มมีการค้าขายกันมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ และมีการค้าขายกับชาวต่างชาติ	 ผู้คนจากในเกาะรัตนโกสินทร์มีหลายกลุ่ม เช่น ชาวจีน และ ชาวยุโรป ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่อาศัยกันเป็นกลุ่ม โดยมีวิถีชีวิตตามลักษณะวิถีชีวิตที่ต่างกัน แต่วิถีชีวิตในพื้นที่เดียวกัน อาจมีลักษณะที่คล้ายกัน	 ผู้คนจากในเกาะรัตนโกสินทร์มีหลายกลุ่ม เช่น ชาวจีน และ ชาวยุโรป ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่อาศัยกันเป็นกลุ่ม โดยมีวิถีชีวิตตามลักษณะวิถีชีวิตที่ต่างกัน แต่วิถีชีวิตในพื้นที่เดียวกัน อาจมีลักษณะที่คล้ายกัน
			เศรษฐกิจการค้า	 มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในตลาดนัดหรือที่เรียกว่า "โคมตร" ซึ่งเป็นตลาดกลางแจ้ง และมีการค้าขายกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ และมีการค้าขายกับชาวต่างชาติ	 มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในตลาดนัดหรือที่เรียกว่า "โคมตร" ซึ่งเป็นตลาดกลางแจ้ง และมีการค้าขายกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ และมีการค้าขายกับชาวต่างชาติ	 มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในตลาดนัดหรือที่เรียกว่า "โคมตร" ซึ่งเป็นตลาดกลางแจ้ง และมีการค้าขายกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ และมีการค้าขายกับชาวต่างชาติ	 มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในตลาดนัดหรือที่เรียกว่า "โคมตร" ซึ่งเป็นตลาดกลางแจ้ง และมีการค้าขายกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ และมีการค้าขายกับชาวต่างชาติ
			สังคม การเมือง วัฒนธรรม ประเพณี	 กิจกรรมต่างๆ จะเป็นการประกอบพิธีกรรมที่สืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ และมีความเชื่อที่สืบทอดกันมา เช่น การทำบุญตักบาตร การไหว้พระรัตนตรัย และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และยังมีประเพณีต่างๆ ในสมัยอยุธยา เช่น การทำบุญตักบาตร และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และยังมีประเพณีต่างๆ ในสมัยอยุธยา เช่น การทำบุญตักบาตร และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ	 กิจกรรมต่างๆ จะเป็นการประกอบพิธีกรรมที่สืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ และมีความเชื่อที่สืบทอดกันมา เช่น การทำบุญตักบาตร การไหว้พระรัตนตรัย และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และยังมีประเพณีต่างๆ ในสมัยอยุธยา เช่น การทำบุญตักบาตร และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ	 กิจกรรมต่างๆ จะเป็นการประกอบพิธีกรรมที่สืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ และมีความเชื่อที่สืบทอดกันมา เช่น การทำบุญตักบาตร การไหว้พระรัตนตรัย และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และยังมีประเพณีต่างๆ ในสมัยอยุธยา เช่น การทำบุญตักบาตร และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ	 กิจกรรมต่างๆ จะเป็นการประกอบพิธีกรรมที่สืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ และมีความเชื่อที่สืบทอดกันมา เช่น การทำบุญตักบาตร การไหว้พระรัตนตรัย และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และยังมีประเพณีต่างๆ ในสมัยอยุธยา เช่น การทำบุญตักบาตร และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ
			พื้นที่	 แม่น้ำเจ้าพระยา และวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนมาตั้งแต่อดีต และมีการขยายตัวของชุมชนในหลายๆ ด้าน	 แม่น้ำเจ้าพระยา วัด เป็นศูนย์กลางของชุมชนมาตั้งแต่อดีต และมีการขยายตัวของชุมชนในหลายๆ ด้าน	 แม่น้ำเจ้าพระยา วัด เป็นศูนย์กลางของชุมชนมาตั้งแต่อดีต และมีการขยายตัวของชุมชนในหลายๆ ด้าน	 แม่น้ำเจ้าพระยา วัด เป็นศูนย์กลางของชุมชนมาตั้งแต่อดีต และมีการขยายตัวของชุมชนในหลายๆ ด้าน

บทที่ 6

สภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

จากการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมือง ในหัวข้อที่ผ่านมาบอกถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองของเกาะรัตนโกสินทร์ตั้งแต่อดีต เมื่อศึกษาในสภาพปัจจุบันของกรุงเทพมหานครพบว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย สภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของเมือง ดังนั้นเพื่อที่จะเข้าใจถึงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์จึงต้องทำการศึกษาถึงสภาพในปัจจุบัน โดยมองจากภาพรวมของกรุงเทพมหานคร และเกาะรัตนโกสินทร์ ผู้วิจัยทำการแบ่งพื้นที่ศึกษาออกเป็นกลุ่ม และเลือกกรณีศึกษาเพื่อทำการศึกษาถึงลักษณะชีวิตสังคมเมือง

6.1 บทบาทของเกาะรัตนโกสินทร์ในบริบทของกรุงเทพมหานคร

ในปัจจุบันนี้กรุงเทพมหานครได้ขยายขอบเขตออกจากพื้นที่ศูนย์กลางเดิมไปเป็นบริเวณกว้าง มีเนื้อทั้งหมด 1,586.737 ตารางกิโลเมตร แบ่งพื้นที่เขตการปกครองออกเป็น 50 เขต ซึ่งการขยายตัวอย่างรวดเร็วนี้นับตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ปี พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา ซึ่งรัฐมีนโยบายส่งเสริมการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในอำเภอเมือง และอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ทำให้มีการย้ายและขยายโรงงานอุตสาหกรรมไปในจังหวัดสมุทรปราการ เป็นจำนวนมาก ประกอบกับเป็นช่วงที่มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วอันเป็นผลจากการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข ก่อให้เกิดศูนย์กลางธุรกิจใหม่ขึ้นรอบศูนย์กลางเดิมตามบริเวณต่าง ๆ ของพื้นที่ที่ขยายตัวออกไปทั้งด้านฝั่งพระนคร โดยเฉพาะเขตบางกะปิ เขตลาดพร้าว เขตรามอินทรา เขตพระโขนง เขตบางนา และด้านฝั่งธนบุรี ได้แก่ เขตวงเวียนใหญ่ เขตบางแค เขตดาวคะนอง และเขตราษฎร์บูรณะ ซึ่งก็ได้ส่งผลทำให้รูปแบบโครงสร้างของเมืองมีการขยายตัวเป็นแบบที่มีหลายศูนย์กลาง (Multiple Nuclei) ทำให้เกิดย่านธุรกิจการค้าใหม่ ๆ ขึ้นในบริเวณรอบนอก เพื่อรองรับกับย่านผู้คนที่อยู่อาศัย บางย่านมีการพัฒนากลายเป็นย่านการค้าใหญ่ที่มีความสำคัญของกรุงเทพมหานคร เช่น ย่านสีลม ย่านสุขุมวิท ย่านประตูนํ้า ย่านรังสิต เป็นต้น แต่ผลจากการพัฒนานี้ทำให้กรุงเทพมหานครเป็นเมืองโตเดี่ยว เป็นมหานครที่มีการกระจุกตัวของความเจริญในทุก ๆ ด้าน ดึงดูดให้ผู้คนจากภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศต่างอพยพเข้ามาแออัดอยู่ในมหานคร เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วความต้องการใช้พื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่อยู่อาศัยยังมีมากขึ้น พื้นที่ชั้นในของกรุงเทพมหานครก็ไม่สามารถรองรับกับความต้องการที่เพิ่มมากขึ้นได้ เมืองจึงมีการกระจาย

ตัวออกไปแถบตะวันออกของกรุงเทพมหานคร และต่อมาทิศทางการกระจายตัวได้ครอบคลุมพื้นที่ด้านตะวันตก(ฝั่งธนบุรี) ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และด้านเหนือ

เมื่อเมืองได้กระจายตัวออกไป ระบบการเดินทางของผู้คนในกรุงเทพมหานครจึงได้มีการพัฒนา เพื่อให้เข้ากับขยายพื้นที่ที่มีอาณาเขตกว้างขวางขึ้น สามารถรองรับผู้คนที่มีความต้องการเดินทางไปมาภายในศูนย์กลางเมืองที่นับวันยังมีปริมาณมากขึ้น อีกทั้งยังพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาการจราจรติดขัด ที่นับวันยิ่งเป็นปัญหาที่รุนแรงของคนกรุงเทพมหานคร รูปแบบการเดินทางในปัจจุบันมีหลากหลายให้ผู้คนได้เลือกใช้ตามสภาวะความจำเป็น และความเหมาะสมของแต่ละบุคคล มีทั้งรถประจำทาง รถไฟฟ้า รถไฟใต้ดิน รถรับจ้างสาธารณะต่าง ๆ นอกจากนี้การสัญจรทางน้ำก็ยังเป็นที่นิยมเพราะมีความรวดเร็ว แต่ยังมีเส้นทางที่ไม่ครอบคลุมเท่าไร และแนวโน้มในอนาคตจะมีการพัฒนาระบบการขนส่งสาธารณะให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ทั้งเพิ่มเส้นทางให้ครอบคลุมพื้นที่ต่างๆของกรุงเทพมหานคร และให้มีความเชื่อมต่อกันในระบบการขนส่งสาธารณะแต่ละชนิด รวมไปถึงการเชื่อมต่อกันระหว่างการคมนาคมทางบกและทางน้ำ ที่จะทำให้ผู้คนในกรุงเทพมหานครสามารถเดินทางไปในพื้นที่บริเวณต่างๆของกรุงเทพได้อย่างรวดเร็วและเข้าถึงได้ในทุกพื้นที่

ส่วนในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปมากจากในอดีต ซึ่งปัจจัยสำคัญประการหนึ่งนอกจากการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพของเมืองที่ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนเกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ค่านิยม ที่เปลี่ยนไปสภาพสังคมในอดีต ซึ่งเป็นผลมาจากการที่สังคมได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ที่ทำให้มีการพัฒนาทางด้านวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของผู้คน เช่น เครื่องมือสื่อสาร ทั้งโทรศัพท์ วิทยุ โทรทัศน์ รถยนต์ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆในครัวเรือน เป็นต้น จนมีผู้กล่าวว่า ¹ “ วัตถุ เป็น ค่านิยม อันสำคัญของสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมวัตถุนิยม คือยึดถือ วัตถุ เป็นจุดหมายปลายทางเชิงวัฒนธรรม (cultural goal) ของคนไทย “ การดำรงชีวิตภายในเมืองจึงมี การแข่งขันในการทำมาหากิน เพื่อให้สามารถอยู่รอดในสภาวะของสังคมปัจจุบัน ทำให้การดำเนินชีวิตต้องแข่งกับเวลา ต้องมีความรวดเร็วในการใช้ชีวิตประจำวัน ทั้งการเดินทาง การกินอยู่ จึงทำให้ลักษณะการบริโภคของผู้คนนิยมสิ่งที่เป็นสำเร็จรูปมากขึ้น ไม่ต้องทำอะไรให้มีขั้นตอนมากมาย อย่างเช่น การกินส่วนใหญ่นิยมอาหารปรุงสำเร็จมากกว่าไปซื้อหาวัตถุดิบมาประกอบเองอย่างวิถีชีวิตเดิมๆ จึงทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบร้านอาหารขึ้นมากมาย โดยเฉพาะร้านอาหาร Fast Food ตามอย่างชาติ

¹ สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม : ครอบครัวยุคใหม่ : ศาสนา : ประเพณี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ,2520.

ตะวันตก ซึ่งกระแสค่านิยมของชาติตะวันตกก็มีอิทธิพลมากต่อสังคมไทยโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่น การซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ก็มักจะไปตามห้างสรรพสินค้า ซึ่งเป็นแหล่งศูนย์รวมอย่าง ห้างสรรพสินค้า ที่มีสินค้าหลากหลายชนิดให้เลือกมากมาย สะดวกสบาย ทันสมัย และมีกระจายอยู่ทั่วทั้งเมือง จากวิถีชีวิตการกินอยู่ที่เปลี่ยนแปลงไปเหล่านี้ส่งผลทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบตามกันไป เพื่อรองรับผู้คนเหล่านี้ ซึ่งก็ยังส่งผลมาสู่การเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมทางสังคมอีกด้วย

เมื่อพิจารณาถึงพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในบริบทของกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน เกาะรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ที่มีเมืองเก่าในเขตชั้นในที่เป็นศูนย์รวมของสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และสถานที่ที่มีความสำคัญทางด้านการศึกษา ศิลปวัฒนธรรมของประเทศ รวมไปถึงย่านพาณิชย์กรรมเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่สมัยอดีต และได้มีการปรับลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจมาจนมีลักษณะเฉพาะตัวในปัจจุบัน แต่ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจการค้าเหมือนในอดีต เนื่องจากในปัจจุบันการขยายตัวของกรุงเทพฯได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในทุกทิศทาง ทำให้เกิดศูนย์กลางของเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญขึ้นหลายแห่ง เช่น ย่านสีลม ย่านประตูน้ำ ถนนสุขุมวิท ฯลฯ ซึ่งย่านการค้าต่างๆเหล่านี้มีศักยภาพในการขยายตัวทางด้านธุรกิจการค้าสูงกว่าพื้นที่ในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ที่มีข้อจำกัดของการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ประกอบกับในพื้นที่รอบนอกมีการพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะที่มีความสะดวกรวดเร็ว ในการเดินทางระหว่างพื้นที่ต่างๆจึงทำให้ย่านธุรกิจการค้ากระจายตัวออกไปตามพื้นที่รอบนอกเกาะรัตนโกสินทร์ ศูนย์กลางเศรษฐกิจการค้าภายในเกาะรัตนโกสินทร์จึงได้ลดบทบาทลง จากการที่เป็นพื้นที่เมืองเก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานมาถึง 222 ปี ปัจจุบันเกาะรัตนโกสินทร์ยังเป็นพื้นที่ที่มีการจัดกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ศาสนพิธีต่างๆ โดยมีที่มีองค์ประกอบของพื้นที่เป็นตัวช่วยส่งเสริมบรรยากาศของกิจกรรมประเพณี เช่น ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาในพื้นที่ เกาะรัตนโกสินทร์จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานครที่มีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เข้ามาเที่ยวชมในทุก ๆ วัน ซึ่งเมื่อก้าวโดยสรุปแล้วบทบาทของเกาะรัตนโกสินทร์ในบริบทของกรุงเทพมหานคร คือ พื้นที่ศูนย์กลางเมืองเก่าที่มีบรรยากาศของย่านการค้าในอดีตกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร

6.2 การแบ่งกลุ่มในการศึกษา

จากการสำรวจพื้นที่ศึกษา การศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานโดยรวม การศึกษาสถานะทางเศรษฐกิจ และสังคม ของพื้นที่ที่สามารถที่จะแบ่งพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เพื่อทำการศึกษาสภาพ

ชีวิตสังคมเมืองของกลุ่มย่อยภายในพื้นที่ต่าง ๆ ได้ โดยใช้โครงสร้างและองค์ประกอบทางด้านกายภาพ ได้แก่ แนวถนนราชดำเนินกลาง ถนนเจริญกรุงที่เป็นถนนที่มีความสำคัญมาตั้งแต่ในอดีต และแนวของคลองคูเมืองเดิมและคลองรอบกรุงที่เป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญตั้งแต่ยุคสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ประกอบกับการพิจารณาถึงลักษณะเฉพาะของพื้นที่แต่ละกลุ่มมาประกอบการแบ่งพื้นที่ ได้สามารถแบ่งกลุ่มพื้นที่ศึกษาออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ **กลุ่มที่ 1** พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน **กลุ่มที่ 2** พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนบน **กลุ่มที่ 3** พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนกลาง และ **กลุ่มที่ 4** พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนล่าง โดยมีการเลือกย่านและชุมชนตัวอย่างมาเพื่อศึกษารายละเอียดปลีกย่อยเป็นตัวแทนของลักษณะชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่แต่ละกลุ่ม ดังนี้

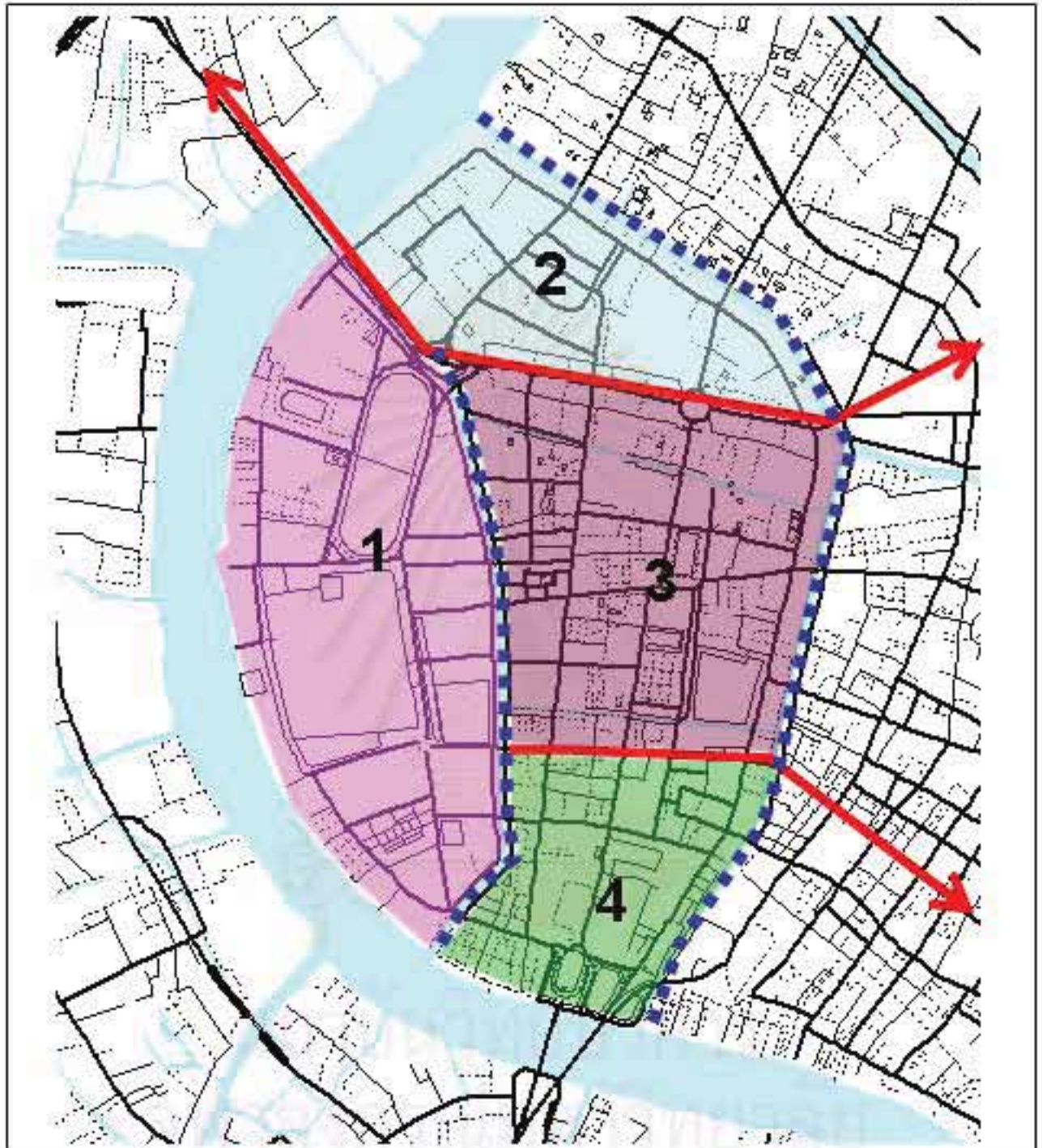
- กลุ่มที่ 1 พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน ประกอบไปด้วย ย่านท่าพระจันทร์ ชุมชนท่าวัง ย่านท่าเตียน และชุมชนท่าเตียน

- กลุ่มที่ 2 พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนบน ประกอบไปด้วย ย่านบางลำพู ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ – ตรอกไก่แจ้ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ชุมชนตรอกบวรรังษี ชุมชนมัสยิดบ้านตึกดิน

- กลุ่มที่ 3 พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนกลาง ประกอบไปด้วย ย่านเสาชิงช้า ชุมชนตรอกศิลป์ ตรอกตึกดิน ชุมชนหลังวัดราชนัดดา ชุมชนวัดเทพธิดาราม ย่านสามแพร่ง ชุมชนแพร่งภูธร ชุมชนหลังโบสถ์พราหมณ์ ชุมชนวังกรมพระสมมตอมรพันธ์ ชุมชนตรอกเฟื่องทอง ตรอกวิสูตร ชุมชนราชบพิธพัฒนา

- กลุ่มที่ 4 พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนล่าง ประกอบไปด้วย ย่านวังบูรพา ย่านบ้านหม้อ ย่านพาหุรัด ย่านปากคลองตลาด

ทั้งนี้ ในการแบ่งพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ออกเป็น 4 กลุ่ม เพื่อทำการศึกษาในแต่ละบริเวณที่มีการใช้พื้นที่ วิถีชีวิต และกิจกรรมผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ ที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างคนพื้นที่และกิจกรรมของแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองของเกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

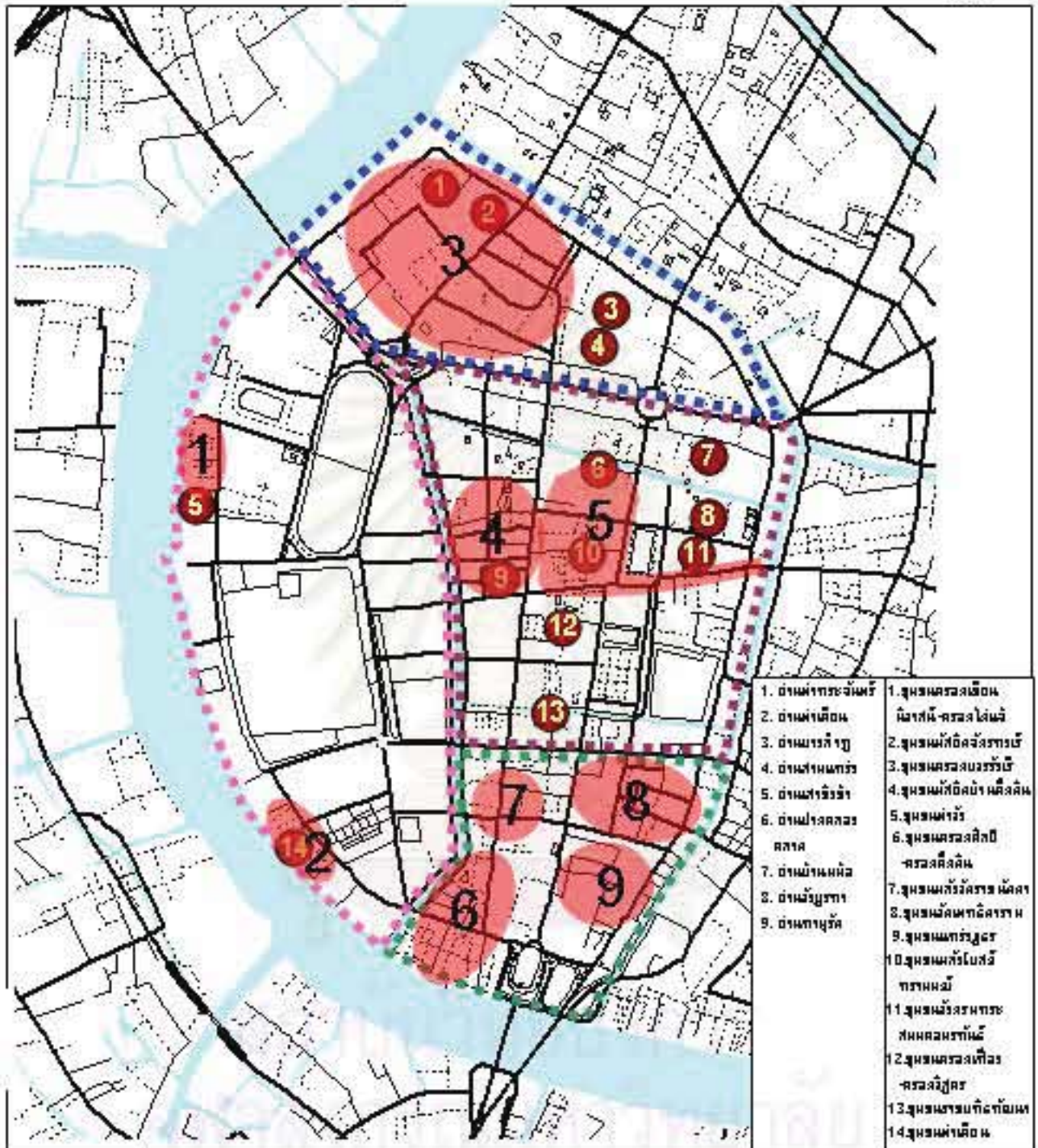
การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 6.1 การแบ่งกลุ่มศึกษา

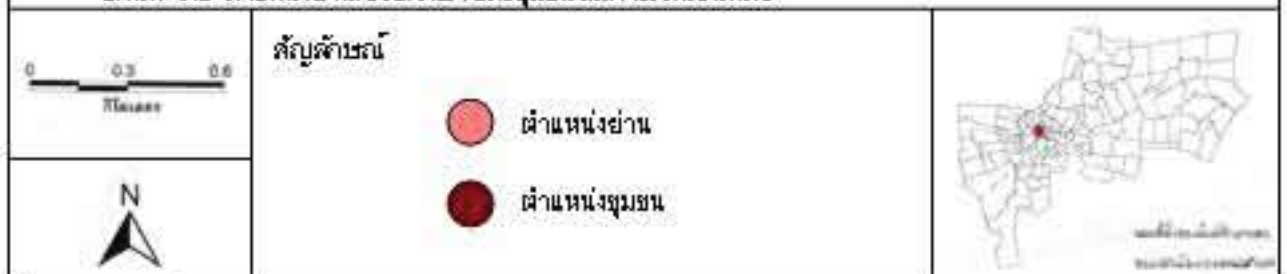

ที่มา จากการศึกษา

ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 6.2 ตำแหน่งย่านคลองสีบัวและชุมชนในเกาะรัตนโกสินทร์

6.2.1 เกณฑ์ในการเลือกพื้นที่กรณีศึกษา

1) ความเป็นย่านพาณิชย์กรรม เนื่องจากการเป็นย่านพาณิชย์กรรม สะท้อนให้เห็นภาพของสังคมเมืองได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะเกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา เป็นตัวแทนของสภาพชีวิตเมืองได้

2) ระดับการให้บริการ ในแต่ละย่านมีระดับของการให้บริการแตกต่างกันไปแล้วแต่ชนิดของสินค้าและความต้องการ

- ระดับประเทศ (ภูมิภาค) ย่านปากคลองตลาด
- ระดับเมือง ย่านท่าเตียน , ย่านพาหุรัด , ย่านบางลำพู , ย่านเสาชิงช้า
- ระดับละแวกบ้าน ย่านท่าพระจันทร์ , ย่านสามแพร่ง
- เฉพาะกลุ่ม (การรับรู้ของคน) ย่านเสาชิงช้า , ย่านบ้านหม้อ , ย่านสามแพร่ง , ย่านวังบูรพา , ย่านท่าเตียน

3) ความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ

- ย่านท่าพระจันทร์ , ย่านท่าเตียน เป็นย่านที่มีความสัมพันธ์กับสถานศึกษา คือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โรงพยาบาลศิริราช และวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอย่างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

- ย่านบางลำพู จะสัมพันธ์กับชุมชนที่อยู่ภายในย่าน สถานที่ราชการ โรงเรียน วัด และสถานที่ท่องเที่ยวบริเวณรอบๆที่ตั้งดูนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

- ย่านเสาชิงช้า สัมพันธ์กับศาสนสถานรอบๆที่มีทั้ง ศาลเจ้าพ่อเสือ โบสถ์พราหมณ์ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดมเหยงคณ์ ฯลฯ และชุมชนที่อยู่ภายใน รวมทั้งสถานที่ราชการ อย่างศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร

- ย่านสามแพร่ง มีความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการรอบๆย่าน เช่น กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กรมแผนที่ทหาร ฯลฯ และชุมชนที่อยู่ภายใน

- ย่านบ้านหม้อ ย่านวังบูรพา ย่านพาหุรัด ย่านปากคลองตลาด เป็นย่านที่มีความเฉพาะตัวของกิจกรรมทางการค้าที่แตกต่างกัน อยู่ได้ด้วยตัวเอง

4) บทบาทสำคัญในปัจจุบัน (ความชัดเจนของย่าน) เป็นย่านที่ยังมีบทบาทอยู่ในปัจจุบันทั้งที่ยังมีความชัดเจน และเริ่มที่จะจางลงไปจากในอดีต แต่มีความคาดหวังว่าย่านนั้นๆ น่าจะดึงดูดให้ผู้คนกลับเข้ามาใช้พื้นที่ หรือกลับเข้ามาอยู่ในพื้นที่ได้ด้วยศักยภาพและบทบาทที่แต่ละย่านเป็นอยู่ในปัจจุบัน

6.2.2 กลุ่มพื้นที่ตัวอย่าง

6.2.2.1 กลุ่มที่ 1 พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน

กลุ่มที่ 1 นี้จะเป็นบริเวณตั้งแต่ริมแม่น้ำเจ้าพระยามาถึงแนวคลองคูเมืองเดิมหรือบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน โดยมีการใช้ประโยชน์อาคารประเภทศาสนสถานมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30.97 ของอาคารทั้งหมด รองลงมาเป็นประเภทพาณิชยกรรมร้อยละ 22.30 ที่พักอาศัยร้อยละ 19.94 สถาบันการศึกษาร้อยละ 7.08 สถาบันราชการร้อยละ 6.98 โกดังและคลังสินค้าร้อยละ 1.83 และอื่นๆร้อยละ 10.88 บริเวณนี้นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกรุงเทพมหานครทางด้านฝั่งตะวันออก ในอดีตเป็นศูนย์รวมอำนาจการปกครองของประเทศ เป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังและวังหน้า จนมาถึงปัจจุบันนี้ที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว พื้นที่บริเวณนี้ก็ยังคงมีบทบาททางด้านการศึกษา เนื่องจากเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการหลายแห่ง อีกทั้งยังมีความสำคัญทางด้านการศึกษา ที่เป็นแหล่งรวมของสถานศึกษาได้แก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาลัยนาฏศิลป์ โรงเรียนราชินีและโรงเรียนวัดมหาธาตุที่เป็นโรงเรียนของพระสงฆ์ และยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและโบราณสถานต่างๆ ทำให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญมากที่สุดของกรุงเทพมหานคร ในวันหนึ่งมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติหลั่งไหลเข้ามาชมสถานที่ต่างๆ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ศาลหลักเมือง และตึกเก่าสมัยรัชกาลที่ 5-7 กิจกรรมทางการค้าของผู้คนบริเวณเหล่านี้จึงมีการปรับให้รองรับกับกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ร้านขายของที่ระลึก ร้านอาหาร ร้านนวดแผนโบราณ เป็นต้น บริเวณกลุ่มที่ 1 เป็นบริเวณที่ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมาก และไม่มีปัญหาของความหนาแน่น เพราะส่วนใหญ่ภายในพื้นที่จะใช้เป็นพื้นที่ของพระมหาราชวัง วัด และสถานที่ราชการต่างๆ ซึ่งไม่ได้มีการขยายตัวจากเดิม จะมีเพียงแต่การเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้อาคารจากวังกลายเป็นสถานที่ราชการและสถานศึกษา มีพื้นที่เปิดโล่งที่มีการใช้ในระดับเมืองและในระดับประเทศคือท้องสนามหลวง ซึ่งเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางสังคม ทั้งกิจกรรมทางด้านประเพณีวัฒนธรรม เช่น พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีทวงน้ำพระในเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น กิจกรรมที่หน่วยงานของรัฐหรือเอกชนจัดขึ้น และกิจกรรมทางการเมือง นอกจากนี้พื้นที่นี้ยังเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายการเดินทางทั้งทางน้ำที่มีเรือดวนเลียบแม่น้ำเจ้าพระยา เรือข้ามฝากระหว่างสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และเรือท่องเที่ยว โดยมีท่าเรือที่สำคัญอย่างท่าพระจันทร์ ท่าช้าง ท่าเตียน เป็นจุดขึ้นลงเรือ และมีการเชื่อมต่อการเดินทางทางบก ที่มีรถประจำทางผ่านเข้ามาในพื้นที่หลายสาย โดยเฉพาะบริเวณสนามหลวงที่เป็นจุดศูนย์รวมจุดหนึ่งที่ผู้คนใช้เป็นจุดเปลี่ยนเส้นทางเดินทางและรถประจำทาง

1) ย่านท่าพระจันทร์

(1) **สภาพทั่วไปของย่าน** ย่านท่าพระจันทร์ เดิมทีเคยเป็นวังเก่าของกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ต่อมาได้ถวายที่ดินให้กับพระคลังข้างที่ ชื่อท่าพระจันทร์ ได้มาจาก ชื่อของป้อมพระจันทร์ ซึ่งเดิมตั้งอยู่ทางตะวันตกริมท่าพระจันทร์ มุมวัดมหาธาตุข้างเหนือ ซึ่งเป็นป้อมกำแพงพระนครหนึ่งในสิบสี่ป้อมของกรุงรัตนโกสินทร์ มาในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้รื้อป้อมค่าย และกำแพงเมือง จึงเปิดเป็นที่ว่างรมน้ำให้ราษฎรได้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำมาหากิน ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่นี้ในอดีตเป็นพวกข้าราชการบริพารที่ทำงานรับใช้ในพระราชวัง ดังมีร่องรอยให้เห็นได้ในปัจจุบัน เช่น มีตรอกในย่านท่าพระจันทร์ที่ชื่อ ตรอกสว่าง เพราะเคยเป็นที่ตั้งของตำหนักเจ้าจอมสว่างในอดีต และสมาชิกในชุมชนท่าวัง ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ระหว่างท่าพระจันทร์กับท่าช้าง คนในชุมชนเป็นลูกหลานของคนที่เคยทำงานในวังมาก่อน มีการบันทึกไว้ว่าตำหนักของเจ้านายบ้านข้าราชการบริพาร และบ้านของข้าราชการเริ่มหายไปหลังปี พ.ศ. 2475 คงเหลือพวกที่อยู่อาศัยเพื่อทำการค้าขายเป็นหลัก

ย่านท่าพระจันทร์ได้มีเอกชนเข้ามาเช่าเพื่อดำเนินกิจการท่าเรือข้ามฟาก เป็นท่าเรือที่มีความสำคัญในการเชื่อมการไปมาหาสู่ของผู้คนระหว่างฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) และฝั่งตะวันออก (ฝั่งพระนคร) เป็นจุดสำหรับเปลี่ยนรูปแบบของการคมนาคมขนส่งระหว่างทางบกและทางน้ำ ทั้งภายในเกาะรัตนโกสินทร์กับภายนอก ท่าพระจันทร์จึงเป็นท่าเรือที่มีความสำคัญมากท่าหนึ่ง มีผู้คนเข้ามาใช้พื้นที่เกือบตลอดทั้งวัน จากการที่ฝั่งธนบุรีเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลศิริราช และมีหอพักอยู่หลายแห่งกับทางฝั่งพระนครที่เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ยิ่งทำให้ผู้คนเข้ามาใช้พื้นที่หนาแน่นมากยิ่งขึ้น ซึ่งแต่เดิมน่านท่าพระจันทร์ก็เป็นที่ขายของเบ็ดเตล็ดสำหรับผู้คนเดินทางผ่านไปมา จึงมีการพัฒนากลายเป็นย่านการค้าที่ขายอาหารสำเร็จรูป แก่บรรดาผู้ที่มาใช้บริการเรือ และบรรดานักศึกษาและผู้มาใช้บริการที่โรงพยาบาลศิริราช ที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งพระเครื่องที่เป็นที่รู้จักมานาน เหล่าเซียนพระจากพื้นที่ต่างๆ เดินทางมาเช่าพระไปบูชา

ปัจจุบันย่านท่าพระจันทร์-ท่าช้าง ยังคงมีความสำคัญดังเดิม คือเป็นย่านสัญจรไปมาของคนสองฝั่งน้ำ แต่ความสัมพันธ์กับขนานขนนางหรือราชสำนักนั้นลดลงไปมาก เนื่องจากวังเจ้านายหลายแห่งในย่านนี้เปลี่ยนสภาพไป ในด้านสถาปัตยกรรมนั้นนับว่ายังคงเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นไว้อย่างสมบูรณ์ แต่พื้นที่โดยรอบนั้นมีการพัฒนาจากเดิมมาก ทั้งการต่อเติมและป้ายโฆษณา ก่อให้เกิดความเสี่ยงสูงในด้านโครงสร้างอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรมเก่าที่เหลืออยู่น้อย แต่พัฒนาการด้านกิจกรรมชุมชนนั้นมีมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากเรือข้ามฟากแล้วยังมีเรือบริการนักท่องเที่ยวขึ้นล่องไปตามลำคลองสาย

สำคัญต่างๆใกล้เคียง อันเป็นธุรกิจรูปแบบใหม่ของย่านนี้ที่ดำเนินกิจการไปได้ด้วยดี โดยตลอด ถนนพระจันทร์ และถนนมหาธาตุก็ยังคงดำเนินกิจการร้านค้าทั้งเก่าและใหม่

(2) **บทบาทของย่าน** ย่านท่าพระจันทร์เป็นย่านท่าเรือที่มีความสำคัญในการเชื่อมการไปมาหาสู่ของผู้คนระหว่างฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก เป็นจุดสำหรับเปลี่ยนรูปแบบของการคมนาคมขนส่งระหว่างทางบกและทางน้ำที่เป็นย่านการค้าที่เป็นแหล่งร้านอาหารที่มีชื่อและขายสินค้าเบ็ดเตล็ดให้กับผู้ที่มาใช้บริการเรือข้ามฟาก นักศึกษาและข้าราชการในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมถึงผู้คนจากฝั่งธนบุรีที่ทำงานและมาใช้บริการของโรงพยาบาลศิริราช และคนที่อาศัยอยู่ตามหอพัก

(3) ระบบกิจกรรม

- **กิจกรรมทางเศรษฐกิจ** เป็นย่านการค้าที่รองรับกลุ่มคนหลักๆ สองกลุ่ม คือ กลุ่มที่เข้ามาทำงาน ได้แก่ ผู้คนจากโรงพยาบาลศิริราชและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และกลุ่มผู้คนที่เดินทางผ่านที่ใช้จุดนี้เป็นจุดเชื่อมต่อของการเดินทางทางน้ำกับการเดินทางทางบก ลักษณะกิจกรรมการค้าที่เด่นชัดจึงเป็นการขายอาหารสำเร็จรูปให้กับผู้คนสองกลุ่มนี้ แต่ยังมีกิจกรรมการค้าที่ดึงดูดให้กลุ่มของผู้เข้ามาเยี่ยมชมเข้ามาใช้บริการ คือเป็นแหล่งของการเช่าชุดรับปริญญาที่เป็นที่นิยมของเหล่าบัณฑิตจากสถาบันต่างๆ ทั้งกรุงเทพฯ และเป็นแหล่งพระเครื่องที่มีชื่อเสียงดึงดูดให้บรรดาเซียนพระทั้งหลายเข้ามาเลือกดูและเช่าไปบูชา กิจกรรมเหล่านี้จะอยู่บริเวณตั้งแต่ท่าเรือไปตามถนนมหาธาตุ บริเวณหน้าวัดมหาธาตุ ทั้งบริเวณตี๊กแถวริมถนนและตี๊กแถวด้านใน ปัจจุบันนี้ยังมีการค้าในรูปแบบแผงลอยเกิดขึ้น โดยบริเวณทางเดินเท้าริมถนนพระจันทร์จะมีผู้นำพระเครื่อง ของศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้เคารพบูชาต่างๆ มาให้เลือกเช่าไปบูชา เป็นทางยาวไปจนถึงบริเวณถนนมหาธาตุ และในบริเวณทางเดินเท้าริมถนนมหาธาตุ ก็มีการวางของขายในลักษณะเดียวกันแต่จะมีความหลากหลายของสินค้ามากกว่า โดยส่วนใหญ่จะเป็นของเก่าหลายชนิด เช่น หนังสือเก่า เครื่องใช้ เป็นต้น การค้าในรูปแบบนี้ได้รับความสนใจจากผู้คนในบริเวณนี้พอสมควร อาจจะเป็นเพราะอยู่ตามทางเดินเท้าทำให้ผู้คนที่เดินผ่านไปมาสามารถที่จะเดินเข้าไปดูได้ ซึ่งในบางครั้งอาจจะเจอสินค้าที่น่าสนใจ แต่การค้าในรูปแบบนี้ก็ทำให้เกิดความไม่สะดวกแก่ผู้คนที่เดินทางไปมาในย่านนี้ และจากการที่ย่านท่าพระจันทร์เป็นย่านที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ท่องเที่ยวอย่างวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการภายในย่านและมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าย่านท่าพระจันทร์จะเกิดกิจกรรมทางการค้าที่รองรับกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเหมือนกับในบริเวณท่าช้าง หน้าพระลานและบริเวณอื่นๆ

- กิจกรรมทางสังคม ย่านท่าพระจันทร์เป็นย่าน

การค้าที่ไม่มีความชัดเจนของชุมชนภายในย่านมากนัก จึงทำให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในย่านส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ของคนภายในย่านมีน้อย เป็นเพียงแค่การรู้จักพบปะพูดคุย ไม่ได้มีการประกอบกิจกรรมร่วมกัน จะมีกิจกรรมทางสังคมเกิดขึ้นเล็กๆ น้อยๆ จากกลุ่มนักศึกษาและผู้คนภายนอก โดยส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ลานบริเวณหน้าท่าเรือ กิจกรรมจะเป็นพวกงานประชาสัมพันธ์ต่างๆ มาในช่วงปี พ.ศ.2545 ได้มีโครงการปรับปรุงตีเกลียวบริเวณชอยกลางท่าพระจันทร์ ซึ่งมีสภาพอาคารที่เก่าทรุดโทรม ไม่เป็นระเบียบ ทางเดินสกปรก ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการค้าขายและผู้คนที่สัญจรไปมา ดังนั้นทางสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร จึงได้จัดทำโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจด้านการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ บริเวณชอยกลางท่าพระจันทร์ โดยร่วมกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (อาคารส่วนใหญ่เป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) กรมศิลปากร และผู้คนที่อยู่บริเวณชอยกลาง ซึ่งปัจจุบันได้มีการปรับปรุงเสร็จแล้ว ทำให้บริเวณนี้มีสภาพที่ดี เป็นที่พอใจทั้งผู้คนภายในย่านและผู้

ที่เข้ามาใช้บริการ และจากการทำมีการปรับปรุงครั้งนี้ทำให้ผู้คนภายในย่านท่าพระจันทร์ มีการรวมกลุ่มกันมากขึ้น โดยการสอบถามข้อมูลจากคุณจินดา มากเมือง² เจ้าของร้านอาร์มเฟรมบอกว่า

“การปรับปรุงอาคารทำให้คนเอยชอยเกิดความร่วมมือร่วมใจกันมากขึ้น มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมา จากที่แต่ก่อนต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างประกอบกิจการก็เกิดความร่วมมือกัน มีการจัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชอยขึ้น อย่างเช่น มีการทำบุญตักบาตรร่วมกัน และการจัดงานวันเด็ก มีการจัดเลี้ยงอาหารและให้ของขวัญแก่เด็กๆ”

กิจกรรมทางสังคมของผู้คนในย่านท่าพระจันทร์นี้จึงเกิดขึ้นจากการดีนรนของการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กล่าวคือจากการร่วมมือกันปรับปรุงและพัฒนาสภาพของพื้นที่เพื่อประโยชน์ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้คนในย่านเกิดการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน มีบรรยากาศของสังคมในละแวกบ้าน จนเกิดกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน

(4) การใช้พื้นที่ในช่วงวัน จากการที่ย่านท่าพระจันทร์เป็นจุดรับส่งผู้โดยสารเรือข้ามฝั่ง จึงทำให้มีผู้คนเข้าออกในพื้นที่เป็นจำนวนมากตลอดทั้งวัน ผู้คนที่ย่านนี้รองรับอยู่จึงเป็นกลุ่มคนที่เดินทางผ่านและกลุ่มนักศึกษาและบุคลากรในมหาวิทยาลัย ซึ่งผู้คนเหล่านี้จะใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ประมาณ 7-8 ชั่วโมง จากนั้นก็จะออกจากพื้นที่ไป การใช้พื้นที่ในแต่ละช่วงเวลาของวันจึงไม่ค่อยแตกต่างกันเท่าไร คือ

² จินดา มากเมือง, สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2547.

- **ช่วงเช้า-ช่วงเย็น** ย่านท่าพระจันทร์จะมีร้านค้าต่างๆ เปิดให้บริการ มีผู้คนจำนวนมากเข้ามาใช้บริการทั้งกินอาหารและจับจ่ายซื้อของ รวมทั้งแผงลอยบริเวณถนนท่าพระจันทร์และถนนมหาชัยก็เช่นเดียวกัน

- **ช่วงกลางคืน** เมื่อร้านค้าต่างๆ และท่าเรือเปิดให้บริการ ประกอบกับผู้คนเดินทางออกจากพื้นที่ทำให้ช่วงกลางคืนของย่านนี้ไม่มีกิจกรรมใดๆ เกิดขึ้นเลย

(5) **การใช้พื้นที่ว่าง** เนื่องจากพื้นที่มีเนื้อที่ค่อนข้างจำกัด จึงไม่มีที่ว่างภายในย่านสำหรับเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ประกอบกิจกรรมต่างๆ จะมีเพียงลานเล็กๆ บริเวณด้านหน้าท่าเรือ แต่ก็มีแผงลอยมาตั้งขายของและมีผู้คนเดินไปมาจนเต็มลานไปหมด ทำให้การใช้พื้นที่ว่างของผู้คนในย่านท่าพระจันทร์ไปอยู่ในบริเวณรอบๆ เช่น สนามในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภายในวัดมหาธาตุ และถ้าออกจากย่านไปอีกก็จะเป็นพื้นที่ท้องสนามหลวง คนในพื้นที่จึงไม่มีความต้องการใช้พื้นที่ว่างภายในย่าน

(6) **ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน** โครงการที่มีในพื้นที่มีเพียงโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจด้านการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์บริเวณชอยกลางท่าพระจันทร์ ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการร่วมกันหลายฝ่ายทั้งสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กรมศิลปากร และผู้คนภายในย่าน เป็นโครงการปรับปรุงสภาพอาคาร ทางเดิน และหลังคาบริเวณกลางชอยกลาง ปัจจุบันโครงการนี้ได้ดำเนินการเสร็จแล้ว ทำให้บริเวณพื้นที่มีสภาพที่สวยงามสะดวกในการค้าขายและการเข้ามาใช้บริการ และยังส่งผลให้เกิดการรวมตัวของผู้คนในย่านขึ้น ทำให้กิจกรรมทางสังคมต่างๆ ขึ้นมานอกจากนี้ยังมีนโยบายของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่จะมีการย้ายนักศึกษาในระดับปริญญาตรีให้ไปอยู่ที่ศูนย์รังสิต ซึ่งได้ดำเนินการไปส่วนหนึ่งแล้ว โดยนักศึกษาชั้นปีแรกของทุกสาขาวิชาต้องไปเรียนที่ศูนย์รังสิต และบางสาขาวิชาที่ย้ายไปทั้งหมดทุกชั้นปี ในอนาคต จะดำเนินการย้ายนักศึกษาในระดับปริญญาตรีไปทั้งหมด ซึ่งแน่นอนว่าเกิดผลกระทบโดยตรงกับย่านท่าพระจันทร์ เนื่องจากย่านนี้มีกิจกรรมการค้าที่รองรับกลุ่มนักศึกษาเป็นหลัก เมื่อไม่มีกลุ่มคนเหล่านี้แล้ว กิจกรรมทางการค้าในย่านนี้ก็คงจะซบเซาลงด้วย ซึ่งจะต้องหาทางออกในการรักษากิจกรรมทางการค้าให้คงอยู่รอดต่อไป

2) ย่านท่าเตียน

(1) **สภาพทั่วไป** พื้นที่บริเวณย่านท่าเตียนเป็นพื้นที่ที่มีความเก่าแก่มากมาย ซึ่งตามประวัติได้กล่าวถึงความเป็นมาของพื้นที่ย่านท่าเตียนไว้ 2 แบบ ในแบบแรกคาดว่าพื้นที่นี้มีมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีโดยเป็นที่ตั้งโรงเรือรบหลวงขนาดใหญ่ บริเวณใกล้ๆ

โรงเรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างบ้านเรือนเพื่อป้องกันอัคคีภัย ทำให้มีพื้นที่ว่างเป็นบริเวณกว้าง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 โรงเรือได้ย้ายไปที่ถนนบุรี แล้วพื้นที่เดิมได้ใช้เป็นพื้นที่สร้างวังสำหรับพระประยูรญาติ จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เกิดเพลิงไหม้วังท่าเตียนทั้งหมด รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง จึงเรียกว่า ท่าเตียน

ในแบบที่สอง ได้มีการตั้งสมมติฐาน โดย นายยิ้ม บัณฑยางกูร ผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งว่า ท่าเตียน มาจากคำว่า ฮาเตียน เป็นชื่อของเมืองญวน ซึ่งในสมัยกรุงธนบุรี บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ส่วนที่เป็นวังท่าเตียน (กรมการค้าภายในเดิม) ตลอดจนป้อมวิไชยประสิทธิ์ (ที่ตั้งโรงเรียนราชินีในปัจจุบัน) นั้นเข้าใจว่าเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของพวกเวียดนาม ที่อพยพมาจากเมืองพุทโธมาศ ซึ่งเรียกตามอย่างว่าเมือง ฮาเตียน และด้วยความเคยชินพวกเวียดนามเหล่านี้ได้เรียกที่ตั้งบ้านเรือนของตนว่าฮาเตียนตามที่เคย ต่อมาชาวไทยเรียกคำว่าฮาเตียน เป็น ท่าเตียน ภายหลังพวกเวียดนามได้ย้ายจากบริเวณท่าเตียน ไปตั้งบ้านเรือนที่ตำบลบ้านหม้อและพาหุรัด

พอมารัชกาลที่ 4 นั้นโปรดให้มีการสร้างตึกศาลชำระความต่างประเทศและตึกที่พักของข้าราชการบริพารและมีตลาดโรงร้านต่างๆ ขึ้นเต็มพื้นที่ อีกทั้งยังเป็นท่าเทียบเรือที่สำคัญท่าหนึ่ง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่ทางตอนใต้ของท่าเตียน มีการสร้างวังของพระราชโอรส คือ วังจักรพงษ์ และวังของพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒน และมีการสร้างตึกแถวล้อมตลาด ซึ่งยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

ย่านท่าเตียนเป็นย่านที่มีความคึกคัก เนื่องจากมีทั้งชุมชนและตลาดอยู่ภายใน ย่านและยังมีท่าเรือที่ใช้เป็นท่าเรือข้ามฟากและท่าขนส่งสินค้า โดยเฉพาะเป็นท่าเรือที่ขนส่งสินค้าและผู้โดยสารขึ้นล่อง ไปปทุมธานีและไปถึงอยุธยา และจังหวัดทางเหนือของทางแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อเกือบ 50 ปีมาแล้ว ย่านท่าเตียนเป็นศูนย์กลางการล่องเรือไปจังหวัดอื่น และเป็นท่าเรือข้ามฟากด้วย ทำให้บริเวณนี้มีการขายของอย่างคึกคัก โดยสินค้าจะเป็นผักและผลไม้สด และต่อมามีลักษณะสินค้าที่เฉพาะตัวขึ้น คือ อาหารแห้ง จำพวก กะปิ พริกแห้ง ของทะเลแห้ง จึงนับว่าเป็นย่านการค้าที่มีความสำคัญและเป็นรู้จักของผู้คนย่านหนึ่ง แต่พอการคมนาคมทางบกเริ่มมีการพัฒนามากขึ้น มีความสะดวกสบายรวดเร็วในการเดินทาง ทำให้ย่านท่าเตียนถูกลดบทบาทลงไป ประกอบกับมีการย้ายกิจกรรมการค้าส่วนหนึ่งออกไปบริเวณชานเมือง ทำให้ย่านท่าเตียนเริ่มซบเซาลงไป แต่ก็ยังคงเป็นย่านที่มีการค้าอาหารแห้งของเมืองอยู่ในปัจจุบัน

(2) **บทบาทของย่าน** ในอดีตเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ทั้งเป็นที่ตั้งของวังและชุมชนบริเวณรอบๆ เมื่อเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ทำให้มีการสร้างตึกแถวขึ้นมาใหม่ในย่านจากลักษณะของอาคารที่เหมาะสมแก่การประกอบการค้า เคยมีตลาดเก่า และยังเป็นท่าเรือที่ขนส่ง

ทั้งสินค้าและผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ จนมีการพัฒนากลายมาเป็นย่านการค้าและศูนย์กลางในการเดินทางระหว่างกรุงเทพฯกับจังหวัดต่างๆ ย่านที่เตียนจึงเป็นที่รู้จักของผู้คน มีเอกลักษณ์ของกิจกรรมการค้าที่เป็นย่านขายของแห่งต่างๆของเมือง แต่เนื่องจากการคมนาคมทางน้ำถูกลดบทบาทลง ประกอบกับการอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ของภาครัฐที่ย้ายกิจกรรมการค้าบางส่วนส่งออกจากพื้นที่ทำให้บทบาทของย่านท่าเตียนในฐานะย่านการค้าของเมืองถูกลดขนาดลง แต่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกิจกรรมการค้าไว้

(3) ระบบกิจกรรม

- **กิจกรรมทางเศรษฐกิจ** เป็นย่านการค้าที่อยู่ร่วมกับชุมชนมาตั้งแต่อดีต ซึ่งในอดีตคาดว่าเป็นตลาดที่รองรับกับผู้คนในชุมชนแล้วได้มีการขยายตัวต่อมาจนกลายเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญในบริเวณด้านล่างของเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งสิ่งที่ส่งผลให้เกิดการขยายตัวก็คือความเป็นท่าเรือขนส่งของผู้คนและสินค้า เป็นศูนย์กลางการเดินทางระหว่างกรุงเทพฯกับต่างจังหวัด ทำให้มีผู้คนมากมายจากหลายพื้นที่เข้ามาในย่าน กิจกรรมทางการค้าจึงขยายตัวขึ้นเพื่อรองรับกับผู้คนเหล่านี้ จากการสัมภาษณ์ข้อมูล คุณชาญชัย เตียทะสินธุ³ เป็นผู้ที่อยู่อาศัยและมีอาชีพค้าขาย อยู่ในพื้นที่มากกว่า 50 ปี กล่าววว่า

“ สมัยก่อนท่าเตียนเป็นท่าเรือที่คึกคักมาก มีเรือขึ้นล่องตามแม่น้ำเจ้าพระยาไปอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี มีคนเข้ามาเยอะ และรู้จักกันหลายคน ค้าขายก็คึกคัก ไม่เหมือนสมัยนี้เลย ตั้ง แต่ถนนดีคนก็เดินทางด้วยรถกันหมด คนที่คุ้นเคยรู้จักกันก็หายหน้าหายตาไป “

ร้านค้าอยู่ภายในย่านในสมัยก่อนสินค้าที่มีขายจะเป็นผักและผลไม้สดและนับได้ว่าท่าเตียนเป็นแหล่งรวมสินค้าชนิดเลยก็ว่าได้ แต่ต่อมาได้ถูกย้ายไปขายที่บริเวณปากคลองตลาดดังในปัจจุบัน และยังมีสินค้าเฉพาะอย่างของย่านที่ขนส่งมาทางเรือคือ พวกพริกแห้ง กะปิ น้ำปลา ของทะเลแห้ง และยังเป็นแหล่งจำหน่ายน้ำมันเบนซิน มะพร้าว น้ำตาลปีบ ด้วยทำให้ผู้คนจากพื้นที่รอบนอกเข้ามาซื้อสินค้ากันมากมาย จนกลายเป็นตลาดการค้าในระดับเมือง พอมาในปัจจุบันที่การคมนาคมทางน้ำถูกลดบทบาทลง ประกอบกับมีมาตรการของการอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่ย้ายตลาดการค้าส่งออกไปจากพื้นที่ ย่านท่าเตียนจึงถูกลดบทบาทของย่านการค้าในระดับเมืองลงไป แต่ยังคงเอกลักษณ์ทางกิจกรรมการค้าไว้ ยังมีผู้คนเข้ามาซื้อหาแต่น้อยลงไปจากอดีต จากการที่ย่านถูกลดขนาดทางการค้าลงไปและพื้นที่รอบนอกเกาะรัตนโกสินทร์ก็เกิดแหล่งการค้าใหม่ๆ ขึ้น รวมไปถึงไปถึงการมีห้างสรรพสินค้าที่มีสินค้าหลากหลายชนิด สะดวกในการเดินทางและมีความทันสมัยเกิดขึ้นมาหลายแห่งทั่วกรุงเทพฯ ผู้คน

³ ชาญชัย เตียทะสินธุ, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2548.

จึงมีทางเลือกในการหาซื้อสินค้ามากขึ้น ย่านท่าเตียนจึงไม่คึกคักเหมือนแต่ก่อน กิจกรรมทางการค้าลดลงไปจากเดิม

อย่างไรก็ตามย่านท่าเตียนก็ยังมีแนวโน้มที่ดีในอนาคต มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ที่เริ่มเข้ามาในพื้นที่ คือ กิจกรรมการค้าที่รองรับนักท่องเที่ยว จากสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อกิจกรรมโดยย่านท่าเตียนอยู่ใกล้กับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาตลอดทั้งวัน และลักษณะเด่นของพื้นที่ยังเป็นย่านการค้าเก่าแก่มีสถาปัตยกรรมที่สวยงาม จึงเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ได้ ซึ่งในปัจจุบันนี้เริ่มมีลักษณะของกิจกรรมประเภทนี้เกิดขึ้นแล้ว เช่น ร้านขายของที่ระลึก ร้านอาหาร นวดแผนโบราณ เป็นต้น แต่ยังมีไม่มากนัก หากแต่ในอนาคตกิจกรรมส่วนนี้ได้รับการพัฒนาและปรับปรุงให้ดีขึ้นก็เป็นอีกทางออกหนึ่งของย่านท่าเตียน ที่จะดำเนินไปได้ตามสภาวะในปัจจุบัน

- กิจกรรมทางสังคม ย่านท่าเตียนเป็นย่านการค้าที่มีทั้งกิจกรรมทางการค้าและกิจกรรมทางสังคมอยู่ในพื้นที่ ซึ่งภายในย่านท่าเตียนมีชุมชนท่าเตียนที่มีการก่อตั้งมานาน ไม่ค่อยมีการย้ายออกไป ผู้คนในชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์กันทั้งชุมชน มีการพบปะพูดคุยกันในละแวกบ้านใกล้เคียง จึงทำให้ชุมชนนี้มีกิจกรรมทางสังคมร่วมกันมานาน ซึ่งกิจกรรมต่างๆ จะเกี่ยวเนื่องกับศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นหลัก ได้แก่ งานวิ่งประจำปีที่มีประเพณีเปียของ(ประมุขของ) จะจัดขึ้นปีละ 2 หน ช่วงหลังเทศกาลตรุษจีน 15 วันและช่วงต้นเดือนธันวาคม จัดขึ้นเพื่อระดมทุนทำนุบำรุงศาลเจ้าพ่อเสือซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของผู้คนในชุมชน ตอนกลางคืนมีการแสดงงานจิ๋วติดต่อกัน 3 คืน ทำให้ผู้มีการพบปะพูดคุยกันมากขึ้น มีการรวมตัวที่เหนียวแน่น แม้แต่ผู้คนที่ย้ายออกไปจากพื้นที่แล้ว ก็ยังกลับมามาร่วมงานประเพณีนี้ด้วย จากกิจกรรมทางสังคมนี้ยังเป็นสิ่งที่บอกได้ว่าผู้คนในชุมชนท่าเตียนส่วนใหญ่แล้วเป็นคนไทยเชื้อสายจีน ที่ประกอบการค้าอยู่ในบริเวณนี้มาเป็นเวลานาน ในส่วนของกิจกรรมพิธีทางศาสนาต่างๆ ผู้คนในย่านจะใช้วัดพระเชตุพนฯเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งผู้คนในย่านมีความผูกพันกับวัดพระเชตุพนฯเป็นอย่างมา วัดพระเชตุพนฯจึงเป็นสถานที่หนึ่งที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวและศูนย์รวมจิตใจของผู้คนภายในย่านท่าเตียน

ย่านท่าเตียนมีสภาพทางสังคมภายในย่านที่ดีมาก ผู้คนในชุมชนมีการจัดองค์การบริหารที่ชัดเจน มีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่นค่อนข้างสูง มีกิจกรรมที่ทำร่วมกันสม่ำเสมอ ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะที่หาได้ยากในชุมชนเมือง จึงควรที่จะรักษาลักษณะทางสังคมและกิจกรรมทางสังคมเช่นนี้ไว้ควบคู่กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของย่าน

(4) การใช้พื้นที่ในช่วงวัน ทำรถยนต์ทำเตียนได้ถูกลด

บพบาทลงไป ไม่ได้คึกคักเหมือนแต่ก่อน รวมถึงกิจกรรมทางการค้ามีขนาดเล็กลง ผู้คนที่เข้ามาในพื้นที่จึงมีไม่มาก การใช้พื้นที่ในแต่ละช่วงเวลาจึงไม่แตกต่างกันมากนัก

- **ช่วงเช้า** ยังไม่ค่อยมีกิจกรรมใดๆ เกิดขึ้นร้านค้าแต่
ละร้านยังไม่เปิดให้บริการ

- **ช่วงกลางวัน-ช่วงเย็น** เมื่อร้านค้าต่างๆ เปิด
ให้บริการแล้ว ก็มีผู้คนจากภายนอกพื้นที่เข้ามาจับจ่ายซื้อของโดยสินค้าหลักก็ยังเป็นอาหารทะเล
แห้ง และยังมีร้านอาหารที่รองรับผู้คนในบริเวณรอบๆ ย่าน ตึกแถวในบริเวณใกล้เคียงแม่น้ำ
เจ้าพระยาจะใช้เป็นที่เก็บสินค้าอยู่หลายห้องจึงมีกิจกรรมการขนส่งสินค้าอยู่ตลอดทั้งวัน

- **ช่วงกลางคืน** เมื่อร้านค้าต่างๆ ปิดให้บริการบริเวณ
ย่านท่าเตียนจะเป็นจุดขนถ่ายสินค้าประเภทขนมหวาน โดยจะมีรถขนส่งมาจอดอยู่บริเวณริมถนน
หน้าวัดพระเชตุพนฯ จากการสัมภาษณ์ข้อมูลสินค้าเหล่านี้มาจากจังหวัดเพชรบุรี และใช้บริเวณนี้
เป็นจุดกระจายสินค้าไปในพื้นที่ต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร

(5) การใช้พื้นที่ว่าง ผู้คนในย่านท่าเตียนจะใช้พื้นที่บริเวณถนน

ซอยต่างๆ ในการประกอบกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางการค้าและกิจกรรมทางสังคม
เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายในย่าน โดยเฉพาะซอยท่าเตียนที่มีขนาดกว้างขวาง และซอยเหล่านี้มี
การสัญจรของรถไม่มากนักจะมีก็เป็นรถของผู้คนในย่าน และในซอยนอกริมทางกรุงเทพมหานครได้
มีการปรับปรุงพื้นที่ผิวซอยจึงเป็นลานสำหรับชุมชนขึ้นมา ซึ่งจะใช้เป็นที่ออกกำลังกาย ที่วิ่งเล่นของ
เด็ก และที่เล่นกีฬา ในวันเสาร์อาทิตย์จะมีการเดินแอโรบิค นอกจากนี้ผู้คนในย่านท่าเตียนยังใช้
พื้นที่ภายในบริเวณวัดพระเชตุพนฯและวังสราญรมณ์ ที่อยู่ไม่ไกลจากพื้นที่ที่เป็นที่สำหรับพักผ่อน
ออกกำลังกายอีกด้วย

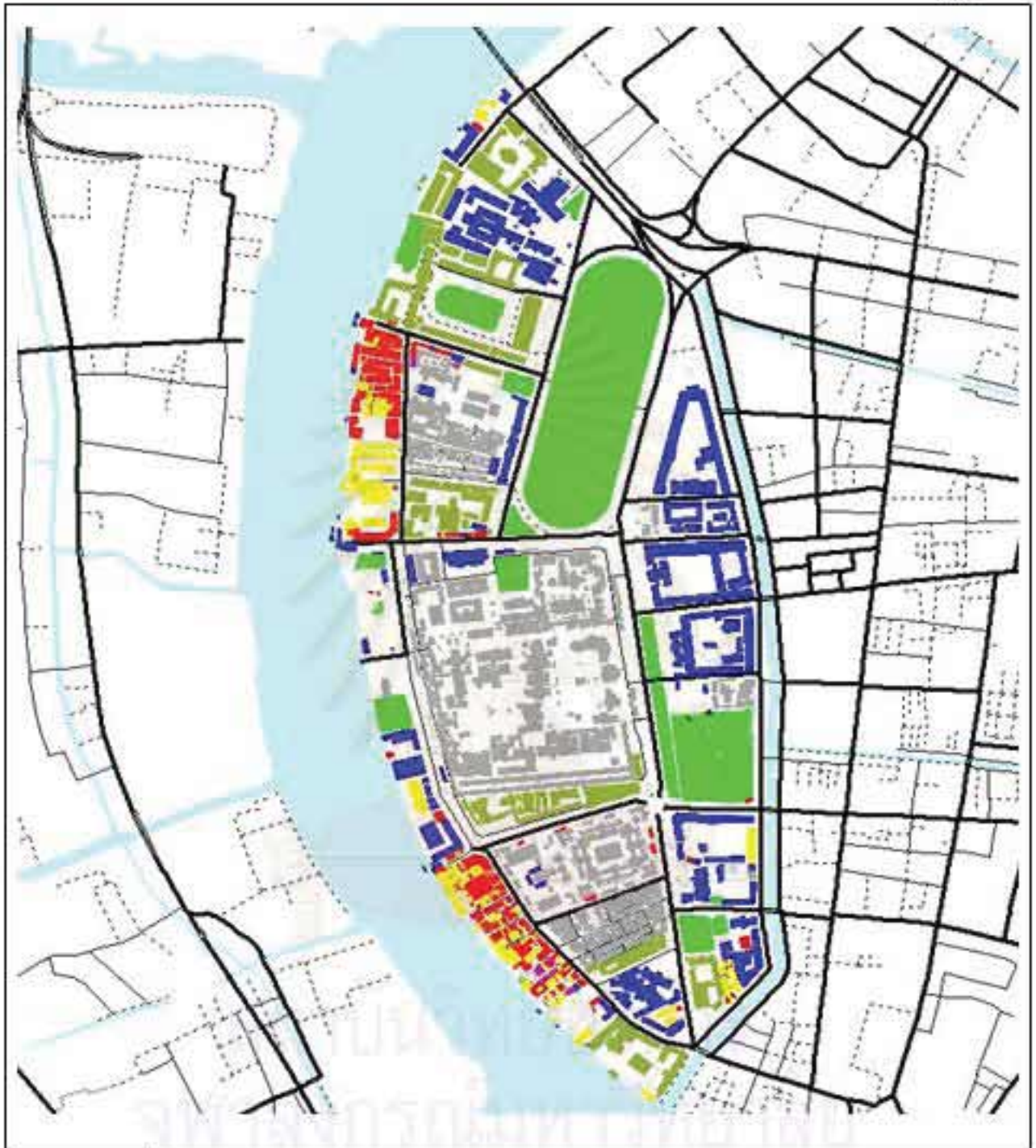
(6) ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน จาก

หลักการอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ของทางรัฐบาล ที่ต้องการจะอนุรักษ์สถาปัตยกรรมภายใน
ย่าน จึงทำให้มีการย้ายกิจกรรมการค้าส่งที่ทำให้เกิดปัญหาการจราจร และปัญหาความ
ล้นสะเทือนของพื้นที่จากรถบรรทุกออกไปนอกพื้นที่ ซึ่งตามนโยบายดังกล่าวส่งผลให้กิจกรรม
การค้าภายในย่านถูกลดลงและลดลงไปที่ละน้อย จนปัจจุบันกิจกรรมการค้าย่านท่าเตียนเริ่มซบ
เซา มีบางส่วนก็เลิกกิจการไป จึงนับว่านโยบายนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้บทบาทของย่านท่าเตียนลดลง
ไป และนอกจากนี้ยังมีนโยบายของรัฐตามแผนแม่บทกรุงรัตนโกสินทร์ที่จะทำการรื้อย้ายชุมชน
หรืออาคารที่เป็นอาคารทันสมัยคงเหลือไว้แต่เพียงอาคารเก่าที่มีคุณค่า แต่เนื่องจากการดำเนินการ

นั้นจะต้องจ่ายเงินชดเชยเป็นเงินหลายพันล้านบาทและอาจก่อให้เกิดการต่อต้านจากคนในพื้นที่ ทำให้ยังไม่มี การดำเนินการต่อ ถ้าในอนาคตนโยบายนี้ได้ดำเนินการต่อไป ก็จะส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อ การมีอยู่ของย่านท่าเตียน กิจกรรมการค้าจะหายไปจากพื้นที่ รวมทั้งผู้คนในชุมชนท่าเตียนที่มีความผูกพัน มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมายาวนานและกิจกรรมทางสังคมภายในย่านก็จะสูญหายไปด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเปลี่ยนแปลงใช้ที่ดินสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 6.3 กลุ่มศึกษา กลุ่มที่ 1

สัญลักษณ์

- ที่พักอาศัย
- พาณิชยกรรม
- สถาบันราชการ
- สถาบันการศึกษา

- สถาบันศาสนา
- ศาสนสถาน
- พื้นที่นันทนาการ

เกาะรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 6.1 กิจกรรมทางเศรษฐกิจย่านท่าพระจันทร์

กิจกรรมทางสังคม

การใช้ที่ว่าง

สถาบันวิทยบริการ
ภาพที่ 6.2 กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่าง ย่านท่าพระจันทร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

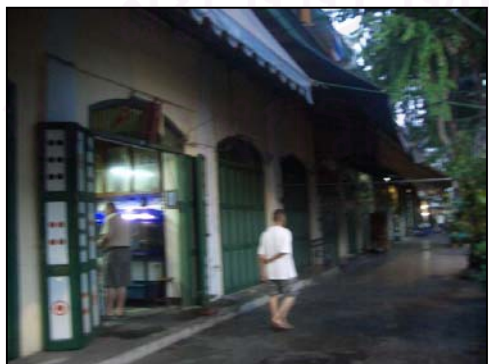

ภาพที่ 6.3 กิจกรรมทางเศรษฐกิจย่านท่าเตียน

กิจกรรมทางสังคม

การใช้ที่ว่าง

ภาพที่ 6.4 กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่าง ย่านท่าเตียน

6.2.2.2 กลุ่มที่ 2 พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนบน

กลุ่มนี้เป็นพื้นที่ทางด้านบนของเกาะรัตนโกสินทร์ ด้านบนติดกับคลองรอบกรุง (คลองบางลำพู) เรื่อยลงจนถึงแนวถนนราชดำเนินกลาง โดยมีการใช้ประโยชน์อาคารประเภทที่พักอาศัยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 41.43 ของอาคารทั้งหมด รองลงมาเป็นประเภทพานิชยกรรมร้อยละ 40.93 ศาสนสถานร้อยละ 6.39 สถาบันราชการร้อยละ 1.92 โกดังและคลังสินค้าร้อยละ 1.55 สถาบันการศึกษาร้อยละ 0.92 และอื่นๆร้อยละ 6.8 ซึ่งในอดีตพื้นที่นี้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของขุนนางและราษฎรทั่วไปเป็นส่วนใหญ่ มีชุมชนกระจายตัวกันออกไปภายนอกไปภายในเขตกำแพงพระนคร และเกาะกลุ่มกันหนาแน่นขึ้นในบริเวณรอบๆที่ตั้งศูนย์กลางของชุมชน เช่นวัด วังเจ้านาย ตลาด เช่น บริเวณวัดตองปุ(วัดชนะสงคราม) ถนนข้าวสาร บริเวณปากคลองบางลำพู บริเวณถนนพระอาทิตย์ เป็นต้น จากการที่เป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านเรือนต่างๆ และเป็นบริเวณที่เป็นปากคลอง จึงทำให้บริเวณนี้มีการค้าขายเกิดขึ้น ผ่านช่วงเวลามีพัฒนาการจนเกิดเป็นย่านบางลำพูขึ้นในพื้นที่ เป็นที่รู้จักของคนทั้งประเทศในปัจจุบัน ย่านการค้านี้ก็ยังถูกล้อมรอบไปด้วยชุมชนต่างๆ คือ ชุมชนตรอกเขียนนิवासน์-ตรอกไก่แจ้ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ชุมชนมัสยิดบ้านตึกดิน ชุมชนตรอกบวรรังษี ภายในพื้นที่ยังมีศาสนสถานที่สำคัญคือ วัดชนะสงคราม วัดบวรนิเวศน์ มัสยิดจักรพงษ์ มีสถานศึกษาในระดับมัธยมศึกษาที่มีชื่อเสียง คือ โรงเรียนสตรีวิทยา โรงเรียนวัดบวรนิเวศน์ และยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักของนานาชาติประเทศ คือ ถนนข้าวสาร ที่ทุกวันจะมีนักท่องเที่ยวต่างชาติหลั่งไหลเข้ามาเป็นจำนวนมาก บริเวณกลุ่มพื้นที่จึงเป็นแหล่งการค้าและที่พักอาศัยของเกาะรัตนโกสินทร์ และยังเป็นพื้นที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาท่องเที่ยวภายในเกาะรัตนโกสินทร์

1) ย่านบางลำพู

(1) **สภาพทั่วไป** เริ่มต้นนับเมื่อมีการขุดคลองคูพระนคร เพื่อขยายพื้นที่เขตพระนครในกว้างขวางยิ่งขึ้นในปี พ.ศ.2326 ผู้คนเรียกชื่อคลองนี้ว่า คลองบางลำพู เนื่องจากในบริเวณนี้มีต้นลำพูขึ้นอยู่จำนวนมาก คลองบางลำพูเป็นคลองขุดกว้างและลึกพอสมควร น้ำขึ้นลงอยู่ตลอดเวลา มีเรือขึ้นล่องไปมาค้าขาย บรรดาแพก็จอดเรียงรายกันอยู่ตลอดแนวคลอง และหลังจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคผ่านคลองบางลำพู ย่านบางลำพูก็ขยายตัวขึ้นเป็นลำดับ มีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมคลอง อาศัยคลองบางลำพู เป็นเส้นทางคมนาคมค้าขายสินค้าทางเรือ สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นพวกผลไม้จากสวน และยังเป็นแหล่งจำหน่ายเรือขนาดต่าง ๆ เช่น เรือประทุน เรือสำปั้น และเรือขนาดเล็ก บริเวณนี้จึงเริ่มก่อตัวเป็นตลาดขึ้นมาแต่มีขนาดเล็กไม่ใหญ่โตเท่าตลาดเสาชิงช้าแต่เมื่อมีการตัดถนนในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้สร้างตลาดแบบทันสมัย สะอาด ถูก

สัญลักษณ์ ให้ชื่อว่าตลาดยอดพิมาน ชาวบ้านเรียกกันสั้น ๆ ว่าตลาดยอด มีอาคารร้านค้าเกิดขึ้นโดยรอบตลาดมากมาย จำหน่ายสินค้านานาชนิด ตั้งแต่ดอกไม้ ภูปเทียน เสื้อผ้า อาหาร ฯลฯ อีกทั้งยังมีแหล่งบันเทิงอยู่ด้วย เช่น โรงละครแม่บุญนาถ อยู่ตรงริมคลองบางลำพู (ใกล้ธนาคารไทยพาณิชย์ในปัจจุบัน) โรงลิเกคณะหอมหวล โรงภาพยนตร์ปิ่นเงี้ยวเตอร์, ปุษยพันธ์ ย่านบางลำพูในสมัยนั้นจึงเปรียบได้กับห้างสรรพสินค้าในสมัยนี้ที่รวมเอาที่กิน ที่เที่ยวพักผ่อน ที่จับจ่ายซื้อของเข้ามาไว้ด้วยกัน บางลำพูมีการเจริญเติบโตเรื่อยมาและขยายตัวอย่างชัดเจนนับตั้งแต่มีการย้ายตลาดนัดสนามหลวงไปอยู่ที่สวนจตุจักร (พ.ศ. 2524) ย่านบางลำพู กลายเป็นย่านจับจ่ายซื้อของหลักของผู้คนในเขตพระนคร รวมไปถึงผู้คนจากนอกพื้นที่ เกิดร้านค้ามากมาย มีห้างสรรพสินค้าเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น ตั้งฮั่วเส็ง เป็นต้น ทุกวันนี้ย่านบางลำพู จึงเต็มไปด้วยผู้คน que เข้ามาจับจ่ายสินค้าซึ่งมีให้เลือกนานาชนิด และถ้ากล่าวถึงย่านบางลำพูก็มีน้อยคนนักที่ไม่รู้จักย่านนี้

(2) บทบาทของย่าน จากเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย มีตลาดที่รองรับผู้คนในละแวกบริเวณนั้น เมื่อมีการพัฒนาตลาดจนกลายเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญของเมืองขึ้นมา ประกอบกับมีร้านค้าและแหล่งบันเทิงต่างๆเกิดขึ้นมามากมายภายในย่าน จึงทำให้ย่านบางลำพูเปรียบเสมือนห้างสรรพสินค้าของคนเมือง ที่เป็นแหล่งรวมสินค้านานาชนิด มีการปรับกิจกรรมการค้าไปตามสภาวะ ทำให้ย่านบางลำพูยังคงบทบาทของย่านการค้ามาจนถึงปัจจุบัน

(3) ระบบกิจกรรม

- **กิจกรรมทางเศรษฐกิจ** ย่านบางลำพูเป็นย่านการค้าหนึ่งเกิดมีการพัฒนาตัวอย่างรวดเร็วเมื่อมีการตัดถนน เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะบ้านเรือนจากที่เคยเป็นเรือนแพอยู่ริมคลอง ค้าขายสินค้าทางเรือ กลายเป็นตึกแถวเรียงไปตามสองฟากถนน กิจกรรมการค้าจึงมีการเปลี่ยนแปลงจากริมน้ำมาอยู่ที่ตึกแถวริมถนน มีผู้คนมาซื้อของกันอย่างคึกคัก อีกทั้งยังมีรถรางที่แล่นผ่านบางลำพู ซึ่งเป็นรถรางสายยาว จึงมีผู้คนจากภายนอกพื้นที่ เข้ามาใช้บริการของย่านบางลำพู กันอย่างมากมาย ภายในย่านบางลำพูมีถนนตัดอยู่หลายเส้นตั้งแต่ละเส้นก็มีลักษณะของกิจกรรมที่ต่างกันไป ดังเช่น

ถนนข้าวสาร เป็นถนนเก่าแก่เชื่อมระหว่างถนนตะนาวกับถนนจักรพงษ์ แต่ก่อนเป็นที่อยู่อาศัย มีวังของพระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขต สมัยก่อนมีร้านพันรูป จะเห็นพนักงานนั่งพันรูปกันเป็นแถว ๆ และผู้คนบริเวณนั้นยังประกอบอาชีพทำขันเงิน แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก จากเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย กลายเป็นแหล่งการค้า สถานบันเทิงที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก มีชาวต่างชาติหลั่งไหลกันเข้ามาใช้บริการกันอย่างหนาแน่น กิจกรรมการค้า

ต่าง ๆ ก็มีลักษณะรองรับชาวต่างชาติ เช่น ร้านอาหารไทย,ฝรั่ง ร้านขายของที่ระลึก, บาร์, ร้านนวดตัวนวดเท้า เป็นต้น และบริเวณนี้ยังกลายเป็นศูนย์กลางของการติดต่อจัดการเพื่อเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ถนนข้าวสารจึงกลายเป็นแหล่งที่ดึงดูดชาวต่างชาติให้เข้ามา บ้านเรือนที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยมาแต่สมัยก่อนได้ปรับเปลี่ยนบทบาทไปเป็นสถานที่รองรับนักท่องเที่ยวให้มาเช่าอยู่อาศัย โดยจะเป็นในลักษณะเกสต์เฮาส์ ที่เป็นที่นิยมของชาวต่างชาติมาก ในปัจจุบันนี้ ถนนข้าวสารจึงคึกคักทั้งกลางวันกลางคืน มีผู้คนมากมายปะปนกันอยู่ทั้งชาวไทย ชาวตะวันตก ชาวตะวันออก จนเหมือนกับศูนย์กลางนานาชาติของเมืองเลยก็ว่าได้

ถนนรามบุตรี เป็นถนนที่อยู่ถัดจากถนนข้าวสาร แต่เดิมมีการถมคลองกลายเป็นถนน ซึ่งแต่ก่อนบริเวณนี้มีสะพานรามบุตรี ถนนนี้จึงชื่อ ถนนรามบุตรี ในอดีตคาดว่าจะเป็แหล่งที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกับถนนข้าวสาร แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกับถนนข้าวสาร ซึ่งเป็นการปรับตัวเข้ากับกิจกรรมของทางถนนข้าวสาร ปัจจุบันนี้ ถนนรามบุตรี จึงมีแต่ ร้านอาหาร,บาร์,โรงแรม และเกสต์เฮาส์

ถนนตานี คาดว่าในอดีตคงจะมีแยกตานีอาศัยอยู่ ถนนตานีจะขายพวกเสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องประดับสตรี ซึ่งมีสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และพื้นที่ต่อเนื่องไปถึงถนนสีปสามห้าง จะเป็นตึกแถวรุ่นแรกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 เรียกกันว่าตึกแถวสีปสามห้าง เนื่องจากมีลักษณะคล้ายกับห้างร้านของชาวจีนในกวางตุ้ง ที่ตั้งเป็นสมาคมการค้าเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในยุคที่กำลังฟูเฟื่อง (พ.ศ. 2500) บริเวณถนนสีปสามห้างนี้เป็นที่ชุมนุมของวัยรุ่น เนื่องจากมีร้านอาหารเปิดขายจนถึง สามสี่ทุ่ม มีร้านขายไอศกรีม ซึ่งเป็นของกินของคนทันสมัยในยุคนั้น ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของร้านค้าหลากหลาย ทั้งขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป อาหาร ธนาคาร ฯลฯ

ถนนไกรสีห์ สมัยก่อนเป็นที่ตั้งของตลาดยอด แหล่งซื้อสินค้าของผู้คนในเมืองรองจากตลาดเสาชิงช้า ต่อมาบริเวณที่เป็นที่ตั้งของตลาดถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นที่จอดรถของกรุงเทพมหานคร เพื่อรองรับกับรูปแบบการเดินทางของผู้คนที่เข้ามาใช้บริการในพื้นที่ที่นิยมจะนำรถยนต์ส่วนตัวมากขึ้น ปัจจุบันถนนเส้นนี้เป็นแหล่งขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป โดยเฉพาะชุดนักศึกษาที่มีการปรับเปลี่ยนแบบไปตามสมัย ผู้คนจึงนิยมมาซื้อหากันมาก

ถนนพระสุเมรุ ในอดีตเป็นถนนที่คึกคักที่สุดในจำนวนถนนของย่านบางลำพู จากการที่มีร้านจำหน่ายเครื่องแต่งกายชายที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากชื่อร้าน นพรัตน์ จำหน่ายกางเกงแพร เสื้อเชิ้ต เนคไท เข็มขัด แต่ปัจจุบันได้เลิกกิจการไปแล้ว ประกอบกับถนนเส้นนี้ไม่สะดวกกับการจอดรถจึงทำให้ไม่คึกคักดังสมัยก่อน

นอกจากถนนต่างๆ เหล่านี้แล้ว ยังมีถนนสายสำคัญที่อยู่ต่อเนื่องกับย่านบางลำพู มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับย่านบางลำพู ถนนสายนั้นคือ ถนนพระอาทิตย์ ในอดีตบริเวณถนนพระอาทิตย์ นั้น เป็นที่ตั้งของวังอยู่หลายวัง เช่น ตำหนักพระองค์เจ้ามณีนชวาสดี ตำหนักกรมพระนเรศวรฤทธิ์ วังกรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ เป็นต้น แต่ปัจจุบันได้ถูกใช้ประโยชน์เป็นที่ทำการขององค์กรต่างๆ เช่น ยูนิเซฟ (UNICEF) เอฟเอโอ (FAO) พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เป็นต้น และบริเวณต้นถนนยังมีป้อมพระสุเมรุ ที่เป็น 1 ใน 2 ป้อมที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบัน มีกลุ่มอาคารเก่าอยู่ตามริมถนนสลับกับวังเป็นช่วงๆ ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มอาคารเหล่านี้ถูกใช้เป็นร้านค้าขายอาหารและของเบ็ดเตล็ด และยังเป็นแหล่งเที่ยวอีกแหล่งหนึ่ง ซึ่งเป็นร้านอาหาร ที่เป็นแบบกึ่งฝั่บเป็นที่นิยมของวัยรุ่น

ปัจจุบันย่านบางลำพูเป็นย่านที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจรองรับกลุ่มผู้อยู่อาศัยในพื้นที่และกลุ่มผู้มาเยือนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในกลุ่มผู้มาเยือนนี้มีมากมาย มาจากหลายพื้นที่และหลากหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่นิยมเข้ามาใช้บริการบริเวณถนนข้าวสาร และเกสต์เฮาส์รอบๆ กลุ่มวัยรุ่นที่นิยมมาเที่ยวตามสถานบันเทิงทั้งที่ถนนข้าวสารและถนนพระอาทิตย์ กลุ่มผู้ที่มาจับจ่ายซื้อสินค้าต่างๆตามห้างสรรพสินค้าและถนนแต่เส้นภายในย่าน ย่านบางลำพูจึงเป็นย่านการค้าในเกาะรัตนโกสินทร์ที่มีผู้คนจากทั่วทุกสารทิศเข้ามาใช้บริการ ทำให้มีความหลากหลายของผู้คน

- กิจกรรมทางสังคม การขยายตัวของกิจกรรมทาง

เศรษฐกิจ ส่งผลทำให้ย่านบางลำพูมีการเปลี่ยนแปลงสภาพทางการภาพ จากตึกแถว 2 ชั้นหรือร้านค้าเล็กๆในละแวกบ้านถูกเปลี่ยนเป็นห้างสรรพสินค้าที่มีขนาดใหญ่ จำนวนหลายชั้น บรรดาร้านค้าต่างๆมีการปรับปรุงให้มีความทันสมัยมากขึ้น ทำให้บรรยากาศของร้านค้าในสมัยก่อนเริ่มจางหายไป จากที่เคยมีร้านค้าแพที่มีผู้คนหลากหลายระดับ หลากหลายอาชีพ มานั่งกินกาแฟ อ่านหนังสือ พบปะพูดคุยกันเรื่องต่างๆนานา กลายมาเป็นร้านค้าติดแอร์ที่มีผู้คนเข้ามาใช้บริการเสร็จแล้วก็ออกไป ทำให้การพบปะการมีปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนในย่านลดน้อยลง

ผู้คนในย่านส่วนใหญ่จะประกอบกิจกรรมทางการค้ากันทั้งวัน ส่วนใหญ่ใช้อาคารในย่านเป็นร้านค้าเท่านั้น ไม่ได้อยู่อาศัย จะมีเพียงลูกจ้างที่พักอาศัยอยู่ เข้ามาเปิดร้านขายของพอเย็นปิดร้านแล้วกลับบ้านที่อยู่นอกพื้นที่ แต่จากการที่ย่านบางลำพูไม่ได้เป็นเพียงย่านการค้าเพียงอย่างเดียว ยังมีชุมชนอาศัยอยู่ภายในย่าน ย่านบางลำพูจึงยังคงมรรยากาศทางสังคมอยู่

ชุมชนเหล่านั้นจะอยู่ด้านหลังตึกแถว บริเวณถนนพระสุเมรุ และถนนพระอาทิตย์ มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยวปลูกติดๆ กัน ได้แก่ ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ตรอกไก่แจ้ แต่เดิมเป็นชุมชนข้าราชการที่รับใช้เจ้านายในวัง เป็นชุมชนเก่าแก่ที่อยู่มานาน ภายในชุมชนยังมี

บรรยากาศของชีวิตในละแวกบ้าน ผู้คนในชุมชนมีการพบปะพูดคุยกัน มีการใช้หัวมูมชอยที่พอมี่พื้นที่ว่างและเป็นที่ตั้งของร้านขายข้าวแกงของคนในชุมชนเป็นที่พบปะสังสรรค์ นอกจากนี้ชุมชนยังมีงานทางประเพณีที่สืบทอดกันมาของคนในชุมชน คือ งานบุญประเพณีวันขึ้นปีใหม่ที่จะมีพิธีทำบุญเลี้ยงพระกันที่ ศาลกรมหลวงประจักษ์เจษฎา บริเวณริมถนนพระสุเมรุ จะมีการนำลิเก หรือละครชาตรีมาแสดง และพบปะสังสรรค์กัน

ชุมชนอีกชุมชนหนึ่งที่อยู่ใกล้ๆ กันคือ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ เป็นชุมชนชาวมุสลิมอาศัยอยู่บริเวณตรอกสุเหล่า ภายในชุมชนมีสุเหล่าจักรพงษ์ ที่เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางสังคม ซึ่งทุกวันศุกร์จะมีการรวมกลุ่มเพื่อทำพิธีทางศาสนา และพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน แต่เดิมชาวมุสลิมเหล่านี้เป็นช่างทองที่มีฝีมือจนเป็นที่เลื่องลือในราชสำนัก ช่างทองบางคนได้รับพระกรุณาโปรดเกล้า ให้เป็นช่างทองหลวง แต่ในปัจจุบันนี้หลงเหลือช่างทองอยู่ไม่มาก และส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุส่วนคนรุ่นหลังๆ ได้หันไปประกอบอาชีพอื่น

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ ทั้ง 2 ชุมชนได้ถูกอิทธิพลของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในบริเวณถนนข้าวสารเข้ามาเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ประโยชน์เนื่องจากภายในชุมชนมีซอยที่สามารถเดินทะลุได้ถึงบริเวณถนนข้าวสาร บ้านที่อยู่ภายในชุมชนจึงเริ่มเปลี่ยนเป็นเกสต์เฮาส์มากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อรองรับชาวต่างชาติ ซึ่งอาจจะมีผลทำให้บรรยากาศของความสนิทสนมคุ้นเคยกันของผู้คนภายในชุมชนจางลงไป จากชุมชนอยู่อาศัยที่มีชีวิตละแวกบ้าน พอมี่ผู้คนแปลกหน้าและกิจกรรมทางเศรษฐกิจเข้ามา วิถีชีวิตความเป็นอยู่เดิมๆ อาจจะต้องเปลี่ยนไปอย่างบริเวณถนนข้าวสาร ซึ่งในทางประเพณี วัฒนธรรมและความผูกพันของผู้คนกับศาสนานั้นก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เนื่องจากการมีวิถีชีวิตในปัจจุบันที่ต้องรีบเร่ง วันหยุดต้องการพักผ่อน ผู้คนกับวัดจึงห่างกันขึ้นเรื่อยๆ งานประเพณีต่างๆ บรรยากาศสาธารณะก็เปลี่ยนแปลงไป เช่น งานวันสงกรานต์ที่เคยมีประเพณีรดน้ำดำหัวกันที่บริเวณวัด ปัจจุบันศูนย์รวมของงานเปลี่ยนมาที่บริเวณถนนข้าวสารทั้งหมด มีงานตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยงคืน ติดต่อกัน 3 วัน 3 คืน ซึ่งมีทั้งผู้คนในพื้นที่ นอกพื้นที่ และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาร่วมงานกันอย่างหนาแน่น

นอกจากนี้ย่านบางลำพูในปัจจุบันได้เกิดพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมขึ้นมา คือ สวนสันติชัยปราการ บริเวณบ่อมพระสุเมรุ ที่เกิดขึ้นมาจากโครงการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์รอบบ่อมพระสุเมรุ ซึ่งก่อนหน้านี้เคยเป็นที่ตั้งของโรงงานน้ำตาลและโกดังเก็บสินค้าของบริษัทศรีมหาธา จำกัด ภายในสวนยังมีพระที่นั่งสันติชัยปราการที่สร้างขึ้นอย่างงดงาม จากจุดนี้สามารถมองเห็นทิวทัศน์ของแม่น้ำเจ้าพระยาได้เป็นอย่างดี และยังมองเห็นความสวยงามของสะพานพระราม 8 ได้อีกด้วย อีกทั้งยังมีต้นลำพูที่มีอายุ 100 ปี หลงเหลืออยู่ในบริเวณนี้ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์และที่มาของชื่อย่านบางลำพู จากองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้จึงทำให้สวนสันติ

ชัยปราการเป็นศูนย์กลางทางกิจกรรมทางสังคมของผู้คนในย่านบางลำพู รวมไปถึงผู้คนภายนอก ทั้งที่อยู่ภายในเขตพระนครและนอกเขตพระนคร ในแต่ละวันจะมีผู้คนมาเที่ยวพักผ่อน ออกกำลัง การตลอดทั้งวัน และทางหน่วยงานของรัฐ และองค์กรต่างๆยังใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่างๆ สำหรับคนกรุงเทพมหานคร และคนในย่านบางลำพู เช่น ถนนคนเดิน ดนตรีในสวน ฯลฯ และงาน เทศกาลประจำปีต่างๆ เช่น งานลอยกระทง งานแข่งเรือ ฯลฯ

(4) **การใช้พื้นที่ในช่วงวัน** ย่านบางลำพูเป็นย่านที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย มีทั้งสินค้าอุปโภค บริโภคนานาชนิด แหล่งสถานบันเทิงที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและคนต่างชาติ อีกทั้งยังเป็นแหล่งที่พักอาศัยของผู้คนที่เป็นชุมชน และเป็นที่พักของนักท่องเที่ยวในรูปแบบเกสต์เฮาส์ จึงทำให้ย่านบางลำพูมีลักษณะการใช้พื้นที่ในช่วงเวลาของวันที่แตกต่างกัน

- **ช่วงเช้า** ร้านค้าส่วนใหญ่ยังไม่เปิดให้บริการ แต่จะมีแผงขายของสดรวมตัวกันขายของเป็นทางยาวตลอดถนนไกรสีห์ เหมือนกับเป็นตลาดสดขนาดย่อมๆ มีผู้คนจากในย่านมาจับจ่ายซื้อหา

- **ช่วงกลางวัน-ช่วงเย็น** ร้านค้าต่างๆเปิดให้บริการ มีผู้คนเข้ามาซื้อของกันอย่างคึกคัก ตามทางเดินในถนนแต่ละเส้นมีแผงลอยขายสินค้าไปตลอดแนว

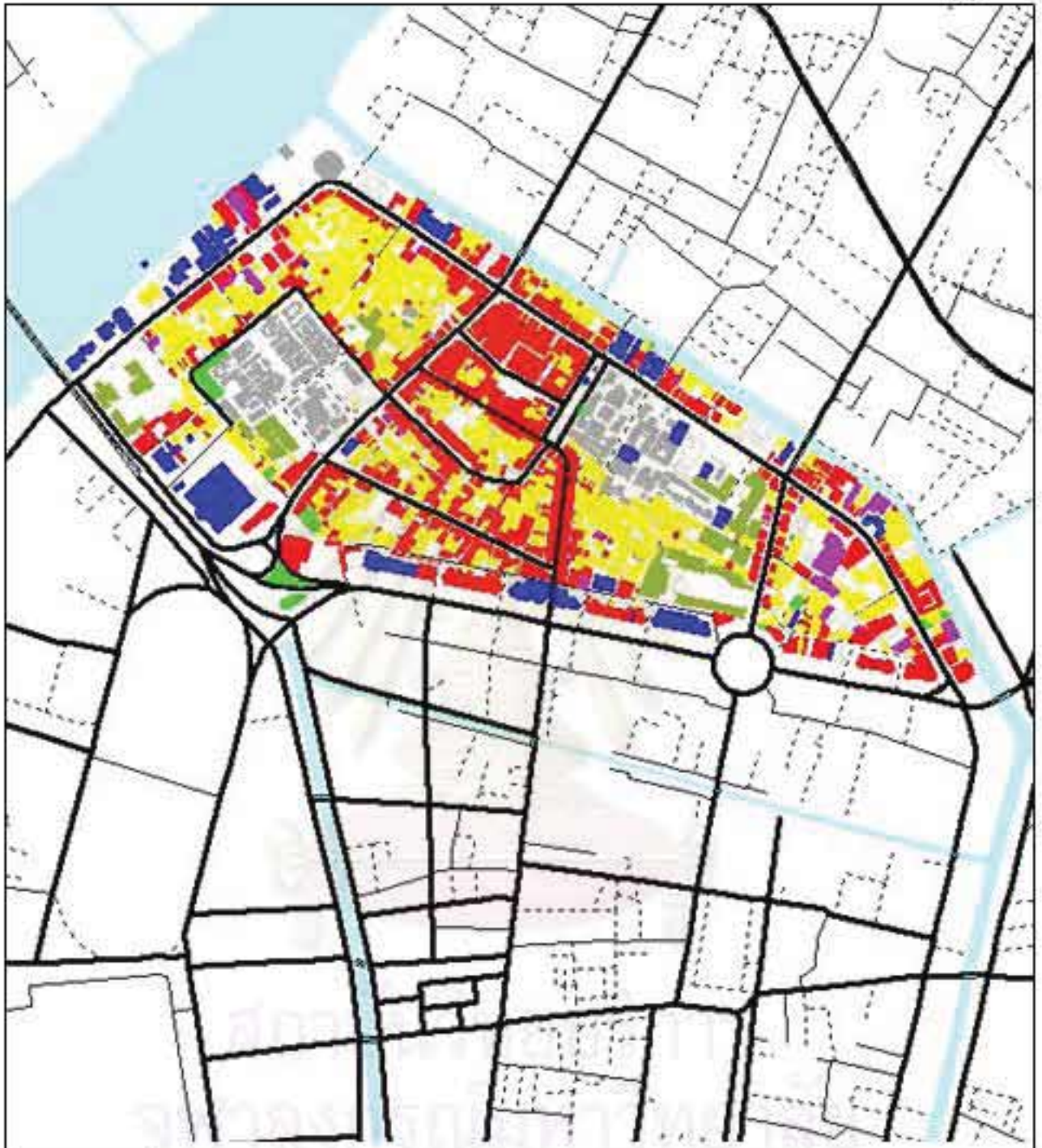
- **ช่วงกลางคืน** ถนนข้าวสารเป็นแหล่งบันเทิงที่มีทั้งร้านอาหาร บาร์ และแผงขายของที่ระลึกต่างๆ บริเวณรอบๆก็เกิดกิจกรรมและการใช้พื้นที่รองรับกับกิจกรรมในถนนข้าวสาร บริเวณปากถนนรามบุตรีด้านถนนสีปสามห้าง จะมีร้านขายอาหารมากมายมาตั้งขายอยู่ ผู้ที่เข้ามากินก็เป็นนักท่องเที่ยวและผู้คนภายในย่าน บริเวณถนนไกรสีห์ก็กลายเป็นที่จอดรถของบรรดานักเที่ยวที่มาถนนข้าวสาร และยังเป็นสนามฟุตบอลให้กับกลุ่มวัยรุ่นที่อยู่ภายในพื้นที่ด้วย

(5) **การใช้พื้นที่ว่าง** เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีความหนาแน่นของอาคาร จึงทำให้บริเวณถนน ทางเดินเท้าริมถนน และพื้นที่ของถนนภายในซอย กลายเป็นพื้นที่ว่างที่ใช้ในการทำกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น การตั้งแผงขายของ การนั่งพบปะพูดคุย หรือแม้แต่การใช้เป็นที่เล่นกีฬาในเวลาว่างคืน ศาสนสถานอย่างวัดชนะสงคราม และสุเหร่าจักรพงษ์ก็เป็นสถานที่ที่ผู้คนใช้เป็นที่พักผ่อนกิจกรรม ทั้งกิจกรรมทางศาสนา แลกกิจกรรมทางสังคม การพบปะพูดคุย ที่วิ่งเล่นของเด็กๆ และยังมีสวนสันติชัยปราการที่เป็นพื้นที่เปิดโล่ง ที่มีกิจกรรมเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น ทั้งการพักผ่อน หย่อนใจ ออกกำลังกาย แสดงโชว์ต่างๆ ฯลฯ

(6) ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน โครงการ

พัฒนาที่มีเข้ามาในย่านที่เห็นชัดคือ โครงการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์รอบป้อมพระสุเมรุ ซึ่งผลจากโครงการนี้ทำให้เกิดพื้นที่เปิดโล่งสำหรับทำกิจกรรมของผู้คนในย่านขึ้นมา จากเดิมเป็นที่ตั้งของโรงงานและโกดัง กลายมาเป็นสวนสันติชัยปราการที่มีความร่มรื่น มีมุมในการใช้ทำกิจกรรมต่างๆ ทำให้ผู้คนภายในย่านได้มีพื้นที่ในการพบปะประกอบกิจกรรมร่วมกัน ไม่เพียงแต่ระหว่างคนในย่านเท่านั้น ยังมีผู้คนจากภายนอกเข้ามาใช้พื้นที่ด้วย ยิ่งทำให้เกิดความหลากหลายของผู้คน หลากหลายกิจกรรมมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีโครงการที่เป็นการจัดกิจกรรมเข้ามาในพื้นที่ของทางภาครัฐ คือ งานถนนสายวัฒนธรรม(ถนนคนเดิน) ที่จัดบนถนนพระอาทิตย์กับถนนพระสุเมรุ มีการปิดถนนให้ผู้คนได้เดิน โดยระหว่างทางจะมีการแสดงจากชุมชนต่างๆที่อยู่ในละแวกนั้น พร้อมทั้งขายสินค้า และอาหารที่แสดงถึงวิถีชีวิตของคนแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและบรรยากาศของชุมชนในย่านบางลำพูได้เป็นอย่างดี และยังช่วยกระตุ้นให้ผู้คนในชุมชนกลับมาคิดคำนึงถึงบรรยากาศเก่าๆและวิถีชีวิตที่มีคุณค่าของชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเปลี่ยนแปลงใช้ที่ดินผังเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 6.4 กลุ่มศึกษา กลุ่มที่ 2

สัญลักษณ์

- ที่พักอาศัย
- พาณิชยกรรม
- สถาบันราชการ
- สถาบันการศึกษา

- สถาบันศาสนา
- คลังสินค้า
- พื้นที่นันทนาการ

เกาะรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 6.5 กิจกรรมทางเศรษฐกิจย่านบางลำพู

กิจกรรมทางสังคม

การใช้ที่ว่าง

ภาพที่ 6.6 กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่าง ย่านบางลำพู

6.2.2.3 กลุ่มที่ 3 พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนกลาง

กลุ่มนี้เป็นบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนมาตั้งแต่สมัยอดีต จากการที่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯโปรดให้สร้างวัดสุทัศนเทพวราราม ในบริเวณที่เป็นจุดกึ่งกลาง เมือง เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในพระนคร จนพื้นที่บริเวณนี้มีการพัฒนา มีผู้คนอาศัย ตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก และมีความหลากหลายของเชื้อชาติ ทั้งคนไทย จีน มอญ ญวน โดยมีปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์อาคารประเภทที่พักอาศัยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 47.51 ของอาคาร ทั้งหมด รองลงมาเป็นประเภทพาณิชย์กรรมร้อยละ 32.98 ศาสนสถานร้อยละ 6.55 โกดังและ คลังสินค้าร้อยละ 4.37 สถาบันการศึกษาร้อยละ 2.30 สถาบันราชการร้อยละ 0.83 และอื่นๆ ร้อยละ 7.29 มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่คึกคัก เป็นแหล่งของร้านค้าต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของศาสนาความเชื่อ จากการที่เป็นที่ตั้งของศาสนสถานอันได้แก่ โบสถ์ พราหมณ์ ศาลเจ้าพ่อเสือ วัดต่างๆ บริเวณนี้จึงเป็นที่รวมของทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การค้าที่มีความเฉพาะตัว เป็นย่านเก่าแก่ที่อยู่คู่กับกรุงเทพมหานคร และเป็นที่ยรวมของกิจกรรมทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา ภายในพื้นที่ยังมีชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่มานาน ยังมีบรรยากาศทางสังคมของผู้คนในระดับต่างๆเกิดขึ้นอยู่ภายในพื้นที่ด้วย

1) ย่านสามแพร่ง (แพร่งภูธร, แพร่งนรา, แพร่งสรรพศาสตร์)

(1) สภาพทั่วไป แต่เดิมบริเวณพื้นที่ย่านสามแพร่งนี้เป็นที่ตั้งของวังกลุ่มข้างโรงสี กลุ่มวังพระราชโอรสในรัชกาลที่ 2 ริมคลองคูเมืองเดิม และรายล้อมไปด้วยที่อยู่อาศัยของข้าราชการบริพาร มีลักษณะบ้านเรือนเป็นอาคารเรือนแถวไม้อยู่ตามถนนซอยขนาดเล็ก และเรือนแพเรียงรายไปตามคลองคูเมืองเดิม ซึ่งต่อมาเป็นย่านที่อยู่อาศัยที่ชัดเจนมากขึ้น เมื่อย่านได้กลายเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่ง ที่สัมพันธ์กับพื้นที่ศูนย์กลางพระนครในบริเวณวัดสุทัศนวราราม เป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทย และชาวจีน ต่อเนื่องกันมา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ภายในย่านเกิดการเปลี่ยนแปลงเมื่อย่านกลายเป็นที่ตั้งของวังพระราชโอรสในรัชกาลที่ 4 ถึง 3 พระองค์ ได้แก่ วังกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ วังกรมหมื่นภูเวศรังสรรค์ และวังกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ ทำให้ย่านเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนข้าราชการที่มีทั้งเจ้านาย ขุนนาง และข้าทาสบริวาร โดยมีศูนย์กลางของกิจกรรมอยู่ที่วังทั้ง 3 และเมื่อประเทศเริ่มมีการปฏิรูปการปกครอง โดยมีการจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม และย้ายสถานที่ทำงานของหน่วยงานจากที่ตั้งในวังเจ้านาย ออกมาตั้งอยู่ในบริเวณโดยรอบของพระบรมมหาราชวัง ริมคลองคูเมืองเดิม อันได้แก่ กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม และกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาให้ย่านสามแพร่งเป็นย่านการค้าและบริการแก่ข้าราชการ และยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่พื้นที่ของย่าน ให้มีการจัดพื้นที่วังเพื่อประโยชน์ทางการพาณิชย์และการกระจายสิทธิในการถือ

ครองที่ดินสู่ประชาชน คือ มีการรื้อวงกรมหมื่นภูเรศธำรงค์ดี กับ วงกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ แล้วตัดถนนพร้อมกับสร้างอาคารตึกแถวสองชั้น จนเป็นที่มาของถนนแพ่งภูธร และถนนแพ่งนรา

ส่วนวงกรมหลวงสรรพศาสตร์ ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงในตอนนั้น โดยพื้นที่ในบริเวณนั้นมีการทำทอง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ยังคงสืบเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน มีตึกแถว 3 ชั้น ของแกรเลิต ช่างทองชาวเยอรมัน และมีชื่อเรียกห้างนี้ว่า ห้างแกรเลิต ต่อเนื่องมาไปตามถนนตะนาว จนถึง ซุ้มประตูวังที่มีรูปแบบสวยงามแบบตะวันตก ต่อมาเมื่อกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจสิ้นพระชนม์อาคารภายในวังและตึกแถว ถูกรื้อออกหมด และได้ตัดถนนแพ่งสรรพศาสตร์และสร้างเป็นตึกแถวขึ้นในพื้นที่ย่านสามแคว่งจึงได้กลายเป็นย่านการค้าชั้นนำที่มีสินค้าจากต่างประเทศจำหน่าย และจากการที่ย่านนี้เป็นย่านอยู่อาศัยกับการค้าที่อยู่ภายในใจกลางพระนครที่หนาแน่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดฯ ให้สร้างสถานีอนามัยสุขุมวิทขึ้นภายในย่าน(กลางย่านแพ่งภูธร) และบริเวณใกล้เคียงทรงโปรดฯ ให้มีโรงเรียนวัดมหรณพารามในพื้นที่วัดซึ่งเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้แก่ประชาชนมาตั้งแต่อดีต ซึ่งถือได้ว่าเป็นโรงเรียนสำหรับราษฎรเป็นแห่งแรกของประเทศไทย

เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ สนามหลวงเป็นตลาดนัดและศูนย์กลางของการสัญจรระบบขนส่งมวลชน (พ.ศ.2500) ย่านสามแคว่งจึงเป็นย่านการค้าที่ต่อเนื่องจากสนามหลวง และเกิดย่านหลังกระทรวงขึ้นบริเวณริมถนนอัษฎางค์เป็นแหล่งขายของเก่า (ในปัจจุบันขายเครื่องแบบเครื่องหมายทหาร และเครื่องดนตรี) ตลาดต้นไม้ผลไม้ บริเวณริมคลองคูเมืองเดิม และแผงขายหนังสือบริเวณอนุสาวรีย์แม่พระธรณีบีบมวยผม นอกจากนี้ย่านสามแคว่งยังเป็นย่านการค้าที่รองรับข้าราชการจากหน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่รอบพื้นที่ โดยมีตลาดใต้รุ่งแพ่งภูธร เป็นแหล่งขายอาหารที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไป

ปัจจุบันนี้ย่านสามแคว่งได้ถูกลดบทบาทลงไป เนื่องจากการยกเลิกตลาดนัดสนามหลวง (พ.ศ.2525) ตลาดต้นไม้ผลไม้และแผงหนังสือ และช่วงต่อมาตลาดใต้รุ่งที่แพ่งภูธรได้ถูกยกเลิกไป เนื่องจากสภาพอากาศซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ได้ขอพื้นที่คืนเพื่อสร้างอาคารแต่ก็ถูกทิ้งร้างไว้จนมีสภาพทรุดโทรม (ปัจจุบันกลายเป็นลานโล่งของชุมชน) ประกอบกับนโยบายการย้ายหน่วยงานราชการออกจากพื้นที่ทำให้บรรดาข้าราชการที่เป็นกลุ่มลูกค้าหลักของย่านสามแคว่งลดน้อยลงไป แต่อย่างไรก็ตามย่านสามแคว่งก็ยังเป็นแหล่งของร้านอาหารอร่อยที่มีชื่อเสียงมานานและมีลักษณะการค้าที่เฉพาะตัวอยู่

(2) บทบาทของย่าน ย่านสามแพร่งเป็นที่ตั้งของวังถึง 3 วัง

และเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มข้าราชการที่รับใช้อยู่ในวัง จนเป็นย่านชุมชนอยู่อาศัยที่มีวังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรม ภายในย่านมีการค้าขายที่รองรับผู้คนในย่าน ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพทางการภาพบริเวณรอบๆพื้นที่ อันได้แก่ การตัดถนนสายสำคัญผ่าน และย้ายหน่วยงานราชการออกมาจากวังเจ้านายมาตั้งในบริเวณรอบๆพระบรมมหาราชวัง ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภายในย่านโดยริ้ววัง ตัดถนนผ่านภายในย่าน และสร้างอาคารตึกแถว 2 ชั้น 2 ฝั่งถนน ซึ่งสภาพตึกเหมาะแก่การประกอบพาณิชย์กรรม เหมือนกับบริเวณริมถนนบำรุงเมือง ย่านสามแพร่งจึงมาร้านค้าขายสินค้าเกิดขึ้นมากมาย เป็นย่านการค้าที่อยู่ร่วมกับที่อยู่อาศัยใจกลางพระนคร ที่มีความต่อเนื่องกับย่านเสาชิงช้า ถนนบำรุงเมือง รองรับผู้คนในชุมชนบริเวณนั้น ที่มีทั้งชาวไทยและชาวจีน และยังรวมไปถึงข้าราชการในหน่วยงานข้าราชการรอบๆ และเมื่อสนามหลวงมีความคึกคักของตลาดนัด ต่อเนื่องกับตลาดต้นไม้ผลไม้ แผงขายหนังสือ ย่านสามแพร่งจึงเป็นย่านการค้าที่เป็นที่รู้จักและคึกคักมากในช่วงนั้น ที่มีทั้งย่านหลังกระทรวงที่มีสินค้าเฉพาะอย่าง คือ เครื่องแบบ เครื่องหมาย ที่รองรับพวกข้าราชการบริเวณนั้น ภายในย่านยังมีตลาดใต้รุ่งแพรงภูธรที่เป็นแหล่งขายอาหารที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไป นับว่าเป็นช่วงที่รุ่งเรืองที่สุดของย่านสามแพร่ง แต่หลังจากที่พื้นที่บริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นในถูกนโยบายการย้ายกิจกรรมการค้า และหน่วยงานราชการออกนอกพื้นที่ ทำให้ความคึกคักของผู้คนทั้งกลุ่มผู้มาจับจ่ายซื้อของ และกลุ่มข้าราชการลดน้อยลงไป ซึ่งส่งผลมาถึงกิจกรรมการค้าภายในย่านสามแพร่ง และภายในย่านเองก็มีการยกเลิกตลาดใต้รุ่งไป ยิ่งทำให้ทั้งความหนาแน่นของผู้คนกับกิจกรรมภายในย่านลดลงไป แต่ย่านสามแพร่งก็ยังคงบทบาทของย่านที่เป็นแหล่งอาหารและย่านการค้าที่รองรับข้าราชการและผู้คนในบริเวณรอบๆอยู่ ถึงแม้ว่าจะซบเซาไปมากจากในอดีต

(3) ระบบกิจกรรม

- **กิจกรรมทางเศรษฐกิจ** หลังจากที่ได้มีการยกเลิกตลาดนัดสนามหลวง ย่านสามแพร่งได้เปลี่ยนระบบการค้าของตนเองจากการเป็นพื้นที่การค้า ต่อเนื่องจากตลาดนัดสนามหลวง กลายมาเป็นพื้นที่การค้าที่รองรับกลุ่มลูกค้าประเภทข้าราชการจากหน่วยงานราชการในพื้นที่ใกล้เคียง และจากบริษัทที่อยู่โดยรอบ ย่านสามแพร่งนี้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าเป็นย่านขายอาหารที่มีชื่อ และเป็นย่านที่มีลักษณะสินค้าที่ เฉพาะอย่าง เช่น เครื่องหมาย เครื่องแบบข้าราชการ ทำตรายาง ชูบทอง ซึ่งแต่ละวันก็ยังมีผู้คนจากพื้นที่รอบข้างแวะเวียนเข้ามาใช้บริการกันอยู่ เพียงแต่จะมีจำนวนน้อยลงกว่าแต่ก่อน

- กิจกรรมทางสังคม ย่านสามแพร่งเป็นย่านใจกลาง

เมืองที่มีความผูกพันกับศาสนสถาน เช่นเดียวกับย่านเสาชิงช้า โดยในบริเวณย่านนั้นมี ศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นศูนย์รวมความเชื่อศรัทธาของชาวไทยเชื้อสายจีนในพระนคร สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ตั้งอยู่ในบริเวณถนนบำรุงเมืองซึ่งเป็นบริเวณที่มีคนจีนอาศัยอยู่มาก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการขยายถนนบำรุงเมืองให้กว้างเป็นทางรถ และสร้างตึกแถวริมถนน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายศาลเจ้าพ่อเสือมาอยู่ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน ศาลเจ้าพ่อเสือมีความสำคัญในการเป็นศูนย์รวมใจของชาวไทยเชื้อสายจีนในย่านสามแพร่ง และในย่านอื่นๆ เข้าไว้ด้วยกัน มีกิจกรรมร่วมกันทุกปี คืองานจิวประจำปี จะจัดในช่วงหลังเทศกาลตรุษจีน นอกจากนี้ยังมีงานศาลพระภูมิ ซึ่งจะมีการแสดงลิเกละครชาตรี ฉายหนัง จะจัดหลังงานจิว 10 วัน และงานศาลเจ้าพ่อครุฑ จัดหลังงานศาลพระภูมิประมาณ 1 เดือน ทำให้เกิดการพบปะ การมีปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนในย่านกันเองและระหว่างย่านอื่นๆ วัดเองก็มีส่วนสำคัญของการเป็นศูนย์รวมจิตใจและการพบปะของผู้คน ในบริเวณใกล้ย่านสามแพร่งมีวัดตั้งอยู่หลายแห่ง ได้แก่ วัดมหรณพาราม วัดบูรณศิริมาตยาราม และวัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม ใครที่อยู่ใกล้กับวัดใดก็นิยมไปวัดนั้น มีการทำบุญกันในวันเทศกาลสำคัญต่างๆ และยังมีการทำบุญประจำปีของย่านจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ภายในวัดมหรณพารามยังโรงเรียนสำหรับราษฎร ที่เป็นศูนย์รวมผู้คนในพระนครอีกแห่งหนึ่ง ผู้ที่มาเรียนก็มาจากหลากหลายพื้นที่ในพระนคร ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนมากยิ่งขึ้น

ความสัมพันธ์ของผู้คนในย่านสามแพร่งนั้นนับได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันของผู้คนที่ดี ผู้คนภายในชุมชนมีความช่วยเหลือกันดี ไม่ว่าจะเป็นทางด้านกิจกรรมการค้าที่เมื่อมีสินค้าหรือมีสิ่งใดขาดเหลือแต่ละร้านก็สามารถให้ยืมไปใช้ได้ก่อน ซึ่งเป็นเช่นนี้มาตั้งแต่คนรุ่นก่อนๆ โดยเฉพาะกลุ่มผู้ประกอบการชาวจีนที่มีความช่วยเหลือกัน อาจจะมาจากความรู้สึกของความเป็นพวกเดียวกัน รวมถึงมีศาลเจ้าพ่อเสือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจรวมกัน จากลักษณะของแพร่งภูธรและแพร่งนรา มีลักษณะทางกายภาพที่ส่งผลต่อความรู้สึกของผู้คนในชุมชนว่าเป็นส่วนหนึ่งกัน จากการที่มีขอบเขตของย่านที่โอบล้อมด้วยอาคารที่ชัดเจน และมีลักษณะของอาคารที่อยู่อาศัยที่เหมือนกัน มีลักษณะที่เฉพาะของย่าน ประกอบกับแรงกระตุ้นที่มาจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อย่านสามแพร่งลดบทบาทในการเป็นย่านการค้า ผู้คนในย่านจึงเกิดการรวมกลุ่มกันระดมความคิดความร่วมมือในการแก้ปัญหาให้กิจกรรมการค้าของย่านดำเนินต่อไปได้ ความสัมพันธ์ของผู้คนจึงก่อตัวขึ้น มีความแน่นแฟ้นกันมากขึ้น การมีปฏิสัมพันธ์กันเกิดขึ้นทั้งในละแวกบ้าน และในชุมชน บรรยากาศทางสังคมจึงมีให้เห็นกันอย่างชัดเจน

สำหรับผู้คนในแพร่งสรรพศาสตร์นั้นไม่ได้มีความรู้สึกถึงความเป็นส่วนหนึ่งของย่าน ถึงแม้ว่าจะมีผู้คนเก่าแก่อาศัยอยู่กันเป็นชุมชนย่อยๆ ที่เรียกว่า ตรอกครุฑ ตรอกข้างทอง และ

บ้านแปดหลัง แต่เนื่องจากพื้นที่ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน ภายในมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและการใช้พื้นที่มาก และจากที่ตลาดบริเวณศาลเจ้าพ่อเสือออกแล้วสร้างเป็นลานจอดรถแทน ทำให้ผู้คนที่เคยอยู่อาศัยและขายของในพื้นที่ย้ายออกไป ซึ่งผู้คนเหล่านั้นมีความสนิทคุ้นเคยกัน มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เมื่อผู้คนเหล่านี้เริ่มย้ายออกไป มีผู้คนจากนอกเข้ามาอยู่แทน โดยจะเป็นผู้ที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ ผู้คนในพื้นที่จึงเกิดความแปลกหน้ากันมากขึ้นทำให้มีปฏิสัมพันธ์กันน้อยลง และจากความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและปัญหาสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ผู้คนจึงไม่มีความไว้วางใจกัน ขาดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และยังทำให้ผู้คนในแพรงภูธรซึ่งมีความอบอุ่น ใกล้ชิด และผู้คนในแพรงนราซึ่งเป็นรอบต่อระหว่างแพรงทั้ง 2 เกิดความรู้สึกเป็นห่วงลูกหลานของตน เมื่อมาเล่นกับเด็กๆ ในแพรงสรรพศาสตร์ เพราะอยู่ใกล้กับที่พักรั่วครวญของคนจร แหล่งยาเสพติด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในย่านสามแพรงลดน้อยลง และมีความรู้สึกแบ่งแยกกัน

(4) การใช้พื้นที่ในช่วงวัน เนื่องจากเป็นย่านการค้าที่มี

กิจกรรมการค้ารองรับกลุ่มข้าราชการและคนทำงานในบริเวณใกล้เคียงเป็นหลัก การใช้พื้นที่ในช่วงวันจึงมีความสอดคล้องกับระบบการทำงานของหน่วยงานต่างๆ

- **ช่วงเช้า** ร้านค้าต่างๆยังไม่เปิดให้บริการ

- **ช่วงกลางวัน-เย็น** ร้านอาหารและร้านค้าต่างๆเปิดให้บริการ จะมีผู้คนหนาแน่นในช่วงกลางวันที่เป็นเวลาพักกลางวันของหน่วยงานต่างๆ และจะปิดให้บริการในช่วงเย็น เมื่อผู้คนกลุ่มคนทำงานเลิกงาน แล้วออกจากพื้นที่

- **ช่วงกลางคืน** ร้านค้าบ้านเรือนต่างๆปิด ผู้คนในย่านจะเข้าไปอยู่ในบ้านของตน บรรยากาศของย่านในช่วงนี้จึงเงียบสนิท

(5) การใช้พื้นที่ว่าง ในบริเวณแพรงภูธรจะใช้พื้นที่ลานโล่ง

กลางชุมชนเป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกาย เป็นที่เล่นของเด็กๆ รวมถึงเป็นพื้นที่ใช้จัดงานเทศกาลต่างๆ เป็นที่ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนทุกวัย ส่วนบริเวณแพรงนราจะใช้ถนนที่เป็นเส้นตรงยาวผ่ากลางพื้นที่ และทางเท้าหน้าบ้านเป็นที่พบปะพูดคุยกัน และเป็นที่เล่นของเด็กๆ วังสราญรมย์ก็เป็นพื้นที่ที่ผู้คนภายในย่านใช้เป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกาย นอกจากนี้ยังมีบริเวณริมคลองคูเมืองเดิมที่เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจและใช้ในการจัดงานลอยกระทง แต่ในปัจจุบันนี้ผู้คนในย่านไม่ได้ใช้พื้นที่ว่างริมคลองมากนัก เนื่องจากเป็นที่อยู่อาศัยของคนจรจัด จึงมีความรู้สึกไม่ปลอดภัยในการใช้พื้นที่

(6) ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน จาก

นโยบายการย้ายศูนย์กลางราชการออกจากพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ส่งผลทำให้ย่านสามแพร่งได้รับผลกระทบ ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ กลุ่มข้าราชการที่เป็นกลุ่มลูกค้าหลักของย่าน ย้ายออกไปกับหน่วยงานราชการต่างๆ ผู้คนที่เคยเข้ามาใช้บริการในย่านลดน้อยลง ทำให้กิจกรรมการค้าเริ่มซบเซา

2) ย่านเสาชิงช้า

(1) สภาพทั่วไปของพื้นที่ เป็นย่านที่อยู่บริเวณใจกลางเมือง

ซึ่งตั้งแต่เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุทัศน์ฯ เพื่อเป็นศูนย์กลางของเมือง กำหนดเป็นกึ่งกลางพระนคร และได้อัญเชิญพระศรีศากยมุนีมาประดิษฐานไว้ที่วัด เป็นที่นับถือของชาวบ้านมาก นอกจากนั้น ยังมีการสร้างเทวสถาน(โบสถ์พราหมณ์) และเสาชิงช้าพระนคร ในพื้นที่บริเวณนี้จึงถือเป็นย่านที่ผูกพันอยู่กับศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ มีพิธีกรรมที่สำคัญที่เกิดขึ้นในย่าน คือ พระราชพิธีตรียัมปวายและตรีปวายเป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์ จะจัดบริเวณเสาชิงช้า มีการไล่ชิงช้าในราวเดือนยี่(ประมาณเดือนธันวาคมถึงต้นเดือนมกราคม) ซึ่งเป็นงานที่สนุกสนานมาก แต่ได้ถูกยกเลิกไปแล้วเมื่อปี พ.ศ. 2477 ส่วนพิธีพราหมณ์อื่นๆยังคงจัดอยู่ภายในเทวสถาน

ย่านนี้จึงเป็นย่านใจกลางเมืองที่เป็นที่ที่มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และเป็นย่านของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่เคารพนับถือของผู้คนในเมือง นับได้ว่าเป็นย่านที่มีความเจริญเป็นอันดับแรกๆของพระนคร เพราะมีถนนที่ทันสมัยตัดผ่าน และมีการสร้างตึกแถวรุ่นแรกเพื่อให้เช่าทำการค้า อีกทั้งยังมีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นอย่างคึกคัก ที่เด่นชัดขึ้นคือ ตลาดเสาชิงช้า และย่านขายสังฆภัณฑ์ ตลาดเสาชิงช้านั้นเป็นตลาดเก่าที่เมื่อก่อนเป็นศูนย์กลางการค้าของย่าน เริ่มแรกเป็นตลาดเล็กๆ อยู่ใกล้โบสถ์พราหมณ์ตรงตึกโค้งสามชั้นริมถนนบำรุงเมือง ทางจะเลี้ยวไปถนนดินสอ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่5 ย้ายมาสร้างตรงข้ามวัดสุทัศน์ฯ สร้างเป็นตึกแถวยาว หักวกเป็นรูปสี่เหลี่ยมจรดกันทั้งสี่ด้าน เว้นช่องประตูทางเข้าตรงกลาง ตลาดเสาชิงช้าจะจำหน่ายเครื่องใช้ต่างๆ และมีชื่อเสียงในการทำเครื่องทองเหลืองเลียนแบบทองรูปพรรณ ยังมีโรงบ่อนที่เปิดให้เล่นกันทั้งวัน แต่ปัจจุบันตลาดเสาชิงช้าไม่มีอยู่แล้วบริเวณนั้นกลายเป็นที่ตั้งของศาลาว่าการกรุงเทพมหานครแทน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินจากศูนย์กลางทางการค้าของย่านมาเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมือง และจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามยุคสมัยต่างๆ ได้ส่งผลมาสู่ย่านเสาชิงช้า จากที่เคยเป็นย่านการค้าที่สำคัญของกรุงเทพฯ เมื่อเมืองได้มีการขยายตัวออกไปจากศูนย์กลางมากขึ้น เกิดแหล่งการค้าใหม่ ๆ ศูนย์การค้าที่ทันสมัย ที่เป็นที่ยอมรับของผู้คน ประกอบกับการเดินทางที่สะดวกสบาย ย่านเสาชิงช้าจึงเริ่มซบเซาลงไป

(2) บทบาทของย่าน ย่านเสาชิงช้าเป็นย่านอยู่อาศัยและ

กิจกรรมการค้าที่มีความผูกพันกับศาสนสถาน เป็นแหล่งขายสินค้าสังฆภัณฑ์ที่เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงของเมืองมานาน และยังเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองกรุงเทพมหานคร

(3) ระบบกิจกรรม

- กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ย่านเสาชิงช้าเป็นย่านที่มี

กิจกรรมการค้าที่โดดเด่นมาตั้งแต่ในสมัยอดีต ซึ่งในสมัยก่อนมีตลาดเสาชิงช้าที่เป็นแหล่งจับจ่ายซื้อสินค้าที่เป็นที่นิยมของคนในพระนคร และยังมีกิจกรรมการค้าที่มีความเฉพาะตัวอย่าง ย่านสังฆภัณฑ์ ที่เป็นแหล่งการค้าที่เกิดขึ้นมากับย่านเสาชิงช้ามาเกือบร้อยปีแล้ว ซึ่งเมื่อเริ่มต้นเป็นเพียงร้านไม้คานาเล็กๆ ตั้งอยู่บนถนนบำรุงเมือง ตั้งแต่บริเวณประตูสำราญราษฎร์ (ประตูผี) ไปจนถึงบริเวณเสาชิงช้าหน้าวัดสุทัศน์ฯ เลียบถนนบำรุงเมืองทั้งสองฟากไปจนถึงสี่กั๊กเสาชิงช้า ต่อมาร้านทรุดโทรมมากจึงได้รื้อสร้างเป็นตึก 2 ชั้น ลักษณะเดียวกับตึกแถวที่สิงคโปร์ คือ เป็นคานาแบบเก่ามีกำแพงหนา ขอบประตูตอนบนโค้งมน ซึ่งเป็นที่นิยมมากในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ย่านนี้มีกิจกรรมการค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของย่าน คือ เป็นแหล่งรวมเครื่องสังฆภัณฑ์ต่างๆ เช่น สบง จีวร ประคดเอด เป็นต้น รวมทั้งของใช้ประกอบต่างๆ เช่น ที่นอน มุ้ง อาสนะ ย่อม ไม้เท้า หมูบูชา ฯลฯ ซึ่งผู้คนที่ผ่านไปจะรู้กันว่าถ้าต้องการจะซื้อเครื่องสังฆภัณฑ์ที่ดีและมีให้เลือกเยอะต้องไปที่ย่านเสาชิงช้า บริเวณถนนบำรุงเมือง เมื่อมองถึงความเชื่อมโยงกันของกิจกรรมการค้ากับพื้นที่บริเวณนี้ ทำให้เห็นว่า บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของวัดสุทัศน์ฯ โบสถ์พราหมณ์ และบริเวณใกล้เคียงยังมีวัดราชนัลดาราม วัดเทพธิดาราม และวัดมหรณพาราม ซึ่งเป็นแหล่งที่ผู้คนเข้ามาประกอบพิธีกรรมทางศาสนากันมากมาย มีความต้องการที่จะใช้เครื่องสังฆภัณฑ์ต่างๆ ย่านสังฆภัณฑ์จึงเป็นที่รองรับความต้องการเหล่านั้น นอกจากความต้องการในสินค้าและแหล่งการขายแล้วยังมีความเกี่ยวข้องกับแหล่งผลิตสินค้าที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงด้วย คือ บ้านบาตร ที่เป็นชุมชนเก่าแก่อายุมาตั้งแต่เริ่มสร้างกรุง ได้มีการรวมกลุ่มกันผลิตบาตรพระที่มีฝีมือประณีตและบ้านสายที่ทำสายรัดประคด เป็นเข็มขัดสำหรับพระภิกษุไว้คาดเอด ซึ่งทั้ง 2 แห่งได้ผลิตสินค้าแล้วนำไปส่งขายที่ย่านสังฆภัณฑ์ แต่ในปัจจุบันแหล่งการผลิตแห่งนี้ได้ลดบทบาทลงไป เนื่องจากวิทยาการการผลิตสมัยใหม่ที่ได้รวดเร็วกว่า ต้นทุนถูกกว่า ผลิตสินค้าออกมาเป็นที่ต้องการของผู้คนมากกว่า ทำให้ชุมชนแหล่งผลิตเริ่มหันไปทำอาชีพอื่นกันจนเหลือผู้ที่ทำบาตรและสายประคดเพียงสองสามรายเท่านั้น ส่วนย่านสังฆภัณฑ์นั้นวันก็ยิ่งนำเป็นห่วงเนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ต้องการจะสืบทอดกิจการต่อจากรุ่นก่อนๆ

นอกจากนี้ ในปัจจุบันบริเวณถนนดินสอเป็นแหล่งของร้านค้าที่ขายอาหาร รองรับผู้คนภายในพื้นที่ โดยเฉพาะข้าราชการในศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร และผู้คนจากภายนอกที่เข้ามาประกอบกิจกรรมทางการค้า ทางสังคม ทางวัฒนธรรม ภายในย่านเสาชิงช้า ซึ่งมีร้านอาหารขึ้นชื่อเป็นที่รู้จักไปทั่วอยู่หลายร้าน เช่น มิตรโกหย่วน มนต์นมสด นิยมโภชนาลิ้นฟ้าข้าวมันไก่ เป็นต้น จึงทำให้ย่านนี้เป็นที่รู้จักของผู้คนว่าเป็นแหล่งร้านอาหารที่มีชื่ออีกด้วย นอกจากนี้ช่วงเวลากลางคืนบริเวณทางเดินเท้ายังมีแผงลอยขายสินค้า ทั้งอาหารและเครื่องแต่งกายวางขายกันตามแนวถนนดินสอ เพื่อรองรับกลุ่มผู้ที่เข้ามากินอาหารในร้านต่างๆบริเวณนี้ และนับวันจำนวนแผงลอยก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น

- กิจกรรมทางสังคม ย่านเสาชิงช้านี้ลักษณะของ

ความเป็นพื้นที่ชุมชนอยู่อาศัยอยู่มาก ซึ่งจะอยู่ในบริเวณถนนดินสอเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย โดยในช่วงแรกมีบ้านเรือนตั้งถิ่นฐานกันอยู่หนาแน่นแบบตามแนวคลองวัดราชันด์ดา (คลองหลอด) ต่อมาเมื่อมีถนนจนบพทบาทของคลองลดลงไป การตั้งถิ่นฐานจึงมาอยู่ตามแนวถนนพัฒนาต่อมา เป็นตึกแถวริมถนน โดยภายในด้านหลังตึกแถว ยังเป็นกลุ่มชุมชนเดิมที่อยู่เป็นบ้านเดี่ยว กลุ่มชุมชนที่อยู่ในบริเวณนี้ ได้แก่

ชุมชนตรอกศิลป์ – ตรอกตึกดิน เป็นชุมชนที่มีมานานกว่า 70 ปีแล้ว คนในชุมชนสมัยก่อน มีอาชีพศิลปินกันมาก เช่น คณะละครไทยศิริ ซึ่งเป็นคณะละครเก่าแก่สืบทอดกันหลายชั่วอายุคน คณะจำอวดรุ่นแรก ๆ เช่น คณะเสมาทอง คณะลูกไทย และยังมีบุคคลที่เป็นศิลปินคนสำคัญอยู่ด้วย คือ พระพรหมพิจิตร (พรหม พรหมพิจิตร) สถาปนิกคนสำคัญ พระเวทวาทินิมมิตร (ฉาย เทียมศิลป์ไชย) จิตรกรเอกผู้วาดภาพรามเกียรติ์ตอนที่ 1 ที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระยาศรีสุรสงคราม พระพินิจชนคดี หลวงไชยประชาอนุรักษ์ ซึ่งบ้านหลังนี้ลูกหลานยังคงรักษาไว้เป็นอย่างดี (ปราณี กล้าส้ม, 2545) แต่ในปัจจุบันนี้คนเก่าคนแก่ที่เคยอยู่ในชุมชน เริ่มหายออกไปเรื่อย ๆ จากข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ที่ไม่สามารถขยายหรือปรับเปลี่ยนไปตามสภาวะปัจจุบันได้ ทำให้ย้ายออกไปอยู่ภายนอกพื้นที่กันมากขึ้น บ้านส่วนใหญ่ก็ให้เช่า จากคำบอกเล่าของคนเก่าแก่ในพื้นที่บอกว่า 70% ของคนในชุมชนปัจจุบันนี้เป็นคนจากข้างนอกมาเช่าอยู่ เพื่อประกอบอาชีพภายในพื้นที่ เหลือคนเก่า ๆ เพียงไม่กี่หลัง ซึ่งทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เริ่มเปลี่ยนไป

ชุมชนหลังโบสถ์พราหมณ์ เป็นชุมชนอยู่อาศัยเช่นเดียวกับชุมชนตรอกศิลป์ – ตรอกตึกดิน จะอยู่บริเวณหลังเทวสถาน (โบสถ์พราหมณ์) ภายในชุมชนมีทั้งบ้านหลังใหญ่ และหลังเล็กอยู่กันอย่างหนาแน่น ซึ่งมีบ้านที่มีความสวยงามหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน เช่น บ้านขนมปังขิง แต่สภาพชุมชนเริ่มหนาแน่นจนเป็นแหล่งเสื่อมโทรม ต่อมาทางเทศบาลนครกรุงเทพฯ ในสมัย

นั้นได้ตัดถนนจากตรอกชอกชอยออกเป็นถนนกว้างขวาง จนเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพบ้านเรือน กลายเป็น ตึกแถว อาคารพาณิชย์ เป็นส่วนใหญ่ จะเหลือบ้านอยู่เพียงเล็กน้อย

ย่านเสาชิงช้าจึงเป็นย่านที่มีความเป็นชุมชนสูง เป็นย่านที่มีการเปลี่ยนแปลง สภาพทางสังคมที่เห็นได้ชัด จากการสัมภาษณ์ข้อมูลจาก คุณวิรัช น้อยทิพย์⁴ ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ใน ชุมชนตรอกศิลป์-ตรอกตี๊กดิน มากกว่า 50 ปี ได้กล่าวว่า

“ สมัยก่อนคนในชุมชนจะรู้จักคุ้นเคยกันหมด รู้ว่าใครเป็นลูกบ้านไหน แต่เดี๋ยวนี้คนเก่าๆก็ตายไปบ้าง ย้ายออกไปบ้าง มีคนจากภายนอกย้ายเข้ามาอยู่แทน ทำให้เริ่มจะไม่รู้จักกัน โดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ๆ ไม่เพียงแต่รู้จักกันในชุมชนเท่านั้น ยังรู้จักกันหมดทั้งคนในชุมชนหลังโบสถ์พราหมณ์ ชุมชนวัดราชนัคนดา เพราะเมื่อก่อนตรงลานคนเมืองเป็นที่เล่นฟุตบอล มีแป้นบาส พอตกเย็น คนจากชุมชนต่างๆก็ไปร่วมตัวกันที่บริเวณนั้น เล่นกีฬาด้วยกัน จนรู้จักคุ้นเคยกัน แต่พอเปลี่ยนเป็นที่จอดรถ ต่างคนก็ต่างแยกย้ายกันไป ไม่ค่อยได้เจอกัน “

นอกจากนี้ คุณพลายแก้ว สุวรรณะ⁵ ซึ่งเป็นอีกคนหนึ่งที่อยู่ในชุมชนตรอกศิลป์-ตรอกตี๊กดิน มากกว่า 50 ปี ได้กล่าวว่า

“ เมื่อประมาณ 40 ปีที่แล้ว เวลาจะไปไหนมาไหนก็ยังใช้เรืออยู่ เด็กๆก็พายเรือเล่นกันไปทั่ว ไปตามคลองไปจนถึงบางลำพู สนามหลวง รู้จักกับคนในชุมชนอื่นๆ อยู่บ้านก็มีเรือขายของเข้ามาให้ซื้อกัน เด็กก็ใช้คลองเป็นที่เล่น ซึ่งสนุกมากในสมัยนั้น “

จากข้อมูลที่ได้มานี้ทำให้เห็นว่าจากการที่สภาพทางสังคมในชุมชนนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป ก็เป็นผลมาจากการพัฒนาเมืองที่โครงการการคมนาคมทางบกมีบทบาทสำคัญ จนการคมนาคมทางน้ำมีบทบาทลดลงไปมาก บรรดาคลองต่างกลายเป็นที่ระบายน้ำเสีย มีการสร้างสิ่งกีดขวางต่างๆที่ทำให้คลองต่างไม่เชื่อมต่อกัน วิธีชีวิตที่ผูกพันกับน้ำของผู้คนในพื้นที่ก็จางหายไปที่สุดในที่สุด กิจกรรมต่างๆที่เคยมีก็หายไปด้วย ผู้คนเก่าแก่ที่อยู่ในพื้นที่นั้นวันก็ยิ่งน้อยลง มีคนนอกพื้นที่เข้ามาอยู่มากขึ้น ความสัมพันธ์ของผู้คนเริ่มจางหาย เกิดการแบ่งแยกของชุมชนกับ ตึกแถวริมถนนอย่างชัดเจน

แต่อย่างไรก็ตามย่านเสาชิงช้า เป็นย่านที่มีระดับของการพบปะกันหลากหลาย คือ จากระดับบละแวบ้านมาสู่ระดับชุมชน เมื่อออกมาจากชุมชนมาตามถนนก็จะเจอตึกแถว ร้านอาหาร เครื่องสังฆภัณฑ์ ที่เป็นระดับย่าน และเมื่อไปตามถนนออกไปสู่ถนนราชดำเนิน ก็เป็นการเข้าสู่ระดับเมือง ย่านเสาชิงช้าจึงยังเป็นย่านที่มีความเป็นชีวิตเมือง คือ มีระดับของพื้นที่

⁴ วิรัช น้อยทิพย์, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2548.

⁵ พลายแก้ว สุวรรณะ, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2548.

มีความหลากหลายของผู้คน และกิจกรรม เพียงแต่ความเข้มของผู้คนและกิจกรรมเริ่มลดน้อยลงไป

(4) การใช้พื้นที่ในช่วงวัน

- **ช่วงเช้า** บริเวณริมถนนดินสอจะมีผู้คนในชุมชน ออกมาใส่บาตร บรรดาร้านค้าต่างยังไม่เปิดให้บริการ จะมีเพียงร้านอาหารบ้างร้านเท่านั้น
- **ช่วงกลางวัน-เย็น** ร้านค้าต่างๆเปิดให้บริการ บริเวณถนนบำรุงเมืองเป็นบริเวณที่ขายเครื่องสังฆภัณฑ์ มีผู้คนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่เข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้า บริเวณริมถนนดินสอเป็นแหล่งของร้านอาหารที่ตอนช่วงกลางวันและเย็นจะมีผู้คนเข้ามาใช้บริการมาก โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการในศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร
- **ช่วงกลางคืน** ร้านค้าบริเวณถนนบำรุงเมืองปิดให้บริการ ส่วนบริเวณถนนดินสอยังมีความคึกคักอยู่ เนื่องจากร้านอาหารยังเปิดให้บริการ ซึ่งเป็นร้านที่มีชื่อ ผู้คนจากนอกพื้นที่จึงเข้ามาใช้บริการ รวมไปถึงนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นที่เข้ามาใช้บริการกันเยอะ บางร้านปิดบริการตอนเที่ยงคืน นอกจากนี้บริเวณทางเดินเท้ายังมีแผงลอยขายสินค้า ทั้งอาหารและเครื่องแต่งกายที่นับวันยิ่งจะมีเพิ่มมากขึ้น

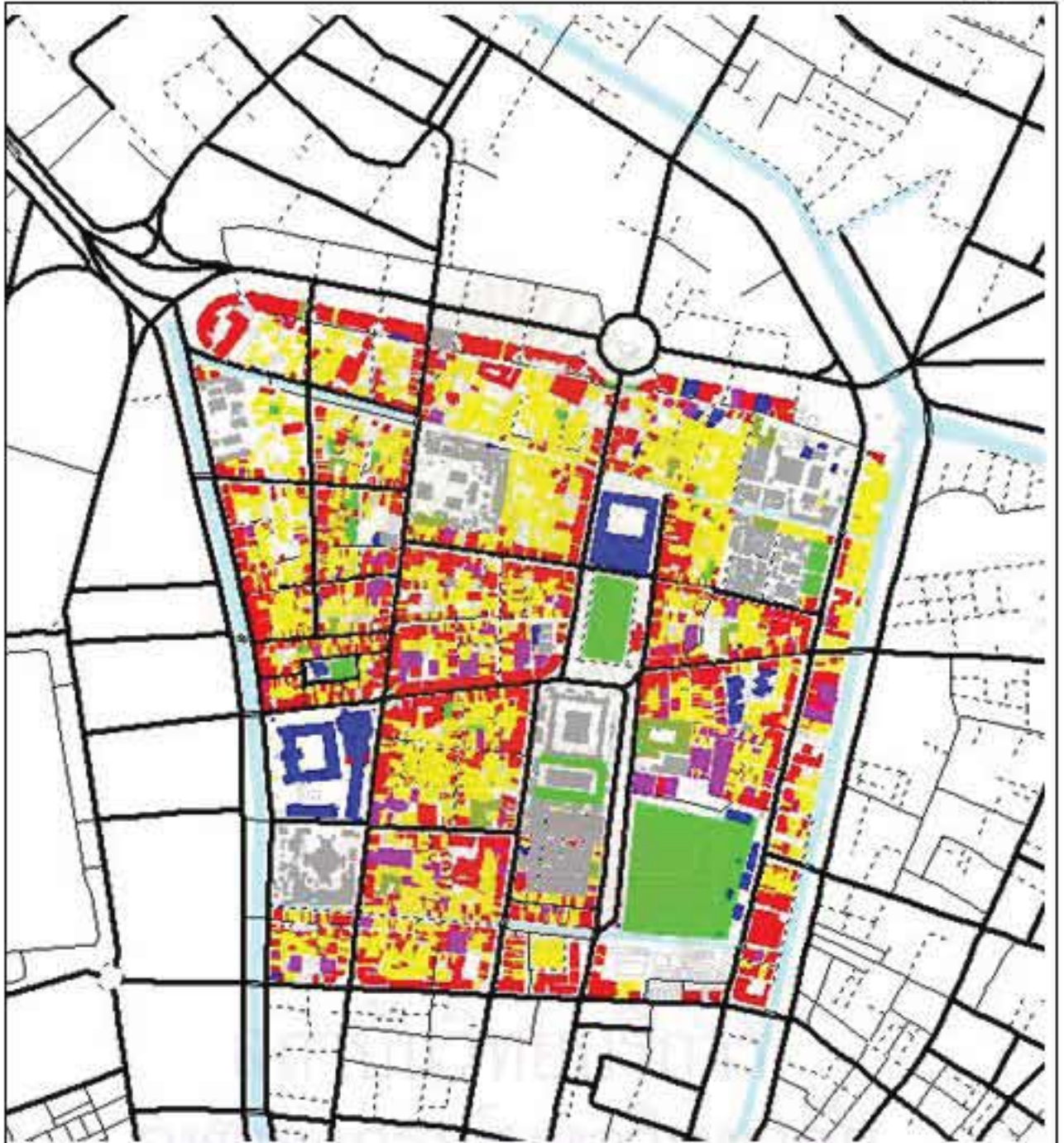
(5) การใช้พื้นที่ว่าง ภายในพื้นที่เสาชิงช้าเป็นพื้นที่ที่มีศาสน

สถานหลายแห่ง ผู้คนภายในย่านจึงใช้ศาสนสถานเหล่านี้เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม และยังใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ พบปะพูดคุย และเป็นสถานที่เล่นกีฬา เช่น ภายในวัดมหรณพาราม วัดสุทัศน์ นอกจากนี้บริเวณถนนในซอย หน้าบ้านภายในชุมชนก็เป็นที่วิ่งเล่นของเด็กๆ เป็นที่นั่งพูดคุยกันของผู้คนภายในย่าน และบริเวณลานคนเมือง สวรรนมณีนาถที่เป็นสถานที่ออกกำลังกาย

(6) ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน จากการศึกษา

มีการปรับปรุงลานหน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร จากเดิมที่เคยเป็นลานกีฬากลายเป็นที่จอดรถ ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนชุมชนต่างๆภายในย่านเสาชิงช้า และบริเวณใกล้เคียงที่เคยมาเล่นกีฬาร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ มีการพบปะพูดคุยระหว่าง ลดน้อยลงไป แต่ในปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้ได้รับการปรับปรุงอีกครั้ง โดยกลายเป็น ลานคนเมือง ที่ทางกรุงเทพมหานครใช้เป็นพื้นที่ในการจัดกิจกรรมทางสังคมต่างๆ และยังเป็นพื้นที่พักผ่อน และพบปะของผู้คนภายในย่านเสาชิงช้าอีกครั้ง

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 6.5 กลุ่มศึกษา กลุ่มที่ 3

สัญลักษณ์

	ที่พักอาศัย		สถาบันศาสนา
	พาณิชยกรรม		คลังสินค้า
	สถาบันราชการ		พื้นที่นันทนาการ
	สถาบันการศึกษา		

เกาะรัตนโกสินทร์

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมทางสังคม

ภาพที่ 6.7 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางสังคมย่านสามแพร่ง

ภาพที่ 6.8 การใช้ที่ว่างย่านสามแพร่ง

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมทางสังคม

ภาพที่ 6.9 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางสังคมย่านเสาชิงช้า

ภาพที่ 6.10 การใช้ที่ว่าง ย่านเสาชิงช้า

6.2.2.1 กลุ่มที่ 4 พื้นที่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ตอนล่าง

กลุ่มพื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งการค้ามาตั้งแต่สมัยอดีต โดยในปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์อาคารประเภทพาณิชย์กรรมมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 57.59 ของอาคารทั้งหมด รองลงมาเป็นประเภทที่พักอาศัยร้อยละ 31.72 โกดังและคลังสินค้าร้อยละ 2.75 ศาสนสถานร้อยละ 1.13 สถาบันราชการร้อยละ 1.13 สถาบันการศึกษาร้อยละ 0.80 และอื่นๆร้อยละ 4.85 มีการพัฒนาการใช้ที่ดินที่เป็นแนวตั้งมาเป็นพื้นที่แรกๆ เป็นพื้นที่ที่มีอาคารพาณิชย์อยู่มาก จะไม่มีชุมชนที่ชัดเจนอยู่ภายในพื้นที่ มียานการค้าอยู่หลายย่าน แต่ละย่านก็จะมีลักษณะที่เฉพาะตัว ได้แก่ ย่านวังบูรพา เป็นย่านของอาคารพาณิชย์ ห้างสรรพสินค้า ย่านบ้านหม้อ มีกิจกรรมการค้าเฉพาะตัวอย่างร้านขายเพชร และอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า ย่านพาหุรัด เป็นแหล่งขายเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ต่างๆที่มาจากประเทศอินเดีย ร้านอาหารแขก ย่านปากคลองตลาด เป็นแหล่งรวมสินค้าการเกษตรที่ใหญ่ และเป็นตลาดขายดอกไม้ที่ผู้คนทั้งเมืองเข้ามาใช้บริการ กลุ่มพื้นที่นี้จึงเป็นกลุ่มพื้นที่ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ทั้งภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ และกรุงเทพมหานคร มีกิจกรรมการค้าที่มีความเฉพาะตัว และเป็นแหล่งรวมสินค้า มีผู้คนจากทั่วทั้งเมืองเข้ามาจับจ่ายซื้อของ แต่ในปัจจุบันบางพื้นที่ได้ซบเซาลงไป เนื่องจากการเกิดย่านการค้าใหม่ๆในพื้นที่รอบนอก ที่มีทั้งความสะดวกในการเข้าถึง และการเลือกซื้อสินค้า

1) ย่านปากคลองตลาด

(1) สภาพทั่วไปของพื้นที่ จากชื่อย่านก็เป็นการบอกถึงลักษณะของพื้นที่แล้วว่าอยู่บริเวณปากคลองตลาด ย่านปากคลอง ตลาดนั้นอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านใต้ของพระนคร บริเวณปากคลองคูเมืองเดิม ซึ่งเป็นคลองที่ขุดขึ้นมาตั้งแต่ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เพื่อเป็นคูพระนครฝั่งตะวันออก และจากการที่ย่านนี้อยู่บริเวณปากคลองจึงทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานและกิจกรรมขึ้นในบริเวณนี้ ชุมชนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะมีการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวอยู่ตามริมแม่น้ำลำคลอง ทำให้บริเวณนี้มีชุมชนมาตั้งถิ่นฐานกันอยู่ ทั้งเรือนที่ปลูกบนบก และเรือนแพ ประกอบกับใกล้ศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งได้แก่ วัดโพธิ์ (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) วัดเลียบ (วัดราชบูรณะราชวรวิหาร) และวังของพระบรมวงศานุวงศ์หลายวังด้วยกัน จึงทำให้มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้กันมาก และในสมัยนั้นการเดินทางทางเรือเป็นการคมนาคมหลัก การขนส่งสินค้าก็เช่นกัน ปากคลองตลาดจึงเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การขนถ่ายสินค้าจากทางเรือมาสู่พระนคร จนกลายเป็นตลาดปลาแหล่งใหญ่ ผู้คนจึงพากันเรียกว่า คลองตลาด ดังที่ กาญจนาคพันธ์ (ขุนวิจิตรมาตรา) ได้เล่าถึงตลาดแห่งนี้ไว้ว่า “คลองตลาด ที่เรียกว่าคลองตลาดก็เพราะที่ปากคลองด้านใต้เป็นตลาดใหญ่ ซึ่งเป็นท่าปลาด้วย คือ ปลาที่มาจากท่าจีน แมกกลอง เข้าคลองบางหลวง ผ่านหน้าบ้านข้าพเจ้า มาขึ้นที่ท่าปลาปากคลองตลาด” (กล่าวไว้

ในหนังสือ เด็กคลองบางหลวง) ในช่วงนั้นปากคลองตลาดจึงมีความคึกคักของกิจกรรมทางการค้า และเป็นย่านอยู่อาศัยควบคู่กันไป ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 มีการย้ายตลาดปลาออกจากบริเวณนี้ ทำให้ปากคลองตลาดเงียบเหงา ชบเซาลงไปมาก แต่ก็ยังดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเรื่อยมา และพอมีการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 เกิดการเชื่อมต่อกันของฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี ย่านการค้าในบริเวณนี้จึงเพิ่มบทบาทขึ้นมาเรื่อย ๆ ในช่วงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2496) ประชากรในกรุงเทพฯ เพิ่มมากขึ้น ทำให้ความต้องการสินค้าต่าง ๆ เพิ่มตามไปด้วย ตลาดที่มีอยู่เดิม เช่น ตลาดท่าเตียน ตลาดนางเลิ้ง ฯลฯ ไม่พอรองรับความต้องการของผู้คน จึงมีพ่อค้าแม่ค้าจำนวนหนึ่งตั้งแผงจำหน่ายสินค้าบริเวณกำแพงวัดโพธิ์ ทางรัฐบาลในสมัยนั้นเห็นเป็นการไม่เหมาะสม จึงได้จัดทำให้ขายสินค้า โดยเลือกใช้พื้นที่บริเวณปากคลองตลาด จากทำเลที่เหมาะสมมีท่าจอดเรือรับส่งสินค้าอยู่ใจกลางเมืองขนส่งสินค้าได้ทั้งทางบกและทางน้ำ ทางรัฐบาลจึงได้จัดตั้งองค์การตลาดขึ้น ทำให้ย่านปากคลองตลาดกลายเป็นศูนย์รวมของพืช ผัก ผลไม้ ดอกไม้ ทุกชนิด ทุกประเภท และมีการขยายตัวเรื่อยมา จนเกิดตลาดขึ้นอีก 2 แห่ง คือ ตลาดยอดพิมาน เป็นตลาดขายผักสดและผลไม้ และตลาดส่งเสริมเกษตรไทยซึ่งเริ่มแรกเป็นตลาดที่ประมูลลำไยในช่วงหน้าลำไยออก เนื่องจากลำไยมีน้ำหนักมาก การขนส่งเป็นไปด้วยความลำบาก จึงเกิดอาชีพรถเข็นลำไยขึ้น และต่อมากลายเป็นอาชีพเข็นผัก ผลไม้ ที่เห็นได้ทั่วไปในย่านปากคลองตลาด

(2) **บทบาทของย่าน** ตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้ ย่านปากคลองตลาดก็เป็นย่านการค้าที่ขายสินค้าทางการเกษตร จากการที่ตั้งอยู่บริเวณปากคลองริมแม่น้ำเจ้าพระยาจึงมีความสะดวกในการขนส่งสินค้ามาตั้งแต่ในอดีต ถึงแม้ว่าปัจจุบันการขนส่งทางเรือจะลดบทบาทลงไป การขนส่งทางรถเข้ามาแทนที่ กิจกรรมทางการค้าของย่านปากคลองตลาดนี้มีระดับการให้บริการในระดับเมือง ถึงในระดับภูมิภาค เนื่องจากเป็นแหล่งรวมสินค้าการเกษตรโดยเฉพาะเป็นตลาดขายส่งดอกไม้ที่มีชื่อของประเทศ ซึ่งในแต่ละวันจะมีผู้คนหลังไหลเข้ามาใช้บริการเป็นจำนวนมาก ทั้งผู้คนในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล

(3) ระบบกิจกรรม

- **กิจกรรมทางเศรษฐกิจ** ย่านปากคลองตลาดเป็นย่านการค้าที่มีกิจกรรมการค้าที่ชัดเจน เป็นย่านที่ไม่เคยหลับ ประกอบกิจกรรมการค้าอยู่ตลอด 24 ชั่วโมง ตามถนนและทางเท้าจะเต็มไปด้วย พ่อค้าแม่ค้า รถเข็น และผู้คนที่มาจับจ่ายซื้อของเป็นตลาดศูนย์กลางการค้าขนาดใหญ่ที่เป็นแหล่งรวมสินค้าประเภท ผลไม้ ดอกไม้ และในปัจจุบันนี้เกิดผู้คนกลุ่มใหม่ที่เข้าไปประกอบกิจกรรมภายในย่าน คือ กลุ่มนักท่องเที่ยว

ชาวต่างชาติ โดยจะมีโปรแกรมทัวร์ เดิมชมตลาดดอกไม้รวมอยู่ในการชมสถานที่ต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ แต่นักท่องเที่ยวก็ได้แต่เดินชมและถ่ายรูปเป็นที่ระลึกเท่านั้น ไม่ได้มาจับจ่ายซื้อสินค้า จะมีแต่พวกนักท่องเที่ยวที่มาจากถนนข้าวสารที่มักเดินเที่ยวแล้วซื้อของสดไปประกอบอาหารรับประทานเอง แต่ก็เป็นส่วนน้อย ย่านปากคลองตลาดจึงประกอบไปด้วยผู้คนหลายกลุ่ม คือ กลุ่มผู้ที่อยู่อาศัยในอาคารตึกแถวและค้าขาย กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่เป็นหาบเร่แผงลอย กลุ่มผู้ซื้อ และกลุ่มนักท่องเที่ยว ซึ่งแต่ละกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ล้วนแต่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น

- **กิจกรรมทางสังคม** กิจกรรมทางสังคมในย่านนี้ไม่เด่นชัดมากนัก เนื่องจากย่านนี้เป็นย่านธุรกิจการค้าที่ประกอบกิจกรรมการค้าอยู่ตลอด 24 ชั่วโมง ผู้คนที่อยู่ภายในย่านจึงมีปฏิสัมพันธ์กันในช่วงธุรกิจกันเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมจึงเป็นไปทางการค้า การรวมกลุ่มของผู้คนจึงไม่ชัดเจน ไม่ค่อยมีกิจกรรมทางด้านสังคม ซึ่งเมื่อสมัยก่อนบริเวณนี้เป็นชุมชนที่มีทั้งชาวไทย ชาวจีน ชาวมอญ อยู่อาศัยและประกอบการค้าด้วยกัน แต่ในปัจจุบันนี้เมื่อพิจารณาจากการใช้ประโยชน์อาคารแล้วก็จะเห็นได้ว่ามีส่วนน้อยที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่จะใช้อาคารในลักษณะพาณิชย์กรรม อาจจะใช้อยู่อาศัยด้วย แต่ผู้ที่อยู่จริง ๆ คือ คนงาน ส่วนนายจ้างนั้นจะมีบ้านอยู่นอกพื้นที่ที่จะเข้ามาเป็นบางช่วงเท่านั้น ความสัมพันธ์และความผูกพันของผู้คนจึงไม่ค่อยเกิดขึ้น จะมีเพียงประเพณีเป็ยของประจำปี วันที่ 31 ธันวาคม โดยมีการอัญเชิญพระบรมรูปกรมพระบรมมหาสุรสีหนาท (บุญมา) ที่ประดิษฐานอยู่ภายในตลาด องค์การตลาด แห่งรอบตลาดเพื่อความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้ ลักษณะของพื้นที่ก็ยังไม่เอื้อต่อการให้ผู้คนได้พบปะกันทางสังคม เนื่องจากภายในพื้นที่ไม่มี สถานที่ที่จะเป็นศูนย์กลางของการประกอบกิจกรรมทางสังคม หรือเป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกาย ยังขาดพื้นที่ว่างของย่านจะมีเพียงลานหน้าพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเท่านั้น แต่ผู้คนในย่านก็ไม่ได้เข้าไปใช้บริเวณนั้นเท่าที่ควรเป็นเพราะลานนั้นอยู่ห่างออกไปและผู้คนไม่มีเวลาว่างจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และพื้นที่ตรงนั้นไม่มีความดึงดูดให้ผู้คนเข้าไปใช้

(4) **การใช้พื้นที่ในช่วงวัน** ย่านปากคลองตลาดเป็นย่านที่มีกิจกรรมการค้าตลอดทั้งวัน จึงมีการใช้พื้นที่ตลอด 24 ชั่วโมง ตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น และในเวลา กลางคืนก็ยังคงมีความคึกคัก ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาก็มีลักษณะกิจกรรมที่ต่างกันไป

- **ช่วงเช้า** มีการขนส่งสินค้าต่อเนื่องมาจากช่วงเวลา กลางคืนร้านค้าและแผงต่างๆเริ่มเปิดให้บริการ โดยเฉพาะในบริเวณตลาด

- **ช่วงกลางวัน-เย็น** ร้านค้าแผงลอยเปิดให้บริการ ทุกพื้นที่ภายในย่านเต็มไปด้วยกิจกรรมการค้า มีการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมการค้าอย่างหนาแน่น

ทั้งบริเวณอาคาร ริมทางเดินเท้า ในบริเวณตลาด หรือแม้แต่บริเวณถนนที่จะเต็มไปด้วยคนรับจ้างเข็นรถส่งของทั้งวัน

- **ช่วงกลางคืน** ร้านค้าตามตึกแถวปิดให้บริการ แผงลอยขายดอกไม้ยังเหลืออยู่บางส่วน และมีรถเข็นขายอาหารได้รื้อเปิดให้บริการบริเวณทางเดินเท้า มีการตั้งโต๊ะอาหารในบริเวณที่เปิดร้านขาย ตามบริเวณถนนจักรเพชรจะมีรถจอดอยู่ตลอดแนวถนน เพื่อทำการส่งสินค้าไม่ว่าจะเป็นผัก ผลไม้ และดอกไม้ ใช้ทางเดินเท้าเป็นที่พักสินค้าเพื่อกระจายไปตามแผงและร้านค้าต่างๆ นอกจากนี้บริเวณพื้นที่ใต้สะพานพุทธายังกลายเป็นตลาดนัดที่มีแผงขายสินค้าวางขายกันอย่างหนาแน่นยาวตลอดแนว

(5) **การใช้พื้นที่ว่าง** ภายในพื้นที่ย่านปากคลองตลาดเต็มไปด้วยกิจกรรมทางการค้าไม่ว่าจะเป็นร้านค้าตามตึกแถว แผงลอยริมถนน และบริเวณตลาดด้านในอีกทั้งตามถนนยังมีรถเข็นที่เข็นของส่งกันตลอดทั้งวัน ภายในพื้นที่จึงไม่มีพื้นที่ว่างที่สำหรับให้ผู้คนในชุมชนได้ประกอบกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน หรือพบปะพูดคุย พักผ่อน ออกกำลังกาย ถึงแม้ว่าบริเวณเชิงสะพานพุทธมีลานกว้างหน้าพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า เนื่องจากอยู่ห่างจากบริเวณพื้นที่ย่านออกไป ผู้คนจึงไม่สะดวกในการไปใช้พื้นที่ว่างบริเวณนั้น จะมีเฉพาะเด็กวัยรุ่นที่ใช้เป็นที่เล่นกีฬาในตอนเย็นถึงช่วงหัวค่ำ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เข้ามาเล่นกีฬาทราบว่าไม่ได้เป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นคนจากพื้นที่อื่นที่นัดกันมาเล่นกีฬา และเป็นนักเรียนจากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ผู้คนในย่านปากคลองตลาดจึงมีการใช้พื้นที่ว่างตามทางเดินเท้าริมถนน หรือในตลาดใกล้ๆกับแผงขายของของแต่ละคน

(6) **ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน** เมื่อพิจารณาถึงแนวโน้มในอนาคตของย่านปากคลองตลาดว่าจะไปในรูปแบบใด พบว่าเป็นย่านที่ยังคงเต็มไปด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่อาจจะถูกลดขนาดลงมา เนื่องจากมีตลาดชานเมืองเพิ่มขึ้น เช่น ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง และการคมนาคมไม่สะดวก กิจกรรมทางการค้าก็อาจจะมีการเปลี่ยนรูปแบบในบางส่วน อาจจะเปลี่ยนเป็นไปในลักษณะของการบริการและการท่องเที่ยวมากขึ้น เนื่องจากนักท่องเที่ยวมาชมพื้นที่ปากคลองตลาด ซึ่งมีกิจกรรมที่เป็นสีสันดึงดูดนักท่องเที่ยว คือ ตลาดดอกไม้สด และตลาดขายส่งผลไม้ ดังนั้นถ้าต้องการจะพัฒนาการท่องเที่ยวในบริเวณนี้ต่อไป ก็น่าจะให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์กิจกรรมในพื้นที่เป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ดี ยังมีสิ่งที่น่าสนใจเป็นห่วงสำหรับ ย่านปากคลองตลาดอยู่ จากการที่มโนบายของรัฐตามโครงการแผนแม่บทกรุงรัตนโกสินทร์ จะทำให้การรื้อย้ายชุมชน รื้ออาคารที่อาคารสมัยใหม่คงเหลือไว้เพียงอาคารเก่าที่มีคุณค่า และย้ายกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความแออัด ความสิ้นสະเทือน

ออกจากพื้นที่ เพื่อปรับปรุงให้มีพื้นที่ว่างริมน้ำสำหรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมริมน้ำ แต่เนื่องจากในการดำเนินการนั้น จะต้องจ่ายค่าชดเชยซึ่งต้องใช้งบประมาณหลายพันล้านบาท และอาจเกิดการต่อต้านจากคนในพื้นที่ ทำให้ยังไม่มีผลการดำเนินการใดต่อ แต่ถ้าเมื่อไหร่ที่โครงการนี้ได้ดำเนินการตามที่กำหนดไว้ ย่านปากคลองตลาดก็น่าเป็นห่วงว่าจะคงอยู่ต่อไปได้หรือไม่ เพราะถ้ามีการย้ายชุมชนและกิจกรรมการค้าออกไป ก็จะทำให้ย่านที่มีแต่กิจกรรมทางการค้าเป็นหลัก กลายเป็นย่านที่ชบเซา และจางหายไปที่สุดในที่สุด

2) ย่านวังบูรพา

(1) **สภาพทั่วไปของพื้นที่** ย่านการค้าวังบูรพาแต่เดิมเป็นที่ตั้งของวังบูรพาภิรมย์ที่ประทับในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระราชอนุชาร่วมพระชนนีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 วังบูรพาภิรมย์จัดเป็นวังเอกที่มีความยิ่งใหญ่และสวยงาม รองจากพระบรมมหาราชวัง เป็นสถานที่ซึ่งรวมความหรูหราที่สุด โดยเฉพาะการรับรองราชอาคันตุกะ และมีการจัดงานราตรีสโมสรในรูปแบบงานรื่นเริงของชนชั้นสูงในยุคนั้น นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมนาฏศิลป์ ดนตรี ศิลปกรรม ต่างๆ ของเจ้านายและขุนนาง ภายหลังเมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชสวรรคตลง วังบูรพาก็ชบเซาลงเปลี่ยนสภาพเป็นหน่วยงานและสถานศึกษาหลายครั้ง จนกระทั่งถูกขายต่อให้นักธุรกิจชาวจีนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งพัฒนาที่ดินแห่งนี้เป็นศูนย์การค้าและการบันเทิง ประกอบด้วยอาคารพาณิชย์จำหน่ายสินค้า หนังสือตำราทั้งในและนอกประเทศ ภัตตาคารอาหารจีน และโรงภาพยนตร์ทันสมัย 3 โรง ด้วยความยิ่งใหญ่ในอดีตทำให้ยังคงเรียกขานย่านการค้านี้ว่า ย่านการค้าวังบูรพา ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์บันเทิงที่ได้รับความนิยมสูงสุดในช่วงต้นทศวรรษที่ 2500 ซึ่งตรงกับยุคที่รีดคแอนด์โรล ที่เริ่มแพร่ระบาดไปทั่วโลก

ปัจจุบันวังบูรพาเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าเป็นย่านของร้านขายปิ่นเป็นจำนวนมาก กระจ่ายอยู่โดยรอบสี่แยกอนุสาวรีย์ (ถนนเจริญเมืองตัดกับถนนอนุสาวรีย์) เริ่มมีขึ้นเมื่อ 40-50 ปีมาแล้ว ร้านแรกๆ ของย่านนี้คือห้างปิ่นศรีเจริญ ซึ่งตั้งอยู่หัวมุมสี่แยกอนุสาวรีย์ ปัจจุบันกลายเป็นธนาคารกรุงเทพสาขาสยามยอด ร้านม.สะกิมี่ ร้านปิ่นสีพระยาเป็นต้น ซึ่งปัจจุบันเป็นรุ่นลูกหลานทั้งสิ้น เช่นเดียวกับอีกห้าสิบกว่าร้าน ที่เป็นร้านรุ่นใหม่ในย่านนี้และในศูนย์การค้าดิโอลด์สยามพลาซ่า

ลูกค้าสำคัญในอดีตคือ พวกเจ้านายชั้นสูงที่นิยมท่องเที่ยวแบบผจญภัยและพวกสาวนาที่ซื้อปิ่นไว้ป้องกันตัว ปิ่นสมัยนั้นมีราคาถูกและจัดทำเป็ยง่าย จนถึงสมัยอธิบดีเผ่า ศรียานนท์ มีคำสั่งปิดร้านปิ่น นับตั้งแต่นั้นมาธุรกิจการค้าปิ่นต้องชบเซาลง โดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหา

เศรษฐกิจและอัตราแลกเปลี่ยน ตลอดจนหน่วยงานราชการบางหน่วยดำเนินการจัดซื้อโดยตรงจากต่างประเทศทำให้ธุรกิจค้าขายไม่ดีเท่าในอดีต เนื่องจากเป็นย่านวังเก่าที่ถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเป็นย่านธุรกิจการค้ามาหลายยุคสมัยจึงมีอาคารเก่าแก่ที่เหลืออยู่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์ทันสมัย เช่น ดิโวลด์สยามพลาซ่า และตึกแถวรุ่นใหม่เกือบทั้งสิ้น สถาปัตยกรรมเด่นที่ได้รับการอนุรักษ์และยังคงใช้งานถึงทุกวันนี้จึงมีเพียงโรงภาพยนตร์เฉลิมกรุงเท่านั้น

(2) บทบาทของย่าน เป็นย่านของศูนย์การค้า และ

อาคารพาณิชย์ เป็นแหล่งธุรกิจมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งมีห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์และธนาคารอยู่หลายแห่ง แต่บทบาทนี้ได้ลดลงไปในปัจจุบัน เนื่องจากเมืองได้ขยายตัวออกไปเกิดแหล่งธุรกิจใหม่ขึ้นภายนอกเกาะรัตนโกสินทร์อย่างเช่น ย่านสีลม ย่านสุขุมวิท ทำให้ความคึกคักของย่านวังบูรพาลดลงไป

(3) ระบบกิจกรรม

- กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในอดีตช่วงปี 2500 ย่านวัง

บูรพาเป็นย่านที่เป็นศูนย์กลางของความบันเทิง และแหล่งธุรกิจที่ได้รับความนิยมสูง จากการที่มีห้างสรรพสินค้า อาคารพาณิชย์ และโรงภาพยนตร์ที่ทันสมัยถึง 3 โรง มีดารารายานต์และเวเวียนมาอยู่เสมอ เป็นที่ดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาในพื้นที่จำนวนมาก การเดินทางก็สะดวกสามารถนั่งรถรางเข้ามาในพื้นที่ได้ แต่เมื่อกรุงเทพมหานครได้ขยายตัวออกไปจากศูนย์กลางเดิม เกิดย่านธุรกิจการค้าใหม่ขึ้นจำนวนมาก มีห้างสรรพสินค้าและโรงภาพยนตร์ที่ทันสมัยเกิดขึ้นอยู่ทั่วเมือง โรงภาพยนตร์ที่เคยมีอยู่ในพื้นที่ถูกรื้อกลายเป็นอาคารพาณิชย์บ้าง ห้างสรรพสินค้าบ้าง ยังคงเหลือแต่โรงภาพยนตร์เฉลิมกรุงที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้ ประกอบกับการที่มีข้อจำกัดในการเดินทางเข้ามา ทั้งการจราจรติดขัด ถนนเป็นแบบรถวิ่งทางเดียว และไม่มีที่จอดรถไม่สะดวกเหมือนกับการโดยสารรถรางแบบสมัยก่อน ย่านวังบูรพาจึงลงความนิยมลงไป ผู้คนที่เคยเข้ามาใช้บริการภายในย่านก็น้อยลง บรรดาห้างร้านต่างๆก็เริ่มปิดการไปบ้าง ห้างสรรพสินค้าบางแห่งซบเซา จากการสัมภาษณ์ข้อมูลจาก คุณพรสวรรค์ บุตรเนียน⁶ ที่มีอาชีพขายอาหารอยู่บริเวณถนนพานรุ้งเข้ามาเป็นเวลาสิบกว่าปีได้กล่าวว่า

“ร้านค้าที่อยู่ในบริเวณนี้ส่วนใหญ่ก็เปิดบ้างปิดบ้าง เพราะไม่ค่อยมีคนเข้ามา ที่จอดรถก็ไม่มี ที่นี้ก็ต้องเสียเงิน สู้ไปตามห้างอื่นดีกว่า ทุกวันนี้ที่ขายได้ก็เป็นลูกค้าประจำที่ทำงานอยู่แถวๆนี้ “

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าปัจจุบันย่านวังบูรพาได้ลดบทบาทของการเป็น

⁶ พรสวรรค์ บุตรเนียน, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2548.

แหล่งความบันเทิง แหล่งธุรกิจการค้าลงไป ยังมีจุดที่ยังมีความคึกคักอย่างบริเวณศูนย์การค้าดิโอลด์สยามพลาซ่า ที่เดิมเคยเป็นที่ตั้งของตลาดมิ่งเมือง มีลักษณะอาคารที่ทันสมัยและขนาดใหญ่ ภายในขายสินค้าหลากหลาย และยังเป็นที่ยอมรับของร้านขายปืนต่างๆ และบริเวณสะพานดำรงสถิต หรือที่เรียกกันว่า สะพานเหล็ก ที่เป็นแหล่งขายเครื่องไฟฟ้า เกมส์คอมพิวเตอร์ ที่เป็นที่รู้จักของผู้คนโดยเฉพาะเด็กและวัยรุ่น ซึ่งมีร้านค้าจำนวนมากยาวตลอดแนวคลองรอบกรุงในบริเวณนั้น

- กิจกรรมทางสังคม ภายในย่านไม่มี

ลักษณะของชุมชนที่ชัดเจน ประกอบกับอาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์ ห้างสรรพสินค้า ร้านค้า ที่มีผู้คนเข้ามาใช้บริการในช่วงเวลาที่เปิดบริการ และออกจากพื้นที่เมื่อปิดบริการแล้ว จึงทำให้ไม่เห็นลักษณะของกิจกรรมทางสังคมเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่นี้

(4) การใช้พื้นที่ในช่วงวัน การใช้พื้นที่ของย่านวังบูรพาไม่ค่อยมีความหลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นการใช้อาคารร้านค้าในเวลาเปิดให้บริการ

- **ช่วงเช้า-เย็น** ร้านค้าเปิดให้บริการจำนวนไม่มาก มีผู้คนเข้ามาใช้บริการน้อย จะมีมากบริเวณศูนย์การค้าดิโอลด์สยามพลาซ่า และบริเวณสะพานเหล็ก

- **ช่วงกลางคืน** ร้านค้าต่างๆปิดให้บริการ จึงไม่มีการใช้พื้นที่และกิจกรรมใดๆเกิดขึ้น

(5) การใช้พื้นที่ว่าง ผู้คนในย่านวังบูรพาใช้ห้างสรรพสินค้า

เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นที่พบปะพูดคุยกัน โดยเฉพาะศูนย์การค้าดิโอลด์สยามพลาซ่า ที่มีผู้คนทั้งจากในพื้นที่ จากบริเวณรอบข้าง และผู้คนจากภายนอกเข้ามาใช้บริการเป็นจำนวนมาก และใช้สวณรมมณีนานเป็นที่ออกกำลังกาย

(6) ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน

ย่านวังบูรพาได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองเป็นอย่างมาก จากที่เคยเป็นศูนย์กลางแหล่งบันเทิง แหล่งธุรกิจการค้า ก็ต้องซบเซาลงไป เมื่อเมืองได้ขยายตัวออกจากศูนย์กลางเดิมไปทุกทิศทุกทาง มีการพัฒนาพื้นที่เกิดเป็นย่านธุรกิจการค้าใหม่ที่มีทั้งความทันสมัย ความหลากหลายของสินค้า มีความสะดวกสบายในการเข้าถึง และมีข้อจำกัดในการขยายตัวน้อย ผิดจากบริเวณย่านวังบูรพาที่มีการจราจรติดขัด ไม่มีที่จอดรถ และยังมีข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพอาคาร และลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จากข้อกำหนดต่างๆของ

การอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ทำให้ไม่สามารถพัฒนารูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้มีศักยภาพและเข้ากับสถานะของเมืองในปัจจุบันเหมือนกับแหล่งการค้าอื่นๆ ได้ จึงไม่เป็นที่ดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาใช้บริการ ทำให้กิจกรรมการค้า ความหลากหลายของผู้คน และสีสันชีวิตเมืองที่ย่านวังบูรพาเคยมีในอดีตซบเซาลงไป แต่ย่านวังบูรพามีแนวโน้มที่จะกลับมาคึกคักได้ จากการที่มีโครงการขยายเส้นทางรถไฟฟ้าใต้ดินสายสีม่วงช่วงบางใหญ่-ราษฎร์บูรณะ และส่วนต่อขยายสายสีน้ำเงินจากหัวลำโพง-ท่าพระ โดยมีเส้นทางผ่านเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ และจะมีสถานีที่เป็นสถานีเชื่อมต่อระหว่าง 2 เส้นทาง บริเวณย่านวังบูรพา จึงมีโอกาที่ผู้คนจะเข้ามาในพื้นที่ได้สะดวกสบายมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวโน้มที่ดีต่อการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจให้กลับมาคึกคักอีกครั้ง

3) ย่านพาหุรัด

(1) **สภาพทั่วไปของพื้นที่** ย่านพาหุรัด เป็นย่านเศรษฐกิจที่สำคัญย่านหนึ่งของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มาเป็นเวลานานกว่า 100 ปี ตั้งอยู่ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก มีป้อมจักรเพชร ตั้งอยู่บริเวณปากคลองโองอ่างในย่านพาหุรัด ซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 พาหุรัดเป็นย่านการค้าริมคลองโองอ่าง พื้นที่เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง แต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้เรียกว่า บ้านญวน ขึ้นกับตำบลบ้านหม้อ เป็นย่านของชุมชนชาวญวน ซึ่งได้รับพระราชทานที่ดินมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี คือ บริเวณตั้งแต่ท่าเตียนถึงพาหุรัดใกล้กับวังบ้านหม้อของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ และวังบูรพาภิรมย์ ซึ่งเป็นวัง ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระอนุชาร่วมพระชนนีเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

ต่อมาเกิดไฟไหม้บ้านญวนถึงสองครั้งในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน ทำให้มีพื้นที่ว่างเพิ่มมากขึ้น สามารถมาพัฒนาเป็นเส้นทางคมนาคมได้ รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนสายใหม่ข้างวังบูรพาภิรมย์ขึ้น โดยมีชื่อว่า ถนนพาหุรัด เป็นถนนที่มีความกว้างถึง 20 เมตร ความยาวตั้งแต่บ้านหม้อจนถึงถนนจักรเพชร 925 เมตร ซึ่งในสมัยนั้นถือว่าเป็นถนนกว้างเส้นแรก

ภายหลังมีการขยายตัวของชุมชนค้าขายโดยรอบ ซึ่งมีทั้งชาวจีนและอินเดียที่เคยอยู่ริมคลองโองอ่าง บริเวณสะพานหันและสำเพ็ง จนกลายเป็นย่านการค้าแหล่งใหญ่เชื่อมถึงกัน ทำให้ย่านพาหุรัดเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายของเชื้อชาติ โดยเฉพาะชุมชนชาวซิกข์ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่โดยรอบ ทำการค้าแพรรณและเครื่องประดับ ร่วมกับชาวไทยเชื้อสายจีนและเชื้อสายฮินดูในละแวกใกล้เคียง เนื่องจากทำเลที่ตั้งที่อยู่ไม่ไกลจากบริเวณแม่น้ำ จึงทำให้บริเวณนี้สามารถทำการค้าขายได้สะดวก นับเป็นย่านเศรษฐกิจที่สำคัญย่านหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์มา

ตั้งแต่แรกสร้างกรุงฯ นอกจากจะเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญแล้ว พահุรัดยังเป็นที่แสดงความเจริญของเมืองบางกอกแห่งหนึ่งในอดีต เพราะเป็นที่ตั้งของโรงไฟฟ้าวัดเลียบ กรมไปรษณีย์และกรมโทรเลขในปี พ.ศ. 2475 ปัจจุบันย่านพাহุรัดยังคงเป็นย่านการค้าเก่าแก่และมีบทบาทสำคัญของเมืองกรุงเทพมหานคร เป็นแหล่งขายผ้าแพรพรรณ ชุดวิวาห์ ของข้าราชการและเครื่องประดับต่างๆ โดยเฉพาะสินค้าเครื่องประดับจากอินเดีย อุปกรณ์ในการตัดเย็บเสื้อผ้า และอุปกรณ์การทำเบเกอรี่ การค้าขายในย่านพাহุรัดมีความคึกคัก มีร้านค้าหนาแน่นมาก ทั้งร้านค้าที่เป็นอาคารและแผงลอยริมถนน ย่านนี้ยังมีชาวจีนอีกกลุ่มอาศัยทำการค้าต่อเนื่องกับย่านสำเพ็ง ดังจะเห็นว่ามีศาลเจ้าแม่ทับทิม ที่คนจีนนับถือสักการะอยู่ในบริเวณนี้ด้วย

(2) บทบาทของย่าน เป็นย่านการค้าที่มีลักษณะการค้า

เฉพาะตัว มีการขายสินค้าเฉพาะอย่างที่เป็นที่รู้จักของผู้คน คือ ผ้าแพรพรรณ เครื่องประดับ อุปกรณ์ในการตัดเย็บเสื้อผ้า และสินค้าที่มาจากประเทศอินเดีย นอกจากนี้ในปัจจุบันก็ยังเป็นแหล่งชุดวิวาห์ ของข้าราชการและงาน จากความเฉพาะของกิจกรรมการค้านี้ย่านพাহุรัดจึงยังเป็นย่านการค้าเก่าแก่ที่ผู้คนเข้ามาใช้บริการของเมือง

(3) ระบบกิจกรรม

- กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ย่านพাহุรัดนับได้ว่าเป็น

ย่านการค้าเก่าแก่ย่านหนึ่งในเกาะรัตนโกสินทร์ ที่มีการขายสินค้าเฉพาะอย่าง เป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไป โดยเฉพาะเป็นย่านที่ขายผ้าแพรพรรณ ที่ผู้คนนิยมซื้อหามาตัดเสื้อผ้า รวมถึงเครื่องประดับ อุปกรณ์ในการตัดเย็บ และสินค้าต่างๆจากประเทศอินเดีย จึงเป็นแหล่งเครื่องแต่งกายที่ใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะสินค้าจากเดิมไปบ้าง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะในปัจจุบัน ที่มีแหล่งขายสินค้าเครื่องแต่งกายสำเร็จรูปเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น ย่านประตูน้ำ ย่านโบ๊เบ๊ ที่เป็นที่ยิยมของผู้คนในสมัยนี้ ลักษณะการค้าของย่านพাহุรัดจึงมีการปรับเปลี่ยนมาขายเสื้อผ้าสำเร็จรูปมากขึ้น แต่ก็ยังมีลักษณะของสินค้าที่เฉพาะตัวอยู่ คือ ขายชุดสำหรับ ชุดที่ใช้ในการแสดงของเด็กๆ ชุดวิวาห์ และของข้าราชการและงาน นอกจากนี้ภายในย่านยังมีร้านอาหารอินเดียตั้งอยู่หลายร้าน เพื่อรองรับชาวซิกข์ที่เปิดกิจการ และเข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้าในพื้นที่ รวมทั้งพวกที่เข้ามาประกอบพิธีทางศาสนาที่คุรุควาราศรีคุรุสิงห์สภา (วัดซิกข์) ที่เข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมากในแต่ละวัน จากการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจการค้านี้จึงทำให้ย่านพাহุรัดยังคงเป็นย่านการค้าที่ผู้คนเข้ามาใช้บริการอยู่อย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าจะลดลงไปบ้างจากในอดีต

- **กิจกรรมทางสังคม** ผู้คนภายในย่านพาหุรัดมีความหลากหลายของเชื้อชาติ ที่มีทั้งชาวจีน ชาวอินเดีย (ซิกข์) และไทย ซึ่งประกอบกิจกรรมการค้าอยู่ภายในย่านมาด้วยกันเป็นเวลานับร้อยปี โดยสังเกตความหลากหลายของเชื้อชาติได้จากลักษณะรูปร่างหน้าตา สินค้าที่ขาย และศาสนสถานที่มีทั้งศาลเจ้าแม่ทับทิมซึ่งตั้งมาแล้วเกือบสองร้อยปีเป็นที่นับถือและสักการะของชาวจีนเป็นอย่างมาก และคุรุदวาราศรีคุรุสิงห์สภา (วัดซิกข์) ที่เป็นศาสนสถานของชาวอินเดียที่นับถือศาสนาซิกข์ หรือพวกแขกโพกหัว ที่ตั้งมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ผู้คนในย่านพาหุรัดจึงมีความผูกพันกันทางเชื้อชาติและศาสนา โดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน เป็นที่ได้พบปะพูดคุย มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่ความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นจะเป็นกันเฉพาะในกลุ่มของแต่ละเชื้อชาติ กิจกรรมต่างๆก็เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ชาวจีนจะมีพิธีไหว้เจ้าแม่ทับทิม ส่วนชาวซิกข์ก็จะมีพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีการวิงมาราธอน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกันของผู้คนในกลุ่มของตนเอง การพบปะพูดคุยโดยส่วนใหญ่ก็เกิดขึ้นเฉพาะกับคนในกลุ่ม มีการทักทายพูดคุยระหว่างกลุ่มบ้างตามผู้คนที่คุ้นเคยกัน และจากการสัมภาษณ์ข้อมูล คุณอนุพงษ์ นิธิสมบัติสกุล⁷ เป็นคนไทยเชื้อสายจีน มีร้านขายเสื้อผ้าสำเร็จรูปและอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานาน ได้กล่าววว่า

“ คนที่อยู่ที่นี่เป็นคนจีนเกินกว่าครึ่ง พวกแขกซิกข์ที่เห็นส่วนใหญ่จะเป็นพวกที่เข้ามาประกอบพิธีร่วมกันที่วัดซิกข์ และเปิดร้านขายของในตอนกลางวัน พอปิดร้านก็กลับบ้าน ส่วนมากจะมาจากแถวสุขุมวิท ท่าพระ บ้านแขก ตอนกลางคืนที่นี่จึงเงียบไม่มีคน ”

ซึ่งจากลักษณะของเชื้อชาติ ศาสนา แล้วการที่กลุ่มของชาวซิกข์ส่วนใหญ่ไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนและชาวซิกข์เกิดขึ้นน้อย เกิดการแบ่งกลุ่มกันทางสังคมอย่างชัดเจน

(4) การใช้พื้นที่ในช่วงวัน

- **ช่วงเช้า** จะมีชาวซิกข์เข้ามาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่คุรุदวาราศรีคุรุสิงห์สภา ตั้งแต่ตี 5 ถึงประมาณ 10 โมง ส่วนร้านค้าต่างๆ จะเปิดให้บริการในช่วงสายประมาณ 9 – 10 โมง

- **ช่วงกลางวัน-เย็น** ร้านค้าเปิดให้บริการ มีผู้คนเข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้าตลอดทั้งวัน มีทั้งร้านค้าตามตึกแถวริมถนนจักรเพชร ถนนพาหุรัด และแผงลอย

⁷ อนุพงษ์ นิธิสมบัติสกุล, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2548.

ตั้งอยู่บริเวณทางเดินเท้าตลอดแนวถนนทั้ง 2 โดยเฉพาะถนนพหลโยธินที่มีแผงลอยตั้งอยู่หนาแน่น จนมองไม่เห็นทางเดินเท้า

- **ช่วงกลางคืน** เมื่อร้านค้าต่างๆปิดบริการผู้คนส่วนใหญ่โดยเฉพาะชาวซิกซ์เดินทางออกจากพื้นที่กลับที่พักที่อยู่ภายนอกพื้นที่ ย่านพหลโยธินในช่วงกลางคืนจึงเงียบไม่ค่อยมีผู้คน

(5) **การใช้พื้นที่ว่าง** ผู้คนในย่านพหลโยธินใช้ศาสนสถานเป็นที่ประกอบกิจกรรม พบปะพูดคุยกันเป็นส่วนมาก บริเวณหน้าบ้าน หรือหน้าตึกแถว ถนนตามซอย เป็นที่นั่งพักผ่อน พุดคุยกับคนในละแวกบ้าน และเป็นที่ยี่งเล่นของเด็กๆ ส่วนพื้นที่ที่ใช้เป็นที่ออกกำลังกายจะไปใช้ที่สวนรมณีนาค

(6) **ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน** จาก การที่จะมีโครงการขยายเส้นทางรถไฟฟ้าใต้ดินสายสีม่วงช่วงบางใหญ่-ราษฎร์บูรณะ และ ส่วนต่อขยายสายสีน้ำเงินจากหัวลำโพง-ท่าพระ โดยมีเส้นทางผ่านเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะทำให้การเดินทางเข้ามาสู่พื้นที่มีความสะดวกรวดเร็วกว่าขึ้น ประกอบกับ ความเป็นย่านการค้าที่มีลักษณะเฉพาะตัวของย่านพหลโยธิน จึงเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้ผู้คนจากพื้นที่รอบนอกเข้ามาใช้บริการ และประกอบกิจกรรมต่างๆภายในพื้นที่อย่างคึกคัก

3) บ้านหม้อ

(1) **สภาพทั่วไปของพื้นที่** ถนนบ้านหม้อเริ่มจากถนนเจริญกรุง ตรงสี่กั๊กพระยาครีตัดถนนพหลโยธิน ตรงไปทางปากคลองตลาดผ่านถนนจักรเพชร แต่ก่อนบริเวณนี้เป็นป่าละเมาะ เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นราชบุรุษก็เข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำหม้อขายขายสืบกันมา จนได้ชื่อว่า บ้านหม้อ และกลายเป็นย่านอุตสาหกรรมในครอบครัวที่มีชื่อเสียงมาก ซึ่งทำกันมาตั้งแต่สมัยสร้างกรุง จากนั้นคนจีนก็เข้าไปเปิดร้านขายของต่างๆ ในสมัยหลังนี้ไม่มีหม้อขาย กลับมามีชื่อเสียงในการทำเครื่องเงิน เครื่องทองขาย บ้านหม้อได้ชื่อว่าเป็นที่ตั้งของธนาคารคนไทยแห่งแรก แต่ในสมัยแรกตั้งไม่ได้เรียกว่าธนาคาร พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ผู้ก่อกำเนิดได้ทรงนำภาษาฝรั่งมาตั้งชื่อว่า บุคคลับ (Book Club)

ย่านบ้านหม้อกลายเป็นย่านเพชรทองและอุปกรณ์ที่มีชื่อเสียง แต่สิ่งที่แสดงถึง ศิลปวัฒนธรรมไทยในบริเวณนี้คือ อาคารแบบไทยโบราณ ซึ่งเรียกว่าห้องพระโรงที่วัดบ้านหม้อ เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของวังเก่าซึ่งรู้จักกันดีในสมัยก่อน เพราะท่านเจ้าของวังเป็นเจ้าของคณะละครที่มีชื่อเสียง ชื่อละครเจ้าพระยาเทเวศร์ นอกจากนี้ยังมีอาคารตึกแถวเก่าริมถนนบ้านหม้อและถนน อัมรินทร์ มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5

ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนอาคารไปบ้าง รวมทั้งบริเวณแยกบ้านหม้อมีการสร้างอาคารแทนที่อาคารเก่าบริเวณหัวมุม ซึ่งลักษณะแบบตึกแถวสมัยใหม่และมีความสูงห้าถึงหกชั้น ซึ่งแตกต่างจากอาคารเก่าอย่างชัดเจน ซึ่งย่านบ้านหม้อนี้ปัจจุบันเป็นย่านเพชรทองและอุปกรณ์ไฟฟ้าที่มีชื่อเสียง ตึกแถวเก่าๆในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังปรากฏให้เห็นอยู่ตามบริเวณริมคลองคูเมืองเดิม

(2) บทบาทของย่าน เป็นย่านการค้าที่เป็นศูนย์รวมของเครื่องใช้ไฟฟ้า อุปกรณ์ และชิ้นส่วนอะไหล่ ที่เป็นที่รู้จักของคนทั้งเมือง และยังเป็นย่านของร้านเพชร ร้านทองที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่ในอดีต ย่านบ้านหม้อจึงเป็นย่านการค้าที่มีผู้คนจากทั่วทุกทิศของกรุงเทพมหานครเข้ามาใช้บริการ จับจ่ายซื้อสินค้ากันเป็นจำนวนมากตลอดทั้งวัน

(3) ระบบกิจกรรม

- **กิจกรรมทางเศรษฐกิจ** ย่านบ้านหม้อนั้นเคยเป็นแหล่งการทำหม้อที่มีชื่อมาก่อน ต่อมาจึงมีชื่อเสียงด้านการทำเครื่องเงิน เครื่องทอง และเครื่องเพชร ซึ่งยังคงมีมาถึงปัจจุบัน และในพื้นที่ก็ยังมีร้านค้าเพชรอยู่หลายร้าน แต่กิจกรรมการค้าทำให้ผู้คนในปัจจุบันนี้รู้จักย่านบ้านหม้อกันเป็นอย่างดี คือ เป็นศูนย์รวมเครื่องใช้ไฟฟ้า อุปกรณ์ และชิ้นส่วนอะไหล่ ที่มีหลากหลายชนิดให้ได้เลือกซื้อ และจากการสัมภาษณ์ผู้คนที่เข้ามาใช้บริการภายในย่านบ้านหม้อ เป็นผู้ที่มาจากหลายพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร และมีเหตุผลที่เข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้าที่ย่านนี้เพราะสามารถที่จะหาอุปกรณ์ และอะไหล่ของเครื่องใช้ไฟฟ้าได้ทุกชนิด มีให้เลือกหลายรูปแบบ และมีราคาถูก จากการสัมภาษณ์ข้อมูล คุณประวิทย์ สุวรรณกรรัตน์⁸ เจ้าของร้าน บี แอนด์ พี อิเล็กทรอนิกส์ ขายอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า ซึ่งครอบครัวอยู่ในพื้นที่มาประมาณ 60 ปี ได้กล่าวว่า

“เมื่อก่อนบริเวณตรอกบ้านหม้อ เดิมมีร้านทำทองอยู่หลายร้านต่อมาได้มีร้านเทคโนโลยีเข้ามาเปิดกิจการอยู่ 2 ร้าน ขายดีมากจึงเริ่มมีการเปิดตามๆกันจนกลายเป็นแหล่งรวมอย่างทุกวันนี้ มีคนเข้ามาซื้อของคึกคักมากกว่าเมื่อก่อนเยอะ”

ทุกวันนี้ร้านทำทอง ชายเพชรในบริเวณตรอกบ้านหม้อ (ซอยทิพย์วารี) แทบจะไม่มีให้เห็น โดยมืออยู่มากบริเวณตึกแถวริมถนนบ้านหม้อ และถนนพระพิทักษ์ ภายในตรอกบ้านหม้อจะมีแต่ร้านและแผงลอยขายอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าอยู่ตลอดทั่วทั้งซอย ออกไปถึงบริเวณริม

⁸ ประวิทย์ สุวรรณกรรัตน์, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2548.

ถนนบ้านหม้อและถนนพระพิทักษ์ มีผู้คนเข้ามาใช้บริการ จับจ่ายเลือกซื้อสินค้าจำนวนมากตลอดทั้งวัน

- **กิจกรรมทางสังคม** การที่กิจกรรมการค้าทางด้านอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้ามีความเจริญเติบโต เป็นที่รู้จักของผู้คนทั้งกรุงเทพมหานคร และในแต่ละวันมีผู้คนหลังไหลเข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้ากันเป็นจำนวนมาก ทำให้มีผู้ประกอบการจำนวนมากต้องการเข้ามาเปิดกิจการภายในย่านบ้านหม้อ จึงมีการเข้ามาเช่าอาคารภายในย่านเพื่อเปิดกิจการ ผู้คนที่เคยอยู่ในพื้นที่เริ่มลดน้อยลง ความสัมพันธ์และความผูกพันระหว่างกันของผู้คนภายในย่านก็เป็นไปในเชิงธุรกิจมากขึ้น คนรุ่นหลังรู้จักกันน้อยลง กิจกรรมส่วนใหญ่ตลอดทั้งวันจึงเป็นกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ พอช่วงเย็นที่ร้านปิดต่างคนก็ต่างเข้าไปอยู่ภายในอาคารของตนบ้างก็กลับไปที่พักที่อยู่ภายนอกพื้นที่ กิจกรรมทางด้านสังคมจึงไม่ค่อยเกิดขึ้น แต่ภายในย่านบ้านหม้อก็ยังมียุทธพิภยวารวิหารเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในย่าน ซึ่งวัดนี้เป็นวัดฝ่ายสงฆ์ มีมานานตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี แต่เดิมมีพระภิกษุพำนักอยู่จำนวนมาก แต่ต่อมาเมื่อชาวจีนย้ายเข้ามาอาศัยและทำการค้า เข้ามาบวชในวัดมากขึ้นจนกลายเป็นวัดจีน ผู้คนภายในย่านได้ใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ

(4) **การใช้พื้นที่ในช่วงวัน** มีการใช้พื้นที่ภายในย่านประกอบกิจกรรมทางการค้ากันอย่างหนาแน่นตลอดทั้งวัน

- **ช่วงเช้า** ยังไม่มีร้านค้าเปิดให้บริการ ซึ่งแต่ละร้านและบรรดาแผงลอยริมทางเดินจะเริ่มเปิดให้บริการช่วงสายประมาณ 9-10 โมง

- **ช่วงกลางวัน** ร้านค้าตามตึกแถวริมถนนและในซอยเปิดให้บริการ หน้าร้านและตามทางเดินเท้าริมถนนบ้านหม้อ ถนนพระพิทักษ์ และภายในตรอกบ้านหม้อ(ซอยทิพย์วารี) มีแผงลอยตั้งขายของอยู่หนาแน่นตลอดแนว เมื่อรวมกับผู้คนที่เข้ามาซื้อสินค้าจำนวนมาก ทำให้พื้นที่ต่างๆในย่านบ้านหม้อมาความหนาแน่นไปด้วยร้านค้าและผู้คน

- **ช่วงเย็น** เมื่อร้านค้าและแผงลอยต่างๆปิดแล้ว บริเวณทางเดินเท้า และถนนภายในตรอกบ้านหม้อก็กลายเป็นที่วิ่งเล่นของเด็กๆ

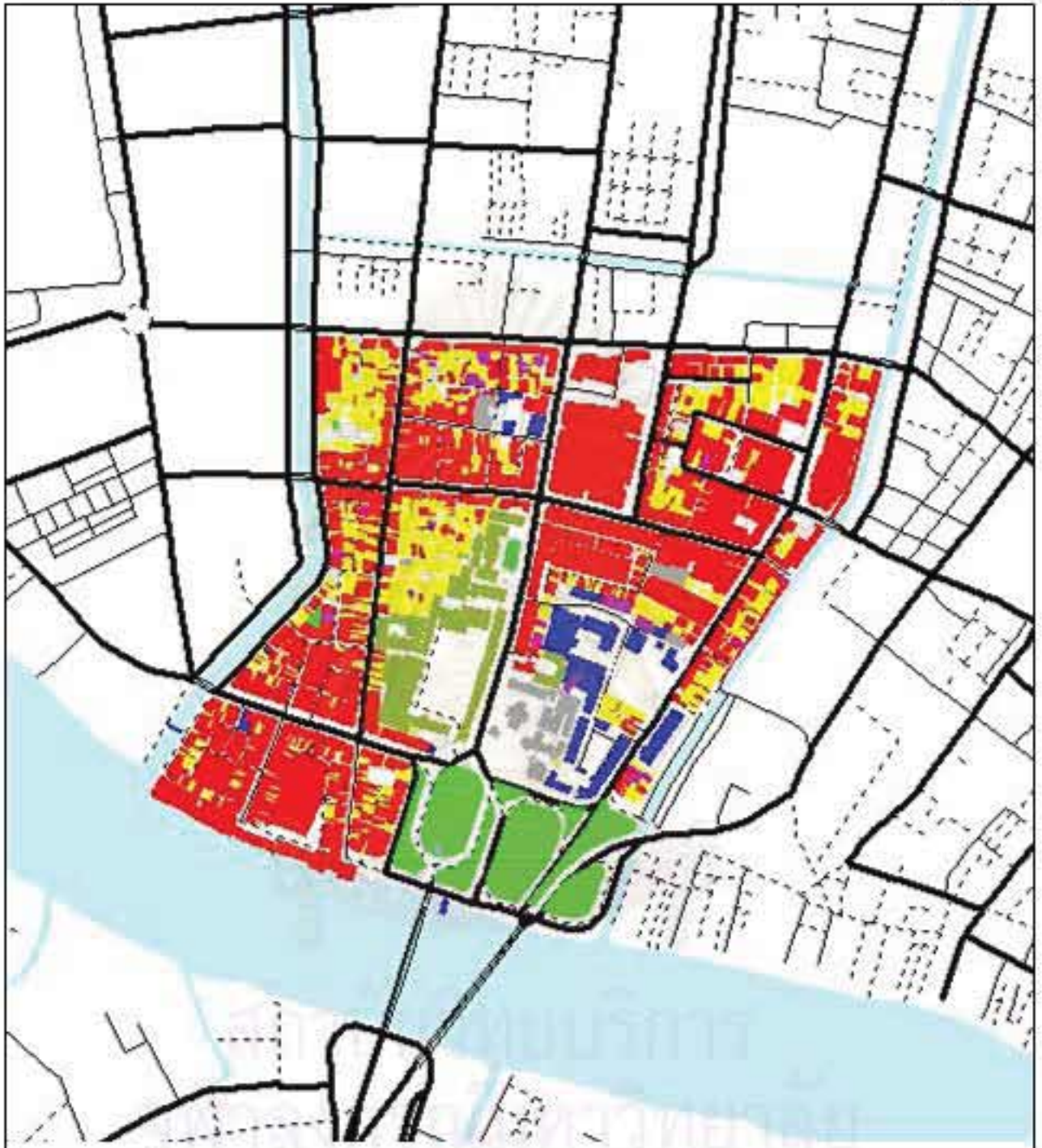
- **ช่วงกลางคืน** ร้านค้าปิดทุกร้าน ผู้คนเข้าไปอยู่ภายในอาคาร บางส่วนก็ออกจากพื้นที่ จึงไม่มีการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมใดๆ

(5) **การใช้พื้นที่ว่าง** พื้นที่ต่างๆในย่านบ้านหม้อจะเต็มไปด้วยร้านค้าและแผงลอย การใช้พื้นที่ว่างของผู้คนในภายในจึงมีการใช้วัดทิพย์วาริวิหารเป็นสถานที่พบปะพักผ่อนหย่อนใจ ประกอบกิจกรรมทางศาสนา ถนนภายในตรอกบ้านหม้อและทางเดินเท้าจะเป็นที่วิ่งเล่นของเด็กๆในพื้นที่หลังจากที่ร้านค้าและแผงลอยต่างๆเริ่มปิด และใช้วังสราญรมย์เป็นที่ออกกำลังกาย พบปะพูดคุยกับผู้คนในพื้นที่บริเวณโดยรอบที่เข้ามาออกกำลังกายภายในวังสราญรมย์เช่นกัน

(6) **ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่มีผลต่อย่าน** จากโครงการรถไฟใต้ดินที่จะขยายเส้นทางรถสายสีม่วงช่วงบางใหญ่-ราษฎร์บูรณะ และส่วนต่อขยายสายสีน้ำเงินจากหัวลำโพง-ท่าพระ โดยมีเส้นทางผ่านเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ จะเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้บริเวณย่านบ้านหม้อมีศักยภาพในการพัฒนากิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้นอีก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 6.6 กลุ่มศึกษา กลุ่มที่ 4

สัญลักษณ์

- ที่พักอาศัย
- พานิชยกรรม
- สถาบันราชการ
- สถาบันการศึกษา

- สถาบันศาสนา
- ศาลากลาง
- พื้นที่นันทนาการ

เกาะรัตนโกสินทร์

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

การใช้ที่ว่าง

ภาพที่ 6.11 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการใช้ที่ว่างย่านปากคลองตลาด

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

การใช้ที่ว่าง

ภาพที่ 6.12 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการใช้ที่ว่างย่านบ้านหม้อ

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมทางสังคม

การใช้ที่ว่าง

ภาพที่ 6.13 กิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่างย่านวังบูรพา

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมทางสังคม

การใช้ที่ว่าง

ภาพที่ 6.14 กิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคมและการใช้ที่ว่างย่านพาหุรัด

6.3 สภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน

จากการศึกษาชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์จากการแบ่งพื้นที่ศึกษาออกเป็นกลุ่ม และเลือกกรณีศึกษาเพื่อทำการศึกษาถึงลักษณะชีวิตสังคมเมืองในแต่ละกรณีศึกษา ทำให้สามารถที่จะสรุปสภาพชีวิตสังคมเมืองของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันในรูปแบบของ คน กิจกรรม และพื้นที่ เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

6.3.1 คน

เกาะรัตนโกสินทร์นั้นเป็นพื้นที่ขนาดเล็กเมื่อมองถึงกรุงเทพมหานครทั้งหมด แต่เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของผู้คน มีความแตกต่างมากหน้าหลายตา ทั้งข้าราชการ นักเรียน นักศึกษา พ่อค้าแม่ค้า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ คนจรไร้อาศัย ฯลฯ ซึ่งมีทุกเพศทุกวัย หลากหลายเชื้อชาติ มีทั้งผู้คนที่อยู่ในพื้นที่และผู้คนที่เข้ามาเยือน โดยสามารถที่จะจัดกลุ่มผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ได้ คือ

1) **กลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่** กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ซึ่งกระจายอยู่ทั่วเกาะรัตนโกสินทร์และหนาแน่นในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก โดยกลุ่มของจำนวนประชากรจริงๆ ที่อยู่ในพื้นที่ มีทั้งที่อยู่มาตั้งแต่ในอดีต อยู่ต่อมาเป็นรุ่นๆ แต่ในปัจจุบันผู้คนที่อยู่ร่วมกันมาตั้งแต่อดีตส่วนใหญ่ได้มีการย้ายออกไปอยู่นอกพื้นที่กันมากขึ้น เนื่องจากในพื้นที่มีความแออัดเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับข้อจำกัดในการขยายตัวทั้งราคาที่ดินที่เพิ่มสูงมากขึ้น การควบคุมการก่อสร้างต่างๆ และแรงดึงดูดจากพื้นที่รอบนอก ทำให้ผู้คนต่างพากันออกไปตั้งถิ่นฐานกันนอกพื้นที่ บ้านเรือนที่เคยมีอยู่เดิมก็มีการขายบ้าง ให้เช่าบ้าง จึงทำให้มีผู้คนจากภายนอก (โดยเฉพาะคนต่างจังหวัด) เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่มากขึ้น ซึ่งผู้คนเหล่านี้จะเป็นประชากรแฝงในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามก็ถือว่าเป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยหรือประกอบธุรกิจ โดยจะอยู่กันเป็นชุมชนต่างๆ ทั้งชุมชนที่มีมาแต่เดิมในอดีตและชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ มีทั้งหมด 14 ชุมชน

2) **กลุ่มผู้เข้ามาเยี่ยมเยือน** เกาะรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่เมืองเก่าที่มีอายุมากกว่า 220 ปี ทำให้ภายในพื้นที่มีทั้งประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ย่านต่างๆ ที่เก่าแก่ และสถานที่ราชการเป็นจุดดึงดูดให้ผู้คนจากภายนอกเข้ามาในพื้นที่ ทั้งกลุ่มที่เข้ามาจับจ่ายซื้อของตามย่านการค้าที่สำคัญ ซึ่งแต่ละย่านจะมีลักษณะสินค้าและกิจการค้าที่เฉพาะตัว เช่น ย่านบางลำพู ย่านเสาชิงช้า(ย่านสังฆภัณฑ์) ย่านปากคลองตลาด เป็นต้น กลุ่มผู้คนที่เข้ามาติดต่อราชการ กลุ่มที่เข้ามาร่วมกิจกรรมทางสังคมที่มีทั้งงานวัฒนธรรม ประเพณี ที่มีมาตั้งแต่สมัยอดีต เช่น งานจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ งานสงกรานต์ งานลอยกระทง เป็นต้น และในปัจจุบันนี้ทาง

ภาครัฐและภาคเอกชนได้จัดกิจกรรมขึ้นมากมายในพื้นที่ จึงทำให้มีผู้คนหลั่งไหลเข้ามา และนอกจากนี้ยังมีกลุ่มของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เข้ามาชมความงามของสถาปัตยกรรมต่างๆ ทั้งตึกเก่าและวัด โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่นับวันยังมีจำนวนมากยิ่งขึ้น ไม่เพียงแต่เข้ามาชมสถานที่ต่างๆ เท่านั้น ยังเข้ามาใช้บริการสถานบันเทิงและที่พักอาศัยด้วย ซึ่งเหล่านี้ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเหล่านี้คือ ถนนข้าวสาร จึงทำให้มีกลุ่มผู้เข้ามาเยือนนี้มีจำนวนมากในแต่ละวัน ต่างคนต่างมีจุดประสงค์ในการเข้ามาเยือนที่แตกต่างกัน เข้ามาทั้งเวลากลางวันและกลางคืน เป็นกลุ่มที่ทำให้เกิดความหลากหลายของผู้คนในพื้นที่และยังเป็นกลุ่มที่ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมารองรับความต้องการของผู้มาเยือนอีกด้วย

3) กลุ่มเข้ามาทำงานและเรียนหนังสือ คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ใช้เวลาในการอยู่ในพื้นที่ 7-8 ชั่วโมง คือ เดินทางเข้ามาในพื้นที่ประมาณ 8.00 น. และเดินทางออกจากพื้นที่เวลาประมาณ 16.00 น. เป็นกลุ่มที่เข้ามาทำงานในหน่วยงานของรัฐบาล และเอกชนต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่รวมทั้งกลุ่มนักเรียน นักศึกษาที่เข้ามาเรียนหนังสือ จะมีมากบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน ที่เป็นที่ตั้งของสถานศึกษาและหน่วยงานราชการหลายแห่ง เช่น กระทรวงกลาโหม กรมแผนที่ทหาร กรมที่ดิน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โรงเรียนราชินี เป็นต้น ผู้คนเหล่านี้จะใช้ชีวิตส่วนใหญ่ของวันอยู่ภายในหน่วยงานของตนเอง จะมีเฉพาะเวลาช่วงกลางวันที่จะออกมารับประทานอาหารและจับจ่ายซื้อของบ้าง ผู้คนกลุ่มนี้จะเข้ามาพื้นที่ในช่วงกลางวันเท่านั้น พอช่วงกลางคืนจะไม่อยู่ในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มคนที่เข้ามาทำงานนี้มีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ โดยเฉพาะกิจกรรมทางการค้า เพราะในย่านหลายย่านได้เกิดกิจกรรมการค้าเพื่อรองรับคนกลุ่มนี้ แต่คนกลุ่มนี้มีแนวโน้มว่าจะลดลงไปในอนาคตเนื่องจากนโยบายของรัฐบาลที่ย้ายหน่วยงานราชการต่างๆ ออกไปนอกพื้นที่และสถาบันการศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากรก็ได้ขยายตัวไปอยู่บริเวณชานเมืองมากขึ้น ทำให้ผู้คนกลุ่มนี้ต้องออกจากพื้นที่ไปตามหน่วยงานเหล่านี้ ซึ่งส่งผลต่อกิจกรรมต่างๆ ภายในเกาะรัตนโกสินทร์

4) กลุ่มคนที่เดินทางผ่าน เป็นกลุ่มที่ใช้เวลาอยู่ในพื้นที่ช่วงสั้น ๆ คือจะเข้ามาใช้พื้นที่เป็นเส้นทางไปยังพื้นที่อื่นๆ โดยเฉพาะการเดินทางข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างทางฝั่งตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) และฝั่งตะวันออก (ฝั่งพระนคร) ซึ่งภายในเกาะรัตนโกสินทร์มีสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ถึง 3 สะพาน คือ สะพานพระปิ่นเกล้า สะพานพุทธฯ และสะพานพระปกเกล้า เป็นจุดสำคัญที่ทำให้มีผู้เดินทางผ่านเข้าออกภายในพื้นที่เพื่อไปยังสถานที่ต่างๆ ผู้คนกลุ่มนี้จึงพบเห็นมากตามถนนสายต่างๆ ที่เดินทางมาในรูปแบบรถยนต์ส่วนตัวและรถประจำทาง

และบริเวณท้องสนามหลวงที่เป็นจุดต่อและเปลี่ยนเส้นทางของผู้ที่โดยสารรถประจำทาง นอกจากนี้ในพื้นที่ยังเป็นจุดเปลี่ยนรูปแบบการเดินทางระหว่างการเดินทางทางบกกับการเดินทางทางน้ำ เนื่องจากในพื้นที่มีท่าเรือข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาหลายท่า ซึ่งเป็นการเดินทางที่นิยมของผู้คนที่ จะเดินทางระหว่าง 2 ฝั่ง เพราะมีความรวดเร็วกว่าทางบก ซึ่งมีท่าเรือที่สำคัญคือ ท่าพระอาทิตย์ ท่าพระจันทร์ ท่าช้าง ท่าเตียน เป็นต้น และยังมีท่าเรือบริเวณสะพานผ่านฟ้าที่เป็นจุดรับส่งของผู้คนที่เดินทางไปตามคลองมหานาคและคลองแสนแสบ ไปยังพื้นที่ฝั่งตะวันออกถึงบริเวณ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เกาะรัตนโกสินทร์จึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่ผู้คนใช้เดินทางกันระหว่าง 2 ฝั่ง แม่น้ำเจ้าพระยา และเป็นจุดของการเชื่อมต่อของการเดินทางทางน้ำและการเดินทางทางบกของคนกรุงเทพมหานคร

นอกจากนี้ในปัจจุบันยังมี **กลุ่มคนจรจัด** เกิดขึ้นในพื้นที่ ระยะเวลาหลังกลุ่มคนจรจัดมีเพิ่มมากขึ้น กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่เดินทางมาจากต่างจังหวัดจะเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ แต่ยังไม่มียานรองรับทั้งยังไม่มีที่อยู่อาศัย จึงได้เข้ามาอาศัยพื้นที่เปิดโล่งภายในเกาะรัตนโกสินทร์เป็นที่หลบนอน เช่น ที่ท้องสนามหลวง ที่จะเห็นกลุ่มคนเหล่านี้อยู่ทั่วไป โดยเฉพาะตอนกลางคืนจะใช้ท้องสนามหลวงเป็นที่นอน ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก บริเวณริมคลองคูเมืองเดิมเป็นต้น ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้จะหาเลี้ยงชีพด้วยการขอทาน เก็บขยะ ซึ่งนับวันจะมีกลุ่มคนเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากภายในเกาะรัตนโกสินทร์มีพื้นที่เปิดโล่งที่เหมาะสมในการใช้เป็นที่หลบนอน ประกอบกับในเวลากลางคืนพื้นที่บางบริเวณเงียบสงบไม่มีผู้คนเข้าไปในพื้นที่โดยเฉพาะบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นในที่เวลากลางวันคึกคักแต่กลางคืนเงียบสงัด ซึ่งผู้คนเหล่านี้จะสร้างปัญหาให้เกิดกับพื้นที่ได้ ทั้งเกิดทัศนวิสัยที่ไม่ดีกับพื้นที่ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสาธารณสุข เป็นต้น

เมื่อดูจากผู้คนกลุ่มต่างๆเหล่านี้สามารถเห็นได้ว่าเกาะรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของผู้คนที่เข้ามาเยือนทำกิจกรรมต่างๆกันไป การเข้ามาใช้พื้นที่ของผู้คนในแต่ละกลุ่มก็จะแตกต่างกันไป ทั้งการใช้ส่วนต่างๆของพื้นที่ วันและช่วงเวลา จึงทำให้ภาพโดยรวมของเกาะรัตนโกสินทร์นั้น มีผู้คนเข้ามาเยือนอยู่ตลอดเวลา มีความหนาแน่นและหลากหลายของผู้คน

6.3.2 กิจกรรม

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์นับได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น จากการศึกษาตามพื้นที่กรณีศึกษาทำให้ทราบถึงความมีลักษณะเฉพาะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละพื้นที่ ทั้งลักษณะสินค้าที่เฉพาะอย่างและเป็นแหล่งรวมของสินค้า เช่น ย่านเสาชิงช้าบริเวณถนนวังมฤคณ์ ที่เป็นแหล่งรวมเครื่องสังฆภัณฑ์

ย่านบ้านหม้อ แหล่งรวมอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า ย่านปากคลองตลาด แหล่งรวมสินค้าการเกษตร ผักผลไม้ ดอกไม้ เป็นต้น และยังมีลักษณะกิจกรรมที่รองรับกลุ่มคนในแต่ละกลุ่ม เช่น ย่านสามแพร่ง ที่เป็นแหล่งร้านอาหารที่รองรับข้าราชการในหน่วยงานราชการบริเวณนั้น ย่านท่าพระจันทร์ เป็นแหล่งร้านอาหาร ร้านเช่าชุดครุย และร้านขายของเบ็ดเตล็ดที่รองรับกับกลุ่มนักศึกษาและกลุ่มผู้เดินทางบริเวณท่าเรือ ย่านบางลำพูบริเวณถนนข้าวสารที่มีร้านค้าและเกสต์เฮาส์ ที่รับรองกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ได้มีการดำเนินต่อเนื่องมาตั้งแต่ในอดีต และมีการปรับตัวไปตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์และกรุงเทพมหานคร ในพื้นที่ที่สามารถปรับตัวไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงก็สามารถที่จะอยู่รอดและยังคงความหนาแน่นของกิจกรรมเอาไว้ได้ เช่น ย่านบางลำพู ที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบสินค้าไปตามความนิยมของผู้คน ย่านบ้านหม้อ ที่มีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบกิจกรรมจากย่านร้านเพชร ร้านทอง กลายมาเป็นแหล่งรวมอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า ทำให้มีผู้คนจำนวนมากเข้ามาใช้บริการ เป็นต้น ส่วนในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลง และยังคงสภาพรูปแบบกิจกรรมในแบบเดิมๆ เมื่ออยู่ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนามีผลทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่นั้นซบเซาลง เช่น ย่านวังบูรพา ที่เคยเป็นแหล่งกิจกรรมความบันเทิง และแหล่งธุรกิจ เมื่อเมืองมีการเติบโตออกไป มีแหล่งเช่นนี้เกิดขึ้นมากมาย ประกอบกับย่านวังบูรพามีข้อจำกัดในพื้นที่ ทำให้ไม่เป็นที่นิยมเหมือนในอดีต หรือย่านท่าเตียนที่มีลักษณะกิจกรรมการค้าที่ขายสินค้าเฉพาะอย่าง แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเดินทางขนส่งของเมือง และข้อจำกัดในพื้นที่และลักษณะกิจกรรม จึงทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจซบเซาไปจากอดีต

กิจกรรมทางสังคม กิจกรรมทางสังคมในแต่ละพื้นที่ศึกษานั้นยังคงมีอยู่ตามลักษณะของพื้นที่ ซึ่งกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นจะมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะเชื้อชาติ ศาสนา เป็นส่วนใหญ่ เมื่อพิจารณาถึงกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้น สามารถแบ่งลักษณะของกิจกรรมได้คือ

1) กิจกรรมประจำวัน เป็นกิจกรรมที่ผู้คนปฏิบัติกันเป็นประจำในแต่ละวัน ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในละแวกบ้าน เช่น การทำบุญตักบาตร การประกอบพิธีทางศาสนา การพบปะพูดคุย การออกกำลังกายกิจกรรมนันทนาการ ฯลฯ

2) กิจกรรมประจำปี เป็นกิจกรรมที่เป็นงานเทศกาลของแต่ละพื้นที่ เช่น งานงิ้วประจำปีของย่านท่าเตียน ประเพณีเป็ยของประจำปีของย่านปากคลองตลาด เป็นต้น และงานประเพณีประจำปีต่าง ๆ เช่น งานทำบุญขึ้นปีใหม่ งานประเพณีการรดน้ำดำหัว เป็นต้น

3) กิจกรรมเฉพาะกิจ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นพิเศษโดยภาครัฐ ภาคเอกชน หรือจากกลุ่มชุมชนภายในย่าน เช่น งานถนนคนเดินและดนตรีในสวนที่ย่านบางลำพู งานมหัศจรรย์วันดอกไม้ที่กรุงเทพฯที่ย่านปากคลองตลาด เป็นต้น รวมไปถึงการประชุม สัมมนา จากองค์กรพัฒนาและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่นิยมใช้พื้นที่ในย่านต่างๆเป็นที่จัดประชุม

กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้คนภายในย่าน ภายในชุมชน หรือระหว่างชุมชนเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งจะมีกิจกรรมเกิดขึ้นมาเรื่อยๆ แล้วแต่พื้นที่และผู้คน

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นประจำภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ แต่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง แล้วก็หายไปในช่วงเวลาหนึ่ง เช่น การเดินทางของผู้คนทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ และผู้คนที่เดินทางผ่าน เป็นกิจกรรมที่ต้องดำเนินไปทุกๆวันตั้งแต่เช้าถึงเย็น แต่ในช่วงเวลากลางคืนที่ผู้คนกลับเข้าที่พักก็จะเป็นช่วงที่กิจกรรมนี้หายไปจากพื้นที่ หรือการเข้ามาทำงาน เรียนหนังสือ หรือเข้ามาติดต่อราชการ เป็นกิจกรรมที่ดำเนินอยู่ในช่วงเวลา 7-8 ชั่วโมงของวัน ซึ่งกิจกรรมที่เป็นกิจวัตรนี้เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้มีผู้คนเดินทางเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เป็นจำนวนมากในแต่ละวัน เป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดความหลากหลายของผู้คนในพื้นที่

จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในเกาะรัตนโกสินทร์ทำให้เห็นถึงความหลากหลายของกิจกรรมที่มีอยู่ ซึ่งกิจกรรมต่างๆเหล่านี้ก็ยังคงดำเนินต่อไป ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกลุ่มคน และพื้นที่ต่างๆในเกาะรัตนโกสินทร์

6.3.3 พื้นที่

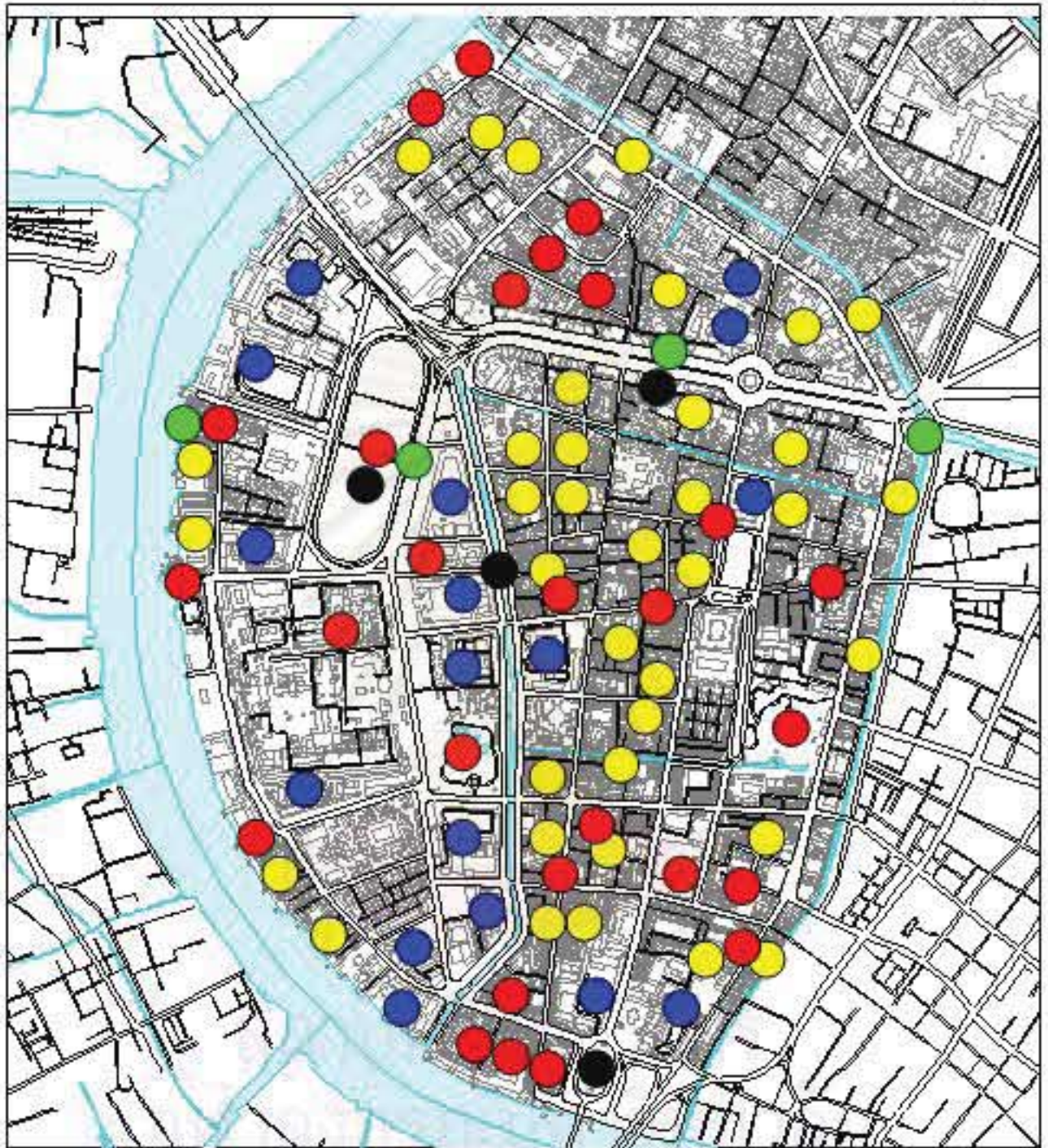
ในพื้นที่กรณีศึกษาแต่ละพื้นที่ของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เป็นพื้นที่ที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ในสมัยอดีต ทั้งสภาพทางกายภาพ ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ จึงทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ พื้นที่ต่างๆจึงเหมือนกับฉากหรือสภาพทางกายภาพที่รองรับผู้คนและกิจกรรมต่างๆ จากการศึกษาดังกล่าวภายในเกาะรัตนโกสินทร์ยังมีความหลากหลายของผู้คน ความหนาแน่นของกิจกรรม แต่ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของอาคารสถานที่ และกิจกรรมต่าง ๆ บนพื้นที่ลดน้อยลง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้มาจากการขยายตัวของกรุงเทพมหานครที่ได้ขยายตัวออกไป และเกิดแหล่งการค้าใหม่ แหล่งที่พักอาศัย ฯลฯ ซึ่งเป็นจุดดึงดูดให้ผู้คนไปใช้บริการ ความสัมพันธ์ของสถานที่และกิจกรรมทางการค้าจึงลดน้อยลงไป อย่างเช่น บริเวณย่านเสาชิงช้าที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของสถานที่และกิจกรรมการค้าเครื่องสังฆภัณฑ์ จากที่เคยมีบ้านบาตร บ้านสาย เป็นที่ผลิตสินค้า แต่ในปัจจุบันบ้านสายไม่ได้ผลิตแล้ว บ้านบาตรเหลือครัวเรือนที่ยังผลิตบาตรอยู่เพียง 3 ราย เนื่องจากเป็นการผลิตแบบหัตถกรรม จึงสู้การผลิตแบบอุตสาหกรรมไม่ได้จึงค่อย ๆ เลิกไป ในส่วนของสถานที่ขายบริเวณถนนบำรุงเมือง หรือย่านสังฆภัณฑ์ จำนวนร้านค้าได้ลดลงไปกว่าแต่ก่อน เพราะมีการซื้อหาเครื่องสังฆภัณฑ์ได้ตามแหล่งอื่น และในห้างสรรพสินค้า ผู้คนที่เคยผูกพันอยู่กับร้านค้ากับศาสนสถานในย่านนี้ ก็ย้ายออกไปอยู่นอกพื้นที่เป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีความสัมพันธ์กันของ

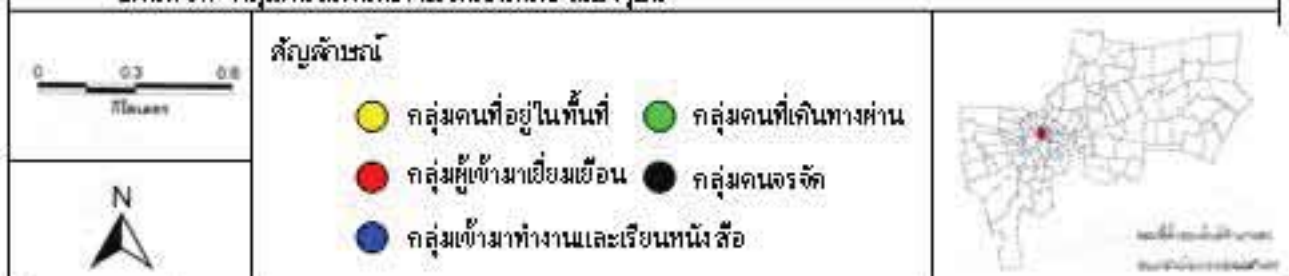
สถานที่ ผู้คน และกิจกรรมในย่านนี้ลดลง และจากนโยบายที่ให้มีการย้ายสถานที่ราชการออกจากพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง ที่ทำให้ความสัมพันธ์นี้ลดน้อยลง เพราะจากการย้ายสถานที่ราชการออกไปแล้ว ก็ทำให้ผู้คนที่เคยทำงาน ผู้คนที่เคยมาติดต่อราชการก็หายไปจากพื้นที่ด้วย ย่านหรือพื้นที่ที่มีกิจกรรมเกี่ยวเนื่องผูกพันกับเขาหลง ไม่เพียงเท่านั้น จากที่สถานที่ราชการเหล่านั้นเคยอยู่เป็นกลุ่มชุดอาคารในพื้นที่ เมื่อย้ายออกไปแล้วก็ถูกกระจายออกจากกัน เช่น กลุ่มของกระทรวงยุติธรรม และศาล ทำให้ต้องมาการเดินทางของผู้คนในการติดต่อแต่ละพื้นที่ ฉะนั้นในปัจจุบันนี้ความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของสถานที่และกิจกรรมต่าง ๆ บนพื้นที่ รวมถึงผู้คนในเกาะรัตนโกสินทร์นั้นลดน้อยลงไปจากในอดีต

ทั้งคน กิจกรรม และพื้นที่ เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ถ้าพิจารณาแล้วทั้ง 3 สิ่งนี้ มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ กลุ่มคนที่เข้ามาในพื้นที่เข้ามาประกอบกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งในเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งในระบบความสัมพันธ์นี้ถ้าขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปก็จะทำให้รูปแบบของวิถีชีวิตนั้นหายไป หรือถ้ามีสิ่งใดเปลี่ยนแปลงไป รูปแบบของสิ่งที่เหลืออยู่ก็จะเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน ฉะนั้นการจะให้เกาะรัตนโกสินทร์มีชีวิตสังคมเมืองที่มีความคึกคัก และมีคุณค่า จึงต้องทำให้การดำเนินชีวิตนั้นสอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมและสภาพกายภาพของบ้านเมืองอย่างแน่นแฟ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 6.7 กลุ่มคนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

ที่มา จากการศึกษา

6.4 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์

จากการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ในอดีต ทำให้ทราบว่าการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่นั้นเกิดขึ้นในทุก ๆ ด้านทั้งพื้นที่หรือสภาพทางกายภาพ กิจกรรมหรือวิถีชีวิตของผู้คน และลักษณะของผู้คน นอกจากนี้จากสภาพการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพมหานครก็ส่งผลมาสู่การเปลี่ยนแปลงในเกาะรัตนโกสินทร์ ไม่ว่าจะเป็นการขยายตัวของเมือง โครงข่ายการคมนาคม การใช้ที่ดิน จนมาถึงในปัจจุบัน ที่มีการศึกษาถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองโดยการเลือกพื้นที่กรณีศึกษา ทำให้รู้และเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ ซึ่งเมื่อประกอบการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอดีต ทำให้สามารถที่จะคาดการณ์ถึงแนวโน้มของสภาพชีวิตสังคมเมืองในอนาคตของเกาะรัตนโกสินทร์ได้ ในการคาดการณ์ถึงแนวโน้มนี้ได้พิจารณาจากทิศทางที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับพื้นที่ในอนาคต ซึ่งได้พิจารณาจากทิศทางการขยายตัวของกรุงเทพมหานครในอนาคต และโครงการขนาดใหญ่ที่น่าจะมีผลกระทบ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก กับพื้นที่ โดยที่แนวโน้มของกรุงเทพมหานครในอนาคตนั้นมีแนวโน้มจะขยายตัวออกไปในทุกทิศทุกทาง ซึ่งจะเกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่สวนมาเป็นพื้นที่อยู่อาศัย และพาณิชย์ยกรรม โดยเฉพาะพื้นที่สวนทางฝั่งธนบุรี ที่มีการขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรเป็นจำนวนมาก ส่วนทางด้านทิศตะวันออกก็มีการขยายตัวของการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอยู่อาศัยเช่นกัน จนมีแนวโน้มว่ากรุงเทพมหานครจะมีการขยายตัวของเมืองออกไปบรรจบกับพื้นที่ปริมณฑล อีกทั้งยังมีการสร้างสนามบินสุวรรณภูมิ และโครงข่ายการคมนาคมที่รองรับ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของกรุงเทพมหานคร จึงเป็นอีกทิศทางหนึ่งที่จะดึงดูดให้มีการขยายตัวของพื้นที่เมืองออกไป

สำหรับโครงการขนาดใหญ่ที่คาดว่าจะผลกระทบต่อพื้นที่มีอยู่ 3 โครงการคือ

1) โครงการพัฒนาระเบียงถนนราชดำเนินกลาง

ตามที่มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547 เห็นชอบในหลักการให้พัฒนาพื้นที่บริเวณถนนราชดำเนินกลาง และพื้นที่ต่อเนื่องตามที่สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เสนอโดยให้ดำรงไว้ซึ่งความเป็นถนนพระราชพิธี รัฐพิธี และประชาพิธี ให้เป็นถนนที่สื่อแสดงถึงการเชื่อมต่อทางประวัติศาสตร์แห่งราชวงศ์จักรี เป็นถนนที่เป็นเส้นทางสำคัญด้านการคมนาคมทางบกของกรุงเทพมหานครที่นำไปสู่ความเป็นเมืองน่าอยู่ และชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน เป็นถนนสายหลักที่พัฒนากิจกรรมในพื้นที่ เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่แสดงถึงวิถีชีวิตของคนเมือง และเป็นถนนที่มีการวางแผนพัฒนาอย่างมีระบบ แต่เนื่องจากปัจจุบันพื้นที่นี้มีความแออัดของยานพาหนะเป็นอย่างมากและการใช้ประโยชน์ก็ไม่เป็นระเบียบ จึงได้กำหนดแนวทางเพื่อพัฒนา พื้นที่บูรณะพื้นที่ให้มีการอนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์และ

สถาปัตยกรรม รักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปกรรมและแหล่งท่องเที่ยว โดยจะมีการปรับปรุงทางสาธารณชนต่าง ๆ ปรับปรุงทางเท้ารวมทั้งก่อสร้างทางลอดใต้ดินเพื่อให้การเดินทางเท้าจากฟากหนึ่งไปอีกฟากหนึ่งมีความสะดวกและปลอดภัย

วัตถุประสงค์ในการพัฒนา

(1) การใช้ประโยชน์ที่ดินเต็มประสิทธิภาพ มีความคุ้มค่าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมเชื้อต่อกิจกรรมที่ทำให้มีการขยายเวลากการใช้ประโยชน์พื้นที่มากขึ้น โดยมีโครงสร้างพื้นฐานที่มีประสิทธิภาพ และยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมอันดีงามของกรุงเทพมหานคร

(2) พัฒนาเมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่ยั่งยืน ยกกระดับคุณภาพชีวิตและวิถีชีวิตที่มีความปลอดภัยมีความสุข ทั้งผู้มาพักอาศัยระยะยาวและชั่วคราว

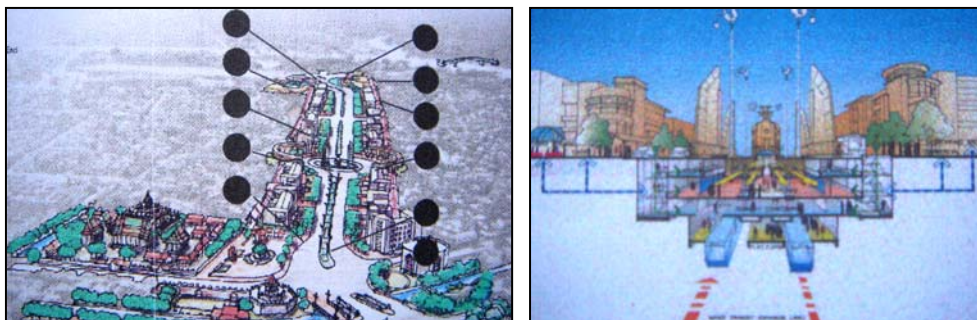
(3) ส่งเสริมแนวทางการพัฒนาธุรกิจและกิจกรรมทางสังคมของนครหลวง โดยเฉพาะการพัฒนาเชิงวิทยาการและธุรกิจการท่องเที่ยว

(4) เกิดพระเกียรติพระบรมจักรีวงศ์ ที่ได้ก่อตั้งกรุงเทพมหานครให้ปรากฏแก่สากลว่ากรุงเทพมหานคร เป็นเอกลักษณ์ของเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งทางด้านสังคม และศิลปวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของโลก

แนวคิดการพัฒนาพื้นที่ถนนราชดำเนินและพื้นที่บริเวณต่อเนื่อง

- (1) ถนนคนเดินรูปแบบมอญเอลเซ่
- (2) ถนนคนเดินหลังอาคารราชดำเนินกลาง
- (3) ปรับปรุงอาคารราชดำเนินกลางเป็นศูนย์การค้า
- (4) เพิ่มพื้นที่สีเขียวบริเวณเกาะกลางถนนราชดำเนิน
- (5) ปรับปรุงขยายโรงแรมรัตนโกสินทร์
- (6) ปรับปรุงพื้นที่ด้านหลังโรงแรมรัตนโกสินทร์
- (7) Colonnade บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย
- (8) พิพิธภัณฑ์กรุงเทพฯและที่จอดรถใต้ดิน
- (9) ที่หมายตาของถนนราชดำเนินกลาง
- (10) ปรับปรุงอาคารกงสุลก
- (11) ปรับปรุงถนนข้าวสาร
- (12) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

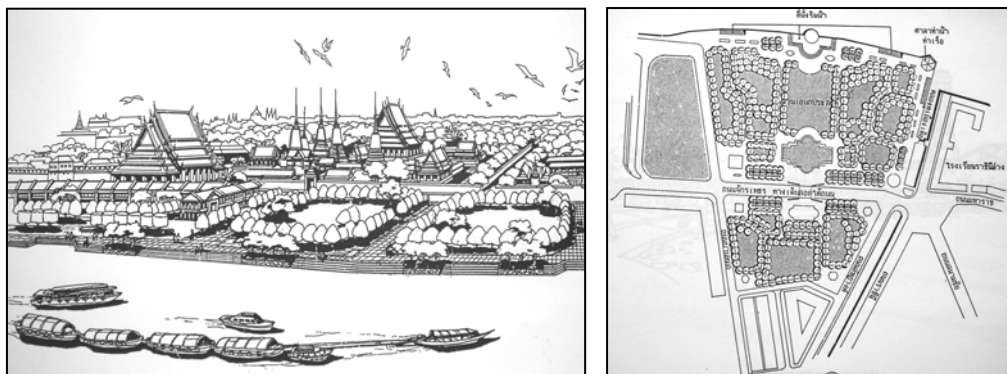

ภาพที่ 6.15 โครงการพัฒนาบริเวณถนนราชดำเนินกลาง

2) โครงการปรับปรุงพื้นที่ทำเตียนและปากคลองตลาด

โครงการปรับปรุงพื้นที่ทำเตียนและปากคลองตลาด นี้เป็นโครงการที่อยู่ในแผนของโครงการเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้เริ่มมาตั้งแต่มีการจัดตั้งคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 โดยมีคณะกรรมการ 4 คน เป็นกรรมการดำเนินงาน และมีหน่วยงานหลัก 2 หน่วยงานในการปฏิบัติ คือ กรุงเทพมหานครและกรมศิลปากร แนวนโยบายของคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์เกี่ยวกับพื้นที่บริเวณทำเตียนและปากคลองตลาดได้แบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนคือ ตั้งแต่ทำโรงไม้จนถึงคลองคูเมืองเดิม และจากปากคลองตลาดถึงสะพานพระปกเกล้า โดยที่บริเวณแรกอยู่ในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน และในบริเวณที่สองอยู่ในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ซึ่งมีแนวนโยบายในการปรับปรุงคล้ายกัน คือ อนุรักษ์อาคารเก่าที่มีคุณค่า หรืออาคารที่เป็นอาคารสมัยใหม่ ย้ายกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความแออัด และความสิ้นเปลืองออกไป เช่น การค้าส่ง และรถบรรทุก ย้ายหน่วยงานราชการที่ต้องติดต่อกับประชาชนและกิจกรรมมาก ๆ ออกไป ปรับพื้นที่ริมน้ำให้เป็นพื้นที่เปิดโล่ง สำหรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมริมน้ำ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ได้มีโครงการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เฉพาะแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้รับความเห็นชอบแล้วจากรัฐบาล และมีมติให้บรรจุไว้ในแผนโครงการจำนวน 20 โครงการ โดยมี 4 โครงการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ย่านทำเตียนและปากคลองตลาด คือ โครงการปรับปรุงบริเวณกรมการค้าภายใน โครงการเปิดมุมมองวัดโพธิ์ โครงการปรับปรุงบริเวณทำเตียนและโครงการปรับปรุงบริเวณปากคลองตลาด และในพ.ศ. 2538 สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมได้เสนอแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์ และพัฒนารกรุงรัตนโกสินทร์ มีความเห็นต่อโครงการนี้จะดำเนินการได้ก็ต่อเมื่อมีการสอบถามความคิดเห็นจากชุมชนและผู้เกี่ยวข้องก่อน โดยถูกจัดให้เป็นโครงการระยะยาว จะเริ่มดำเนินการในปีที่ 11 หลังจากแผนได้รับการอนุมัติเป็นต้นไป ซึ่งมีการประมาณงบประมาณของโครงการที่ต้องใช้เงินรวมกัน 4,000 ล้านบาท ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นค่าเวนคืนที่ดิน

ภาพที่ 6.16 โครงการปรับปรุงพื้นที่ทำเตียนและปากคลองตลาด

3) โครงการขยายเส้นทางรถไฟฟ้า

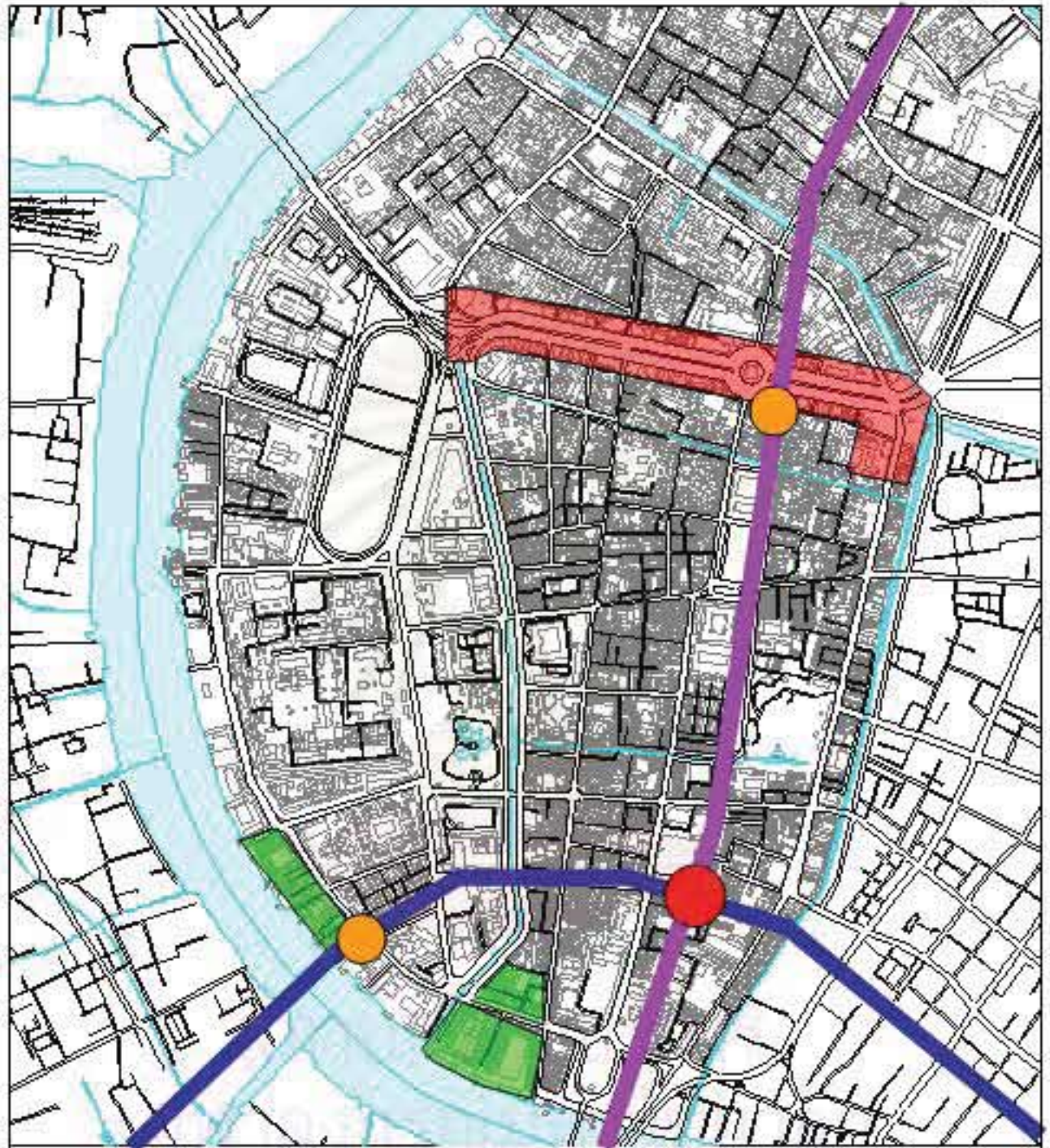
ทางการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.) ได้มีโครงการและแผนงานในอนาคต ที่จะทำการต่อขยายเส้นทางรถโดยสาร ซึ่งจากการศึกษาแนวเส้นทางของรถไฟฟ้า จะมีอยู่ 2 เส้นทางที่มีแนวเส้นทางผ่านเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ได้แก่

(1) โครงการรถไฟฟ้าสายสีม่วง ช่วงบางใหญ่-ราษฎร์บูรณะ มีเส้นทางจากบริเวณชานเมืองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และด้านทิศใต้ของกรุงเทพมหานคร โดยมีเส้นทางหลักผ่านย่านใจกลางเมืองในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ โดยมีระยะทางรวม 40 กม. ซึ่งความคืบหน้าของโครงการในปัจจุบันอยู่ในขั้นตอนการสำรวจ และจัดทำแผนที่ ออกแบบแนวเส้นทาง และออกแบบรายละเอียดด้านสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมของสถานี

(2) โครงการรถไฟฟ้าสายสีน้ำเงิน ช่วงหัวลำโพง-บางแค เป็นเส้นทางต่อขยายจากสายเฉลิมรัชมงคล (บางซื่อ-หัวลำโพง) ซึ่งในปัจจุบันได้เปิดให้บริการแล้ว มีเส้นทางต่อเนื่องจากหัวลำโพง ผ่านเกาะรัตนโกสินทร์ ซ้ำแม่น้ำเจ้าพระยาไปจนถึงบางแค โดยมีแผนการดำเนินงานที่จะเปิดให้บริการช่วงหัวลำโพง-บางหว้า ประมาณปลายปี พ.ศ. 2551 และช่วงบางหว้า-บางแค กลางปี พ.ศ. 2553

เมื่อพิจารณาถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองจากอดีตจนถึงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับทิศทางของกรุงเทพมหานครในอนาคต และโครงการที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต กับนโยบายการย้ายสถานที่ราชการออกจากพื้นที่ที่ได้ดำเนินการมาแล้ว อย่างต่อเนื่อง มาวิเคราะห์คาดการณ์ถึงแนวโน้มของสภาพชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ในอนาคต ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของ คน กิจกรรม และพื้นที่

ภาพเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 6.8 ที่ตั้งโครงการในอนาคต

ที่มา จากการศึกษา

6.4.1 คน

จากข้อมูลประชากรในอดีต จะเห็นได้ว่าประชากรในเขตพระนคร ซึ่งเป็นพื้นที่ของเกาะรัตนโกสินทร์เป็นส่วนใหญ่ มีจำนวนลดลงทุกปี เนื่องจากการย้ายออกของคนในพื้นที่ ซึ่งสาเหตุของการย้ายออก มาจากการที่สภาพพื้นที่มีข้อจำกัดในการขยายพื้นที่ มีความแออัด ราคาที่ดินสูง ประกอบกับข้อจำกัดในการก่อสร้างและการควบคุมลักษณะกิจกรรม ทำให้ผู้ที่ต้องการขยายที่อยู่อาศัยหรือประกอบกิจการ ย้ายออกไปหาพื้นที่ในบริเวณพื้นที่กรุงเทพมหานครชั้นนอก และแนวโน้มของจำนวนประชากรของเขตพระนครจะมีจำนวนลดลงไปเรื่อย ๆ ซึ่งมีแนวโน้มที่สามารถเป็นไปได้ ถ้าผู้คนภายในพื้นที่ยังมีการย้ายออกเป็นจำนวนมากและผู้ที่ย้ายเข้ามาแทนที่ส่วนใหญ่จะมาในรูปแบบประชากรแฝง

สำหรับกลุ่มผู้คนที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ แต่เข้ามาประกอบกิจกรรมต่างๆภายในเกาะรัตนโกสินทร์มีแนวโน้มความเป็นไปในอนาคตอยู่ 2 ทิศทาง คือ กลุ่มผู้คนที่เข้ามาเยือน กลุ่มผู้คนที่กลุ่มนี้แนวโน้มจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จากการศึกษาที่มีโครงการพัฒนาบริเวณถนนราชดำเนินกลางที่จะมีการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เต็มประสิทธิภาพของการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งคาดว่าถ้าโครงการดำเนินเสร็จ จะมีผู้คนจากภายนอกพื้นที่หลั่งไหลเข้ามาใช้บริการในพื้นที่ และนอกจากนี้ยังมีโครงการขยายเส้นทางรถไฟฟ้าสายสีม่วง และส่วนต่อขยายสายสีน้ำเงิน ที่มีแนวเส้นทางผ่านเข้ามาในเกาะรัตนโกสินทร์ จึงคาดว่าผู้คนจากภายนอกพื้นที่จะสามารถเดินทางเข้ามาในพื้นที่ได้สะดวกกว่าเดิม และมีแนวโน้มว่าจะเดินทางเข้ามาเพิ่มขึ้น

ส่วนกลุ่มผู้คนที่กลุ่มที่มีแนวโน้มในอนาคตส่วนทางกับกลุ่มผู้คนที่เข้ามาเยือน คือ กลุ่มเข้ามาทำงานและเรียนหนังสือ เนื่องจากนโยบายการย้ายสถานที่ราชการออกจากพื้นที่ที่ยังดำเนินการต่อเนื่อง จึงทำให้บรรดาข้าราชการในหน่วยงานเหล่านั้น ต้องย้ายออกไปจากพื้นที่ด้วย และการที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมหาวิทยาลัยศิลปากรก็มีนโยบายย้ายนักศึกษาในระดับปริญญาตรีให้ไปเรียนที่วิทยาเขตนอกพื้นที่ทำให้ในอนาคตกลุ่มผู้คนที่กลุ่มนี้มีแนวโน้มลดลง

6.4.2 กิจกรรม

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจจะมีการขยายตัวในพื้นที่มากขึ้น ผลจากโครงการพัฒนาถนนราชดำเนิน ที่จะเป็นแหล่งเศรษฐกิจใหม่ของเมือง แต่จากการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจในจุดใหญ่จุดเดียว อาจส่งผลทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในย่านต่าง ๆ ชบเซาลง แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่น่าจะขยายตัวในอนาคตเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้มาจากกรากเหง้าของพื้นที่เหมือนกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในย่านต่างๆ ที่มีการพัฒนาตัวตามยุคตามสมัย ที่มีความผูกพันกับผู้คนและพื้นที่ ซึ่งมีแนวโน้มต่อไปว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นในเกาะรัตนโกสินทร์จะไม่ใช้กิจกรรมที่เป็นตัวตนที่แท้จริงของพื้นที่ และ

จากนโยบายการย้ายสถานที่ราชการ ก็ทำให้กิจกรรมการค้าต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกันซบเซาลง เช่น เมื่อมีการย้ายกลุ่มสถานที่ทางการทหารออกไป กิจกรรมการค้าบริเวณย่านหลังกระทรวงที่ขายเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ทางการทหารต้องซบเซาลง หรือกิจกรรมการค้าบริเวณย่านท่าพระจันทร์ที่มีกิจกรรมการค้ารองรับกับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ เมื่อนักศึกษาทุกชั้นปีย้ายไปเรียนที่ศูนย์รังสิต กิจกรรมการค้าต่าง ๆ ก็คงจะซบเซาลงเช่นกัน

กิจกรรมทางสังคม จากการศึกษาทำให้ทราบว่ากิจกรรมทางสังคมส่วนใหญ่จะเกิดจากผู้คนในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็นในระดับละแวกบ้าน ชุมชน และย่าน ซึ่งแนวโน้มในอนาคตผู้คนในพื้นที่จะมีจำนวนลดน้อยลง ความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นก็ลดลงตามไปด้วย อาจจะทำให้ภาพชีวิตสังคมบางอย่างหายไป เช่น ผู้ที่อยู่ในละแวกบ้านใช้หน้าบ้านหรือมุมเล็กๆ ในชุมชนพบปะพูดคุยกัน เด็ก ๆ ออกมาวิ่งเล่น หรือเล่นกีฬาตามที่ว่างของชุมชน เป็นต้น ซึ่งภาพบรรยากาศเหล่านี้ในปัจจุบันก็ลดน้อยลงไปมากแล้ว ยิ่งแนวโน้มของพื้นที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปโดยไม่ได้คำนึงถึงผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ กิจกรรมทางสังคมที่เป็นวิถีของคนในพื้นที่ก็จะจางหายไปมากที่สุด แต่กิจกรรมทางสังคมที่เป็นกิจกรรมในระดับเมืองที่จะมีผู้คนมากมายจากภายนอกพื้นที่เข้ามาร่วมกิจกรรมมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้นจากการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน

6.4.3 พื้นที่

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินจะเกิดการเปลี่ยนแปลงจากโครงการพัฒนาถนนราชดำเนินที่เป็นโครงการที่จะพัฒนาให้เกิดแหล่งเศรษฐกิจใหม่ โดยเน้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินให้เต็มศักยภาพ เนื่องจากที่ดินในเกาะรัตนโกสินทร์มีราคาสูง จากการที่เป็นพื้นที่ใจกลางเมือง จึงมีวัตถุประสงค์ของการพัฒนาที่จะใช้ที่ดินให้มีความคุ้มค่าทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งพื้นที่บริเวณด้านหลังอาคารมณฑลราชดำเนินทั้ง 2 ฝั่ง เป็นพื้นที่อยู่อาศัย มีชุมชนอยู่ถึง 3 ชุมชน คือ ชุมชนหลังวัดราชนันทดา ชุมชนตรอกศิลป์-ตรอกตีที่ดิน ชุมชนมัสยิดบ้านตีที่ดิน เป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่มานานซึ่งอาจได้รับผลกระทบจากการพัฒนานี้ โดยการใช้ที่ดินอาจมีการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องมาจากถนนราชดำเนิน จากพื้นที่อยู่อาศัยมาเป็นแหล่งพาณิชยกรรม ผู้คนในพื้นที่อาจย้ายออกไปนอกพื้นที่จากการเข้ามาของนักลงทุน บ้านเรือนต่าง ๆ จะถูกเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ให้เป็นพาณิชยกรรม ทั้งเป็นร้านค้าที่รองรับกับการเติบโตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และกลายเป็นที่พักของผู้คนที่เข้ามาในพื้นที่ในรูปแบบของนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งถ้าเกิดสภาพเช่นนี้แล้วออกไปโดยรอบถนนราชดำเนิน บรรยากาศของชุมชนก็จะจางหายไป มีแต่ลักษณะทางพาณิชยกรรมที่ไม่มีบรรยากาศของชีวิตในละแวก ความผูกพันกันทางสังคม จะถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ในเชิงพาณิชย์

นอกจากนี้พื้นที่เปิดโล่งในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ก็จะเพิ่มขึ้นจากโครงการปรับปรุงพื้นที่ท่าเตียนและปากคลองตลาด ที่จะทำการรื้อย้ายชุมชนในบริเวณนั้นออก ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพาณิชยกรรม และอยู่อาศัยไปเป็นพื้นที่ด้านนันทนาการ เป็นการเอาทั้งผู้คน ทั้งกิจกรรม แล้วนำเอาต้นไม้ และพื้นที่โล่งเข้าไปใส่แทน

ฉะนั้นแนวโน้มในด้านพื้นที่ของเกาะรัตนโกสินทร์คาดว่าพื้นที่ชุมชนจะลดน้อยลง ถูกแทนที่ด้วยพื้นที่พาณิชยกรรม และนันทนาการ ซึ่งจากการเปลี่ยนแปลงนี้ก็ได้ส่งผลไปถึงผู้คน และกิจกรรมในพื้นที่เป็นอย่างมาก และผู้ที่จะได้รับผลประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงนี้ น่าจะเป็นผู้คนจากภายนอกพื้นที่ ที่เข้ามาหาประโยชน์จากแหล่งธุรกิจ มากกว่าคนในพื้นที่ที่จะต้องหาทางรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น และเมื่อมองถึงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของอาคารสถานที่ ผู้คน และกิจกรรมต่าง ๆ บนพื้นที่ ก็มีแนวโน้มลดลง จากนโยบายการย้ายสถานที่ราชการที่ได้ดำเนินการต่อเนื่อง ซึ่งเมื่อมีการดำเนินการในส่วนหนึ่งของสถานที่ราชการที่เหลืออยู่ก็จะส่งผลไปสู่การชบเซาของย่านหรือสถานที่ที่มีกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกันอย่างเลี่ยงไม่ได้

เมื่อก้าวโดยรวมแล้ว แนวโน้มของเกาะรัตนโกสินทร์ในอนาคตนั้น ผู้คนในพื้นที่จะมีจำนวนลดลง จากการย้ายออกเองและโดนย้ายออกไป แต่จะมีผู้คนจากภายนอกเพิ่มมากขึ้น จากการพัฒนาแหล่งเศรษฐกิจการค้า การท่องเที่ยว และการพัฒนาด้านอารยธรรมขนส่ง จะมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่คึกคัก แต่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ที่ไม่ใช่กิจกรรมที่มาจากรากเหง้าของพื้นที่ ย่านการค้าเก่าแก่ของพื้นที่อาจจะชบเซาลงไปอีก จากแรงดึงดูดของแหล่งเศรษฐกิจใหม่ ผู้คนจะมีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงธุรกิจมากขึ้น กิจกรรมทางสังคมที่แสดงถึงความผูกพันกันของผู้คนก็จะลดลง จากการที่ผู้คนในพื้นที่ลดน้อยลง บรรยากาศของชีวิตในละแวกบ้าน ละแวกชุมชนจางลง จะกลายเป็นพื้นที่ที่ช่วงเวลากลางวันคึกคัก เต็มไปด้วยผู้คนและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่พอช่วงเวลากลางคืนที่กิจกรรมเหล่านี้หมดไปแล้ว สภาพพื้นที่ก็จะกลายเป็นเมืองที่ร้างผู้คน เนื่องจากผู้คนที่เข้ามาประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกไปจากพื้นที่ และผู้ในพื้นที่ก็มีอยู่น้อย นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้คนไร้ที่อยู่ หรือคนจรจัดเข้ามาใช้พื้นที่ในช่วงเวลากลางคืน โดยเฉพาะยิ่งสภาพพื้นที่มีการปรับปรุงให้มีพื้นที่เปิดโล่งมากขึ้น ซึ่งพื้นที่เหล่านั้นก็จะกลายเป็นที่พักอาศัยของคนจรจัด และจะนำมาสู่สภาพภูมิทัศน์ที่ไม่ดี และปัญหาทางสังคมต่างๆ เช่น อาชญากรรม สาธารณะสุข ยาเสพติด ฯลฯ ความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของสถานที่ ผู้คน และกิจกรรมต่าง ๆ บนพื้นที่ก็ลดน้อยลงไป

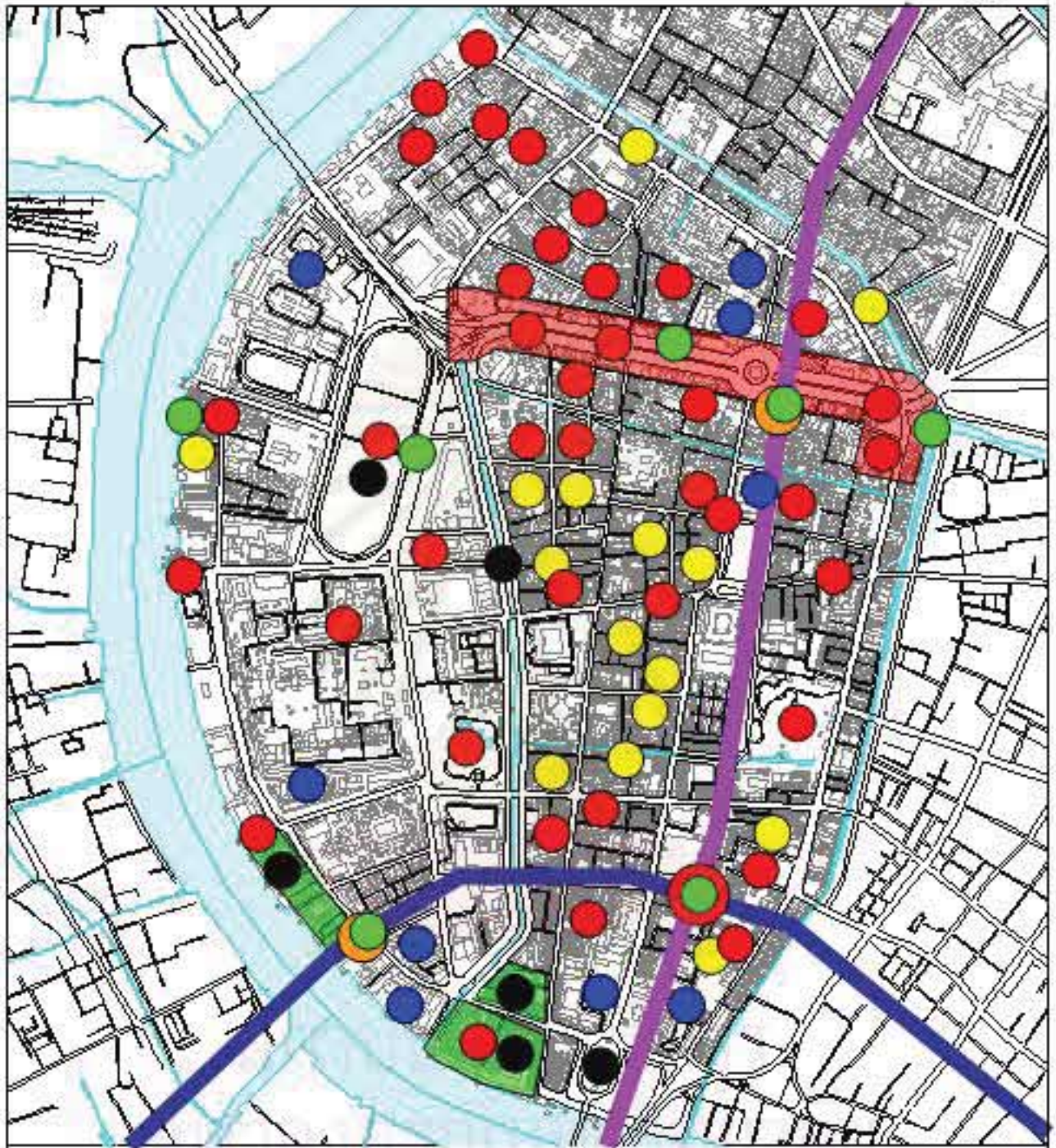
จากสภาพของชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบันของเกาะรัตนโกสินทร์ และแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นนั้น เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงสำหรับพื้นที่เมืองเก่าที่ยังคงมีชีวิตอยู่ (Live Monument) ซึ่งถ้าการพัฒนาและอนุรักษ์ที่เข้ามาสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ยังไม่มองถึงสภาพชีวิตสังคมเมือง อาจทำ

ให้เกาะรัตนโกสินทร์นี้มีสภาพเหมือนกับเมืองสุโขทัย และอยุธยาที่เป็นเมืองเก่า เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ในลักษณะพื้นที่ที่เหลือแต่ซากเมือง (Dead Monument) ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่ต้องคิดคำนึงถึงแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ ให้ยังคงไว้ซึ่งชีวิตสังคมเมือง หรือความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของผู้คน และกิจกรรมต่าง ๆ บนพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
แผนที่ 6.9 แนวโน้มกลุ่มคนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในอนาคต

0 0.3 0.6
กิโลเมตร

สัญลักษณ์

- กลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่
- กลุ่มคนที่เดินทางผ่าน
- กลุ่มผู้เข้ามาเยี่ยมเยือน
- กลุ่มคนจกจัด
- กลุ่มเข้ามาทำงานและเรียนหนังสือ

ที่มา จากการศึกษา

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้จะเป็นการสรุปผลการศึกษา การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ และนำผลการศึกษาที่แสดงถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมือง สภาพชีวิตสังคมเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต มาเป็นข้อมูลในการกำหนดแนวทางพัฒนา และอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน และอนาคต

7.1 สรุปผลการศึกษา

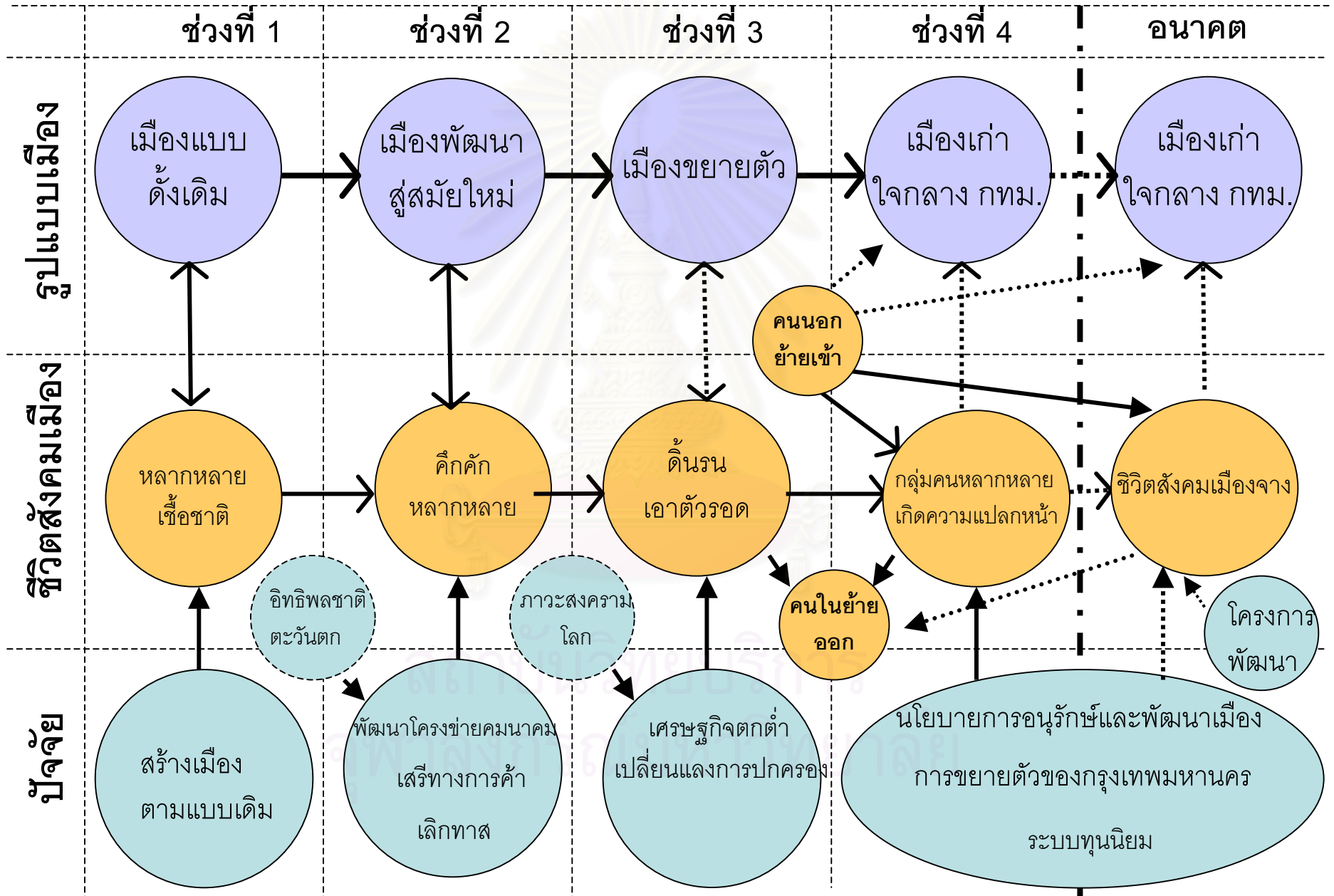
จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ ได้ทำการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยที่ได้กำหนดไว้แล้ว ซึ่งได้มีการศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมือง และสภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน ในส่วนของการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองได้แบ่งช่วงการศึกษาออกเป็นช่วงยุค ตามช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของพื้นที่ประกอบกับทฤษฎีที่ได้ศึกษามา พร้อมทั้งทำการศึกษาตามกรอบแนวความคิดที่ได้วางเอาไว้ โดยในการพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสังคมเมืองในแต่ละช่วงยุคนั้นจะพิจารณาจากสภาพผู้คน ระบบกิจกรรม และความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันบนพื้นที่ ซึ่งพบว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ จึงมีผลมาจากปัจจัยทั้ง 3 ด้าน คือ ปัจจัยทางด้านกายภาพ ได้แก่ การขยายตัวของเมือง การพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมทางบก การใช้ประโยชน์ที่ดิน และลักษณะของสถาปัตยกรรม (อาคารบ้านเรือน) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การมีเสรีทางการค้า ระบบทุนนิยม ปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ การยกเลิกระบบศักดินาและการเลิกทาส การเปลี่ยนแปลงการปกครอง และค่านิยม นอกจากนี้ปัจจัยทั้ง 3 ด้านแล้ว ยังมีปัจจัยภายนอกที่มาเป็นตัวกระตุ้นต่อการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ อิทธิพลชาติตะวันตก ภาวะสงครามโลก วิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวทั้งหมดนี้ มีผลในการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย มาเป็นลำดับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน จึงได้ทำการศึกษาต่อเนื่องถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความชัดเจน และความเข้าใจถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบัน โดยจะทำการศึกษาในพื้นที่แต่ละส่วนของเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งในการศึกษาได้ทำการแบ่งพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ออกเป็น 4 พื้นที่ศึกษาและในแต่ละพื้นที่ศึกษาได้เลือกย่านมาเป็นกรณีศึกษาซึ่งมีทั้งหมด 9 ย่าน ในการแบ่งพื้นที่ และเลือกพื้นที่กรณีศึกษาได้ทำตามเกณฑ์ที่กำหนด และจากการศึกษาทำให้ทราบว่า

สภาพชีวิตสังคมเมืองในปัจจุบันมีความสัมพันธ์กันระหว่างผู้คน กิจกรรม และพื้นที่อย่างแน่นแฟ้น แต่จากการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่ โดยไม่มองถึงสภาพกรุงเทพมหานครโดยรวม และสภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่ จึงทำให้สภาพชีวิตสังคมเมืองที่เป็นความสัมพันธ์กันระหว่างผู้คน กิจกรรม และพื้นที่ ถูกทำลายลง และเมื่อทำการศึกษาดังแนวโน้มของชีวิตสังคมเมืองในอนาคต โดยพิจารณาจากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับแนวโน้มของกรุงเทพมหานคร และโครงการพัฒนาที่เข้ามาในพื้นที่ ทำให้ทราบถึงแนวโน้มของชีวิตสังคมเมืองในอนาคต ที่ความสัมพันธ์กันระหว่างผู้คน กิจกรรม และพื้นที่ลดน้อยลงไปกว่าเดิม จึงเป็นเรื่องที่ควรคิด คำนึงแนวทางพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่มีการพิจารณาถึงสภาพชีวิตสังคมเมือง โดยเสนอแนวทางพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้มีความสอดคล้องกันระหว่างผู้คน กิจกรรม และพื้นที่ เพื่อยังคงไว้ซึ่งชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 7.1 สรุปผลการศึกษา

7.2 แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

จากการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมือง จนถึงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต ผลการศึกษาที่ได้แสดงถึงชีวิตสังคมเมืองที่กำลังจางลงไป ฉะนั้นในการเสนอแนวทางพัฒนา และอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ จึงต้องเป็นแนวทางที่มีความสัมพันธ์กับสภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่ และเป็นแนวทางการพัฒนาที่จะช่วยกระตุ้นให้ชีวิตสังคมเมืองกลับมาคึกคัก และคงอยู่ในพื้นที่ ซึ่งจะเสนอแนวทางเป็น 2 แนวทาง คือแนวทางการกำหนดนโยบายการพัฒนา และแนวทางการพัฒนาภายในพื้นที่

7.2.1 แนวทางการกำหนดนโยบายการพัฒนา

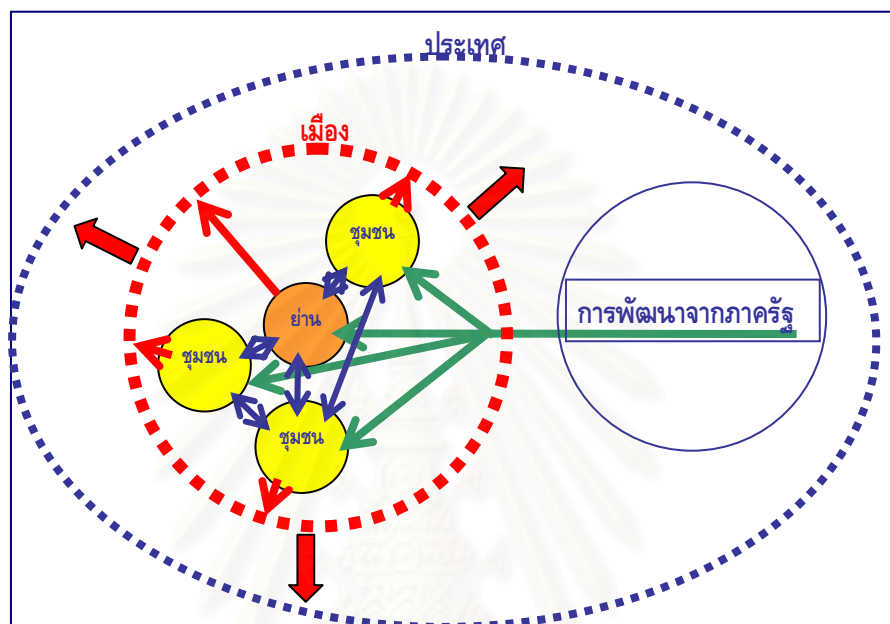
จากการศึกษาถึงสภาพในปัจจุบันและการคาดการณ์แนวโน้มของเกาะรัตนโกสินทร์พบว่า ในแต่ละพื้นที่ของเกาะรัตนโกสินทร์มีโครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้ามา ซึ่งโครงการเหล่านั้นเป็นโครงการที่มีนโยบายการพัฒนามาจากภาครัฐ โดยเฉพาะแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมให้มีพื้นที่โล่งว่างสีเขียว อนุรักษ์โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และลดความหนาแน่นแออัดของอาคารสถานที่ และการจราจร ซึ่งจากเป้าหมายนี้จึงทำให้มีโครงการที่จะทำให้มีการโยกย้ายผู้คนออกไปจากพื้นที่ เช่น การรื้อตลาดท่าเตียน ปากคลองตลาด เพื่อเป็นพื้นที่โล่งริมน้ำ ซึ่งจากโครงการดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่อาศัยมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ยังมีโครงการย่อย ๆ ที่ลงไปในพื้นที่ เป็นโครงการด้านการปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อมอาคาร ที่ทาง กรุงเทพมหานครเป็นผู้ดำเนินการอยู่ ซึ่งมีโครงการทั้งพื้นที่ 20 โครงการ เช่น โครงการปรับปรุงบริเวณถนนพระอาทิตย์ โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณ 3 แพร่ง โครงการจัดระเบียบย่านพักอาศัย บริเวณอาคารหลังราชดำเนิน เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงการพัฒนาต่าง ๆ จากนโยบายภาครัฐ จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นนโยบายที่เน้นการพัฒนาทางด้านพื้นที่ โดยไม่ได้เน้นถึงผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ ซึ่งในการพัฒนาและอนุรักษ์เมือง โดยเฉพาะพื้นที่เมืองเก่าอย่างเกาะรัตนโกสินทร์นั้น จะต้องมองถึงคนและเมืองไปพร้อม ๆ กัน จากคำกล่าวของ ม.ร.ว. ดร. อคิน ระพีพัฒน์ มูลนิธิชุมชนไทยกล่าวว่า “ การพัฒนาคนกับเมืองถือเป็นสิ่งคู่กัน การที่คนกับเมืองเติบโตไปพร้อม ๆ กันได้เพราะว่ามีประวัติศาสตร์ของคนกับเมืองควบคู่กันไปตลอด ซึ่งจะทำให้เป็นเมืองที่มีชีวิตชีวา “

ฉะนั้นการที่ภาครัฐจะดำเนินนโยบายการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์นั้น จึงควรที่จะกำหนดนโยบายการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่ส่งเข้าไปถึงในระดับชุมชนก่อน เพราะการที่ทำให้ระดับชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ผู้คนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการพัฒนา

ทั้งทางตรง ทางอ้อม และผู้คนรับรู้ถึงคุณค่าของพื้นที่ที่ตนเองอยู่ ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นจากภายใน ส่งผลต่อเนื่องมาสู่ระดับย่าน และเมื่อในระดับย่านเกิดการพัฒนา ก็จะส่งผลมาสู่ภาพรวมของเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และสภาพของกรุงเทพมหานคร

แผนภูมิ 7.2 แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ของภาครัฐ

7.2.2 แนวทางการพัฒนาภายในพื้นที่

การที่จะดึงชีวิตสังคมเมืองให้กลับมาคึกคัก จึงต้องทำให้มีเวลาอยู่ในพื้นที่ มีโอกาสเลือกสรรสิ่งต่างๆสนองตอบความต้องการที่มีมากมายและหลากหลายได้ อีกทั้งยังมีโอกาสทำกิจกรรมได้หลายอย่างในคราวเดียวกัน การเดินทางของแต่ละคนจะน้อยลง เกิดกิจกรรมอยู่ในพื้นที่จำกัด ซึ่งจะส่งผลต่อการใช้บริการสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่มีความสะดวกรวดเร็วนอกจากนี้ถ้าพื้นที่ได้ถูกสอดแทรกด้วยชีวิต สังคม ศิลปวัฒนธรรมเข้าไปก็จะทำให้พื้นที่มีความหนาแน่นไปด้วย ชีวิตสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และผู้คนที่ดีก็คึกคักก็จะทำให้บรรยากาศของชีวิตสังคมในเกาะรัตนโกสินทร์มีความชัดเจนและละลานตายิ่งขึ้น ดังนั้นในการพิจารณาแนวทางการพัฒนาภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ จึงนำเอาแนวความคิด compact city เข้ามาเป็นแนวทางในการพิจารณา แนวคิด compact city เป็นแนวความคิดที่นำมาแก้ปัญหาที่เกิดจากการขยายตัวของเมือง (urban sprawl) ซึ่งจะทำให้เมืองนั้นมีความกระชับ ที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้กับร้านค้าที่ทำงาน และสามารถที่จะเดินหรือขี่จักรยานแทนการขับรถ นอกจากนี้ยังส่งเสริมรูปแบบที่เน้น

ความสัมพันธ์ทางสังคม ชุมชน และเพื่อนบ้าน ภายในเมืองมีผู้คนและกิจกรรมต่างๆเกิดขึ้น ทำให้ยังคงความเป็นเมืองไว้ได้ compact city จึงเป็นแนวทางหรือวิธีการหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable urban development) และนอกจากนี้ยังได้ศึกษาแนวทางจากกรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง Split ประเทศโครเอเชีย ซึ่งมีหลักการในการอนุรักษ์เมืองโดยการใช้ประโยชน์อาคาร และพื้นที่ที่มีคุณค่าให้สอดคล้องกับยุคสมัย ไม่ได้เป็นการอนุรักษ์ไว้เพียงแต่สภาพ แต่เป็นการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์ สร้างชีวิตชีวาให้แก่เมือง โดยคำนึงถึงความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ

จากแนวความคิด compact city และ กรณีศึกษา ที่นำมาศึกษาและพิจารณาถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่ จึงทำให้มีแนวทางการพัฒนาภายในพื้นที่ที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตสังคมเมือง ได้แก่ การพัฒนาระบบความเชื่อมโยงในพื้นที่ และ การพัฒนาที่ดินเพื่อสาธารณูปการ

7.2.2.1 การพัฒนาระบบความเชื่อมโยงในพื้นที่

ทำให้พื้นที่ทั้งหมดภายในเกาะรัตนโกสินทร์มีความเชื่อมโยงกัน การเดินทางภายในพื้นที่ที่มีความสะดวก และมีหลากหลาย ทั้งการเดินทางระยะใกล้และระยะไกล ซึ่งได้แก่

1. การเน้นการพัฒนากระบวนขนส่งมวลชนขนาดเบาในพื้นที่ (Local lines) เป็นระบบขนส่งที่เหมาะสมกับการสัญจรภายในพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นระบบขนส่งที่ใช้ขนส่งผู้โดยสารได้จำนวนมาก ใช้พื้นที่น้อย มีความรวดเร็ว และมีมลพิษต่ำ โดยระบบขนส่งมวลชนขนาดเบาจะเป็นส่วนเสริม และเชื่อมต่อกับระบบการขนส่งในรูปแบบอื่น ซึ่งรถรางไฟฟ้า เป็นระบบขนส่งขนาดเบาที่ควรดำเนินการในเกาะรัตนโกสินทร์

2. การเน้นการพัฒนากระบวนทางเดินเท้าและทางจักรยาน การพัฒนาทางเดินเท้าในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

-เส้นทางท่องเที่ยวแบบเดินเท้าถนนคนเดิน มีเส้นทางไปสถานที่ที่น่าสนใจ ในเชิงการท่องเที่ยวที่รวมถึงโบราณสถานที่สำคัญ คลองทางประวัติศาสตร์ และย่านชุมชนที่น่าสนใจ ซึ่งสามารถส่งเสริมเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์สถานที่สำคัญหรือแหล่งท่องเที่ยวต่างๆเข้าด้วยกัน โดยการจัดการเกี่ยวกับการเข้าถึงสถานที่ที่น่าสนใจเหล่านี้ได้สะดวกและให้ความเชื่อมต่อกัน

-เส้นทางทางเดินเท้าภายในพื้นที่ เส้นทางเดินเท้านี้ เป็นเส้นทางสัญจรที่ไม่เน้นเพื่อการท่องเที่ยว แต่จะเป็นการสัญจรเพื่อวัตถุประสงค์อื่น เช่น ทางเดินเท้าเพื่อสัญจรภายในพื้นที่ หรือเพื่อการนัดหมายการพักผ่อนตามแนวแม่น้ำ ลำคลอง โดยทางสัญจรเหล่านี้จะพิจารณา

ถึงความเชื่อมโยงของพื้นที่ที่สำคัญ อาทิ เช่น พื้นที่ย่านการค้า พื้นที่ชุมชนโดยเน้นระบบการสื่อความหมาย ในเส้นทางเหล่านี้เพื่อความสะดวกและประหยัดเวลา

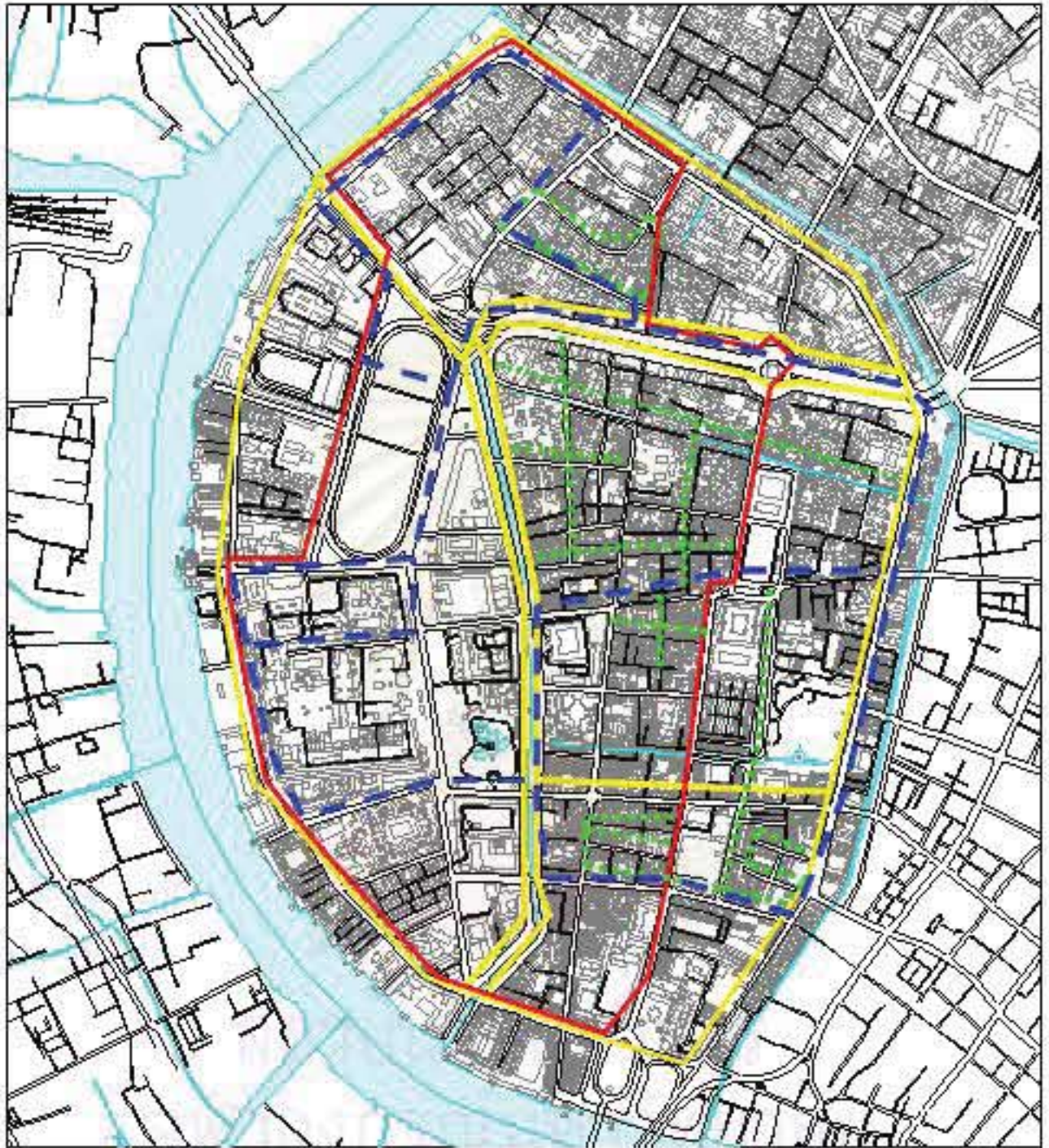
- ตรอก ซอยสำหรับทางเดินเท้า ถนนตรอกซอยที่มีขนาดเล็กเหมาะสำหรับการเดินเท้าหรือเส้นทางภายในชุมชนในพื้นที่ โครงการที่มีความเป็นไปได้ในการพัฒนาให้เป็นเส้นทางเชื่อมต่อกับทางเดินเพื่อการท่องเที่ยว และภายในท้องที่ โดยที่เส้นทางเหล่านี้มีศักยภาพเพียงพอ และความน่าสนใจตามแนวเส้นทางเดิน เช่น กิจกรรมในอาคาร และรูปแบบสถาปัตยกรรม เส้นทางนี้เป็นการตัดผ่านชุมชน ที่ในปัจจุบันมีการใช้งานในลักษณะนี้อยู่แล้ว กลุ่มผู้ใช้หลักของเส้นทางนี้ เป็นกลุ่มผู้ใช้ในพื้นที่ เช่น ชุมชน หรือ ผู้ทำงานในพื้นที่ เส้นทางนี้ ซึ่งจะได้ประโยชน์สูงสุดจากการค้าขายหรือการพัฒนาระบบภูมิทัศน์ของพื้นที่

- การเน้นการพัฒนาระบบทางจักรยาน โดยมีแนวเส้นทางจักรยานเพื่อความรื่นรมย์และการกำหนดรูปแบบช่องทางของรถจักรยานให้มีความปลอดภัยในการออกแบบ จึงต้องให้เหมาะสมมีความร่มรื่นและมีความปลอดภัยเพื่อการระบายอากาศที่ดี โดยการใช้ต้นไม้หลังคา กำบังแดดสร้างร่มเงา และการรักษาความสะอาดทั้งนี้การจัดเส้นทางจักรยานและผ่านสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ หรืออาคารซึ่งมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมจะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางอ้อม และขณะเดียวกันควรมีการส่งเสริมชักจูงให้มีการใช้จักรยาน ซึ่งจะสามารถลดปริมาณการจราจรและมลภาวะลงได้ และเป็นการเพิ่มความปลอดภัยของผู้สัญจรอีกด้วย

3. การเน้นการพัฒนาจุดที่จอดรถ สมควรให้มีการจัดระเบียบจุดจอดรถนักท่องเที่ยวขึ้นเพื่อลดการติดขัดของการจราจรที่จะเพิ่มขึ้นในพื้นที่โครงการ โดยพิจารณาจุดจอดรถที่เหมาะสมทั้งในพื้นที่และพื้นที่ต่อเนื่อง ทั้งนี้จะเป็นการจำกัดปริมาณรถยนต์เข้าสู่เกาะรัตนโกสินทร์และลดผลกระทบต่างๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์กรุงเทพมหานคร
 แผนที่ 7.1 แนวทางกาพัฒนาาระบบความเชื่อมโยงในพื้นที่

0 0.3 0.6
 กิโลเมตร

สัญลักษณ์

- รางรถไฟ
- เส้นทางจักรยาน
- เส้นทางเดินท่องเที่ยว
- สวน ชอปปิ้งทางเดินเท้า

7.2.2.2 การพัฒนาที่ดินเพื่อสาธารณูปการ

เป็นแนวทางการพัฒนาที่จะให้มีการใช้ที่ดินได้อย่างเหมาะสมกับสภาพพื้นที่

1) การเน้นการพัฒนากระบวนการใช้ที่ดิน การใช้ที่ดินในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ได้ถูกจำกัดลักษณะการใช้งานโดยตัวเองอย่างค่อนข้างชัดเจนจากข้อกำหนดทางผังเมืองและแนวนโยบายจากแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2540 และแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งสองเนื่องจากเขตพื้นที่ดังกล่าวถูกพิจารณาเป็นเขตพื้นที่ควบคุมลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นควรสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันกับแนวความคิดดังกล่าว โดยทั้งนี้ทั้งนั้นจะต้องคำนึงถึงลักษณะและจำนวนของประชากรผู้อาศัยภายในพื้นที่ ซึ่งเป็นผู้ดำรงชีวิตพึ่งพาอาศัยพื้นที่โดยตรง การควบคุมการใช้ที่ดินจึงควรคำนึงถึงความต้องการของผู้อาศัยภายในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพิเศษ นอกเหนือจากการวางแผนคิดตามแนวนโยบายหลักข้างต้น

2) การเน้นการพัฒนากระบวนการสาธารณูปการ การพัฒนาระบบสาธารณูปการที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อเป็นการผลการเดินทางออกไปใช้บริการสาธารณูปการภายนอกพื้นที่ ทำให้ผู้คนในพื้นที่มีความสะดวกสบายในการเดินทาง เช่น โรงเรียน สถานีตำรวจ สถานีอนามัยขนาดเล็ก

3) การเน้นการพัฒนาพื้นที่เปิดโล่งสีเขียว (Green Open Space) สำหรับชุมชน เพิ่มพื้นที่เปิดโล่งสีเขียวสำหรับย่านชุมชนต่างๆ ในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ การค้นหาพื้นที่ถูกละเลยที่ถูกปิดล้อมไว้น่ากลับมาใช้ประโยชน์ (Ground Spaces) พื้นที่เหล่านี้อาจเป็นทั้งส่วนราชการหรือเอกชนแต่ควรหามาตรการที่จะนำมาประสานประโยชน์ได้ซึ่งมีลักษณะต่างๆดังต่อไปนี้

-พื้นที่ที่ถูกตึกแถวหรืออาคารอื่นปิดล้อม ซึ่งโดยปกติจะเป็นที่เสื่อมโทรมเป็นที่รองรับขยะ แต่หากมีวิธีการเปิดเส้นทางสัญจรเช่น ทางเดินเท้าเพื่อการเข้า-ออก อย่างเต็มที่ก็จะสามารถพัฒนากลับมาใช้ประโยชน์ในลักษณะเป็นพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะ ประเภทสวนหย่อมหรือเป็นที่ออกกำลังกายหรือสวนกีฬา

-การใช้ประโยชน์พื้นที่ที่ใช้งานอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แล้วในช่วงเวลาหนึ่ง อาจนำกลับมาใช้ในอีกช่วงเวลาหนึ่ง ในลักษณะกิจกรรมประเภทสันทนาการได้ พื้นที่ลักษณะนี้มีอยู่หลายรูปแบบ เช่นที่จอดรถยนต์ของหน่วยงานที่เปิดทำการในช่วงเวลากลางวัน สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์กลางคืน หรือวันอาทิตย์เป็นสนามกีฬาสำหรับเยาวชน

-พื้นที่ว่างริมถนนที่มีขนาดใหญ่พอสมควรที่ไม่มีการจราจรหนาแน่นมากนัก โดยเฉพาะตามทางแยกบางจุด สามารถดัดแปลงเป็นสวนหย่อมเพื่อความสวยงามได้

-พื้นที่ที่ยังไม่มีการทำประโยชน์ อาจนำกลับมาทำพื้นที่สีเขียวได้ โดยการเช่าหรือการบังคับพื้นที่ดินโดยการใช้อำนาจทางด้านภาษี หรือมาตรการที่เหมาะสมอื่นๆ

- ในบางกรณีอาจใช้พื้นที่ถนนหรือทางเดินเท้าในบางช่วงเวลาที่การสัญจรน้อย โดยการปิดการสัญจรและเปิดเป็นพื้นที่สำหรับการประเภสนามกีฬาได้

4) การเน้นการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและพาณิชยกรรม การจัดการใช้ที่ดินในย่านชุมชนต่างๆในเกาะรัตนโกสินทร์ ในลักษณะที่เป็นการผสมผสานของกิจกรรมในเขตพื้นที่โดยมีการใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยกับเพื่อการพาณิชยกรรมหรือการผลิตหัตถกรรมในเขตที่พักอาศัยจึงสามารถทำพาณิชยกรรมและการผลิตได้ โดยเน้นหรือควบคุมให้การพาณิชยกรรมและการผลิตเหล่านั้นมีลักษณะเป็นธุรกิจขนาดเล็ก (SMEs) เช่น งานผลิตเพื่อการศิลปกรรม วัฒนธรรมและการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมต่างๆเพื่อการสร้างความน่าสนใจและดึงดูดในการท่องเที่ยว และมีการส่งเสริมเพื่อมิให้มีการลดมูลค่าในพื้นที่หรือความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจของภาคเอกชน

5) การเน้นการใช้ที่ดินเพื่อเสริมสร้างคุณค่าของเกาะรัตนโกสินทร์ โดยการพัฒนาพื้นที่ศึกษาบางบริเวณ และเพิ่มกิจกรรมที่มีประโยชน์และเพิ่มความน่าสนใจทางด้านวัฒนธรรมให้แก่เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีแนวทางการส่งเสริมพื้นที่ที่เหมาะสมในการเสริมสร้างคุณค่าของกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

-พัฒนาอาคารศาลาว่าการกรุงเทพมหานครและบริเวณข้างเคียง เช่น ลานคนเมือง บริเวณสวนรมณียานถ เสาชิงช้า และวัดสุทัศน์เทพวราราม ให้เป็นพิพิธภัณฑ์เมือง หอศิลป์ สถานที่ต้อนรับแขกเมือง เป็นลานกีฬาและลานวัฒนธรรม

-บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่งซึ่งมีศักยภาพสูงในการสร้างบรรยากาศที่สวยงาม จัดทำเป็นทางเดินเท้าโดยตลอดเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และการจัดทำเป็นลานศิลปะริมทาง ทัศนศิลป์ และศิลปะด้านอื่นๆด้วย รวมถึงการก่อสร้างทำท่าเรือข้ามฟากที่มีมาตรฐานความปลอดภัยและสะดวกต่อผู้เดินทาง

- อาคารและบริเวณของหน่วยราชการต่างๆที่ย้ายออกไปจากเกาะรัตนโกสินทร์ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงของแหล่งวัฒนธรรมได้ อาทิเช่น บริเวณกรมการรักษาดินแดน (สวนเจ้าเชตุ) ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 50ไร่ สามารถใช้อาคารเดิมที่ขึ้นทะเบียนอนุรักษ์ไว้เป็นพิพิธภัณฑ์กรุงเทพมหานครได้อย่างเหมาะสม

6) การเน้นการปรับปรุงระบบสาธารณูปการในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ สาธารณูปการส่วนใหญ่ เช่น โรงเรียน สถานีตำรวจ สถานพยาบาล ไปรษณีย์ และอื่นๆไม่มีความขาดแคลนแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม สาธารณูปการอย่างยังต้องการปรับปรุง เช่น

- ตลาดสด ได้แก่ ปากคลองตลาดซึ่งยังขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความสะอาด

- ลานกีฬาและสนามกีฬา ปรับปรุงพื้นที่และอุปกรณ์เพื่อความ

เหมาะสม

- จุดอำนวยความสะดวก (Amenities Center) สำหรับประชาชนและนักท่องเที่ยว ควรเพิ่มจำนวนมากขึ้น เช่นพื้นที่รับประทานอาหาร จุดให้บริการข้อมูลนักท่องเที่ยว จุดรักษาความปลอดภัย จุดบริการพยาบาลเบื้องต้น จุดขายของที่ระลึก ห้องน้ำสาธารณะ โดยที่ตั้งพิจารณาตามความเหมาะสมด้านความสะดวกและความปลอดภัยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

จากแนวทางพัฒนา และอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่ได้เสนอมานี้ เป็นแนวทางที่เน้นถึงการเข้าไปพัฒนาในส่วนย่อยของพื้นที่ก่อนที่จะมาพัฒนาในส่วนรวม เพราะถ้าชุมชนแต่ละชุมชนภายในเกาะรัตนโกสินทร์มีการพัฒนาพื้นที่ของตนเองก็จะทำให้เกิดความเข้มแข็งของพื้นที่จากภายใน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะคงไว้ซึ่งชีวิตสังคมเมืองของพื้นที่ และได้เน้นถึงการเชื่อมโยงของการเดินทางภายในพื้นที่ เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงของย่าน และชุมชนในพื้นที่ และให้เกิดความสัมพันธ์กันในแต่ละพื้นที่มากขึ้น และเน้นการใช้ที่ดินเพื่อสาธารณูปโภค เพื่อที่จะให้ผู้คนในพื้นที่มีการใช้ที่ดินได้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และให้บริการให้บริการที่ไม่ต้องเดินทางออกนอกพื้นที่ จัดให้มีสถานที่พบปะ ประกอบกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ในทางอ้อม เมื่อพื้นที่มีการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม และมีความเชื่อมโยงกัน ก็จะส่งผลถึงความเกี่ยวข้องของสัมพันธ์ของกิจกรรม และผู้คน ซึ่งทำให้เกิดชีวิตสังคมเมืองที่มีสีสันขึ้นภายในเกาะรัตนโกสินทร์

7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาถึงสภาพชีวิตสังคมเมืองในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ในระดับชุมชนทุก ๆ ชุมชนในพื้นที่เพื่อที่จะสามารถนำมาเป็นข้อมูลที่จะกำหนดแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ที่เข้ากับสภาพชุมชนในแต่ละชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนาคพันธุ์. กรุงเทพฯเมื่อวานนี้. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี , 2545.

กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบกในพื้นที่เมืองฝั่งธนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

เกียรติ จิวะกุล และคณะ. ตลาดในกรุงเทพมหานคร : การขยายตัวและพัฒนาการ.

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

ขวัญสุวรรณ อติโพธิ. สนามหลวง-สนามกว้าง. เอกสารประกอบการเรียนการสอน, ม.ป.ป.

จินดา มากเมือง. สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2547.

ชาญชัย เตียทะสินธุ์. สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2548.

ชาญชัย ชีวภรณ์วิวัฒน์. ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

ชินครอนกรู๊ป จำกัด. โครงการสำรวจและออกแบบรายละเอียดตามแผนแม่บทเพื่อพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร, 2542.

ณรงค์ เขียนทองกุล. บ้านบางลำภู. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2541.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ. องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2535.

ประวิทย์ สุวรรณการรัตน์. สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2548.

ปราณี กล้าส้ม. ย่านเก่าในกรุงเทพฯ. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธากการพิมพ์ , 2545.

พรสวรรค์ บุตรเนียน. สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2548.

พร้อมพงษ์ ไพรีธรณ. ชุมชนข้างแห่ง กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิชั่น, 2547.

พลายแก้ว สุวรรณะ. สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2548.

ภาควิชาการวางผังภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. การศึกษาโครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ บริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด. กรุงเทพมหานคร: รุ่งนภาการพิมพ์ , 2542.

- มานพ พงศทัต. รูปแบบการใช้ที่ดินระบบและโครงสร้างการสัญจรของกรุงเทพมหานคร : การพัฒนาและแนวโน้มในอนาคต. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสภาพแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- มัณฑนา ศิริวรรณ. การปรับปรุงมาตรการควบคุมด้านกายภาพเพื่อการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2530.
- วรรณศิลป์ พีรพันธุ์. องค์ประกอบของเมือง. กรุงเทพมหานคร, 2538, หน้า 3-4 (อัดสำเนา)
- วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ. การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู ย่านสามแพร่ง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- วิมลศรี ลิ้มธนากุล. ผลกระทบจากระบบเมืองสมัยใหม่ที่มีต่อระบบย่านของคนในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
- วิรัช น้อยทิพย์. สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2548.
- สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2533.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม : แนวทางศึกษาวิเคราะห์และวางแผน. ภาควิชาสังคมวิทยาและ มนุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- สวรรค ตั้งตรงสิทธิกุล. กรุงเทพฯไม่มีพิพิธภัณฑ์กรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2545.
- สติฟ แวน ปิค และจอร์นัท พิตรปรีชา. รำลึกร้อยปีกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2544.
- สุนิสา มั่นคง. วังหน้ารัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545.
- สุพัตรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม : ครอบครัว : ศาสนา : ประเพณี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520.
- สุวิชัย หวันแก้ว. ความคับแคบของโลกาภิวัตน์ : สังคมวิทยากับการพัฒนาในไทย. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

สุริยา วีรวงศ์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง ในพื้นที่ชุมชนชนบทภาคกลาง ตอนบน : กรณีศึกษาหมู่บ้านหนองผักชี จังหวัดสระบุรี. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

สำนักนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร, สถิติกรุงเทพมหานคร ปี 2545. กรุงเทพมหานคร, 2545
สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร. ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร กฎกระทรวงฉบับที่ 414 (พ.ศ. 2542) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518.กรุงเทพมหานคร, 2542.

อนุพงษ์ นิธิสมบัติสกุล. สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2548.

อภิชัย กาบทอง. กระบวนการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบชุมชนในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาย่านบางลำภู. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

อานนท์ อากาศิกรม. มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2515.

เอนก นาวิกมูล. บางกอกกับหัวเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ แสงดาว จำกัด, 2547.

ภาษาอังกฤษ

Amos Rappoport. "System of activities and system of setting,"in Domestic Architecture and the use of space : an interdisciplinary cross-cultural study. Edited by Susan Kent . Cambridge University Press, 1990.

Amos Rappoport. An Companion Encyclopedia of anthropology : humanity, culture and social life. New York : RonHedge, 1994.

Hartshorne, Anna C.. Japan and her people.2v.:ill.. map. Philadelphia : International Press, [c1902].

Jenks ,Mike and Rod Burgess. Compact Citier : Sustainable Urban Forms for Developing Countries . London , 2000 .

Lewis keeble. Principles and practice of town and country planning. London : The Estates Gazette, 1972.

Lewis keeble. Principles and practice of town and country planning. London : The Estates Gazette, 1972,p.87.

Patrick Geddes อ้างใน Branch, Milville C., Urban Planning Theory. Pennsylvania : Dowden, Hutchison & Rass, 1972,p.87.

Sternstiein , Larry . Portrait of bangkok . Bangkok metropolitan administration . 1982 .

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายชินนทร์ วิเศษสิทธิกุล เกิดเมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ.2523 ที่ กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี การศึกษาด้านสัตวศาสตร์ จากภาควิชาการแนะแนว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เมื่อปีพ.ศ.2543 และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีพ.ศ.2544

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย